

Л.І. Тимчук, І.В. Ковальчук, Н.І. Кучумова

МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2026

УДК 373.5.013 (0758)
М545

*Друкується за ухвалою вченої ради факультету педагогіки,
психології та соціальної роботи Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 6 від 23 грудня 2025 року)*

Рецензенти:

Шевчук Кристина Дмитрівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Смерчак Леся Іванівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

М 545 Тимчук Л.І., Ковальчук І.В., Кучумова Н.В. Методика соціально-виховної роботи в сучасному закладі загальної середньої освіти : навч. посібник. Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича», 2025. 336 с.

ISBN 978-617-8703-57-8

У посібнику «Методика виховної роботи в сучасному закладі загальної середньої освіти» представлено навчальний курс, в якому теоретико-методологічні засади поєднано з прикладними інструментами роботи вихователя. Розкрито мету й завдання виховання у закладах освіти, методи, форми, засоби та методики; організацію індивідуальної, групової, масової виховної роботи. Кожний параграф супроводжено питаннями для самоконтролю. Запропоновано додатки з прикладами сценаріїв виховних заходів, виховними ситуаціями та тестами.

Посібник адресовано здобувачам і викладачам ЗВО за спеціальністю 014 «Середня освіта» та спорідненими програмами; педагогам-організаторам, класним керівникам, батькам, вихователям. Матеріали спрямовано на формування професійної зрілості, етичної свідомості та психологічної стійкості учасників освітнього процесу.

ISBN 978-617-8703-57-8

УДК 373.5.013 (0758)

© Тимчук Л.І., Ковальчук І.В., Кучумова Н.В. 2025
© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2026

Зміст

Передмова	5
Тема: Особливості виховання у закладах загальної середньої освіти в сучасних умовах	8
Тема: Виховний потенціал учасників виховного процесу	24
Тема: Діагностика у вихованні.....	59
Тема: Планування виховної роботи.....	69
Тема: Характеристика популярних форм та методів виховної роботи	76
Тема: Індивідуальна, групова і колективна виховна робота	90
Тема: Метод проєктів у вихованні	100
Тема: Зміст виховання	107
Тема: Громадянське виховання в умовах воєнного стану	119
Тема: Національно-патріотичне виховання учнів в умовах воєнного стану	132
Тема: Моральне виховання	140
Тема: Трудове виховання.....	150
Тема: Розумове виховання	161
Тема: Естетичне виховання	169
Тема: Екологічне виховання.....	178
Тема: Економічне виховання.....	184
Тема: Правове виховання.....	195
Тема: Статеве виховання	202
Тема: Фізичне виховання	212
Тема: Методика виховної роботи з сім'ями в складних життєвих ситуаціях.....	220
Тема: Методика надання першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки учнів у вихованні.....	228

Тема: Методика організації дозвілля учнів як засобу виховання	244
Тема: Методика виховної роботи з обдарованими дітьми	260
Тема: Методика виховної роботи з важковиховуваними та педагогічно занедбаними дітьми.....	271
Тема: Методика виховної роботи з попередження та подолання конфліктів у колективі	278
Тема: Методика самовиховання у соціальному становленні особистості	289
Додатки	297

ПЕРЕДМОВА

Виховання майбутнього покоління – це відповідальна робота, що вимагає людських зусиль, часу і терплячості. Особливо зростає роль виховання в роки воєнного конфлікту. Через надмірну зайнятість дорослих, пов'язану із захистом територіальної незалежності, діти та молодь залишаються бездоглядними. Також ситуація ускладнюється проблемами у власне освітній системі України. За офіційними даними, 3798 українських закладів освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них зруйновано вщент. Також понад 25 % українських дітей позбавлені можливості повноцінно навчатися. За даними Інституту освітньої аналітики на середину 2024 року 628 489 дітей в Україні навчаються дистанційно; 298 833 – у змішаному форматі; 2 727 483 дитини – очно. Тому організація якісного освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти під час воєнного стану вимагає створення безпечних умов і психологічної підтримки для учнів та вчителів. Важливо, щоб учасники освітнього процесу мали доступ до емоційно підтримуючих ресурсів та методик стабілізації психологічного самопочуття. Адже життя без орієнтирів стає для багатьох учнів поштовхом до правопорушень, девіантної поведінки та безцільного проведення дозвілля. У таких умовах підвищується значення вихователя як організатора і лідера вихованців, людини, що практикує спрямовуючий стиль виховання та любить дітей.

Орієнтирами сучасної виховної системи мають стати людяність, повага до інших, турбота про навколишнє середовище, визнання парових норм держави, працелюбність, повага до старшого покоління та піклування про молодших, їх наставництво.

Методика виховної роботи – це сукупність способів, прийомів та засобів, що застосовуються педагогами для організації цілеспрямованої взаємодії з вихованцями, сім'ями, педагогами з метою виховання, розвитку, корекції їхньої поведінки, формування свідомості, а також надання допомоги у вирішенні складних життєвих обставин та соціального захисту.

Ключові аспекти методики виховної роботи:

Цілеспрямованість: робота спрямована на досягнення конкретних соціально-педагогічних цілей, пов'язаних з розвитком особистості та її соціалізацією.

Взаємодія: методика передбачає узгоджену діяльність педагога та вихованця, де вихованець є активним учасником процесу.

Комплексність: включає різні види діяльності: соціальні дослідження, корекційно-розвивальну, профілактичну, консультативно-просвітницьку роботу.

Використання методів: застосовуються методи, що формують свідомість (бесіда, лекція), організовують діяльність (гра, тренінг) та стимулюють поведінку (заохочення, покарання).

Основні напрями, що охоплює методика:

- Формування свідомості та переконань.
- Формування позитивної поведінки та формування навичок.
- Профілактика негативних явищ.
- Соціальний захист та підтримка.
- Розвиток особистісних якостей та соціальних компетентностей.

Принципи методики виховної роботи – це основні правила та керівні ідеї, що визначають напрямок і зміст виховного процесу, забезпечуючи його цілеспрямованість, комплексність, зв'язок з життям та орієнтацію на розвиток особистості, а також поєднання педагогічного керівництва з ініціативою вихованців.

Основні принципи виховання:

Цілеспрямованість: Виховання має бути спрямоване на досягнення конкретної мети, тобто формування певної системи якостей особистості.

Зв'язок виховання з життям: Виховна робота повинна ґрунтуватися на реаліях життя, практичному досвіді та соціальних потребах.

Єдність свідомості та поведінки: Важливо, щоб у вихованців формувалися не лише погляди та переконання (свідомість), але й відповідні навички та звички поведінки.

Виховання в праці: Праця розглядається як важливий засіб формування особистості, розвитку відповідальності, працьовитості та творчості.

Комплексний підхід: Виховання має охоплювати всі аспекти розвитку особистості (моральний, естетичний, фізичний, трудовий тощо) та здійснюватися через різноманітні методи і форми.

Виховання в колективі: Колектив є важливим середовищем для самореалізації особистості, формування соціальних навичок та взаємодії.

Поєднання педагогічного керівництва з ініціативною вихованців: Педагог має скеровувати процес, але водночас сприяти розвитку самостійності, активності та самодіяльності вихованців.

Природовідповідність: Врахування вікових, індивідуальних особливостей та природних задатків дитини.

Індивідуальний підхід: Врахування унікальності кожної особистості, її потреб та можливостей.

Активність та самостійність: Залучення вихованців до активної участі у виховному процесі.

- **Системність і послідовність:** Забезпечення планомірного та взаємопов'язаного засвоєння знань, навичок і переконань.
- **Педагогіка партнерства:** Побудова стосунків на засадах доброзичливості, довіри, взаємоповаги, діалогу та рівності сторін.

Ці принципи є основою для розробки конкретних методик, форм (класні години, екскурсії, диспути) та методів (бесіди, вправи, стимулювання) виховної роботи.

Тема: Особливості виховання у закладах загальної середньої освіти в сучасних умовах

План

1. Суть виховання. Інститути та чинники виховання особистості.
2. Національна доктрина про мету, завдання та змісті виховання у сучасній школі.
3. Відображення уявлення про виховний процес у концепціях національного та громадянського виховання.
4. Законодавство, що регулює позашкільне виховання і навчання учнівської молоді.
5. Інші документи, що мають вплив виховання.
6. Виховні проблеми сучасних закладів загальної середньої освіти, що вимагають вирішення.

1. Суть виховання. Інститути та чинники виховання особистості.

Виховання – це цілеспрямований процес заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку людини, що охоплює формування її особистості, засвоєння суспільних норм, знань, умінь та цінностей. Це складний і багатогранний процес, що існує одночасно з людським суспільством і розвивається разом з ним.

Ключові аспекти виховання: формування особистості: виховання передбачає цілеспрямований вплив для формування всебічно розвиненої особистості з позитивними якостями. **Соціалізація:** процес, за допомогою якого людина засвоює певні способи поведінки, навички, знання та світорозуміння, прийняті в суспільстві. **Розвиток:** включає підтримку фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального росту дитини від народження до дорослості.

Завдання:

Включають засвоєння моральних норм, формування інтелектуальних здібностей, розвиток трудових та фізичних навичок, а також естетичне виховання.

Контекст: виховання може відбуватися в різних формах, наприклад, сімейне, шкільне, суспільне. Важливим є не лише формування позитивних якостей, а й подолання негативних впливів.

Самовиховання: свідома діяльність, спрямована на самостійне вироблення позитивних рис характеру та подолання негативних.

У сучасних умовах соціальне виховання є частиною виховного процесу і соціалізації особистості. Тобто воно виступає як цілеспрямований і педагогічно регульований процес, що має за ціль формування соціальної зрілості та розвиток особистості через створення умов для налагодження соціальних відносин в освітній діяльності, спілкуванні та суспільно корисній роботі. Структуру виховання як педагогічної системи складають: суб'єкти виховання (педагоги, школярі); соціальні інститути виховання (родина, релігійні та конфесійні організації, заклади освіти різних рівнів та спрямування, позашкільні виховні осередки, а також ті заклади, в яких виховання не є провідною функцією, наприклад об'єднана територіальна громада; напрями виховання (моральне, трудове, статеве, фізичне, економічне, екологічне, правове та ін.), а також, форми (індивідуальна, групова, колективна), методи (індивідуальної, групової, масової соціально-виховної роботи; методи формування свідомості, методи організації діяльності вихованців, методи стимулювання позитивної поведінки вихованців, методи самовиховання), засоби виховання (предмети, що використовуються у виховному процесі), критерії вихованості (прийнято вважати, що критерієм вихованості є здатність вихованця до самовиховання).

При цьому, на думку О. Чубрей, основними функціями системи соціального виховання є:

- **культурологічна**, що передбачає залучення виховних ресурсів до процесу формування культури індивіда;
- **соціалізаційна**, спрямовану на координацію та керування шляхом визначення спрямованості й ефективності перебігу соціалізації особистості;
- **адаптаційна**, що орієнтована на засвоєння ефективних моделей освоєння індивідом нових життєвих ситуацій;

- **ціннісно-утворювальна**, яка визначає закріплення суспільних цінностей у поведінці особистості;
- **нормативна**, яка накреслює для виконання закріплення в поведінці вихованця соціальних норм, ухвалених суспільством;
- **інтегративна**, що має за ціль об'єднання вихованців шляхом опанування ними соціально прийнятих способів поведінки;
- **соціального контролю**, виробляє систему групових реакцій вихованців у вигляді санкцій, адекватних соціальним цінностями.

Першим інститутом виховання є сім'я в якій народжується дитина. Батьки при цьому природньо стають першими вихователями дитини. Відповідно до основних документів про освіту, завдання сім'ї забезпечити турботу про природній розвиток, фізичне та психічне здоров'я дитини. Таке завдання передбачає: виховання дитини на основі врахування її вікових, фізіологічних та психологічних особливостей; турбота про розвиток її відчуттів і сприймань; забезпечення розумового розвитку дітей; озброєння елементарними знаннями про навколишній світ; прилучення дітей до світу народної мудрості; створення умов для пізнавальної активності, розвитку творчих здібностей, ранньої обдарованості; формування духовності, всебічного і повноцінного розвитку дітей на засадах національної культури; виховання шанобливого ставлення до батьків та інших членів сім'ї. Особливості родинного виховання закладені народною мудрістю. Національний досвід плекання особистості в родині було предметом вивчення М. Стельмаховича (народне дитинознавство, родинна педагогіка). У своїх роботах педагог підкреслює, що досвід родинного виховання сформований українцями протягом століть оформився в струнку систему, викристалізувався у терміни та поняття й окремі галузі народної педагогіки. На рівні закладу загальної середньої освіти досвід родинного виховання трансформувалася на ідею педагогіки партнерства. Ця ідея успішно реалізується в умовах нової української школи та має основу, сформовану досвідом роботи дирекції та класного керівника з батьками учнів. Також воно стало предметом вивчення Б. Ковбаса та В. Костіва.

Науковці підкреслюють, що «Виховання молодого покоління – один із визначальних чинників спадкоємності традицій і звичаїв народу, передачі досвіду старших молодшим, включення останніх у педагогічно доцільні взаємини з метою засвоєння ними соціальних ролей чоловіка й жінки, сім'янина й громадянина, інтелектуала й комуніканта, творця й трудівника, формування самоцінної особистості з самобутніми різнобічними рисами громадянина країни і світу». Виховання у сім'ї здійснюється за допомогою різних методів. Методи сімейного виховання розглядаємо як сукупність різних способів виховної взаємодії батьків із дітьми, які спрямовані на допомогу останнім розвивати свідомість, почуття і волю, стимулюють (заохочують) формування досвіду поведінки, організацію самостійної дитячої життєдіяльності, повноцінний моральний і духовний розвиток підростаючої індивідуальності. Імпонують такі методи сімейного виховання: традиційні методи, які спрямовані на: створення умов щодо усвідомлення дитиною сімейних цінностей, загальною особливістю яких є те, що їхнім джерелом виступає слово. Такими методами є: розповідь, бесіда, приклад, навіювання, переконання. Вони створюють ситуацію діалогу між батьками й дитиною, через обмін інформацією; методи організації діяльності та формування досвіду поведінки: вимога, доручення, примушування, включення дітей у різні види діяльності; методи стимулювання діяльності й поведінки, вони покликані коригувати і стимулювати діяльність і поведінку дитини: довіра, заохочення, докір, осуд, покарання.

У сімейному вихованні також практикують інтерактивні методи сімейного виховання. Вони припускають моделювання батьками життєвих ситуацій, і вирішення їх разом з дітьми, рольові ігри. Серед методів цієї групи звернемо увагу на методи діалогічної взаємодії батьків і дитини з метою обговорення матеріальних та духовних цінностей; методи пізнавальної взаємодії батьків і дітей; методи діалогічної взаємодії батьків і дітей, у питаннях до розподілу сімейних обов'язків. Формами сімейного виховання є сімейні свята, бесіди, проведення вільного часу разом, екскурсії, сімейні вечори, подорожі. Вони передбачають спільне проведення часу дітей разом з батьками.

Таким чином, сімейне виховання – передбачає взаємодію батьків із дітьми, вона ґрунтується на родинних зв'язках, орієнто-

вана на сімейну гармонію, любов, турботу, повагу та захищеність дитини, а також сприяє створенню сприятливих умов для повноцінного розвитку та саморозвитку особистості підлітків.

На сьогодні у вихованні дитини важливу роль відводять партнерству закладу загальної середньої освіти з батьками.

Згідно засад Нової української школи залучення батьків – термін, який передбачає роботу педагогів, спрямовану на залучення осіб, що дали життя дитині, до підтримки її в навчанні та самореалізації. Залучення батьків передбачає різні форми роботи з сім'єю: програми для розвитку навичок батьків, наприклад, ІТ-навичок; загальне заохочення батьків, щоб вони підтримували своїх дітей, наприклад, у виконанні домашніх завдань чи читанні; залучення батьків безпосередньо до освітньої діяльності дітей; а також інтенсивні програми для сімей у кризових ситуаціях.

Теоретичне вивчення проблеми та практика виховної роботи доводять, що найбільш ефективними методами роботи закладу загальної середньої освіти з сім'єю є: батьківські збори, шкільні свята із запрошенням батьків як учасників та гостей, батьківська парта, день відкритих дверей, сторінка для батьків у інтернеті.

Виховання здійснюється також релігійними організаціями. Згідно українського законодавства в державі діє принцип відокремлення Церкви від держави. Але ми є свідками традиційно значного впливу релігійних інституцій на суспільні відносини, в тому числі й на виховання, що пояснюється історичним значенням Церкви у житті народів і особливістю українського менталітету, ключовою складовою якого є релігійна духовність.

В основі виховання, що практикують релігійні організації, лежать десять біблійних принципів, а також участь школяра у богослужінні, молитовних практиках та активність всередині церкви. Керівництво закладів загальної середньої освіти, прагнучи зберегти наступність між сім'єю і школою, пропонують у навчальних планах шкільний факультативний курс «Християнська етика». Як вибірковий предмет вона виконує виховну функцію, закріплюючи цінності особистого та громадянського життя, сформовані родиною у дитячій свідомості. У Чернівецькій області добре відомими є посібники з курсу авторів: Г. Сохань, В. Жуковського, Н. Лахман., Т. Саннікової., С. Филипчук, О. Гаврилюк, М. Николин, М. Влад та ін. Також у 2010-2015 рр. на тери-

торії України було проведено ряд виховних заходів за участю Міжнародного шкільного проєкту на тему: «Майбутнє починається сьогодні» та «Родинна твердиня». Педагоги, що взяли участь у них, прагнули поєднати вивчення біблійних засад із питаннями сімейного та морального характеру.

У вихованні активну участь беруть різні організації. Серед них помітно виділяється робота громадських організацій, створених для дорослих та для дітей і молоді. Наприклад, відомими у виховному напрямі є фундація регіональних ініціатив (ФРІ). Це всеукраїнська молодіжна громадська організація, що об'єднує 18 осередків. Це потужний центр формування молодих лідерів і розвитку молодіжних ініціатив. Добре себе зарекомендувала у виховній роботі дитяча організація «Пласт». Об'єднання дітей є частиною Всесвітньої організації скаутського руху (ВОСР). Пластуни практикують духовне, патріотичне, фізичне, екологічне виховання дітей і молоді. Центом об'єднання тих дітей, що люблять природу є Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта». Вона працює в Україні на базі окремих шкіл, більше 25 років. Члени спілки саджають дерева, організовують екологічні табори з вивченням природи, мають можливості для реалізації свого творчого потенціалу. На початку XXI століття волонтерство стало один з напрямів дитячого та молодіжного руху. Ініціатива волонтерів сприяла створенню громадської організації «Будуємо Україну Разом». Члени організації долучаються до відбудови будинків у неокупованих містах східної України. Сьогодні відома також міжнародна добровольча молодіжна організація Спілка Української Молоді. Вона має шість осередків по Україні, Канаді та в інших країнах. Члени організації культивують патріотичне та громадянське виховання.

Із 2014 року в Україні почалася реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що супроводжується формуванням об'єднаної територіальної громади з наданням їй повноважень та можливості самоуправління. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21.05.1997 №280/97-ВР) управління освітніми закладами, які належать територіальним громадам або передані їм, матеріально-технічне та фінансове забезпечення їхньої діяльності; створення умов для виховання дітей і молоді, для розвитку їхніх здібностей, трудо-

вого навчання, професійної орієнтації, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних освітніх закладів; забезпечення доступності та безоплатності освіти на відповідній території; забезпечення розвитку всіх видів освіти та вдосконалення мережі освітніх закладів усіх форм власності. За статтею 66 Закону України «Про освіту» (від 05.09.2017 №2145-VIII) районні, міські ради та ради ОТГ: сприяють реалізації державної політики у сфері освіти, дбають про якість освіти на відповідній території, доступність дошкільної, початкової та базової середньої освіти, а також позашкільної освіти; забезпечують розвиток мережі освітніх закладів; гарантують доступність освіти для всіх громадян, відповідної території; фінансують підвезення учасників освітнього процесу до закладів освіти; створюють рівні умови для розвитку державних і приватних закладів освіти; здійснюють інші повноваження у сфері освіти.

Роль держави у процесі соціального виховання полягає в тому, що вона в державних програмах і документах формулює завдання виховання.

Основні принципи виховання зазначені нами у передмові, а основними принципами соціального виховання є принципи: індивідуального підходу до особистості у вирішенні життєвих проблем; групової підтримки дитини та її найближчого оточення; суспільний захист прав кожної дитини на гідне життя у суспільстві; піклування про фізичний та психічний стан здоров'я учнів; розвиток «hard skills» і «soft skills» учасників освітнього процесу; організація дозвілєвої діяльності (фізичної, пізнавальної, комунікативної, рефлексивної, практичної, індивідуально-творчої); створення доступного освітнього простору.

2. Національна доктрина про мету, завдання та зміст виховання у сучасній школі.

Ключові напрями формування вітчизняної системи виховання відображені в *Національній доктрині розвитку освіти. Документ затверджений Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002*. За змістом документа держава повинна забезпечувати виховання особистості, що усвідомлює свою приналежність до українського народу, до сучасної європейської цивілізації, добре орієнтується в реаліях і перспективах соціокуль-

турної динаміки, а також вона підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється.

При цьому, завдання виховання орієнтоване на збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, а також на виховання шанобливого ставлення до української мови, національних святинь та до історії та культури всіх корінних народів і меншин, які проживають в Україні; на формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; на виховання демократичного світогляду людини, яка дотримується прав і свобод, а також з повагою ставиться до традицій, культури мови спілкування народів світу. Воно має за ціль формування у дітей та молоді сучасного світогляду, плекання творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самореалізації і самоосвіти особистості. Робота освітніх закладів за документами передбачає створення умов для розвитку обдарованих дітей та молоді; також вона передбачає підтримку дітей та молоді з особливостями психічного і фізичного розвитку; формування у молоді прагнення до здорового способу життя; розвиток дитячого та юнацького спорту, туризму; передбачає етичне, естетичне виховання; спрямована на екологічну, правову, економічну освіту; передбачає наступність і безперервність освіти; має інноваційний характер діяльності; передбачає різноманітність типів навчальних закладів, варіативність освітніх програм, індивідуалізацію навчання та виховання.

Одним з пріоритетів освітньої системи є національне виховання дітей та молоді. Воно має за ціль виховання свідомого громадянина, патріота, створення умов для набуття молоддю соціального досвіду, формування високої культури міжнаціональних взаємовідносин, потреби та уміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, трудової, художньо-естетичної, екологічної культури. Також воно має за мету формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів, переконань на основі цінностей світової та вітчизняної культури. Зміст виховання також передбачає формування у людини відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я інших людей.

3. Відображення уявлення про виховний процес у концепціях національного та громадянського виховання.

Згідно Національної доктрини розвитку освіти, головними складовими національного виховання є громадянське та патріотичне виховання. Особливо зростає роль національного виховання у період воєнного стану, як результату російсько-українського конфлікту. Виникає нагальна необхідність здійснення системних заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді на основі національних та європейських цінностей. Основними складовими національно-патріотичного виховання в таких умовах є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання. Національне виховання передбачає: повагу до національних символів України; активну участь школярів у громадсько-політичному житті країни; визнання верховенства права, поваги до прав людини; готовність до природоохоронної діяльності; толерантне ставлення до цінностей і переконань людей іншої культури, до регіональних та національно-мовних особливостей; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Основними принципами національного виховання мають стати: принцип національної спрямованості, принцип самоактивності й саморегуляції, принцип полікультурності, принцип культуровідповідності, принцип соціальної відповідності, принцип історичної і соціальної пам'яті, принцип міжпоколінної наступності.

Окремими напрямками реалізації цієї концепції є:

- створення сприятливих умов, встановлених на законодавчому рівні, для діяльності молодіжних організацій, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, які беруть участь в процесі національно-патріотичного виховання;
- розроблення та упровадження системи заходів з метою реалізації концепції національно-патріотичного виховання;
- реалізація положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»);
- сприяння впровадженню навчальних дисциплін духовно-морального спрямування та громадянської освіти в Україні у відповідності до Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, інших документів з розвитку громадянської освіти.

Концепція національно-патріотичного виховання 2022 року (затверджена наказом МОН № 527 від 06.06.2022) ставить за мету формування самодостатнього громадянина-патріота України, готового до виконання обов'язків, успадкування духовних надбань, активної громадянської позиції та захисту України, що особливо актуалізується в умовах війни. Вона акцентує на складових (громадянсько-патріотична, духовно-моральна, військово-патріотична, екологічна) та завданні на період до 2025 року, включаючи розробку відповідного закону й розвиток військово-патріотичного напрямку.

За концепцією громадянського виховання громадянськість містить у собі знання, переживання й вчинки особистості. Вони перебувають у зв'язках і взаємодії і на певних етапах розвитку індивіда мають переважання емоційного компоненту, почуттєвої сфери.

В основі громадянського виховання є громадянська освіта (знання про права й обов'язки людини). Завдання громадянського виховання передбачають формування в особистості усвідомлення необхідності державотворчих процесів у поєднанні з розбудовою громадянського суспільства. Також формування у молодого покоління почуття патріотизму, відданості Батьківщині, належності до світової спільноти.

У громадянському вихованні особливого значення набувають особистісно-зорієнтовані системні підходи. Провідними принципами громадянського виховання особистості можна назвати принципи: гуманізації та демократизації виховного процесу, самоактивності й саморегуляції, системності, комплексності та міждисциплінарної інтегрованості, наступності та безперервності, культуровідповідності, інтеркультурності.

4. Законодавство, що регулює позашкільне виховання і навчання учнівської молоді.

Особливу увагу в Національній доктрині розвитку освіти приділено розвитку цілісної багаторівневої системи позашкільних закладів різних типів і профілів. Вона має за ціль розвиток здібностей і талантів обдарованих дітей та молоді та задоволення потреб населення у додаткових дослідницьких, спортивно-оздо-

ровчих, культурно-освітніх та інших послугах. За законом України про позашкільну освіту ми розуміємо систему позашкільної освіти як освітню підсистему, що включає комунальні, приватні, державні, заклади позашкільної освіти; а також інші заклади освіти як центри позашкільної освіти, в тому числі школи соціальної реабілітації, заклади професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої), міжшкільні навчально-виробничі комбінати, секції, клуби, гуртки, культурно-освітні, науково-пошукові об'єднання на базі закладів загальної середньої освіти, спортивно-оздоровчі, заклади фахової передвищої освіти; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; фізкультурно-оздоровчі, культурно-освітні, спортивні та інші заклади освіти, фонди, установи; асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти; органи управління позашкільною освітою і науково-методичні установи; інші суб'єкти освітньої діяльності, що надають освітні послуги у системі позашкільної освіти. Вихованці, слухачі й учні мають право на здобуття позашкільної освіти відповідно до їхніх обдарувань і здібностей, уподобань та інтересів.

Основні завдання позашкільної освіти полягають у всебічному розвитку особистості та вихованні свідомого громадянина України. Вони включають:

- формування соціального досвіду та сприяння вільному розвитку дитини;
- прищеплення поваги до прав і свобод людини, почуття гідності та відповідальності;
- виховання патріотизму, любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до культурних традицій, звичаїв і національних цінностей українського народу;
- формування поваги до сім'ї та людей похилого віку;
- створення умов для особистісного зростання, навчання та розвитку учнів, вихованців і слухачів;
- забезпечення інклюзивного освітнього простору;
- набуття практичних навичок, необхідних для успішної соціалізації, самореалізації та професійної діяльності;
- формування відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я інших, розвиток навичок безпечної поведінки;

- задоволення культурних та освітніх потреб, які не охоплюються іншими ланками освіти;
- підтримка і розвиток здібних, талановитих та обдарованих дітей;
- сприяння фізичному розвитку та підготовка спортивного резерву для національних збірних;
- організація змістовного дозвілля та пошук нових його форм;
- профілактика правопорушень і бездоглядності;
- виховання культури безпеки та здорового способу життя;
- організація масової та просвітницької діяльності.

Позашкільна освіта ґрунтується на таких принципах, як доступність для всіх громадян, добровільність вибору типу закладу, науковість, правовий та соціальний захист учасників освітнього процесу, а також інших принципах, визначених Законом України «Про освіту».

5. Інші документи, що мають вплив на виховний процес у закладах загальної середньої освіти.

На виховний процес мають вплив також інші закони. Зокрема, Закон України «Про освіту», Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку індивідуальних освітніх траєкторій та вдосконалення освітнього процесу» (2024), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визнання результатів навчання осіб, які проживали на тимчасово окупованій території України» (2023), Закон України «Про національні меншини (спільноти) України» (2022), Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти» (2022), Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020), Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019) та ін. У них обґрунтовані особливості соціального виховання у закладах загальної середньої освіти та в позашкільній виховній роботі.

6. Виховні проблеми сучасних закладів загальної середньої освіти, що вимагають вирішення.

Воєнний стан вплинув на умови навчання та виховання та зумовив труднощі, що потребують від педагога додаткових зусиль та вмінь у професійній діяльності. Складність сучасних виховних проблем потребує розвитку соціально-педагогічної парадигми виховання та комплексного підходу у їх розв'язанні. Основою нової парадигми мають стати: особистість дитини та визнання її найвищою цінністю, гуманізм, демократичні принципи життєдіяльності дитини.

Головне завдання вчителя полягає у тому, щоб створювати і використовувати у шкільному житті виховні ситуації, спрямовані на духовно-моральний розвиток школяра, розвиток його самостійності та самореалізації. Вчитель має стати для дитини помічником у розвитку від елементарних навичок її поведінки до поведінки більш високого рівня, формування уміння робити моральний вибір. Небезпеки воєнного стану також визначають перед соціальним вихованням такі завдання як:

- створення безпечних умов для захисту життя та збереження здоров'я усіх учасників освітнього процесу;
- формування інформаційної безпеки здобувачів освіти в умовах воєнного стану;
- формування дистанційного виховного простору;
- посилення ролі класного керівника при співпраці з батьками та учнями
- забезпечення реалізації завдань національно-патріотичного виховання;
- сприяння волонтерській діяльності в учнівських колективах та органах учнівського самоврядування.

Учасники виховного процесу мають знати:

- заборони та обмеження, які діють під час воєнного стану;
- як надавати першу домедичну допомогу;
- що таке «тривожна валіза», що туди покласти;
- що робити у випадку виявлення вибухонебезпечних предметів;
- як діяти під час повітряних тривог;
- як поводитися під час обстрілів.

Найпоширеніші сервіси і платформи для організації виховної роботи, що практикують класні керівники: Zoom – онлайн-платформа для проведення вебінарів, зустрічей та конференцій. Google meet – не має обмеження в часі спілкування. Canva – програма, призначена для створення різноманітного та якісного візуального контенту тощо. Learning Apps – онлайн-сервіс для створення інтерактивних завдань. Survio – завдяки якому можна проводити анкетування серед учнів та батьків. Glogster – сервіс для створення інтерактивних плакатів. Projeqt – для створення динамічних онлайн-презентацій. Google диск – для завантаження документів, фото-, відео-матеріалів. Використання медіа-ресурсів задля виховання здобувачів освіти сприяють розширенню педагогічних можливостей.

Окремим напрямом роботи класного керівника в умовах воєнного стану є надання вихованцям знань з основ безпеки, ознайомлення їх з правилами дій в певних ситуаціях. Бажано обговорювати в закладах, що здійснюють соціально-виховну діяльність, наступні проблеми: військовий стан, заборони та обмеження, надзвичайна ситуація; правила поведінки в умовах воєнного характеру; як вчиняти з інформацією, яка несе загрозу для України; що робити, коли виявлено підозрілий або вибухонебезпечний предмет; як поводитися під час обстрілів; що таке «диверсія»; як діяти в умовах хімічної атаки; перша домедична допомога під час обстрілів та ін.

Завдання класного керівника утримувати зв'язок учня зі школою. Особливу увагу класні керівники проявляють щодо адаптації учнів із сімей вимушених переселенців.

Векторами реалізації Концепції національного виховання мають стати:

- створення сприятливих умов для діяльності молодіжних організацій, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, що беруть участь у процесі національно-патріотичного виховання;
- розробка та впровадження системи виховних заходів з метою реалізації завдань Концепції;
- реалізація положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру;

- сприяння впровадженню в навчальний план дисциплін духовно-морального спрямування та громадянської освіти.

Особливу увагу доцільно звернути на складові структури національно-патріотичного виховання: громадянсько-патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання; духовно-моральне виховання.

Доцільно звернути увагу на те, що в сучасних реаліях волонтерство є життєвою необхідністю. Громадянський обов'язок кожного полягає у підтримці військових, що захищають Україну. Сучасна волонтерська діяльність учасників освітнього процесу передбачає конкретну, практичну допомогу, сприяє підтримці соціальних зв'язків, створює умови для опанування дітьми компетенціями, формуванню у них бажання до відповідальної патріотичної поведінки, світогляду справжнього громадянина України.

Актуальними також залишаються питання, характерні для мирного стану функціонування соціальної виховної системи. На них звертає увагу Л. Манчуленко. Зокрема, проблема досягнення поставленої виховної мети, обмеження негативного впливу мас-медіа на вихованців, взаємовідносини особистості та колективу, виховання і духовність, виховання і мораль, виховання дитини у сім'ї, виховання особистості в умовах ринкових відносин.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке виховання?
2. Що таке соціальне виховання?
3. Назвіть принципи виховання.
4. Доведіть, що соціальне виховання є складовою виховання.
5. Які завдання соціального виховання?
6. Що сказано про виховання у Національній доктрині розвитку освіти?
7. Який документ обґрунтовує особливості національного виховання в сучасних умовах?
8. Які завдання громадянського виховання Вам відомі?
9. Назвіть проблеми соціального виховання в умовах військового стану.

Література з теми

1. Добірка можливостей. 5 дитячих та молодіжних громадських організацій. URL: <https://childrights.org.ua/news/dobirka-mozhlyvostej-5-dytyachyh-ta-molodizhnyh-gromadskyh-organizacij/>
2. Основи християнської етики / Жуковський В. та ін., Київ : Літера ЛТД, 224 с.
3. Закон України «про позашкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text>
4. Зміст, форми і методи сімейного виховання. URL: <https://naurok.com.ua/prezentaciya-zmist-formi-metodi-simeynogo-vihovannya-199273.html>
5. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка : У 3-х т. Том II. Основи родинного виховання. Івано-Франківськ, 2006. 288 с.
6. Концепція громадянського виховання. URL: <https://naurok.com.ua/koncepciya-gromadyanskogo-vihovannya-288330.html>
7. Концепція національного виховання URL: <https://lpnu.ua/viddil-molodizhnoi-polityky-ta-sotsialnoho-rozvytku/kontseptsiiia-natsionalno-patriotychnoho>
8. Мельник В. С. Виховання соціальної відповідальності : навчально-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2020. 185 с.
9. Основи християнської етики : метод. посіб. для вчителів почат. кл. / М. В. Влад [та ін.] ; Чернів. облдержадмін. Упр. освіти і науки, Чернів. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Чернівці : Прут, 2001. 304 с.
10. Петренко С. В. Теорія і практика соціального виховання *Педагогіка і психологія*. № 3. 2022. С. 18–27.
11. Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641 URL:<https://golubivka.lbd-osv.gov.ua/news/13-41-26-13-06-2023/>
12. Сохань Г. Основи християнської етики. Львів : Світ, 2009. 168 с.
13. Чубрей О.С. Соціально-виховна робота майбутнього вчителя географії в сучасній школі : навч.-метод. посібник. Чернівці Чернівецький нац. ун-т, 2018. 57 с.
14. Филипчук Г. Г.Суспільний пріоритет освіченості. Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта ХХІ століття». Випуск 1. 2020. С. 37-44.
15. Які плюси та мінуси залучення батьків до навчального процесу : результати дослідження URL: <https://nus.org.ua/2024/10/30/yaki-ptyusy-ta-minusy-zaluchennya-batkiv-do-navchalnogo-protsesu-rezultaty-doslidzhennya/>

Тема. Виховний потенціал учасників виховного процесу

План

1. Роль педагогічного складу закладу загальної середньої освіти у формування життєвої позиції учня.
2. Значення сім'ї у вихованні дитини.
3. Форми залучення громадських організацій та церкви до виховного процесу.

1. Роль педагогічного складу закладу загальної середньої освіти у формування життєвої позиції учня.

Завдання закладу загальної середньої освіти у вихованні школяра полягає у формуванні його життєвої позиції. Життєву позицію ми розглядаємо як внутрішній психологічний аспект соціально зрілої, самовизначеної особистості. Її основу складає світогляд особистості. Він визначає реалізацію життєвої позиції учня та проявляється в його діяльності та поведінці відповідно до усвідомлених особистістю цілей подальшого життя. Відповідальність за формування життєвої позиції учня у закладі загальної середньої освіти лежить на усьому педагогічному колективі. Соціально-психологічні характеристики колективу часто визначаються тим, як враховуються в організації його діяльності специфічні особливості. Тому виникає необхідність знання науково обґрунтованих критеріїв успішності роботи педагогічного колективу. Найважливішою якістю педагогічного колективу є згуртованість. Вона виступає результатом інтеграційних процесів, що проходять у ньому. Ознакою згуртованості педагогічного колективу є узгодженість функціонально-рольових чекань його членів. Цілеспрямованість є важливим критерієм організації діяльності колективу на досягнення визначених, на документальному рівні, цілей і завдань. Серед останніх, соціальне виховання займає чільне місце. Його високий професіоналізм виявляється у тому, що усі учасники мають мати належну професійну підготовку та проходити за планом стажування чи сертифікацію. Класний керівник обов'язково має мати досвід роботи з учнівським колективом не менше п'яти років. Директор школи відповідає за якість наданих педагогами

закладу виховних послуг. Обов'язковою умовою для комфортного перебування усіх учасників освітнього процесу є демократизм. Він проявляється в плануванні та обговоренні ходу й результатів виховних справ. Результативність є ознакою успішності роботи закладу загальної середньої освіти. Вона фіксується не лише показниками призових місць на конкурсах чи змаганнях, але й загалом позитивною доброзичливою атмосферою у вчительському колективі.

Розробником змісту форм і методів виховання в закладах загальної середньої освіти є класний керівник. Він також виступає організатором і реалізатором виховних завдань. Класний керівник – це педагогічний працівник, який керує класом, координує навчально-виховний процес, проводить позаурочну роботу та дбає про всебічний розвиток учнів. Він взаємодіє з учнями, вчителями, батьками та адміністрацією, організовує виховні заходи, допомагає учням розкривати свої здібності, захищає їхні інтереси та веде відповідну документацію.

Функції класного керівника в Україні визначаються Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти (затвердженим наказом МОН від 06.09.2000 № 434), Законами України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту», Конституцією України, а також Статутом школи та посадовою інструкцією, що конкретизують його права та обов'язки. Конституція України: Гарантує права дитини, за дотриманням яких відповідає класний керівник. Статут навчального закладу: Внутрішній документ школи, що може містити додаткові положення щодо роботи класного керівника. Посадова інструкція класного керівника: Розробляється на основі Положення і містить детальний перелік посадових обов'язків, прав та відповідальності.

Завдання та функції класного керівника:

- **Педагогічна діяльність:** Робота з колективом класу та окремими учнями.
- **Організація позакласної роботи:** Проведення культурно-масових заходів.
- **Сприяння розвитку учнів:** Створення умов для самореалізації та розвитку здібностей.

- **Соціальний захист:** Забезпечення захисту прав та свобод учнів.
- **Взаємодія учасників освітнього процесу:** Координація роботи між учнями, вчителями та батьками.
- **Ведення документації:** Класні журнали, особисті справи, плани виховної роботи.

Ці документи в сукупності визначають роль класного керівника як важливого учасника освітнього процесу, який відповідає за виховання, розвиток та захист учнів свого класу.

У виховній діяльності роль окремого класного керівника реалізується у таких етапах його діяльності: діагностична функція – проявляється у виявленні особливостей вихованості учнів, дозволяє вивчити ефективність використаних виховних методів, виявлення причини педагогічних прорахунків у вихованні. У діагностичній діяльності вихователя мають місце дванадцять компетентностей: мовно-комунікативна, предметно-методична, інформаційно-цифрова, психологічна, емоційно-етична, педагогічне партнерство, інклюзивна, здоров'язбережувальна, прогностична, організаційна, оцінювально-аналітична, здатність до навчання впродовж життя. Враховуючи запити і можливості сучасного науково-технічного прогресу на цьому етапі проявляється здатність вихователя орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею в професійній діяльності; ефективно використовувати наявні та створювати (за потреби) нові електронні (цифрові) ресурси; використовувати цифрові технології в освітньому процесі. Конструктивна функція реалізується як процес планування соціально-виховної роботи враховуючи особливості класного колективу, рівень підготовки вихователя, матеріальну базу. При реалізації цієї функції вчителя найбільше проявляються ціннісні орієнтири вчителя. За державним стандартом вчителя закладу загальної середньої освіти (2024) ціннісні орієнтири передбачають наявність таких здатностей педагога як: повага до особистості здобувача освіти й визнання пріоритету його зацікавлень, досвіду, власного вибору, прагнень, ставлення у визначенні мети та організації освітнього процесу, забезпечення рівного доступу до освіти кожного здобувача освіти без будь-яких форм дискримінації учасників

освітнього процесу на засадах інклюзивності й безбар'єрності; підтримка пізнавального інтересу й наполегливості; формування нетерпимості до корупції, дотримання принципів академічної доброчесності у взаємодії учасників освітнього процесу та організації всіх видів навчальної діяльності; становлення вільної особистості здобувача освіти, підтримка його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі; розуміння важливості розвитку мислення й пошанування істини; формування культури здорового способу життя здобувача освіти, створення умов для забезпечення його гармонійного фізичного та психічного створення безпечного, вільного від насильства й цькування освітнього середовища, в якому забезпечено атмосферу довіри.

Організаторська функція – має вияв у втіленні в практику запланованих педагогом заходів. Від сформованого організаційного уміння вихователя значною мірою залежить емоційне враження від заходу. При реалізації цієї функції виявляється психологічна компетентність вчителя: враховувати вікові й індивідуальні особливості здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан; сприяти розвитку в здобувачів освіти позитивної самооцінки, я-ідентичності; формувати мотивацію здобувачів освіти й організовувати їхню пізнавальну діяльність; формувати спільноту здобувачів освіти, в якій поважають і враховують права кожного. Не меншого значення набуває також компетентність педагогічного партнерства. Вона проявляється як здатність педагога до суб'єкт-суб'єктивної взаємодії із здобувачами освіти в освітньому процесі; залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства; працювати в команді із залученням фахівців для надання додаткової підтримки особам з особливими освітніми потребами. Враховуючи потреби практики значну роль відіграє також інклюзивна та здоров'язбережувальні здатності. Перша проявляється у здатності вихователя створювати умови, які забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища; до підтримки осіб з особливими потребами; забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного здобувача освіти з урахуванням вікових та інших індивідуальних особливостей. А здоров'язбережувальна має вияв у здатності організовувати безпечне освітнє середовище, використовувати здоров'язбережувальні технології під час освітнього процесу; здійснювати профілактично-

просвітницьку роботу з учасниками освітнього процесу щодо безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни; формувати в здобувачів освіти культу здорового й безпечного способу життя; підтримувати особисте фізичне та психоемоційне здоров'я під час професійної діяльності; надавати домедичну допомогу учасникам освітнього процесу.

Комунікативна функція передбачає володіння педагогом державною та іноземною літературними мовами, уміння встановлювати та підтримувати контакт з учасниками виховного процесу, володіти технікою виразного читання та переконування. За держаним стандартом вчителя закладу загальної середньої освіти вона виявляється у здатності забезпечувати здобувачам освіти навчання державною мовою; забезпечувати здобувачам освіти навчання з урахуванням особливостей мовного середовища в закладі освіти мовою відповідного корінного народу або національної меншини України; забезпечувати навчання здобувачів освіти іноземної мови та спілкуватися іноземною мовою у професійному колі (для вчителів іноземної мови); формувати й розвивати мовно-комунікативні вміння й навички здобувачів освіти.

Аналітико-оцінна функція педагога передбачає сформовані у педагога здатності до самоаналізу власної діяльності та її перетворення відповідно до поставлених завдань. Педагог ставить оцінку за свою діяльність враховуючи емоційне враження від проведеної роботи та досягнення поставленої мети. Таким чином, емоційно-етична компетентність педагога на цьому етапі займає головне місце. Вона проявляється у здатності: усвідомлювати особисті відчуття, почуття, емоції, потреби та емоційні стани інших учасників освітнього процесу, керувати власними емоційними станами; конструктивно і безпечно взаємодіяти з учасниками освітнього процесу; усвідомлювати й поцінювати взаємозалежність людей і систем у глобальному світі.

Дослідницько-творча функція педагога проявляється у його здатності до наукової діяльності, обговоренні проблем, ходу і результату виховних зусиль як його власних так і всього педагогічного колективу. Доцільно пам'ятати кожному педагогу, що він має вчитися впродовж всього життя. А ця здатність проявляється у: здатності педагога здійснювати власний професійний розвиток, отримувати підтримку від колег; здатність надавати підтрим-

ку колегам у їхньому професійному розвитку; здатність до інноваційної діяльності.

Аналізуючи середовище педагогічного колективу доцільно згадати про конфлікти у ньому. У вітчизняній психолого-педагогічній літературі (Н. Білик, М. Пірен), як правило, розглядаються два компоненти міжособистісного конфлікту: конфліктна ситуація, конфліктна взаємодія, дозвіл конфлікту. В умовах авторитарної взаємодії між педагогами керівництво конфлікт розглядає як пряму погрозу своєму авторитету і престижу. Лише в умовах демократичного керівництва конфлікт має конструктивне начало й сприяє підвищенню фахового рівня вихователів.

Для профілактики конфліктів серед вихователів доцільно практикувати творчі вечори, круглі столи, консультації психолога та ін. форми, що мають за мету обговорювати поточні ситуації у виховному середовищі та сприяти зміцненню психологічного здоров'я учасників освітнього простору.

2. Значення сім'ї у вихованні дитини.

Велику роль у вихованні відіграє сім'я. Вона є початковою соціальною матрицею, яка визначає соціальний статус дитини, формує її прихильність до рідних, закладає підґрунтя для становлення світогляду, морально-етичних ідеалів, уподобань, соціально прийнятої поведінки.

Опис функцій сім'ї маємо у роботі О. Безлюдного. Він звертає увагу, що сім'я виконує свої функції по відношенню до дитини. Зокрема, репродуктивна. Посилаючись на Фрома, дослідник переконує, що з дорослішанням дитина через маніпулювання різними предметами, спілкування з людьми усвідомлює, що інші люди є чимось окремим стосовно неї. І тоді розвивається прагнення до особистісної незалежності та персональної свободи. Сім'я також постає як сфера первинного соціального контролю. Воно регламентує поведінку та відповідальність членів сім'ї у різних сферах життя. Посилаючись на О. Мертон, А. Міда О. Безлюдний вважає, що дитина активно залучається до виявлення та зміни неявних зразків культурного оцінювання, віднесення людей і речей до різних категорій і формування гідної поваги тією самою мірою, якою вона засвоює наявну культурну орієнтацію своїх батьків, що виражається в нескінченному потоці наказів,

пояснень, і попереджень. З цього науковець робив припущення про те, що дитина зберігає «виявлені в щоденній поведінці батьків неявні зразки культурних цінностей навіть у тому випадку, якщо вони суперечать явним порадам і попередженням старших. Як переконують дослідження А. Адлера, Р. Бернса, Т. Кравченко, Д. Кенделла, Г. Лессера і Б. Спок, порушення внутрішньо сімейних відносин по лінії «дитина-батьки», веде до психологічної, а надалі й до соціальної дезадаптації дитини. Для попередження такої ситуації будуть цінними думки Б. Спока. Він писав до батьків: «Виявляйте чуйність, враховуйте бажання і волю своєї дитини, але обережно, не дозволяйте дитині перетворювати вас на рабиню пам'ятайте, що найголовнішу роль мають відігравати батьки, батьківський авторитет. Я маю на увазі справжній авторитет, а не авторитарність. Йдеться не про покарання дитини, а про вміння навчити її тому, що добре і справедливо, треба домогтися того, щоб у покаранні як методі виховання просто не було необхідності.

Таким чином, усвідомлене батьківство – це взаємодія батьків (чи осіб, які їх замінюють) між собою, з іншими членами сім'ї, включаючи дітей, результатом якої є забезпечення найбільш сприятливих умов для всебічного розвитку дитини на всіх етапах її життя. Науковиці Г. Лактіонова, О. Безпалько звертають увагу на те, що батьки мають відповідально ставитися до забезпечення повноцінних умов для індивідуального розвитку дитини. Для цього батьки мають бути обізнаними з особливостями дитячого розвитку та спрямованими на позитивне вирішення його проблем. Батьківська компетентність, на думку українських науковців, це сукупна здатність та готовність батьків до виховання дитини, що базується на знаннях та досвіді, надбаних у процесі освітньої та практичної діяльності батьків.

Соціальна політика щодо підтримки сім'ї у виконанні нею батьківських обов'язків визначена у міжнародному та вітчизняному законодавстві. Зокрема, на міжнародному рівні це Конвенція ООН про права дитини (гарантує захист прав дітей на ім'я та громадянство, на достатній рівень життя, на охорону здоров'я, на життєвий рівень, на вільне висловлення думки та отримання інформації, на захист від усіх форм насильства, на житло та на освіту, на об'єднання в дитячі та молодіжні організації, на осо-

бисту свободу). У документі виставлена заборона участі дітей у військових діях і збройних конфліктах.

Конвенція про охорону материнства гарантує захист жінок-матерів шляхом надання відпустки й матеріальної допомоги, у зв'язку з вагітністю та пологами; через створення умов для охорони здоров'я матерів-годувальниць і збереження місця роботи жінок до і після пологів.

Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання. Підкреслює важливість вживання заходів, у тому числі стосовно укладення міжнародних угод, задля забезпечення утримання на дитину з одного з батьків або інших осіб, які відповідають за дитину, у випадках, коли такі особи проживають у іншій державі, ніж та, у якій проживає дитина.

Європейська конвенція про усиновлення дітей визначає особливості усиновлення українських дітей відповідно до міжнародно прийнятих норм. Дитячо-батьківські відносини в Україні також регулюють державні документи: Конституція України (ст. 51), яка вказує, що обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття. Закон України «Про охорону дитинства» проголошує обов'язки батьків щодо дітей та права дітей.

У Сімейному кодексі України окреслено права та обов'язки батьків (виховання дитини, піклування про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створенні належних умов для розвитку її природних здібностей, повага гідності дитини, підготовка до самостійного життя та праці; однакова відповідальність батьків за виховання, навчання і розвиток дитини та також у разі ухилення батьків від виконання своїх батьківських обов'язків можливість бути притягненими до адміністративної або кримінальної відповідальності. Указ Президента України «Про проведення в Україні у 2008 році Року підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», в якому розкриваються ідеї утвердження необхідності забезпечення кожної дитини належним сімейним вихованням. У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції безпечного материнства» викладено пропозиції щодо збереження репродуктивного здоров'я молоді, безпечного материнства і виховання, відповідального батьківства. В умовах військового стану захист бать-

ківства, материнства і виховання у сім'ї регулюється цілим рядом документів. Серед яких доцільно згадати: Закон України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат». У документі звернено увагу на такі категорії дітей: депортована дитина, дитина, яка постраждала внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, примусово переміщена або утримувана дитина у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України. А також заходи держави щодо психологічного насильства, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, сексуального насильства, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, фізичне насильство, якого зазнала дитина внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. У документі розглядаються питання соціального супроводу дітей, що постраждали в результаті збройної агресії. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000), ратифікований Україною у 2004 році). На сьогодні також діють такі закони: Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. №268. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Офіційний портал пошуку дітей «Діти війни». У них запропоновано рекомендації щодо збереження життя та здоров'я дитини, що постраждала в результаті збройної агресії. Примітно, що у всіх документах підкреслено важливість батьківської та опікунської турботи про дитину. Доцільно також згадати Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». У ньому йде мова про статус внутрішньопереміщеної особи та про її права в українському суспільстві. На законодавчому рівні стає зрозуміло що є ще інші проблеми, які потребують вирішення, тому чимало питань щодо захисту прав і свобод дитини приймаються на місцевому рівні.

Розглядаючи це питання, хочемо звернути увагу також на партнерство освітян і батьків у питаннях виховання дитини. Пе-

дагогічна грамотність, на жаль, недоступна для батьків, що часто стає причиною проблем у вихованні дитини та уповільнює її самореалізацію в суспільстві. З метою підтримки батьків у вихованні дитини при закладах загальної середньої освіти та при позашкільних освітніх закладах практикують сімейні свята, круглі столи із залученням фахівці, дні відкритих дверей, батьківські клуби та лекторії. Мета заходів – сприяти повноцінному розвитку дитини у середовищі суспільство-школа-родина.

Воєнний стан – це період серйозних випробувань для кожної країни, кожної родини, кожної людини. В Україні, з огляду на складні умови, важливою є не лише підтримка дітей у школах, а й тісна співпраця з батьками, адже саме сім'я залишається головним осередком підтримки та стабільності для учнів. Особливо це важливо в умовах воєнного стану, коли діти переживають стрес, страх, втрату близьких та знайомих, а батьки, у свою чергу, стикаються з власними труднощами, такими як адаптація до нових умов, переселення, втрата роботи чи житла.

Робота з батьками в умовах воєнного стану набуває важливого значення для збереження психоемоційного стану учнів, підтримки їхнього нормального розвитку, а також для ефективної організації навчального процесу. У цьому контексті взаємодія школи та батьків стає основою для стабільності та благополуччя учнів.

Основні завдання роботи з батьками учнів в умовах воєнного стану наступні:

Психологічна підтримка батьків і дітей. В умовах воєнного стану стрес і тривога є постійними супутниками життя. Вчителі та адміністрація школи повинні допомогти батькам справлятися з емоційним навантаженням і підтримувати здоров'я як фізичне, так і психічне.

Створення спеціальних груп підтримки для батьків, де вони можуть ділитися своїми переживаннями, проблемами, отримувати консультації психологів і соціальних працівників.

Інформаційна підтримка батьків. У цей період батьки потребують доступу до актуальної інформації щодо змін у навчальному процесі, нових можливостей для дітей, підтримки з боку держави або місцевих органів.

Роз'яснення важливості продовження навчання в умовах воєнного стану, навіть якщо школа знаходиться в іншому регіоні або в умовах онлайн-навчання.

Інформування батьків про ресурси підтримки: державну допомогу, волонтерські організації, медичні установи.

Забезпечення безпеки учнів. Спільна робота з батьками щодо безпеки дітей, якщо вони перебувають у зонах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Розробка рекомендацій для батьків з питань евакуації, безпеки вдома, підготовки до надзвичайних ситуацій.

Створення спеціальних інструкцій для батьків з питань захисту дітей від травмуючих новин, військового стану та насилля.

Методи і форми роботи з батьками учнів:

Онлайн-зустрічі та консультації. В умовах воєнного стану часто виникає потреба в дистанційному спілкуванні. Онлайн-зустрічі, чати для обміну інформацією, консультації з психологами та педагогами можуть стати важливим інструментом для підтримки батьків.

Вебінари на теми психологічної допомоги родинам, стресостійкості, адаптації до нових умов.

Онлайн-консультації з вчителями та адміністрацією школи.

Організація батьківських зборів у нових умовах. Якщо традиційні зустрічі батьків неможливі через переміщення або безпеку, можна проводити онлайн-збори або формати, що дозволяють залучити батьків до обговорення важливих питань.

Проведення тематичних зборів, присвячених підтримці учнів у часи воєнного стану, розвитку їхнього емоційного інтелекту.

Залучення до зборів психологів, соціальних працівників для проведення тренінгів і практичних занять.

Індивідуальні консультації з батьками. Це важливий етап роботи, особливо коли мова йде про дітей, які пережили травму, втратили близьких або стали жертвами насилля. Індивідуальні консультації дозволяють з'ясувати потреби родини та запропонувати відповідну допомогу.

Психологічна підтримка для батьків дітей, що пережили тяжкі емоційні стани, спілкування з консультантами та фахівцями для мінімізації психологічних травм.

Робота з сім'ями, де є проблеми з адаптацією до змін у повсякденному житті через війну.

Підтримка батьків через соціальні мережі та групи в месенджерах. В умовах воєнного стану, коли не завжди є можливість організувати фізичні зустрічі, можна активно використовувати месенджери, соціальні мережі для створення груп, де можна:

Ділитися важливою інформацією про зміни в навчальному процесі, карантинні заходи, поради психологів.

Обговорювати проблеми, ділитися досвідом і підтримувати одне одного.

Емоційна підтримка родин учнів. В умовах військового стану родини часто перебувають під величезним стресом, що відображається на їхньому емоційному стані. Важливо, щоб батьки відчували підтримку з боку школи, адже вони є головними опікунськими фігурами для дітей. Школа повинна:

Оперативно реагувати на запити батьків, надавати їм допомогу у вирішенні побутових чи навчальних проблем.

Проводити курси або тренінги для батьків щодо психологічної підтримки дітей, збереження психоемоційної стабільності під час воєнного стану.

Відповідно до ситуації у конкретному регіоні, організовувати заходи для допомоги батькам, наприклад, у вигляді волонтерських ініціатив.

Налагодження партнерства між школою та родиною. В умовах воєнного стану важливо, щоб батьки і вчителі працювали разом для досягнення спільної мети – забезпечення благополуччя дітей. Це потребує встановлення партнерських відносин між сім'єю та навчальним закладом:

Залучення батьків до освітнього процесу, організація шкільних проєктів, які можуть допомогти дітям розвиватися і підтримувати моральний дух.

Створення спільних ініціатив щодо волонтерської діяльності, допомоги ЗСУ, організації навчання у тимчасових умовах.

З огляду на це особливої ваги набуває партнерство у вихованні. Партнерство у вихованні – це взаємодія всіх учасників освітнього процесу, спрямована на формування особистості дитини, заснована на взаємній повазі, довірі та співпраці. Це концепція, яка передбачає рівноправне об'єднання зусиль батьків, педа-

гогів та дітей для досягнення спільних цілей у розвитку та соціалізації молодого покоління. Основними принципами партнерства є рівноправність учасників, яка передбачає, що всі мають право на власну думку та активну участь у прийнятті рішень педагогів, батьків і дитини. Принцип взаємної довіри – педагог довіряє батькам у підтримці домашніх завдань і моральних цінностей, батьки – педагогу у формуванні знань і навичок. Принцип взаємоповаги, який реалізується через повагу до індивідуальності дитини, особливостей сім'ї, до досвіду та методів роботи педагогів є ключовим фактором успішного партнерства. Принцип спільної відповідальності, який передбачає розподіл обов'язків: педагог забезпечує освітню і соціальну складову, батьки – підтримку, створення сприятливого середовища, а дитина – активну участь у своєму розвитку. Принцип комунікації та відкритості, що орієнтований на регулярне спілкування, обговорення успіхів і труднощів допомагає координувати дії та коригувати процес виховання.

Формами реалізації партнерства є:

Спільні заходи: родинні свята, виставки, шкільні проєкти, волонтерські ініціативи.

Консультації та тренінги для батьків: педагогічні поради, психологічна підтримка, обговорення проблем поведінки дітей.

Інформаційні платформи: онлайн-зустрічі, чати для обміну результатами навчання, обговорення успіхів та труднощів.

Проектна діяльність: залучення дітей і батьків до спільних проєктів, де вони діють як команда.

Переваги партнерства очевидні: зміцнюється довіра між сім'єю та школою. Дитина відчуває підтримку та мотивацію до розвитку. Підвищується ефективність виховного процесу та соціалізації. Формуються навички співпраці, відповідальності та взаємоповаги.

Сприяння збереженню ефективного виховного процесу. Незважаючи на складну ситуацію, завдання школи – це збереження ефективного виховного процесу, навіть якщо він переходить в дистанційний режим. Батьки повинні бути залучені до організації цього процесу, допомагати учням адаптуватися до нових умов. Важливо:

Роз'яснити батькам, як організувати домашній виховний простір для дітей.

Проводити консультації з педагогами для оптимізації виховного процесу в умовах обмежених ресурсів.

Робота з батьками учнів в умовах воєнного стану є критично важливою для забезпечення емоційної і психологічної підтримки дітей, а також для адаптації їх до змін, що відбуваються у країні. Взаємодія школи і родини повинна бути спрямована на забезпечення безпеки, психоемоційного здоров'я і розвитку учнів у цей складний період. Лише за умови тісної співпраці між батьками і педагогами можна забезпечити стабільність і підтримку учнів, що допоможе їм не лише подолати стресові ситуації, а й продовжувати виховний процес навіть в умовах військового стану.

3. Форми залучення громадських організацій та церкви до виховного процесу.

Громадські організації ще називають організаціями третього сектору. До першого сектору належить держава та пов'язані з нею інститути. До другого комерційні інститути секторів. Також виокремлюють недержавні організації (їх синонім неурядові організації NGO) – вони створюються і керуються громадянами без формального втручання держави. Як протиставлення комерційному статусу громадських організацій використовують поняття «неприбуткові організації» та волонтерські організації (останній термін популярний у Великій Британії). Відомі також поняття «благодійні організації». Розглянемо як ці організації працюють в напрямі виховання учнівської молоді.

Громадські організації працюють з учнями та молоддю відповідно до напрямів своєї діяльності. В основному культивуючи профілактичну роботу. Наприклад, профілактична робота з учнівською молоддю є одним з напрямів соціально-педагогічної роботи з протидії торгівлі людьми. Здійснює таку роботу Міжнародний правозахисний жіночий центр «Ла Стада Україна». За активної участі організації вирішують такі важливі завдання: підвищення загального рівня правової свідомості дітей та молоді, обізнаності дітей з проблем порушення прав людини, виховання поваги до прав та основних свобод людини та толерантне ставлення до потерпілих від насильства, навчання моделям безпечної

поведінки у соціумі. Впровадження в освітній процес основних документів щодо захисту прав дитини та протидії торгівлі людьми на міжнародному та національному рівнях і поширення уявлень про міжнародне законодавство щодо захисту прав дитини, щодо протидії торгівлі людьми; а також про національне законодавство щодо захисту прав дитини а також щодо протидії торгівлі людьми.

Соціально-педагогічна діяльність органів освіти з ГО «Ла Стада-Україна», в основному здійснюється в напрямках: наукові дослідження з проблеми, інформаційно-пропагандистська робота з протидії торгівлі людьми; соціальна реклама послуг суб'єктів соціальної роботи, які надають допомогу тим, хто виявив намір виїхати на заробітки; правова освіта дітей з проблем торгівлі людьми; сприяння розвитку дитячих і молодіжних ініціатив; розвиток волонтерського руху; організація творчого дозвілля і відпочинку; організація навчання основам ведення бізнесу як власної справи.

Змістом профілактичної роботи в закладах загальної середньої освіти стало: надання інформації про права дитини, про торгівлю людьми, про насильство, жорстокість у сім'ї, молодіжному середовищі; вивчення правових норм стосовно поведінки в реальних життєвих ситуаціях; показ життєвих умінь, навичок щодо знайомства, спілкування, відпочинку, працевлаштування, вибору життєвого шляху.

Колективними формами і методами освітньо-виховної роботи є лекції, бесіди, диспути, усні журнали, кінолекторії.

У грудні 2000 року в Україні зареєстрована Школа Рівних Можливостей – Міжнародна громадська організація. У Школі всі навчаються і навчають, тренерки-наставниці, і юні тренери й тренерки, волонтери й волонтерки є одночасно і учнями й педагогами. Кодекс Школи Рівних Можливостей – принципи, за якими ми спілкуємося не лише під час тренінгових сесій, але яких намагаємося дотримуватись у своєму щоденному житті. Стиль Школи – спільний творчий пошук. Обговорення питань щоденного життя, гендерні стереотипи є основою роботи організації. Формами роботи є інтерактивний театр, власноручно написані навчально-методичні посібники, цікаві проєкти, спрямовані на впровадження гендерних підходів в освіту та виховання, протидію торгівлі

дітьми та домашньому насильству, захист прав жінок, дітей та молоді. Посібник організації «Гендер і Ми» схвалений Комісією з виховної роботи вищих навчальних закладів і рекомендований для роботи зі шкільною та студентською молоддю.

В Україні діяльність ГО «Медіа-Центр» «Діти вАрці», ГО «Даруй тепло», ГО «Чернівецьке об'єднання «Захист»», ГО «Волонтерський рух Буковини», Ресурсний центр Кольпінга у Чернівцях, ГО «Ні Наркотикам», ГО «Ведмежа», Чернівецька міська громадська організація «Товариство багатодітних сімей» та ін. Виховна робота зі шкільною молоддю передбачає концентрацію зусиль на таких пріоритетах: надання послуг медіарозвитку дітей віком від 9 років; надання допомоги онкохворим дітям, соціальні послуги для молоді з інвалідністю віком від 18 років; волонтерська діяльність; національно-патріотичне виховання; здоровий спосіб життя молоді; формування громадянської позиції; розвиток неформальної освіти; партнерська підтримка молоді, що проживає на тимчасово окупованій території України зайнятість молоді; житло для молоді та внутрішньо переміщених осіб. Діяльність сучасних громадських організацій відбувається за різними напрямками: громадянське виховання, сприяння розвитку молодіжного підприємництва, міжнародний обмін, туризм, народна творчість. Вони проводять свої заходи, як правило, у формі проєктів.

Аналіз проєктів, створених протягом останніх років, дозволяє умовно розділити їх на такі основні напрями: патріотичне виховання; розвиток творчої особистості; професійне становлення та підприємницька діяльність; формування здорового способу життя; європейська інтеграція, допомога особам з особливими освітніми потребами, допомога алко- та наркозалежним особам, особам хворим на ВІЛ та туберкульоз, матерям-одиначкам та ін. проблеми, що актуальні для сучасного суспільства. Важливим аспектом сучасного життя є шанування основ релігійного світогляду та традицій. Це зумовлено досвідом тисячоліть, який доводить, що релігія для багатьох людей є домінуючою у світогляді і вихованні дітей. У церкві особистість вбачає універсальну систему захисту від негативних явищ життя. Релігійні засади вимагають від віруючих постійної відповідальності за свою поведінку. У декларації Генеральної Асамблеї ООН (1981 р.) визначено, що

релігійне виховання дітей здійснюють батьки відповідно до своїх релігійних переконань, а релігійні організації можуть вести виховні практики в місцях, пристосованих для цього.

Згідно зі ст. 35 Конституції України церква в Україні відокремлені від держави, а школа відокремлена від церкви, що визначає світське навчання Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 6) дозволяє релігійним організаціям створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи. Тобто, Церква може реалізовувати виховні функції з метою удосконалення людського життя.

Церква, як писав М. Стельмахович, нагадує батькам про їхній святий виховний обов'язок, а дітям – про необхідність достойної поведінки. Ідеал Боголюдини в християнстві пережив віки й тисячоліття.

Програма морального самоочищення, самовдосконалення людини, на основі життя Ісуса формує високу духовність, істинну людяність. До засобів виховного впливу церкви належать обстановка в ній, богослужіння й обряди, заповіді, сповідь, причастя, відпущення гріхів, проповідь, благословення. Використовуються також засоби покарання: позбавлення благословення, прокляття, спокутування гріхів, піддання анафемі.

Методами самовиховання в церкві є дотримання посту, молитва, обітниця покаяння. Виховання у дітей духовних і патріотичних цінностей є фундаментом виховної роботи Автокефальної Української Православної Церкви. Вона забезпечує духовну освіту через наставництво духівників, дитячі хори, недільні школи, підтримку батьків у вихованні дитини.

Запитання для самоперевірки:

1. Розкрийте значення педагогічного колективу в організації соціально-виховної роботи
2. Назвіть та схарактеризуйте основні функції класного керівника в закладі загальної середньої освіти
3. Які громадські організації працюють з дітьми і молоддю, формуючи соціально значущі риси особистості?
4. У чому роль церкви у вихованні, які методи виховного впливу ця інституція культивує?

5. Яка роль сім'ї у вихованні дитини? У чому вона проявляється?

6. Запропонуйте схему співпраці учасників виховного процесу.

Література до теми

1. Батьківство як психолого-педагогічний феномен URL: <https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/>.
2. Безлюдний О. Роль сім'ї у особистісному розвитку дитини. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2011/2011_1_6.pdf.
3. Важлива роль ПЦУ у формуванні духовності і патріотизму. URL: <https://p-uapc.te.ua/novyny/vazhlyva->.
4. Громадські організації м. Чернівці. URL: <https://list.in.ua/%D0%A7>
5. Діяльність громадських організацій в сучасних соціокультурних умовах: Навч.-метод. посібник. Київ : НМЦ «Агроосвіта» 2017. 218 с.
6. Європейська конвенція про усиновлення дітей URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text.
7. Закон України «Про охорону дитинства» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
8. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
9. Закон України «Про соціальний захист та підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, та внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання соціальних послуг та виплат» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3999-20#Text>.
10. Іванова Н. В. Учасники виховного процесу : роль та взаємодія у системі освіти. Київ : Освіта, 2021. 200 с.
11. Коваленко О. І. Організація виховної роботи : учасники та їх функції. Львів : Світ, 2020. 210 с.
12. Конвенція ООН про права дитини URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
13. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112#Text
14. Конвенція про охорону материнства URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122#Text.
15. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96>.

16. Мельник В. С. Педагогічні аспекти взаємодії учасників виховного процесу : навч.-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2020. 185 с.
17. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024. № 1225 Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia->.
18. Офіційний портал пошуку дітей «Діти війни». URL: <https://childrenofwar.gov.ua/about-us/>.
19. Петрова Л. М. Педагогіка виховання : учасники виховного. *Педагогічні науки*. № 4. 2022. С. 25–34.
20. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>.
21. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>.
22. Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції безпечного материнства» викладено пропозиції щодо збереження репродуктивного здоров'я молоді, безпечного материнства і виховання, відповідального батьківства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2002-%D1%80#Text>.
23. Сидоренко І. В. Взаємодія учасників виховного процесу у сучасній школі. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 195 с.
24. Спок Б. Дитина та догляд за нею. Київ : Фоліо, 2018. 704 с.
25. Сімейний кодекс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
26. Ткаченко І. М. Виховний процес і його учасники: теорія і практика. Черкаси : ЧНУ, 2022. 190 с.
27. Указ Президента України «Про проведення в Україні у 2008 році Року підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1205/2007#Text>.
28. Указ Президента України «Про проведення в Україні у 2008 році Року підтримки національного усиновлення та інших форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1205/2007#Text>.
29. Школа Рівних Можливостей. URL: www.develop.gender-ua.org.

Тема: Колектив як форма виховання

План

1. Поняття про виховний учнівський колектив як форму виховної роботи.
2. Вчення А. Макаренка та В.О. Сухомлинського про колектив.
3. Роль лідерства в колективі.
4. Методи та форми роботи з колективом.

1. Поняття про виховний учнівський колектив як форму виховної роботи. Процес виховання особистості є складним і багатограним явищем, що відбувається під впливом різноманітних факторів. Серед них особливе місце посідає колектив – організована група людей, об'єднаних спільною метою, діяльністю та системою відносин. Колектив виступає не просто середовищем, в якому перебуває індивід, а й потужним інструментом формування його світогляду, цінностей, поведінки та соціальної компетентності. У контексті сучасної педагогіки дослідження ролі колективу у вихованні набуває особливої актуальності, оскільки соціалізація особистості та її інтеграція в суспільство є ключовими завданнями освітнього процесу.

Феномен колективу як виховної сили має глибоке коріння в історії педагогічної думки. Видатні педагоги минулого, такі як А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та інші, підкреслювали важливість колективу у формуванні гармонійно розвиненої особистості. А.С. Макаренко розробив цілісну педагогічну систему, в якій колектив виступав основним засобом виховання, а його організація та розвиток розглядалися як ключові завдання педагога. Він стверджував, що саме в колективі особистість проходить школу соціальних відносин, навчається відповідальності, взаємодопомоги та співробітництва.

Колектив як форма виховання має ряд специфічних особливостей та переваг. Розглянемо деякі з них:

Створення сприятливого соціального середовища є ключовою особливістю колективу. Середовище забезпечує дитині або підлітку відчуття приналежності, підтримки та розуміння. Взаємодія

з однолітками та старшими членами колективу сприяє розвитку комунікативних навичок, емпатії та здатності до співпереживання.

Формування соціальних норм та цінностей вихованця відбувається шляхом засвоєння загальноприйнятих правил поведінки, моральних принципів та соціальних цінностей. Через спільну діяльність, обговорення та оцінку вчинків членів колективу формується усвідомлення відповідальності за свої дії та їх наслідки для інших.

Розвиток самоврядування та активної громадянської позиції забезпечується участю вихованців у житті колективу, прийняттям рішень, розподілом обов'язків, сприяють розвитку організаторських здібностей, ініціативності та відповідальності за спільну справу. Це є важливим підґрунтям для формування активної громадянської позиції.

Стимулювання особистісного зростання вихованців зумовлено тим, що колектив створює умови для самореалізації кожного члена. У спільній діяльності розкриваються таланти та здібності, формується самооцінка та впевненість у власних силах. Конкуренція та взаємодопомога в колективі стимулюють прагнення до самовдосконалення.

Виховання відповідальності та дисципліни вихованців зумовлено тим, що членство в колективі передбачає дотримання певних правил та норм поведінки. Виконання спільних завдань, розподіл обов'язків та взаємна відповідальність сприяють формуванню дисциплінованості та усвідомлення важливості внеску кожного у спільний результат.

Однак, ефективність колективу як виховної сили залежить від ряду факторів, серед яких:

Цілеспрямована діяльність педагога забезпечується його ключовою роллю в організації та розвитку колективу. Він визначає мету, завдання, форми діяльності, створює атмосферу доброзичливості, взаємоповаги та співробітництва.

Характер взаємовідносин у колективі формує здорові міжособистісні відносини, засновані на взаєморозумінні, підтримці та повазі, є запорукою позитивного виховного впливу колективу. Конфлікти та неформальні негативні угруповання можуть мати деструктивний вплив на особистість.

Змістовність спільної діяльності спричинена тим, що цікава, змістовна та суспільно корисна діяльність об'єднує членів колективу, сприяє розвитку їхніх здібностей та формуванню позитивних якостей.

Врахування індивідуальних особливостей членів колективу, забезпечує умови для його самореалізації.

У сучасній педагогічній практиці використовуються різноманітні форми організації колективної діяльності: гуртки, клуби, спортивні секції, волонтерські об'єднання, учнівське самоврядування тощо. Кожна з цих форм має свої специфічні виховні можливості та сприяє розвитку певних якостей особистості.

Ефективність виховного впливу колективу залежить від цілеспрямованої педагогічної діяльності, характеру міжособистісних відносин, змістовності спільної діяльності та врахування індивідуальних особливостей членів колективу. Уміле використання виховного потенціалу колективу є важливим завданням сучасної педагогіки, спрямованим на формування гармонійно розвиненої, соціально активної та відповідальної особистості.

2. Вчення А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського про колектив.

Вчення Антона Семеновича Макаренка про колектив є центральним елементом його педагогічної системи. Він розглядав колектив не просто як сукупність учнів, а як цілісний соціальний організм, що володіє власною структурою, органами самоврядування, нормами, цінностями та традиціями. Саме в колективі, на думку Антона Макаренка, відбувається повноцінний розвиток особистості, її соціалізація та формування громадянських якостей.

Колектив як мета і засіб виховання – наполягав Антон Семенович. Він вважав, що виховання особистості нерозривно пов'язане з розвитком колективу. З одного боку, метою виховання є формування особистості, здатної жити і діяти в колективі, а з іншого – сам колектив є найефективнішим засобом впливу на особистість.

За А. С. Макаренком, формування колективу проходить чотири стадії: початкова, де керівник є головним; друга, зі сформованим активом, де більшість підпорядковується активу; третя, де актив виявляє ініціативу; і четверта, коли колектив стає самостійним,

згуртованим і здатним до самоврядування. Розглянемо їх детальніше:

Перша стадія (Початкова/Орієнтаційна). Створюється нова група, де індивідуальності ще не злиті в колектив. Керівник бере на себе всю відповідальність та приймає рішення, оскільки актив ще не сформований. Вимоги керівника є обов'язковими для всіх.

Друга стадія (Становлення активу). Починає формуватися актив колективу – група найактивніших та найініціативніших членів. Більшість членів колективу починають підпорядковуватися цьому активу. Члени колективу починають усвідомлювати спільні завдання та цілі.

Третя стадія (Активне виявлення ініціативи). Актив колективу стає більш ініціативним. Актив бере на себе визначення завдань та організацію колективної діяльності, зменшуючи пряме втручання керівника.

Четверта стадія (Згуртований, самостійний колектив). Колектив перетворюється на високоорганізоване ціле. Він стає здатним до самоврядування, самостійно ставить завдання та знаходить шляхи їх вирішення. Цей процес передбачає поступовий перехід від домінування керівника до самостійності та згуртованості самого колективу.

Педагогом сформовано деякі методи ефективної роботи з колективом. Це метод паралельної дії, який полягає у тому, що педагогічний вплив на окрему особистість здійснюється через вплив на колектив, членом якого вона є. Вимоги, які педагог ставить перед колективом, стають вимогами до кожного його члена. Метод «вибуху», який сприяє психологічній перебудові мислення і поведінки вихованця шляхом створення нової виховної реальності через нові дії вихователя по відношенню до вихованця. Метод перспективних ліній. На думку педагога, колектив повинен мати чіткі та привабливі перспективні лінії – близькі, середні та далекі цілі, які надихають членів колективу на спільну діяльність та особистісне зростання. «Завтрашня радість» – це важливий принцип педагогіки Макаренка, який полягає у створенні позитивних емоцій, пов'язаних з досягненням майбутніх цілей.

Антон Семенович Макаренко розрізняв загальний колектив (наприклад, колектив школи або виховної установи) та первинні колективи (невеликі групи по 7-15 осіб, об'єднані спільною дія-

льністю). Первинні колективи є основою загального колективу і відіграють ключову роль у безпосередньому виховному впливі. Важливим елементом структури є рада колективу та інші органи самоврядування.

А. С. Макаренко надавав великого значення розвитку учнівського самоврядування. Органами самоврядування, на думку педагога, є (збори колективу, рада командирів, тощо). Вони залучають усіх решта вихованців до управління життям колективу, сприяють розвитку їхньої самостійності, відповідальності та організаторських здібностей.

Вихователь і наставник розумів дисципліну не як примус, а як свідоме підпорядкування особистих інтересів інтересам колективу. Дисципліна має бути обґрунтованою, справедливою та спиратися на громадську думку колективу. Педагог повинен бути вимогливим до вихованців, але водночас поважати їхню особистість, вірити в їхні сили та можливості наполягав Антон Семенович. Поєднання вимогливості та поваги створює атмосферу довіри та співробітництва в колективі. Створення та підтримка стилю спілкування «мажор» є важливим завданням педагога. Поняття «мажор» означає загальний позитивний емоційний настрій, бадьорість, оптимізм та готовність до дії, що панує в колективі.

Антон Семенович Макаренко вважав працю важливим засобом виховання. Участь у продуктивній праці, на його думку, сприяє розвитку відповідальності, працьовитості, почуття власної гідності та згуртовує колектив.

Педагогічна система А. С. Макаренка була успішно впроваджена ним у створених ним виховних установах, зокрема в дитячій колонії та комуні, які він очолював. Його досвід показав, що правильно організований та керований колектив може стати потужною виховною силою, здатною перевиховувати навіть важких підлітків та формувати гармонійно розвинених особистостей.

Вчення А. С. Макаренка про колектив залишається актуальним і сьогодні, його ідеї використовуються в сучасній педагогічній практиці для створення ефективних виховних систем та формування соціально компетентних громадян.

Василь Олександрович Сухомлинський розглядав виховання в колективі як один з основних аспектів формування гармонійної особистості. Його погляди на виховання в колективі базуються на

гуманістичних принципах, які передбачають не тільки індивідуальний підхід до кожної дитини, а й створення такої атмосфери в колективі, де кожна особистість може розвиватися та формуватися через взаємодію з іншими.

Педагог виокремлював такі аспекти виховання особистості в колективі:

Колектив – середовище для розвитку особистості. Василь Сухомлинський вважав, що виховання повинно відбуватися в атмосфері колективу, де кожна дитина має можливість самовираження, здобуття досвіду співпраці, взаємопідтримки та взаєморозуміння. На думку педагога, колектив сприяє не тільки соціальній адаптації дитини, а й її моральному розвитку через взаємопідтримку, співчуття та любов до ближнього.

В. О. Сухомлинський підкреслював, що праця та взаємодія є важливими чинниками формування колективу. Через спільну діяльність діти вчаться працювати разом, допомагати одне одному, брати на себе відповідальність за загальний результат. Колектив допомагає виховувати почуття взаємодопомоги та спільної мети.

Вихователь, за міркуваннями педагога, не має бути авторитарною фігурою, а радше наставником, який веде дітей до співпраці, допомагає знаходити спільну мову й формує довіру та повагу у колективі.

Василь Олександрович вважав, що кожна дитина повинна відчувати свою важливість у колективі. Виховання має бути побудоване таким чином, щоб колектив не знецінював індивідуальність, а допомагав їй розкритися.

У колективі має бути місце для кожної дитини, де вона почувається захищеною, може виражати свої думки та емоції, знаходити підтримку у важких ситуаціях.

У колективі, на думку педагога, діти вчаться не лише соціальних навичок, а й моральних орієнтирів. В. Сухомлинський вважав, що колектив повинен бути морально здоровим, а вихователь має навчати дітей таких цінностей, як чесність, доброта, співчуття.

Колективи Василя Олександровича активно залучали до творчих, культурних та спортивних заходів, що сприяло розвитку не лише фізичних, а й морально-етичних якостей дітей.

В. Сухомлинський підкреслював, що через взаємодію з іншими діти вчаться не тільки нормам і правилам поведінки, а й здатності до емпатії, взаєморозуміння та підтримки. Так, у колективі вони не лише пізнають соціальні ролі, а й стають морально зрілими.

Вихователь, керуючи емоційним кліматом у колективі, формує в дітях позитивні емоції, які впливають на їхнє ставлення до колективу і взаємодії з іншими.

Педагога вважав, що у вихованні важливо формувати у дітей відчуття відповідальності не тільки за себе, але й за інших. Колектив має навчити дітей допомагати одне одному, розуміти важливість кожного члена групи.

У своїх ідеях В.О. Сухомлинський часто говорив про важливість самоврядування в колективі, коли діти можуть самостійно визначати свої завдання, ролі, вирішувати конфлікти і навіть формувати правила поведінки.

Виховання у колективі також передбачає формування патріотичних почуттів і громадянської свідомості через спільну діяльність, повагу до традицій і культури народу, підтримку колективних цінностей.

Погляди В.О. Сухомлинського на виховання в колективі акцентують увагу на гуманному підході, емоційному розвитку дитини, формуванні моральних цінностей та розвитку особистості через взаємодію з іншими. Він розглядав колектив як важливий простір для соціалізації дитини, де вона може не лише засвоїти соціальні ролі, а й відчути себе частиною великої людської спільноти.

Для кращого розуміння суті підходів А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського до визначення колективу та його функцій наведемо порівняльну таблицю.

Критерій	Антон Семенович Макаренко	Василь Олександрович Сухомлинський
Роль колективу у вихованні	Колектив – основний засіб виховання особистості. Через колектив формуються соціально цінні якості.	Колектив – середовище гармонійного розвитку особистості, важливий, але не єдиний засіб виховання.

Пріоритет	Пріоритет інтересів колективу над індивідуальними. Особистість розвивається через служіння спільному впливу.	Поєднання індивідуального підходу з колективним. Повагу до особистості не можна приносити в жертву колективу.
Методи впливу колективу	Взаємний контроль, самоврядування, відповідальність, колективна вимога.	Довіра, взаєморозуміння, гуманізм, моральна підтримка з боку колективу.
Позиція вихователя у колективі	Вихователь – лідер, організатор, координатор дій колективу.	Вихователь – порадник, співучасник життя колективу, зосереджується на індивідуальному підході.
Створення колективу	Колектив створюється організовано, за чіткою системою, через працю та дисципліну.	Колектив формується природно, через емоційне спілкування, співпереживання, взаємоповагу.
Дисципліна	Жорстка дисципліна – основа міцного колективу.	Дисципліна повинна бути свідомою, добровільною, ґрунтуватися на переконанні.
Мета виховання через колектив	Формування громадянина, здатного до життя у суспільстві, відповідального члена спільноти.	Гармонійний розвиток особистості, здатної до співпереживання, моральної відповідальності.
Ці дві концепції не заперечують одна одну, а доповнюють: А.С. Макаренко більше акцентував увагу на організаційному аспекті виховання колективом, тоді як В.О. Сухомлинський підкреслював значення гуманного підходу та індивідуальності в межах колективу.		

Таблиця 1. Порівняння підходів А.С. Макаренка та В.О. Сухомлинського до пояснення виховної сили колективу

3. Роль лідерства в колективі.

У будь-якому колективі можуть з'являтися лідери – учні, які задають тон груповій діяльності, впливають на настрій та взаємини в колективі. Лідер може стати позитивним зразком для інших учнів, допомагаючи формувати в них почуття відповідальності та ініціативності.

Лідерські якості учнів розвиваються через участь у різноманітних активностях, відповідальність за реалізацію спільних

завдань, активну участь у соціальних проєктах. Поведінка кожного учня може значно змінювати атмосферу в класі або групі. Наприклад, якщо учень має позитивну емоційну стабільність, є ініціативним та доброзичливим, то його поведінка може служити зразком для інших, стимулюючи позитивну взаємодію. Водночас учні з агресивними чи деструктивними рисами характеру можуть створювати напругу в колективі, порушуючи загальний моральний клімат. Такі учні можуть стати причиною конфліктів або бути причетними до негативних явищ, таких як булінг. Діти з високим рівнем емоційної інтелігенції здатні краще взаємодіяти з іншими, розуміти потреби однокласників і відповідно діяти. Це дозволяє їм стати «миротворцями» в групі, сприяти її згуртованості та розвитку. У той час як учні з низьким рівнем емоційної інтелігенції можуть мати труднощі у взаємодії з іншими, створюючи напружену атмосферу. Учні з різними особистісними особливостями (екстравертованість, інтровертія, рівень самооцінки тощо) можуть по-різному впливати на групову динаміку. Наприклад, інтроверти можуть бути менш активними в колективі, що може впливати на загальний рівень взаємодії в групі, тоді як екстраверти здатні створювати більш жваву атмосферу.

Психологічна сумісність учнів у групі також є важливим фактором, адже навіть незначні особистісні конфлікти можуть мати великий вплив на загальний клімат.

Якщо в групі є чітко виражений лідер, то його ставлення до інших учнів, стиль поведінки і здатність до мотивації можуть визначити напрямок розвитку колективу. Важливо, щоб лідер став прикладом для інших, уникаючи авторитарного або деспотичного стилю управління.

Колектив та особистість взаємодіють на двосторонній основі. Колектив є простором для соціалізації, де кожен учень розвиває соціальні навички, а також внутрішньо збагачується через взаємодію з іншими. Водночас кожна особистість формує атмосферу в колективі через свої риси, поведінку та соціальні ролі.

Вихователь має роль фасилітатора. Педагог чи вихователь має допомогти створити таку атмосферу в класі, де кожен учень буде відчувати свою важливість, а також усвідомлювати свою відповідальність за груповий клімат. Правильна організація

взаємодії між учнями дозволяє формувати позитивні цінності та соціальні навички.

Створення гармонійного середовища, в якому діти можуть вільно висловлювати свої думки і почуття, сприяє розвитку позитивних соціальних відносин і дозволяє кожному учню повноцінно розвиватися як особистість.

4. Методи та форми роботи з колективом.

Методи та форми роботи з колективом є важливими інструментами в педагогічному процесі. Вони сприяють розвитку соціальних, комунікативних та організаційних навичок учнів, формують у них відчуття відповідальності, взаємоповаги та здатність до співпраці. Використання різноманітних методів і форм дозволяє педагогам створювати оптимальні умови для розвитку учнів, стимулювати їхню активність і сприяти формуванню згуртованих, взаємодопоміжних колективів, що в свою чергу позитивно впливає на їхній розвиток і соціалізацію.

Розглянемо окремі методи та форми роботи з колективом. Однією з форм роботи з учнівським колективом є **учнівське самоврядування**: Це одна з найефективніших форм роботи, яка передбачає активну участь учнів у процесі управління навчальним процесом і вихованням. Створення органів учнівського самоврядування (ради старшокласників, президії класу) дозволяє учням розвивати навички організаторської діяльності, планування і прийняття рішень. Колективні обговорення та дебати: Це форма, яка дає можливість кожному учневі висловити свою думку, приймати участь у прийнятті колективних рішень і розвивати навички аргументації та критичного мислення.

Добре зарекомендував себе **метод колективного виховання**, який ґрунтується на тому, що виховання учнів відбувається через організацію спільної діяльності, яка забезпечує формування моральних та етичних норм через колективне сприйняття і відповідальність. Педагог намагається не лише організувати діяльність, але й допомогти дітям усвідомити важливість кожного члена колективу.

Також позитивним є **метод групової діяльності**: Це метод, при якому учні працюють у малих групах, виконуючи спільне завдання. Групова діяльність дозволяє формувати у дітей навич-

ки співпраці, лідерства та відповідальності, адже кожен учень має свою роль у групі.

Практикують **метод проєктної діяльності**: учнів залучають до реалізації проєктів, де вони повинні співпрацювати, обговорювати ідеї, вирішувати проблеми і презентувати результати своєї роботи. Така діяльність формує навички самостійності, організованості і креативності, а також дозволяє кожному учневі проявити свої здібності. Для прикладу наведемо проєкт амбасадорки Наталії Матейчук викладача Чернівецького національного університету – Програма розширення можливостей для громадських лідерів «Разом Ми Можемо», психологиня, яка активно працює у сфері психологічної підтримки та соціального відновлення.

У межах проєкту Наталія реалізуватиме пілотний проєкт «Мистецтво психологічного відновлення», спрямований на допомогу учасникам у розумінні важливості психологічного здоров'я та набутті навичок самодопомоги.

Основні завдання:

1. Поглиблення знань про психологічне здоров'я та відновлення.
2. Оволодіння методами та техніками відновлення.
3. Розвиток навичок підтримки інших у процесі відновлення.
4. Створення умов для обміну досвідом та спілкування.

Цільова аудиторія:

Студенти, активна молодь, працівники закладів освіти та культури, а також активні громадяни.

Теми семінарів та тренінгів:

1. Лекція «Психологічна стійкість в умовах невизначеності».
2. Тренінг «Твоя киснева маска»: практики для відновлення ресурсності».
3. Тренінг «Арт-терапія як метод психологічного відновлення».

Очікувані результати:

Учасники отримають:

- Підвищення рівня психологічної грамотності.
- Оволодіння практичними навичками самодопомоги.
- Зміцнення психологічного здоров'я.

- Розвиток навичок підтримки інших.
- Формування спільноти для взаємодопомоги та підтримки.

У роботі з колективом має місце метод колективних рішень: У цьому методі акцентується увага на спільному прийнятті рішень, де кожен учасник колективу має право висловити свою думку, пропозицію або зауваження. Це важливий метод для розвитку демократичних процесів у групі та виховання учнів у дусі взаємоповаги і співпраці.

Корисними будуть індивідуальні методи роботи. Серед яких: метод індивідуальних бесід: педагог проводить індивідуальні бесіди з учнями для того, щоб виявити їхні потреби, проблеми, а також зміцнити мотивацію до роботи в колективі. Ці бесіди допомагають виявити особисті якості та труднощі кожного учня, що дає змогу краще зрозуміти індивідуальні потреби і розв'язати конфлікти в групі.

Метод наставництва: Включає в себе взаємодію між більш досвідченими учнями і тими, хто тільки вчиться. Наставники допомагають молодшим учням адаптуватися в колективі, підтримують їх, навчають певним навичкам і поведінковим нормам.

Практикують психологічні методи: метод створення позитивного емоційного клімату: Вихователь активно працює над створенням атмосфери довіри, підтримки та взаємоповаги серед учнів. Важливо підтримувати емоційний комфорт і сприяти розвитку позитивного ставлення до себе і оточуючих.

Метод створення ситуацій успіху: Це метод, при якому кожен учень має можливість досягти успіху в діяльності. Це може бути досягнення певних індивідуальних або групових результатів, які підвищують самооцінку і мотивують до подальшої роботи.

Форми роботи з колективом визначають спосіб організації учнівської діяльності в групі. Вони можуть бути різноманітними і адаптуються до конкретних умов і завдань. Серед них виділяють уроки та заняття в колективі: Це традиційна форма роботи, яка дає можливість організувати активну діяльність учнів, стимулюючи їхню участь у групових дискусіях, роботі в малих групах, а також реалізації спільних проєктів. Групові та парні роботи: Це форми роботи, де учні працюють в малих групах або парами, вирішуючи певні завдання. Така форма дозволяє активніше взаємо-

діяти з однокласниками, дає можливість обговорювати різні підходи до виконання завдання, формує навички співпраці. Форми діяльності на основі інтересів: Оскільки кожен учень має свої інтереси, важливо залучати їх до діяльності, що базується на цих інтересах, наприклад, за допомогою творчих конкурсів, наукових проєктів, спортивних змагань тощо.

Також мають місце тематичні заходи та святкування: Це організація свят, конкурсів, зборів, на яких учні можуть продемонструвати свої таланти, творчість і досягнення, а також обговорити важливі теми для колективу. Ігри та змагання: Спортивні ігри, інтелектуальні конкурси, вікторини та інші командні змагання формують почуття єдності в колективі, сприяють розвитку командного духу та лідерських якостей. Екскурсії, подорожі та походи: Залучення учнів до активної позакласної діяльності допомагає формувати згуртованість колективу, розвивати почуття відповідальності, взаємодопомоги та емоційну близькість серед учасників.

Формування справжнього колективу можливе лише за умови активної взаємодії учнів між собою. Саме тому пропонуємо кілька ефективних форм організації дитячого дозвілля.

Програма «Тімбілдінг». Її мета – дати кожному членові колективу відчуття турботи, відповідальності за інших. Це об'єднує, надає кожній справі більшої значущості та створює атмосферу родинного тепла й спільного відпочинку.

Колективна діяльність. Спільна підготовка свят до 8 Березня, постановка казки «Золота рибка», екскурсійні поїздки або виставки, наприклад «Золота осінь», – усе це чудово згуртовує клас. Такі події вимагають спільних зусиль і сприяють досягненню найкращого результату.

Змагання. Команду об'єднує спільна мета та дух суперництва. Наприклад, до Дня козацтва можна провести «Козацькі розваги», де змагаються паралелі класів, а інші учні стають групою підтримки. Після завершення змагань доречно приготувати традиційну козацьку страву – куліш. Ще цікавіше буде, якщо до заходу долучаться й батьки.

Гра «Таємний друг». Кожен учень випадковим чином тягне ім'я однокласника, не розголошуючи його. Упродовж тижня він потай дарує невеличкі сюрпризи, допомагає або просто проявляє

турботу. Наприкінці тижня діти розкривають, хто був чийм «таємним другом». Така гра сприяє налагодженню міжособистісних контактів і зближує тих, хто раніше майже не спілкувався.

Неформальне спілкування. Корисно організовувати щоп'ятниці після уроків невимушені зустрічі за чаєм. Учні разом із учителем можуть розгадувати загадки, обговорювати цікаві факти, жарти чи головоломки. Таке спілкування допомагає розслабитися, створює довірливу атмосферу. За потреби подібні зустрічі можна проводити онлайн.

Звертання на ім'я. У кожному класі варто встановити правило – звертатися один до одного виключно на ім'я. Психологи доводять, що найприємніше для людини слово – це її власне ім'я. Тож відмова від звертань за прізвиськом формує атмосферу взаємної поваги й доброзичливості.

5. Сучасні напрями дослідження колективу в педагогіці.

Сучасні науковці активно вивчають колектив у різних аспектах педагогічного процесу, зокрема: підвищення рівня емоційного інтелекту учнів для покращення взаємодії та розвитку соціальних навичок.

Створення колективу з урахуванням інклюзії для дітей з особливими освітніми потребами, що дозволяє усім учням розвивати свої соціальні навички в умовах співпраці.

Як колективи працюють в умовах онлайн-навчання та як підтримується їх єдність через цифрові платформи.

Підготовка учнів до участі в органах учнівського самоврядування, що дозволяє їм не тільки організовувати свою діяльність, а й формувати навички лідерства та відповідальності.

Шляхи взаємодії учнівського вчительського та батьківського колективів.

Для поглиблення своїх знань про роботу в колективі можна використати рекомендації зарубіжних авторів, висловлені ними в книгах. Наприклад такі: для розвитку командної роботи та спілкування: Джеймс Борг «Мистецтво говорити»: Допоможе покращити навички комунікації та взаємодії в колективі. Дейл Карнегі «Як здобувати друзів і впливати на людей»: Класична книга про побудову стосунків та ефективне спілкування, що є ключовим для будь-якого колективу. Гевін Кеннеді «Домовитися можна про

все!»: Пропонує техніки ведення переговорів для досягнення спільних результатів. Марк Гоулстон «Я чую вас наскрізь» Про глибоке розуміння інших людей та ефективне слухання. Для розуміння ефективності та лідерства: Стівен Кові «7 звичок надзвичайно ефективних людей»: Книга, яка навчає принципам продуктивності та синергії, важливим для колективної роботи. Трей Гауді «Сила запитань»: Про те, як правильні запитання можуть змінити хід комунікації та спрямувати колектив до мети. Для саморозвитку та мотивації в команді: Джозеф Мерфі «Сила підсвідомості». Допомогає усунути внутрішні бар'єри та налаштуватися на досягнення цілей. Джеймс Клір «Атомні звички»: Про те, як невеликі, але регулярні дії можуть призвести до значних результатів у спільній роботі та ін.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке учнівський колектив і які його основні характеристики?
2. Як впливає колектив на розвиток особистості вихованця?
3. Які фактори визначають ефективність роботи колективу?
4. Назвіть та схарактеризуйте стадії розвитку колективу за А.С. Макаренком.
5. Які принципи формування здорового мікроклімату в учнівському колективі?
6. У чому полягають основні завдання роботи з учнівським колективом?
7. Які методи педагогічного впливу застосовуються для розвитку колективу?
8. Як забезпечити гармонійне взаєморозуміння і взаємоповагу в колективі?
9. Яка роль вчителя у формуванні та розвитку учнівського колективу та лідерства у ньому ?

Література до теми:

1. Білик Н. М. Медіація однолітків як технологія вирішення конфліктів у загальноосвітній школі. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 49. С. 3-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2015_49_3/.
2. Презентація проєкту «Разом ми можемо» URL: <https://www.chnu.edu.ua/novyny/aktualni-novyny/vidbulasia-prezentatsiia-proiektu-prohrama-rozshyrennia-mozhlyvostei-dlia->

3. Грищенко І. М. Лідерство як феномен управління групою. Інвестиції : практика та досвід. 2015. № 10. С. 116-119.
4. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ : Рад. школа, 1990. 366 с.
5. Макаренко А. С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей Київ : Рад. школа, 1980. 327 с.
6. Пірен М. І. Конфліктологія : Підручник. Київ : МАУП, 2003. 360 с.
7. Разуменко Т. О. Виховання почуття захищеності особистості в колективі. Київ : Наук.-навч. центр прикладної інформатики НАН України, ГО «Інститут інноваційної освіти», 2019.
8. Сараєва О. В. Педагогіка колективу як актуальний напрям досліджень 20-30 рр. ХХ ст. Херсон : Вид-во ХДУ, 2014. Вип. 66. С. 98-102.
9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ : Рад. школа, 1988. 304 с.
10. Тимошук В., Ковальчук В. Формування учнівського колективу в роботі класного керівника. Бар : Матеріали конференції «Формування ціннісних орієнтацій...», 22-23 травня 2024 р., С. 99-101.
11. Товканець Г.В., Лендел В.В. Особливості розвитку учнівського колективу в умовах сучасного закладу загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 70. Том 2. 2024. С. 149-153.
12. Швардак М. В. Технологія лідерства в умовах закладу загальної середньої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2021. №1(100). С. 292-304.

Тема. Діагностика у вихованні

План

1. Поняття про діагностику.
2. Методи діагностики.
3. Представлення результатів діагностики учнівського колективу.

Поняття про діагностику. Термін «діагностика» походить від грецького слова *διάγνωσις*. Тому в загальному розумінні під діагностикою ми розуміємо певний спосіб отримання попередньої інформації про предмет або процес, що досліджується. Діагностика у виховній роботі залежить від усвідомлення вихователем шляхів досягнення виховної мети. Діагностика часто виступає, як індикатор педагогічного явища і як метод виховання. Якщо діагностика цілеспрямована, вона стає засобом керівництва організованим самопізнанням. Основними об'єктами соціально-виховної діагностики можна назвати: сформованість особистісної активності учнів (інтелектуальної, фізичної, соціальної і духовної); рівень включення вихованців у різні види діяльності; соціальне оточення та його виховні впливи на учнівську молодь; особливості впливу сімейного та шкільного колективу на виховання учня; зміст і ефективність виховної діяльності класного керівника. Зазначені об'єкти постійно змінюються, взаємодіють між собою і розвиваються.

Як підмічає П. Вербицька, діагностика у вихованні учнівської молоді має на меті з'ясувати співвідношення виховних завдань, показників їх реалізації, критеріїв. Вона виявлення проблем у вихованні учнів, прогнозування їх подальшого розвитку, аналіз та оцінку реальних результатів, порівняння прогнозованих і реальних результатів, визначення проблемних зон у виховному процесі.

Як звертає увагу О. Коберник, діагностика має відповідати таким вимогам:

- бути цілеспрямованою, тобто чітко визначати основні об'єкти духовного світу дітей, які необхідно вивчити;

- орієнтуватися на принцип єдності навчання і виховання учнів, всебічно враховувати результати діагностики у плануванні, організації та методиці виховної діяльності;
- вивчати колектив в цілому та окрему особистість в їх єдності;
- діагностика має бути неперервною. Тобто вивчення колективу і особистості має стати процесом постійним і неперервним, тому, що сам процес виховання та розвитку є неперервним;
- діагностика – має мати в арсеналі систему сучасних методів вивчення учнів, особистості та колективу.

Українські науковці наголошують на виокремленні наступних функцій психолого-педагогічної діагностики:

- функція зворотної інформації про стан виховного процесу;
- функція результативності виховання;
- функція зворотного зв'язку;
- управлінська функція.

Основною характеристикою діагностики є надійність. Також доцільно звернути увагу на стандартизацію та нормування при діагностиці. Важливою ознакою діагностики є прогностичний характер її висновків. Також доцільно враховувати те, що у діагностиці перевага надається методам, які виявляють цілісну позицію особистості школяра. Вимірювання передбачає узагальнення оцінок окремих поведінкових дій вихованця.

У виховній роботі прийнято розрізняти три види діагностики: початкова, поточна, узагальнююча. У практиці зустрічаються три варіанти початкової діагностики: перший – коли діагностику проводить класний керівник на початку знайомства з учнями. Колектив, у такому випадку, сформовано вперше. У цьому варіанті початкову діагностику використовують для всебічного вивчення учнів. Другий *варіант практикують тоді, коли дитячий колектив не новий, але класний керівник вперше починає роботу з групою учнів. При цьому класний керівник вивчає не лише учнів, але й сам колектив як динамічну систему.* Третій – коли колектив і класний керівник уже працювали разом. Цей варіант створює можливості класному керівнику для проведення вибіркової діагностики колективу й особистості.

Поточна (коригувальна) діагностика проводиться під час процесу організації діяльності учнівського колективу. Вона орієнтована на вивчення змін, що відбуваються в окремих учнях та учнівському колективі. Результати поточної діагностики зумовлюють корекцію помилок педагога й удосконаленню стилю взаємин з дітьми, методики виховної роботи.

Дані узагальнюючої діагностики зіставляють із початковими характеристиками вихованості. Тому різниця між початковими і узагальнюючими результатами визначає ефективність використаних педагогом методів виховання.

Виділяють два рівні соціально-виховної діагностики в школі: групову та індивідуальну. На груповому рівні, діагностика передбачає вивчення класу як єдиного функціонального організму. Вона допомагає, спираючись на конкретні результати, планувати виховний процес, угрупі дітей, надавати конкретну психологічну інформацію, оперує узагальненою інформацією про клас. Індивідуальна діагностика дає змогу класному керівнику володіти інформацією про кожного учня.

Також розрізняють два варіанти діагностики: експрес-діагностику та діагностику поглибленого характеру.

Експрес-діагностика виконує функцію чіткого і швидкого обстеження на великих вибірках. Визначають такі етапи та рівні цього процесу: компонентна діагностика, структурна і системна. Компонентна – описує процес виховання, його ознаки і параметри. Структурна діагностика визначає будову виховного процесу та встановлює зв'язки, взаємозалежності та взаємозумовленість між його окремими компонентами. Системна діагностика сприяє визначенню функцій окремих сторін виховного процесу як цілісного системного явища. Діагностика поглибленого характеру визначає особливості життя учнів школи чи класу за багатьма показниками.

У діагностиці використовують такі поняття як: «вибірка», «респонденти». Під поняттям «вибірка» розуміємо кількість осіб, що взяли участь у діагностиці. Під поняттям «респондент» розуміємо особу, чи групу осіб, що беруть участь у діагностиці.

У діагностичних виховних процедурах важливими є критерії вихованості. Під критеріями вихованості ми розуміємо теоретично розроблені показники рівня сформованості різних якостей

особистості та колективу. Їх часто оформляють у вигляді шкали найменувань. При цьому ступеням вияву якостей привласнюють умовні кількісні оцінки. Їх можна порівнювати, рахувати, Показники у діагностиці це числовий/відсотковий показник вираження у досліджуваному предметі визначених дослідником критеріїв, що можуть проявлятися на різних рівнях. Часто виражаються в словах або поняттях. Визначення рівнів вихованості – це оцінка практичної поведінки вихованця його дій в різних умовах, що свідчать про наявність чи відсутність певних якостей. Зазвичай виділяють три рівні: початковий, середній чи високий.

2. Методи діагностики. У виховній роботі використовують різні шляхи отримання інформації про досліджувану вибірку. Часто це методи, що прийшли у виховання з інших наук: психології, біології, соціології, філософії та ін.

Розглянемо їх детальніше. У вигляді таблиці 1 із зазначенням позитивних і негативних характеристик кожного методу.

Таблиця 1. Методи соціально-виховної діагностики

Метод	Різновиди методу	Переваги	Недоліки
Спостереження	Пряме. Дослідник в середовищі вихованців.	Має можливість вивчити детально ті аспекти поведінки вихованців, що найбільше цікавлять.	Часто це зумовлює вимушену поведінку вихованців
	Опосередковане. Дослідник вивчає вихованців за допомогою різних засобів чи інших суб'єктів виховання.	Є можливість повернутися і переглянути ще раз інформацію, якщо вона на електронному носії.	Відсутність електрики не дозволяє використати додаткові прилади для спостереження. Часто спостереження обмежується кутом охоплення аудиторії камерою.

	Включене. Дослідник в аудиторії. Невключене. Дослідник поза аудиторією.	Має можливість індивідуально обрати ті процеси чи явища, що найбільше цікавлять. Інші учасники дослідження (вчителі, батьки, учні) передають інформацію про досліджуване явище, що вивчається.	Можуть бути суб'єктивні оцінки, що зумовлені упередженими ставленням до окремих учнів чи процесів і явищ. Якщо інші учасники, що ведуть спостереження неправильно, зрозуміли завдання для спостереження, то і результати будуть спотвореними.
Анкетування	Авторське. Коли учасники анкетування зазначають своє прізвище та ім'я в анкеті. Анонімне. Коли учасники анкетування не зазначають своє прізвище та ім'я в анкеті. Відкриті – коли учасники пишуть на запитання самостійно відповіді. Закриті – коли учасники мають вибрати варіанти відповідей, що	Дозволяють знати думку кожного учасника анкетування на поставлені запитання. Учасники більш щирі у відповідях на запитаннях. Кожен респондент має можливість написати власне розуміння ситуації чи проблеми. Легше опрацьовувати результати.	Часто учні, не щирі у відповідях, побоюючись, що вони можуть бути використаними дослідником проти них. Не можна дізнатися позицію кожного учасника опитування. Важко опрацьовувати результати. Часто респондентам важко обрати свій варіант відповіді.

	пропонуються автором анкети. Змішані – коли учасникам анкетування пропонують різні варіанти відповідей (на вибір і написання власного варіанту).	Є можливість отримати щирі відповіді.	Часто анкетування може зводитися до вибору існуючої відповіді через те, що респонденти не повністю розуміють що треба відповісти.
Тестування	Соціологічні: мають на меті з'ясувати позицію респондентів щодо соціальних явищ. Психологічні: дозволяють з'ясувати суть перебігу психічних процесів, станів і властивостей респондентів.	Дають можливість оцінити реальну соціальну ситуацію. Дозволяють визначити психічний стан респондентів	Досить узагальнені показники у ключах вимагають додаткової перевірки.
Бесіда	Індивідуальна: проводиться з одним респондентом. Групова: вимагає залучення групи респондентів.	Щирі відповіді респондентів, за умови позитивного мікроклімату між респондентом і дослідником дозволяє побачити різні точки зору на предмет чи явище.	Часто суб'єктивна думка респондента нав'язується досліднику. Вимагає більшої затрати часу дослідника і матеріальних можливостей закладу.
Вивчення результатів діяльності учнів	Вивчають зошити, малюнки, результати заняття дитини у різних гуртках.	Дають можливість чітко визначити реальний стан вихованців	Часто отримані результати фіксують стан учня, що уже відбувся раніше, а не теперішню ситуацію. Вимагають

			професіоналізм у дослідника.
Проективні методики	Малюнок сім'ї: дім, дерево, людина. Зміст, методи і ключ доступні на сайті «Дитячий психолог». URL: https://dytpsyholog.com/	За умови кваліфікації дослідника дають чіткі уявлення про досліджувані процеси.	Вимагають багато часу на опрацювання результатів.
Соціометрія	Метод спрямований на з'ясування позиції вихованців у групі. Визначає статус школяра: лідер, пасивний, відсторонений.	Дозволяють з'ясувати реальні соціальну картину у класі.	Вимагає перевірки за допомогою інших методів дослідження.
Аналіз, синтез, узагальнення, порівняння	Використовують для узагальнення результатів дослідження.	Дозволяють опрацьовувати результати дослідження.	Вимагають часу дослідника та матеріальних умов. Чим кращі умови для проведення дослідження тим, менші затрати людських ресурсів.
Моніторинг – дослідження із залученням великої кількості респондентів. Залежно від мети може охоплювати учнів школи, регіону, країни чи декількох країн. На основі моніторингу проводять розробку нових виховних методик для удосконалення виховного процесу.			

3. Представлення результатів діагностики учнівського колективу.

Для презентації результатів дослідження використовують різні види графічного зображення. Наприклад, часто результати діагностики передаються у вигляді таблиць. Їх доцільно використовувати, коли ми описуємо результати дослідження групи, в якій має значення показник кожного її учасника. Наприклад, таблиця 1.

ППП	Успішність	Участь у гуртках	Активність у класі
Кушнір Петро Іванович	відмінник	не бере участі	висока
Гарна Олена Іванівна	відмінниця	відвідує 2 гуртка	висока

Таблиця 1. Активність учнів у виховній роботі

Або у формі діаграми:

Дозвілля учнів

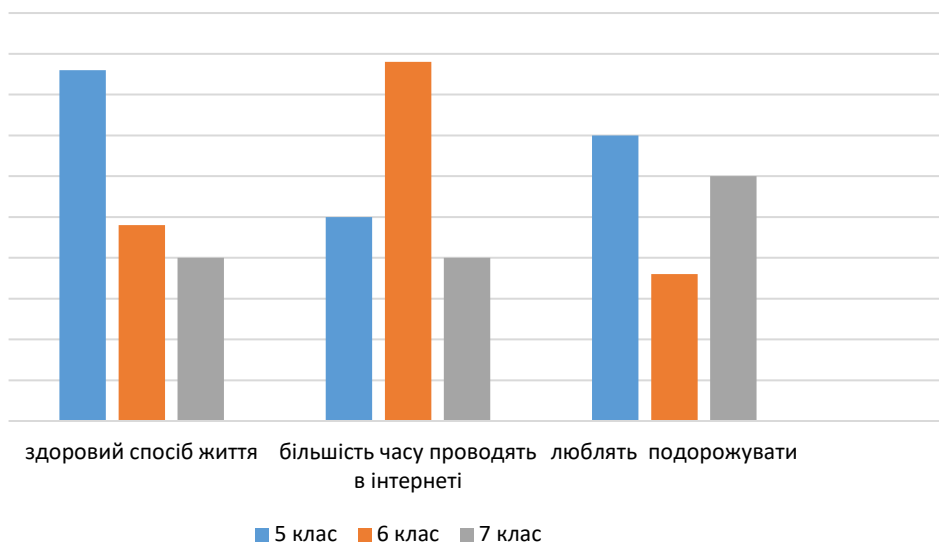

Рисунок 1. Діаграма. Дозвілля учнів

Чи у формі графіків, коли є потреба порівняти результати дослідження за одними й тими ж показниками протягом певного часу, зазвичай декількох років. Наприклад,

Партнерство ЗЗСО і батьків

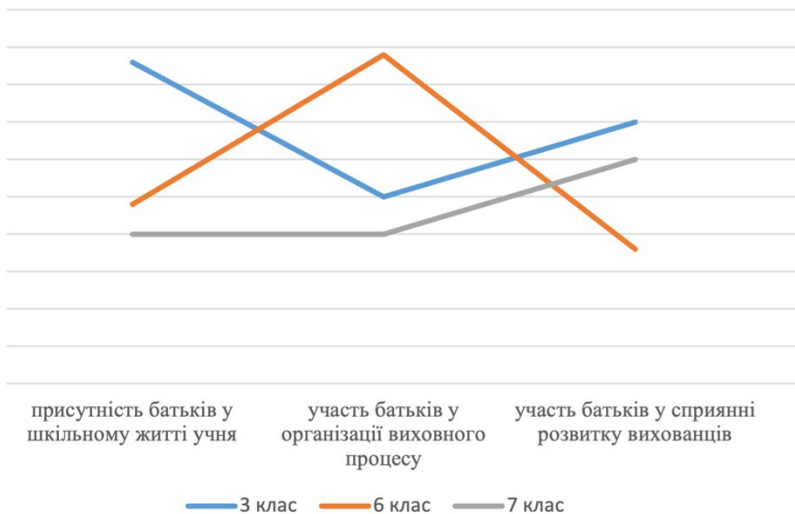

Рисунок 2. Діаграма партнерство ЗЗСО і батьків

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке діагностика у виховному процесі та яка її роль?
2. Назвіть основні види діагностики, які використовуються у вихованні.
3. Які методи діагностики найефективніші для оцінки психологічного стану учнів?
4. Як діагностика допомагає у плануванні виховної роботи?
5. Назвіть етапи проведення діагностичного дослідження.
6. Як здійснюється інтерпретація результатів діагностики?

Література до теми:

1. Бартків О.С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомен. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
2. Вербицька П. Діагностика результативності громадянського виховання учнівської молоді як педагогічна проблема. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2009/1/9.pdf>.

3. Карпенко (Каравела) Н. В. Діагностика психічного розвитку дитини. Навчальний посібник. Київ : Каравела, 2023. 248 с.
4. Галузяк В.М., Холковська. Л. Педагогічна діагностика : курс лекцій. Вінниця, 2015. 155 с.
5. Грінцова О.М., Терещенко Л.А. Дитяча психодіагностика : навч.-метод. посібник. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. 227 с.
6. Коберник О. Проектування навчально-виховного процесу в школі. Київ : Хрещатик, 1995. 153 с.
7. Кондур О. Педагогічна діагностика як чинник забезпечення якості освітнього процесу. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/download/3573/4102/7242>
8. Мельник В. С. Психолого-педагогічна діагностика : навчально-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2020. 190 с.
9. Лукіна Т.О. Педагогічна діагностика : завдання, методи, інструменти. Київ : Проект «Рівний доступ до якісної освіти в Україні», 2007. 59 с.
10. Прищепа С. М. Особистісна активність підлітка : сутність, діагностика, проектування : монографія. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 191 с.
11. Сидоренко, І. В. Методи і засоби педагогічної діагностики. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 200 с.
12. Стадненко Н. М. Методика діагностики відхилень в інтелектуальному розвитку молодших школярів Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2006. 36 с.

Тема: Планування виховної роботи

План

1. Поняття про план виховної роботи.
2. Види плану виховної роботи.
3. Особливості планування виховної роботи.

Поняття про план виховної роботи.

Планування виховної роботи у класі – це процес співпраці класного керівника, дітей і їхніх опікунів чи батьків з визначення мети, змісту та шляхів, форм, методів організації виховного процесу й життєдіяльності у конкретному класі, організаторів та учасників справ, термінів їх проведення. Планування надає визначеності виховному процесу закладу загальної середньої освіти, сприяє кращому розумінню й розвитку на практиці виховних ситуацій, а також забезпечує наступність виховної роботи в процесі навчання й виховання учнівської молоді.

Основу планування складає моделювання. Тому що план виховної роботи передбачає модель очікуваного виховного процесу. З огляду на це при плануванні доцільно дотримуватись принципів педагогічного моделювання, серед яких важливими є принципи: науковості, оптимальності, індивідуальності, діалогу, системності, конкретності, безперервності.

Принцип системності розглядає виховний процес як систему, що включає сукупність взаємодіючих компонентів: люди (учні класу, їхні батьки, класний керівник, педагоги закладу загальної середньої освіти, й інші учасники виховного процесу); з притаманними для них індивідуальними й колективними інтересами, потребами, ціннісними орієнтаціями, системою відносин та внутрішніми і зовнішніми зв'язками; критеріями, прийомами та методами вивчення, аналізом й оцінкою стану та результатів виховного процесу.

Принцип конкретності вимагає оригінальності й творчості в організації і проведенні виховних заходів. У плануванні доцільно брати до уваги інтереси та потреби учнів, педагогів, батьків членів свого колективу.

Принцип оптимальності передбачає досягнення поставлених виховних завдань за раціонального використання ресурсів. При цьому доцільно брати до уваги співпрацю батьків і учнів класу у плануванні виховної роботи. По-друге, потрібно передбачати оптимальний варіант плану виховної роботи. По-третє, має значення оптимальний варіант структури самого плану виховної роботи, аби він був зручний для щоденного використання.

Принцип діалогу з учасниками виховного процесу є необхідною умовою підготовки оптимального варіанта плану.

Принцип індивідуального підходу спрямовує учасників планування на створення моделі виховної системи класу, в якій має значення індивідуальність кожного учасника виховного процесу.

Принцип науковості передбачає основу плану виховної роботи на основі наукових понять, принципів, знань.

Принцип безперервності звертає увагу на те, що при плануванні виховної роботи необхідно враховувати безперервність самого процесу виховання.

Спираючись на перераховані принципи, заступник директора з виховної роботи, класний керівник, враховуючи побажання учасників виховного процесу складає перспективний план виховної роботи на рік.

2. Види плану виховної роботи.

У сучасній теорії та практиці існує багато варіантів представлення плану виховної роботи. Наприклад, план виховної роботи може бути представленим як зручна таблиця, в якій зазначено дату, тему і форму заходів на рік, терміни їхнього проведення, де перераховано назви тем, кількість занять та визначено строки їх проведення. Чи наприклад, таблиця із зазначенням напрямів виховної роботи і під ними написано теми і форми заходів за кожним з напрямів. Такий план виховної роботи зручний тим, що дозволяє не втратити жоден напрям виховання, але не є зручною для роботи за датами. Орієнтовна структура плану виховної роботи закладу загальної середньої освіти передбачає аналіз виховної діяльності за минулий навчальний рік; обґрунтування цілей та завдань виховання; планування виховної діяльності; створення умов для роботи дитячих організацій та учнівського самоврядування; організаційно-методична робота з педаго-

гами-вихователями та батьками; контрольнo-аналітична діяльність щодо організації виховного процесу. Оформлення плану соціально-виховної роботи може бути у таких формах. Таблиця 1.

Дата	Захід	Відповідальні	Примітка
------	-------	---------------	----------

Таблиця 1. Форма представлення плану соціально-виховної роботи. (Варіант 1).

Особливої уваги заслуговує планування соціально-виховної роботи за методикою колективних творчих справ. Нагадаємо, що девізом такої методики стало:

Кожна справа – з користю, інакше – навіщо.

Кожна справа – людям, інакше – навіщо.

Кожна справа – творчо, інакше – навіщо.

Наша мета – щастя людей!

Ми переможемо – інакше бути не може!

Планування за методикою колективних творчих справ може мати такий вигляд як у таблиці 2.

Ціннісно-орієнтований напрям (дата, захід, відповідальні)	Художньо-естетичний напрям (дата, захід, відповідальні)	Трудовий напрям (дата, захід, відповідальні)	Спортивний напрям (дата, захід, відповідальні)
Соціально-політичний напрям (дата, захід, відповідальні)	Морально-етичний напрям (дата, захід, відповідальні)	Громадянсько-патріотичний напрям (дата, захід, відповідальні)	Пізнавальний напрям (дата, захід, відповідальні)

Таблиця 2. Форма представлення плану виховної роботи. (Варіант 2)

3. Особливості складання плану виховної роботи.

При плануванні виховної роботи доцільно враховувати, що планування є основою для створення виховної стратегії. Під час роботи над складанням плану виховної роботи необхідно врахувати:

- визначені положення нормативно-правових документів щодо виховної роботи в закладі загальної середньої освіти;
- рекомендації з роботи класного керівника;
- план виховної роботи закладу загальної середньої освіти на навчальний рік, складений попередньо завучем з виховної роботи;
- результати аналізу виховної роботи за минулий навчальний рік;
- план роботи закладу загальної середньої освіти;
- вікові та індивідуальні особливості учнів;
- комплексність і наступність у вихованні;
- побажання учнів та батьків щодо плану виховної роботи класу.

Для планування виховної роботи властиві такі функції:

- **спрямовуюча**, яка передбачає розуміння тими, хто планує виховну роботу і тими, хто реалізовує заходи мети та змісту виховної діяльності, її напрямів, форм;
- **прогнозуюча**, полягає у втіленні в плані виховної роботи педагогічного задуму, проєкції виховної роботи на певний період, прогнозуються її результати у площині виховання та розвитку особистості;
- **координуюча** (часто її називають ще організаторська), вона передбачає реалізацію на практиці раціонального розподілу відповідальних за проведення вихованих справ;
- **контролююча**, орієнтована на реалізацію на практиці можливості за складеним планом коректувати шляхи досягнення результату виховної роботи;
- **репродуктивна**, що припускає відновлення змісту та обсягу виховної роботи за певний час.

Алгоритм складання перспективного плану виховної роботи передбачає технологічний ланцюжок виховних дій заступника директора з виховної роботи, класного керівника й інших учасників планування. Його основними ланками є:

– визначення заступником директора закладу загальної середньої освіти, класним керівником термінів дії плану виховної роботи у закладі загальної середньої освіти та в конкретному класі;

- педагогічний аналіз результатів виховного процесу за минулий рік;
- моделювання тими, хто планує виховну роботу бажаного образу класу, особливостей його життєдіяльності та виховного процесу в ньому;
- участь інших учасників виховного процесу в колективному плануванні;
- корегування та конкретизація задуму виховної роботи та втілення його у обрану форму плану виховної роботи.

При складанні плану виховної роботи успішно реалізуються такі аспекти життя шкільного колективу:

- творчий розвиток особистості дитини;
- розвиток індивідуальних особливостей школярів;
- особистісні досягнення учнів;
- створення у класі та школі позитивного емоційного середовища для розвитку учнів;
- реалізація на практиці функціонування системи медико-психологічного й соціально-педагогічного забезпечення процесу розвитку школярів.

У плануванні виховної роботи можна умовно виділити три основних етапи: підготовчий, основний і рефлексивний.

Підготовчий етап полягає в підготовці вчителя до здійснення аналітичної діяльності. На цьому етапі визначають мету виховного процесу в закладі загальної середньої освіти, розробляють програму та інструменти аналітичної діяльності, передбачає залучення до такої роботи всіх суб'єктів виховного процесу.

Під час основного етапу спрямовують зусилля на збирання та систематизацію інформації про виховний процес, а також на аналіз та оцінку результатів виховної діяльності, виявлення позитивних і негативних моментів у життєдіяльності шкільного колективу, обґрунтування проблем і протиріч у виховному процесі, прогнозування розвитку виховної системи закладу загальної середньої освіти, удосконалення виховного процесу в класному співтоваристві.

На заключному етапі оцінюють проведену аналітичну діяльність, намічають шляхи усунення фактичних та стилістичних

неточностей в інформаційно-аналітичних матеріалах, вносять до них корективи.

Виховна технологія складається з послідовно виконуваних дій. Такими діями можуть бути: попереднє планування життя учнівського колективу на новий період; здійснення педагогічного супроводу колективного планування; розробка вчительським співтовариством перспективного планування виховної роботи в закладі загальної середньої освіти; проєктування організаційно-методичного та матеріального забезпечення реалізації плану життя класу.

У ході попереднього планування треба залучати до такої роботи активістів учнів і батьків та заручитись їхньою підтримкою з таких питань:

- визначення актуальних проблем життя закладу загальної середньої освіти;
- висунення цілей і задач на рік;
- обговорення ідей майбутнього життя класу;
- визначення виховних заходів на наступний навчальний рік;
- пошук відповіді на питання про порядок роботи учасників колективного планування;
- призначення відповідальних за організацію та проведення заходів;
- проєктування дій з реалізації плану виховної роботи передбачає:
- визначення відповідальних з основних напрямів спільної виховної діяльності;
- призначення відповідальних з числа педагогів та батьків за допомогу учням при підготовці та проведенні виховних заходів;
- моделювання інформаційно-методичної допомоги у вихованні;
- планування матеріально-технічного забезпечення виховної роботи (аудиторія, оголошення, призи, похвальні листи, грамоти, декорації та ін);
- проєктування діяльності з допомоги учням у зміцненні внутрішніх і зовнішніх соціальних зв'язків і відносин.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке планування у виховному процесі і яка його роль?
2. Які основні етапи планування виховання?
3. Схарактеризуйте чинники які визначають цілі і завдання виховної роботи.
4. Які форми і методи виховної роботи доцільно включати у план?
5. Чому важливо враховувати особливості учнів і соціальне середовище при плануванні?
6. Запропонуйте план виховної роботи для учнів конкретного класу на півріччя.

Література до теми:

1. Бартків О. С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомєнд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
2. Корниєнко С., Корниєнко С. План виховної роботи вчителя початкових класів. Робочий зошит вчителя. I семестр. URL: <https://book2go.com.ua/contents/plan-vikhovnoi-roboti-vchitelya-pochatkovikh->
3. Лаппо В.В. Теорія і методика виховання: навч. посібник. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 384 с. Методика планування виховної роботи URL: <https://scc204bcd7a2f13df.jimcontent.com/download/version/>
4. Методика виховної роботи в закладах освіти. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи студентів спеціальності 014 «Середня освіта (Музичне мистецтво)»/ Укл. : Скорик Т.В. Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2018. 96 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації виховної роботи/ URL: <https://vdsr.gov.ua/gromadyanam/osvita/osvitnya>.
6. Планування виховної роботи класним керівником URL: <https://naurok.com.ua/planuvannya-vihovno-roboti-klasnim-kerivnikom>.
7. План виховної роботи в школі – необхідність чи пережиток минулого : думки та пропозиції освітян URL: <https://nus.org.ua/2023/09/11/plan-vyhovnoyi-roboty-v-shkoli-neobhidnist-chy>.
8. Про методичні рекомендації щодо організації виховного процесу в закладах освіти URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-metodychni-rekomendatsii>.
9. Тимчишин О.І. Сучасні підходи до планування виховної роботи загальноосвітнього навчального закладу. 2016. URL: <http://buchach-ruo.edukit.te.ua/Files/downloads/>.
10. Характеристика планування виховної роботи. URL: https://osvita.ua/school/method/upbring/1769/#google_vignette.

Тема: Характеристика популярних форм та методів виховної роботи

План

1. Тренінг у виховній роботі.
2. Флешмоб у вихованні.
3. Дискусії та диспути в учнівському середовищі.

1. Тренінг у виховній роботі. Тренінги вперше з'явилися у XIX ст. і на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення цього терміна. Відсутність чіткого опису поняття призводить до широкого тлумачення тренінгу і позначення цим терміном усіляких прийомів, форм, способів і засобів, які використовуються у психологічній та освітній практиці.

Термін «тренінг» (від англійського *training*) має ряд значень: *навчання, виховання, підготовка, тренування, дресирування*.

Аналіз загальних словниково-енциклопедичних, спеціальних навчальних і наукових видань показує, що поняття «тренінг» ще не отримало чіткого визначення. Здебільшого у словниках та енциклопедіях це поняття зовсім відсутнє або тлумачиться дуже загально. Сучасного науково обґрунтованого визначення немає навіть у монографічних і навчальних виданнях, безпосередньо присвячених тренінгу.

Враховуючи, що поняття тренінгу має іншомовне походження, а історія його виникнення, розповсюдження та розвитку також має переважно зарубіжну основу, варто звернутися до відповідних іноземних джерел. «*Оксфордський тлумачний словник англійської мови*» визначає тренінг як процес підготовки до спорту або роботи.

Поняття «тренінг» певною мірою уточнюють спеціальні термінологічні словники та наукові видання. Наприклад, «*Енциклопедичний соціологічний словник*» визначає тренінг як спеціальний тренувальний режим; процес набуття навичок і вмінь у будь-якій сфері.

«Тренінг соціально-психологічний» визначається як сукупність методів організації групової взаємодії з метою розвитку особистості і вдосконалення групових відносин.

«Психотерапевтична енциклопедія» тлумачить тренінг як сукупність психотерапевтичних, психокорекційних і навчальних методів, спрямованих на розвиток навичок самопізнання й саморегуляції, спілкування і міжперсональної взаємодії, комунікативних і професійних умінь.

Отже, термін «тренінг» використовується для позначення широкого кола методик, що ґрунтуються на різних теоретичних принципах. Не існує також одностайності у підходах до визначення сутності тренінгу в різних навчальних, методичних і наукових публікаціях.

Наприклад, Ю. Ємельянов визначає тренінг як групу методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності.

Тренінг також визначається деякими авторами як спосіб перепрограмування наявної в людини моделі управління поведінкою й діяльністю.

Існує також визначення тренінгу, що пояснює його як частину запланованої активності організації, спрямованої на вдосконалення професійних знань та умінь або на модифікацію установок і соціальної поведінки персоналу способами, пов'язаними із цілями організації і вимогами діяльності.

Розглядаючи соціально-психологічний тренінг, Л. Петровська називає його засобом впливу, спрямованим на розвиток знань, соціальних установок, умінь і досвіду у сфері міжособистісного спілкування, засобом розвитку компетентності в спілкуванні та засобом психологічного впливу. На її думку, терміни «активна соціально-психологічна підготовка», «активне соціальне навчання», «лабораторний тренінг», «групи інтенсивного спілкування», «групи відкритого спілкування», «перцептивно орієнтований тренінг», «тренінг чутливості (сенситивності)» є еквівалентами соціально-психологічного тренінгу, мета якого – розвиток компетентності у спілкуванні, комунікативної, інтерактивної і перцептивної складових. До методів активного комплексного соціального навчання відносить соціально-психологічний тренінг Г. Ковальов. Як один із методів групового консультування розглядає тренінг Б. Паригін, характеризуючи його, водночас, як активне групове навчання навичкам спілкування і життя в суспільстві взагалі, що охоплює широкий спектр діяль-

ності від навчання професійно корисним навичкам до адаптації до нової соціальної ролі з відповідною корекцією «Я-концепції» і самооцінки.

С. Щеколдіна вважає, що тренінг – це форма спеціально організованого навчання, яка базується на активних методах групової роботи. Цю точку зору поділяють Т. Воронцова та В. Пономаренко, водночас визначаючи тренінг як форму групової роботи, що забезпечує активну і творчу взаємодію його учасників між собою та тренером (учителем).

Більш широко описують тренінг автори підручника, присвяченого тренінгам з гендерної проблематики (Р. Безпальча та ін.). Вони вважають, що тренінг сьогодні є незамінним елементом навчання і розвитку персоналу будь-якої організації. Тренінг – це навчання, що спирається на досвід людини і дає можливість, крім отримання нової інформації, одразу використати її на практиці, випробовуючи нові навички. Тренінгова форма навчання базується на методиці участі (партисипаторний підхід), це означає, що весь клас (група) є активним учасником процесу навчання, під час якого можна поділитися й обмінятися власними думками, життєвим досвідом і проблемами, а також разом знайти оптимальне вирішення цих проблем.

У навчальному посібнику, за редакцією С. Страшка, знаходимо таке визначення тренінгу: «Тренінг – це організаційна форма освітньої роботи, яка, спираючись на досвід і знання її учасників, забезпечує ефективне використання різних педагогічних методів, зокрема, активних, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі, та спрямовується на отримання сформованих навичок і життєвих компетенцій».

Саме це визначення найточніше описує сутність тренінгів як форми роботи соціального працівника з різними категоріями клієнтів. Саме з такою просвітницькою та навчальною метою використовуються в соціальній роботі тренінги, які може проводити фахівець соціальної роботи, а також для збагачення знань з різних питань, оновлення переконань, формування необхідних умінь та навичок, набуття досвіду та нових зразків поведінки.

Специфічними рисами тренінгу, які вирізняють його серед інших засобів, методів та форм, що використовуються у соціальній роботі, можна назвати такі:

- наявність постійної групи (переважно від 15 до 20 осіб), що працює протягом 2-5 днів або періодично збирається на зустрічі;
- дотримання низки принципів групової роботи;
- визначена просторова організація (частіше за все – робота у зручному ізолюваному приміщенні, де учасники переважну частину часу сидять у колі);
- об'єктивізація суб'єктивних почуттів та емоцій учасників групи, вербалізована рефлексія;
- розкутість та свобода спілкування учасників;
- наявність клімату психологічної безпеки;
- застосування активних методів групової роботи.

Переваги тренінгової форми роботи:

- спілкування в довірливій атмосфері та неформальній обстановці;
- цікавий спосіб пізнання себе, інших людей і навколишнього світу;
- інноваційна форма роботи для засвоєння нових знань;
- використання інтерактивних та проблемно-пошукових методів роботи;
- ефективний інструмент для формування умінь і навичок;
- шлях до зміни поглядів, переконань, стереотипів та поведінки.

Крім того, суттєвою перевагою тренінгової методики передачі інформації та вироблення умінь і навичок, на думку як науковців, так і практиків, є те, що вона дає унікальну можливість вивчити складні, емоційно значимі питання в безпечній обстановці тренінгу, а не в реальному житті з його загрозами та ризиками. Тренінг дозволяє вчитися без хвилювання задля попередження неприємних наслідків, які можуть виникнути у випадку прийняття неправильного рішення.

Висока ефективність тренінгового навчання є результатом того, що:

- цінується точка зору і знання кожного учасника;
- можна поділитися своїм досвідом і проаналізувати його у комфортній атмосфері без примусу;
- існує можливість вчитися, виконуючи практичні дії;

- можна припускати помилок, що не призводитиме до покарання або негативних наслідків;
- немає оцінок та інших «каральних» засобів оцінювання нових знань.

Традиційні форми передачі знань передбачають отримання людиною теоретичної інформації з подальшим її застосуванням, після чого з'являється можливість оцінити їх корисність. Тому при традиційному навчанні вчитель зосереджується в основному на змістовій частині навчання. Використовуючи тренінгові технології, тренер, насамперед, сприяє рефлексії учасниками тренінгу отриманих знань, які мають трансформуватися через інтелект, досвід, емоційні переживання суб'єкта діяльності, що значною мірою забезпечує адекватний зворотний зв'язок. У процесі тренінгу учасники, завдяки зворотному зв'язку, виявляють брак умінь та навичок, так звані «білі плями» теоретичних знань, а також неадекватність наявних установок і стереотипів, це сприяє корекції неефективних моделей поведінки та їх заміні на нові, ефективніші.

Отже, тренінг дає учасникові нові вміння (створення групи, спілкування в групі, навички спільної комунікації, вправлення і т. д.), нові підходи (співпраця, відкритість, активність, відповідальність), знання (поглиблення, уточнення), цінності (перехід до моделі здорового способу життя, толерантної та асертивної поведінки тощо).

Призначення тренінгових занять – у переосмисленні, переоцінці своїх життєвих установок, поглибленні, поновленні знань, умінь та навичок, вивченні та оволодінні певним видом діяльності. Кожен з учасників тренінгу має можливість висловити свої думки, ідеї, поділитися власним досвідом і попрацювати над розв'язанням проблеми.

Тренінг – це засіб, яким намагаються досягти певної мети, але він не самодостатній.

У виховній роботі тренінг застосовується як групова форма роботи, що покликана поглиблювати знання, формувати уміння і навички різних категорій населення з метою розв'язання їхніх проблем.

Тренінг у виховній роботі – це запланований процес, що дає змогу педагогу перевірити ставлення вихованців до певної проблеми, їхні погляди, переконання, знання, уміння та навички, стереотипи поведінки, а також створити сприятливі умови для їх оновлення, доповнення чи, за необхідності, кардинальної зміни у комфортному середовищі.

Мета будь-якого тренінгу в соціально-виховній роботі полягає не стільки в аналізі та інтерпретації проблем особистості та причин їх виникнення задля подальшого усунення, скільки в зміні поглядів на проблемну ситуацію, що склалася, виробленні необхідної мотивації до самостійної діяльності, активному, свідомому навчанні бажаної поведінки, необхідної для успішного виходу з неї. Водночас, у тих випадках, коли вихованці потребують специфічної соціально-психологічної та психотерапевтичної допомоги, педагоги можуть залучати до співпраці спеціалістів з відповідною освітою (психологів, психотерапевтів), які можуть організовувати інші види тренінгів, та психотерапевтичні групи різних напрямків відповідно до проблем та потреб клієнтів.

На тренінгу мають місце тренінгові методи.

Тренінгові методи – це форма активного навчання, метою якого є, насамперед, передача певних знань, а також розвиток деяких умінь і навичок. Методи, застосовувані тренером, повинні бути способом організації активної форми навчання тренінгу. Спільна активна робота учасників над створенням якогось інтелектуального чи емоційного продукту є інструментом тренінгу. У процесі спільної діяльності кожен робить свій внесок і має можливість порівняти свій погляд на проблему з думкою інших і, можливо, змінити або доповнити свою думку.

При виборі методів тренінгу користуються такими правилами:

- відповідність завданням тренінгу;
- відповідність рівню групи;
- відповідність розміру групи;
- врахування часу тренінгу;
- кількість учасників в групі;
- відповідність кваліфікації тренера.

Виділяють чотири основних групи методів, які використовуються в тренінгу. Перша група – методи, спрямовані на діаг-

ностику ситуації, знайомство з учасниками, встановлення взаєморозуміння.

Друга група – інформаційне забезпечення тренінгу.

Третя група – методи, які використовуються у груповій роботі задля досягнення завдань тренінгу.

Четверта група методів пов'язана з використанням зворотного зв'язку як тренера з учасниками, так і навпаки.

В окремих тренінгах перед початком роботи і в процесі самотренінгу проводять діагностичні процедури.

Вони можуть використовуватися:

- для відбору учасників у групу;
- як засіб отримання учасником нової інформації про себе;
- як засіб саморозуміння і саморозкриття;
- для забезпечення і контролю ефективності тренінгових процедур, і тренінгу в цілому.

Розглянемо деякі тренінгові методи.

Рольова гра або «удавання» часто, імітує реальність того, що відбувається, надає можливість учасникам діяти «немов насправді». Кожен учасник тренінгу в рольовій грі має знати ідею своєї ролі та мету рольової гри. Мета рольової гри – полягає у тому, щоб визначити ставлення учасників до наведеної життєвої ситуації, дозволити учасникам набутися досвіду шляхом гри, допомогти й навчити учасників тренінгу через досвід і почуття. Рольова гра також використовується для формування навичок, вміння відмовитися від певної пропозиції в ситуації тиску. Інколи присутні розігрують ситуації, в яких вони побували. Рольова гра – дозволяє розвивати навички поведінки особистості залежно від власного досвіду, конкретної ситуації в групі. Переваги рольових ігор:

- Отриманий досвід.
- «Навчання через дію».
- Переживання зберігаються протягом тривалого часу.
- Задоволення.
- Розуміння того, як поведуть себе інші.

Метод кейсів. Учасникам надається можливість знайомства з набором обставинами, в основі яких лежать реальні або уявні ситуації. Існує три варіанти методу кейсів:

- Діагностика проблеми.
- Діагностика проблем і напрацювання учасниками шляхів їх розв'язання.
- Оцінка учасниками існуючих дій щодо вирішення питання та його наслідків.

Метод аналізу проблемних ситуацій. Матеріал має відображати проблеми з реального життя. Він не повинен перевантажувати. Він показує альтернативи. Ситуація достатньо різноманітна й має декілька елементів вирішення. Ефективність використання залежить від кількості учасників групи.

Приклади такого матеріалу нижче:

Повна банка

Професор показав студентам банку, спершу наповнив її камінням – це головне в житті: сім'я, здоров'я, друзі. Потім додав горох – важливі, але другорядні речі: робота, дім. Потім пісок – дрібниці. Якщо спочатку засипати пісок, для важливого місця не залишиться. А пиво, яке він долив наприкінці, – нагадування, що завжди є час для маленьких радощів.

Мораль: цінуй головне, а не дрібниці.

Метелик у долонях

Учень спіймав метелика й спитав Майстра, живий він чи мертвий, плануючи сам вирішити це. Майстер відповів: «Усе у твоїх руках».

Мораль: твоє життя залежить від твоїх рішень.

Іспит

Майстер показав учням аркуш із плямою чорнила. Усі побачили лише пляму, а не білий аркуш. Майстер засмутився: ніхто не помітив доброго, бо зосередилися на поганому.

Мораль: помічай не тільки недоліки, а й хороше.

Дзеркальний світ

Пес забіг до зали, де все було з дзеркал. Побачив «зграю» собак, налякався, почав гарчати – і його відображення зробили те саме. Врешті пес загинув від власного страху.

Мораль: світ відображає те, що ми в нього вкладаємо – добро чи зло.

Притча про яму

Спершу людина падає в яму й звинувачує інших. Потім – бачить яму, але все одно падає. Далі – усвідомлює і вибирається. Згодом обходить яму. А потім – іде зовсім іншою дорогою.

Мораль: ми вчимося на своїх помилках, якщо хочемо змінитися.

Страшна правда

Мандрівник знайшов у храмі істину, але, знявши покривало, побачив жахливе обличчя. Злякався. Правда сказала: «Так, я така. Але якщо ти збрешеш про мене – усі повірять».

Мораль: справжня правда часто неприємна, тому люди воліють чути брехню.

Раки

Хлопчик ловив раків. Чоловік каже: «Вони втечуть». Хлопчик відповів: «Не втечуть – бо коли один виповзає, інші тягнуть його назад».

Мораль: заздрість і егоїзм заважають іншим підніматися.

Кого обганяти

На двох жінок у джунглях напав тигр. Одна взуває кросівки. Друга каже: «Дарма – ти не втечеш від тигра». Та відповідає: «Мені треба бігти не швидше за тигра, а швидше за тебе».

Мораль: багато хто думає не про спільний порятунок, а лише про власну вигоду.

Два монахи

Монах переніс дівчину через річку, хоча мав обітницю не торкатися жінок. Інший докоряв йому ввечері. Той відповів: «Я залишив її на березі, а ти несеш її у думках досі».

Мораль: важливо не лише, що ти робиш, а й що тримаєш у своїй голові.

Мозковий штурм. Відсутність критики. Заохочення ідей. Рівноправність учасників. Свобода асоціацій. Запис усіх ідей. Час для осмислення.

Міні-лекції зазвичай не перебільшують 10-15 хвилин. Вони мають стисло донести нову інформацію до багатьох людей одночасно; повідомити учасникам як виконувати певні дії; підсумувати роботу малих груп для всієї аудиторії.

Історії та розповіді активно використовуються у тренінговій роботі для: ілюстрування теми, прикладів, занурення у тематику, створення дружньої довірливої атмосфери, переходу від одного структурного елементу тренінгу до іншого.

Групова дискусія – спільне обговорення теми, публічна суперечка, ціль якої є зіставлення різних поглядів, визначення ключової думки, знаходження правильного вирішення задачі.

Обговорення та обмін враженнями (зворотній зв'язок) – це метод, спрямований на активний обмін думками та досвідом між усіма учасниками тренінгу одночасно або у групах чи підгрупах.

При обговоренні необхідно:

- ставити відкриті короткі запитання;
- бути уважним до всіх;
- обговорювати проблему в руслі поставленої проблеми;
- контролювати час.

Ситуаційна вправа – це реальна ситуація, надана групі для аналізу. Вона може бути запозичена з досвіду тренера.

Презентації спрямовані на досягнення результатів, нової інформації з вузького, практичного аспекту теми, що є предметом вивчення чи обговорення.

Колективні презентації – форма представлення матеріалу, кількома особами. Вони разом або по черзі повідомляють інформацію. Тривалість зазвичай, до 15-20-ти хвилин.

Ігрові методи є методичним прийомом тренінгу. Її предметом виступає сама людська діяльність.

Гра виконує функції:

- **Звільнювальна.** Є полем самовираження.
- **Діагностувальна.** Людина максимально проявляє свої здібності.
- **Розвивальна.** Гра має різновиди: дидактична, ділова, рольова.

Медитація (від лат. meditatio – роздум) – роздуми, занурення в предмет, ідею.

Розминки (енерджайзери), руханки, криголами – вправи, що використовують для представлення та знайомства учасників.

Ритуали – встановлений традицією порядок виконання певних дій.

Акваріум

На початку потрібно поділити учасників на дві групи: одна з них буде працювати в центрі – в «акваріумі», а інша спостерігати «зовні». Завдання для групи в центрі – обговорити проблему, створити малюнок.

«Коло думок» – учасники діляться на малі групи. Кожна з яких, одержавши питання, обговорює його і занотовує свої думки. Після обговорення в малих групах. Займаючи по черзі місце в середині кола, кожна мала група презентує свої думки.

2. Флешмоб у вихованні. Серед вітчизняних дослідників означеної проблематики – В. Гайтан, Т. Марценюк, Є. Підгайна, О. Матвєєва, К. Станіславська. Дослівно з англійського термін флешмоб (*flashmob*), перекладається як «спалах натовпу» чи «миттєва юрба». При цьому у дослівному перекладі англійське «*mob*» (юрба, гурт) з німецької означає «чернь», «брод», «покидьки». Ми розуміємо флешмоб як неочікувану появу людей у встановленому місці й у певний час. Учасники проводять заздалегідь визначені дії, опісля розходяться. Флешмоби, часто проводяться без певної мети, скоріше для отримання задоволення учасниками. Учасники флешмобів не отримують грошей та не платять гроші за участь. Вони можуть переслідувати різноманітні цілі: розвага, позбутися суспільних стереотипів поведінки, мати вплив на оточуючих, самоствердження, потреба в гострих відчуттях, причетність до спільної справи, ефект групової психотерапії, емоційна підзарядка, нові друзі. Часто учасники таких акцій є успішними і серйозними людьми. Флешмоб – це беззмістовна дія ігрового характеру з певними правилами поведінки. Тут відсутня ієрархія, учасники не розмовляють, часто відсутні масмедіа. Учасники флешмобу, заздалегідь повідомляють поліцію про проведення заходу, зобов'язуються не завдавати шкоди навколишньому середовищу. За характером флешмоб ілюструє практику вуличних акцій, наприкінці 60-х років XX ст. Відомий флешмоб, коли закидали дрібними доларовими купюрами нью-

йоркську фондову біржу, що зупинило на невеликий час її роботу. Розповсюдження Інтернету зумовило різновид флешмобу – інтернет-моб. Перші флешмоби мали суто економічний характер і мали за ціль привернути увагу до товару чи до його ціни. Згодом їхній вплив поширився на соціальні проєкти. Акції проводяться у багатолюдних місцях (виняток моб хаус). Інструкції до акції часто публікують на сайті або видаються до акції агентами. Флешмоб дав життя міським неформальним об'єднанням, які використовуються в ПР-діяльності: графіті, буккросинг. Отже, класичний флешмоб побудований на первинних основах ідеології руху. Має ціль – здивувати випадкових глядачів, але без огиди або сміху від того, що відбувається.

Класичний флешмоб рідко практикується часто мають місце соціо-моб, політ-моб, «моб-арт», моб-хайс.

3. Дискусії та диспути в учнівському середовищі.

Дискусія – вільний вербальний обмін ідеями чи думками між тренером та учасниками групи. Цей метод тренінгу часто об'єднується одним питанням чи темою та відбувається в певній послідовності.

Дискусія зачіпає емоційну сферу учасників групи, але вона не гаряча суперечка. Ключовим елементом дискусії є демонстрація поглядів на означене питання, повністю виключається можливість перебувати одне одного.

Рекомендації щодо проведення дискусій:

- **Вибір часу та підготовка.** Для проведення дискусії достатнього часу для обговорення. Часові рамки обумовлюються до початку дискусії. Це гарантує жвавість обговорення.
- **Планування.** Доцільно заздалегідь підготувати приблизний ескіз теми, в якому відображено тему, встановлено межі дискусії; мета дискусії; ряд питань для обговорення.
- Створення відповідного середовища.
- Роль педагога при проведенні дискусії наближена до ролі посередника. Він керує активністю учасників, узагальнює основні пункти, та підсумовує висновки.
- Форма роботи може бути: висловлювання у колі; висловлювання за проміжок часу (наприклад, 10-15 хв.)

Перевагами дискусії є: демонстрація розуміння обговорюваної теми; активна передача знань; активна взаємодія усіх учасників.

Запитання для самоперевірки:

1. У чому суть поняття «тренінг», «соціально-психологічний тренінг», «тренінг у виховній роботі»?
2. У чому полягає специфіка тренінгів?
3. Які переваги тренінгової форми роботи в порівнянні з традиційним навчанням?
4. На чому ґрунтується ефективність тренінгової роботи?
5. Які особливості проведення флешмобів? Наведіть приклади організації та здійснення флешмобу.
6. Складіть план виховної дискусії.

Література до теми:

1. Дідик Н.М. Д44 Тренінг особистісного зростання : Навчальний посібник / уклад. Н.М. Дідик. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. 106 с.
2. Івашнева С. Як підготувати і провести ефективний тренінг. 2019, Харків : Ранок. 80 с.
3. Сисоева О. Методологія створення тренінгів з нуля. як створювати тренінги легко та із задоволенням. Київ : КІС. 290 с.
4. Тренінгові вправи для початківців і професіоналів/ за ред. Ніколаєв Л. Книга 2. 169 с.
5. Карпенко Є. Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич, 2015. URL: <https://drive.google.com/file/>
6. Кенней А., Литвинова Т., Карбовська Н., Голоцван О. Посібник для тренерів з проведення просвітницьких занять із населенням щодо питань репродуктивного здоров'я і планування сім'ї. Київ, 133 с.
7. Методичні рекомендації практичних занять з дисципліни «Психологія тренінгової роботи (авторський тренінг)» для здобувачів освіти галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 053 «Психологія», освітньо-професійна програма «Психологія» / А.М. Лукіячук, Біла Церква : БІНПО, 2022. 26 с.
8. Організаційно-педагогічні аспекти проведення тренінгів з питань соціального захисту і соціальної роботи в умовах військового стану : навчально-методичний посібник / [Василіук Т. Г., Іванова К. Ю., Караман О. Л. Лисоконь І. О, Недря К. М., Островська Н. О., Парфанович І. І., Размолодчикова І. В., Трубавіна І. М.,

Чередниченко О. Ю.; за ред. І. М. Трубавіної]. Кривий Ріг : КДПУ, 2024. 182 с.

9. Тренінг із формування комунікативних умінь і навичок: заняття із вправами та техніками. URL: <https://osnova.com.ua/trening-iz-formuvannya-komunikativnih-umin-i-navichok-zanyattya-iz-vpravami-ta->.
10. Федорчук В. М. Тренінг особистісного зростання : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2014. 250 с.

Тема: Індивідуальна, групова і колективна виховна робота

План

1. Форми та методи індивідуального виховання у становленні особистості учня.
2. Групові форми і методи, прийоми і засоби виховання учнів.
3. Колективні форми, методи, прийоми і засоби виховання учня.

1. Форми та методи індивідуального виховання у становленні особистості.

Індивідуальний підхід у соціально-виховній роботі зумовлений необхідністю реалізації на практиці принципу врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей. У виховному процесі взаємодія з дитиною переломлюється через її індивідуальні здібності та задатки, емоції. Особливістю індивідуальної роботи є те, що виховний вплив на вихованця педагог здійснює в індивідуальній взаємодії з ними. До індивідуальної роботи з вихованцями доцільно залучати їхніх батьків або осіб, що їх замінюють. Часто індивідуальна робота передбачає діяльність вихователя за планом. Основними напрямками індивідуальної роботи вихователів з учнями є такі:

- діагностика індивідуальних особливостей вихованця, особливостей їх розвитку;
- підтримання міжособистісних контактів із кожним вихованцем;
- забезпечення умов для розвитку реальних і потенційних можливостей учнів і для задоволення соціально цінних і особистісно важливих інтересів та потреб дітей;
- врахування у вихованні стану здоров'я вихованців;
- сприяння соціальній адаптації вихованців в шкільному колективі;
- надання індивідуальної допомоги вихованцям та їхнім батькам щодо організації режиму роботи і відпочинку вихованця;
- здійснення заходів з превентивного виховання;
- створення умов задля самовиховання учнів;

Індивідуальна соціально-виховна робота з вихованцями проводиться за допомогою різних методів і прийомів. Передумовою результативної індивідуальної роботи з вихованцями є вивчення індивідуальних особливостей учнів. Діагностика дозволяє з'ясувати особливості розвитку кожної дитини задля добору методів та прийомів впливу на неї.

Наприклад, для вивчення морального клімату в сім'ї та налагодження співпраці з родиною учня використовують відвідування вихованців вдома та спостереження за учнями в школі, практикують бесіди з членами родини, спостерігають за реакцією учнів на їхні оцінки та на зауваження у щоденнику.

Для вивчення поведінки дитини, сприяння організації її діяльності практикують бесіди і консультації. Консультативна робота зі школярами передбачає: встановлення і підтримання контакту з учнями; аналіз труднощів з якими стикнувся учень; прогнозування бажаних змін у житті школяра; спільний пошук причин труднощів вихованців; практикування методу «чужих проблем» задля усвідомлення школярами своїх проблем; переорієнтація, що передбачає спільну з вихованцем програму конструктивного шляху подолання проблем.

З метою розвитку інтересів вихованців їхнього ставлення до виконання обов'язків практикують доручення, режим дня школяра, дослідження зошитів, малюнків, учнівських творчих робіт та створення умов для розвитку індивідуальної дитячої творчості. Така робота систематична, спрямована на обговорення різних проблем соціального життя з вихованцями.

Вибір методики індивідуального виховання зумовлений індивідуальними особливостями вихованців, їхнім психологічним станом, темпераментом. Часто її завдання реалізуються в процесі реалізації кейс-завдань для обговорення, інсценізації. Участь учнів у обговоренні сприяє формуванню позитивних рис особистості, Змістом індивідуального плану роботи з вихованцем може стати: читання та обговорення прочитаного, обговорення інтересів дитини, малювання, гра на музичних інструментах, вишивання. Читання та обговорення книг спрямоване на формування у вихованців читацьких навичок, зазвичай воно відбувається за індивідуальним планом та враховує інтереси дитини. Бажано після прочитання писати відгук про книгу. Перед завданням до читання

вихователь проводить роз'яснювальну бесіду про гігієну читання, правила оформлення прочитаного, пояснює учням як треба читати та що читати. В умовах сьогодення в класах практикують букросинг, добре мати класну бібліотеку. Позитивно впливає на загальний розвиток учня колекціонування. Вихованцям можна рекомендувати збирати марки, листівки, календарики, монети. Перед такою роботою потрібно роз'яснити правила колекціонування, можливі заходи з поповнення колекції.

Під час індивідуальної соціально-виховної роботи часто використовують прийом навіювання вихованцеві впевненості в своїх силах. Актуальний також прийом довіри, особливості його використання описані у творчому спадку відомих українських педагогів: В. Сухомлинського, А. Макаренка та ін. Суть цього прийому ґрунтується на переконанні, що в кожного з вихованців є багато позитивного, педагогу доцільно продумати ситуації, за яких ці позитивні якості могли б проявитися. У роботі багатьох педагогів має місце також прийом залучення учнів до цікавої діяльності. Він виконує стимулюючу функцію, сприяє цікавому і змістовному дозвіллю вихованців.

Особливо актуальною є індивідуальна робота з вихованцями з особливими освітніми потребами. Методи й прийоми індивідуального підходу до дітей з особливими освітніми потребами мають в основі думку про унікальність кожної людини і має особливості та потреби. Знання темпераменту та особливостей дитини з особливими освітніми потребами вимагає від педагога підтримувати хороші взаємини з усіма учасниками освітнього процесу

Під час індивідуальної виховної роботи часто використовують візуальні засоби, мультимедійні матеріали, рухливі ігри, практичні завдання. Також, індивідуальний підхід передбачає співпрацю вихователя з батьками та фахівцями, які допомагають дітям з особливими освітніми потребами соціалізуватися. За основними принципами Нової української школи у процесі роботи з такими дітьми важливо дотримуватися принципу партнерства з батьками вихованців та іншими фахівцями, що працюють з дітьми.

Реалізація задекларованого в Новій українській школі принципу індивідуального підходу до вихованців з особливими освітніми потребами відображена в індивідуальних планах виховної

роботи. Індивідуальні плани враховують потреби та можливості кожного вихованця, спеціальні матеріали, що можна використати в роботі з учнями та критерії вихованості дитини.

Практикується також метод кооперативного виховання, що передбачає роботу вихованців у групах. Всередині групи вони обмінюються різними думками, допомагають одне одному.

В умовах інклюзивного класу має місце застосування різних технологій, таких як: комп'ютерні програми, планшети, інтерактивні дошки тощо. Вони допоможуть вихованцям з особливими освітніми потребами отримати доступ до навчального матеріалу у зручній для них формі, сприятимуть підтриманню різних стилів навчання та сприяти зрозумілості й доступності виховних вимог всіма учнями.

Використання сучасних виховних технологій на заняттях з дітьми з особливими потребами передбачає: ігрові програми, мультимедійні презентації, комп'ютерні програми, пальчикові вправи, вправи на розвиток сенсорних відчуттів, арттерапію, піщану терапію, кольоротерапію, ароматерапію, глинотерапію, ігри з водою, ігровий масаж.

Зазначену роботу проводять за дотримання певних принципів: вивчення інтересів, різноманітність підходів до виховання, вивчення потреб дитини з особливими освітніми потребами, співпраця з батьками.

2. Групові форми і методи, прийоми і засоби виховання учнів

Групові форми організації виховання передбачають здійснення виховної роботи у певних групах. Аналізуючи види груп Л. Манчуленко вважає, що вони функціонують у таких видах. за розміром (великі і малі групи); за складом (гомогенні та гетерогенні); за часом дії (довготривалі, короткотривалі); можливістю поновлення (відкриті, закриті); легалізацією лідера (формальні й неформальні); за метою діяльності (групи вдосконалення особистості й навчальні групи); Т. групи (група, що діє за принципом тут і тепер); групи подолання проблем; лікувальні групи.

До форм групової виховної роботи належать політичні інформації, години спілкування, гуртки, екскурсії та походи, випуск стінгазети, конкурси.

Політичні інформації передбачають короткий огляд політичної ситуації в країні шляхом коротких повідомлень вихованців з подальшими їх обговоренням. Політичні інформації розрізняють: на *оглядові політінформації та тематичні політінформації*.

Година спілкування – спосіб формування наукового світогляду і моральної поведінки вихованців. Зазвичай проводяться класним керівником відповідно до плану роботи спеціаліста.

Важлива роль у позакласній та позашкільній виховній роботі належить гурткам. Оптимальна кількість вихованців у гуртку може бути від п'яти до п'ятнадцяти осіб. Гуртком керує вихователь, що добре обізнаний з проблемою, яка є ключовою для обговорення та для роботи у гуртку. Робота гуртка планується враховуючи побажання вихованців, та таким чином, щоб максимально сприяти розвитку їхньої творчості та інтересів. Заняття гуртка може бути два рази на тиждень щоб не перевантажувати вихованців. До роботи гуртка можна залучати батьків як спонсорів та як співучасників занять та відкритих заходів гуртка. Зазвичай раз на півроку гурток проводить показовий виступ. Мета такого заходу підвищити самооцінку гуртківців та залучати до занять інших учнів.

Екскурсії та походи. Екскурсії та походи організовують з метою формування в учнів інтересів до різних видів діяльності та задля організації дозвілля учнів. Методика проведення екскурсії передбачає продумування об'єкту екскурсії, добір змісту екскурсії, попереднє відвідування місця екскурсії вихователем, проведення екскурсії і обговорення вражень від екскурсії.

Похід зі школярами краще організовувати одноденний. Заздалегідь продумати маршрут, визначити об'єкти на які потрібно звернути увагу. Під час проведення доцільно слідкувати за дотриманням правил безпеки при поводженні з вогнем та різкими інструментами. Доцільно дотриматися їх, щоб учні повернулися неушкодженими додому. Обговорити враження від походу.

Випуск стінної газети – форма виховної роботи, що проводиться з нагоди святкування знаменних і пам'ятних дат календаря. Учні визначають, відповідальних за малювання газети та тих, хто їм буде допомагати (олівцями, ватманом, змістом). У визначений

час обговорюються результати конкурсу і визначаються призиви місця.

Конкурси. Дух змагання розвивається найкраще під час конкурсів. У закладах загальної середньої освіти та в позашкільних закладах практикують інтелектуальні, спортивні, трудові, естетичні конкурси. Важливо пам'ятати, що у конкурсах немає переможених і переможців. Тому доцільно визначати перше, друге і третє місце.

Особливої уваги, в умовах воєнного стану заслуговує група робота з дітьми внутрішньопереміщених осіб. Поведінкові особливості школярів представлені в таблиці 1.

Поведінкові особливості дітей вимушених переселенців від 7 до 12 років	Поведінкові особливості дітей вимушених переселенців підліткового віку
Пошук у батьків відповідей на запитання: «Мамо, все буде добре?», «Коли це все закінчиться?», «А війни в нас не буде?»; потреба в захисті; різка зміна поведінки; очікування підтримки в дорослого; програвання ситуації; замкненість; усамітнення; підвищена тривожність, плаксивість, роздратованість; розлади сну, апетиту; підвищена агресивність (на людей, предмети); зануреність у свій світ; комп'ютерна залежність (агресивні ігри);	Бурхливі реакції; завмирання; замикання в собі чи жалість до себе; уникнення контактів, агресія; групування із ровесниками, щоб не бути на самоті; страх залишатися самому; пошук винного (батьків – як ви це допустили?); глибоке відчуття горя; відчуття сорому чи провини за те, що не вдалося чи не було можливості допомогти постраждалим; реакція заперечення; агресивність; відхід у деструктивну поведінку (уживання алкоголю, тютюну, наркотичних речовин); бажання виділитися; бажання бути героєм (тягнуться в місця небезпеки, щоб реалізувати себе); провокуюча поведінка (тролінг); зростання проявів ризикованої чи самодеструктивної поведінки;

копіювання поведінки дорослих, манери спілкування; загальмованість; поява комплексу «Я – поганий» і це я заслужив; загальмованість у пізнавальній сфері; дитина ставить батькам значну кількість запитань; відстороненість, уникання соціальних контактів; постійне повторення розмов про подію; неготовність чи небажання відвідувати школу; відчуття та демонстрація страху; проблеми з пам'яттю та концентрацією уваги; проблеми соматичного характеру (фізичні симптоми, пов'язані з емоційним стресом); занепокоєння долею інших постраждалих; самозвинувачення та відчуття провини.	відчуття безпорадності та безнадії щодо сьогодення та майбутнього. <i>Дуже небезпечна група, якщо дорослий не може впливати на неї. Це вік, коли відбувається розчарування в батьках. Якщо в підлітка з батьками не склалися довірливі відносини, то підлітки шукають їх за межами родини, серед однолітків або старших за віком. Які будуть наслідки, залежить від «вулиці». Якщо група за своєю поведінкою антисоціальна, то й наслідки відповідні. Якщо це волонтери, то можемо говорити про позитивний вплив і відповідну поведінку.</i>
---	---

Таблиця 1. Поведінкові особливості внутрішньопереміщених школярів.

У роботі з такими школярами можна практикувати роботу як в групах лише внутрішньопереміщених осіб так і у змішаних групах. Вибір роботи залежить від виховної мети.

3. Масові форми, методи, прийоми і засоби виховання учня.

До масових форм роботи залучають усіх школярів. Найчастіше вони проводяться з нагоди дат Червоного календаря, та з

нагоди святкування подій, пов'язаних з діяльністю закладу загальної середньої освіти.

Найчастіше практикують ранки для учнів молодшого шкільного віку, свята, конференції, тематичні вечори, вечори, тижні з різних предметів, зустрічі з відомими людьми, олімпіади, фестивалі тощо.

Тематичні ранки проводять з нагоди визначних подій. Зазвичай учні готують вірші та пісні й презентують їх для усієї шкільної аудиторії.

Свята проводять із залученням усіх учнів школи. При проведенні важливо врахувати вікові та індивідуальні особливості школярів.

Конференції – засіб пропаганди домінуючих соціальних ідей, який сприяє глибшому розумінню змісту історії, біографії людини, подій життя. До конференції вихованці готують презентації з виступами, відповідають на поставлені запитання. Іноді на такі конференції запрошують масмедіа, відомих людей.

Тематичні вечори присвячують різноманітним подіям хронології життя людей, науки, культури. Зазвичай їх проводять для старшокласників. Після оцінної частини проводять розважальну.

Зустрічі з відомими людьми краю влаштовують для школярів середнього та старшого шкільного віку. На зустріч запрошують відомих людей краю, практикують різні форми презентації їхнього досвіду (презентації, відео, виступи, майстер-класи).

Серед форм масової соціально-виховної роботи практикують колективні творчі справи. Ця методика спрямована на розвиток дитячого самоуправління та має за ціль сприяти організованості, відповідальності, ініціативи учнів. Головний девіз заходів «Усе разом – інакше навіщо».

Учні самі планують виховні справи, розподіляють доручення, що сприятимуть організації справи, проводять захід та на загальному зборі вогнику обговорюють результати.

Особливого значення надається емоціям, що виникають під час колективного життя. Основою колективних творчих справ є колективні ігри, фестивалі, турніри, виставки та ін.

Для прикладу розглянемо етапність проведення колективних творчих справ.

Етап I. Колективне планування.

Етап II. Колективне обговорення різних пропозицій та варіантів плану заходу.

Етап III. Колективна підготовка заходу: доручень між вихованцями, визначення завдань мікрогрупам, вибори відповідальних за проведення етапів, організація контролю за виконанням завдань.

Етап IV. Проведення справи за визначеним планом.

Етап V. Колективний аналіз проведеної справи.

Етап VI. Виконання рішень, назрілих після аналізу справи.

Запитання для самоперевірки:

1. Що розуміють під формами виховної роботи?
2. Які основні форми виховної роботи існують у навчальному закладі?
3. У чому відмінність між індивідуальною, групою та колективною формами виховання?
4. Які переваги має позакласна виховна робота?
5. Як масова виховна робота впливає на формування соціальних цінностей учнів?
6. Як організувати ефективну групову виховну роботу?
7. Чому важливо поєднувати різні форми виховної роботи у навчальному процесі?

Література до теми

1. Бигар Г.П. Роль інформаційних технологій у вихованні учнів початкової школи. Інноваційна педагогіка. Випуск 42. 2021. С.121-125.
2. Виховна робота в умовах війни : важливі аспекти URL: <https://gimnaziya36poltava.eddy.school/wp>
3. Журба К. Сучасні форми і методи виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи у позакласній діяльності URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint>
4. Класифікація форм виховної роботи URL: https://pu.org.ua/vihovna_praktika_metrek1.html
5. Методика виховної роботи в закладах освіти. Методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Укл. : Дорошенко Т. В., Скорик Т. В. Чернівці : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2018. 44 с.

6. Нові форми позакласної виховної роботи URL: <https://super.urok-ua.com/prezentatsiya-na-temu-novi->.
7. Поліщук О. Сучасні форми виховної роботи в контексті нової української школи URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/463/>.
8. Сучасні інтерактивні форми виховної роботи в умовах карантину URL: <https://www.kolifks.kiev.ua/suchasni-interaktyvni-formy-vyhovnoyi->.
9. Форми виховної роботи в школі. URL: <https://fku.kubg.edu.ua/images/stories/>
10. Форми виховної роботи з учнями URL: http://oblpto.in.ua/images/docum/forma_roboti.pdf.
11. Форми та методи організації виховної роботи в дитячих об'єднаннях URL: <https://vmpdu.blogspot.com/p/formy-metody-vyhovannya.html>.

Тема: Метод проєктів у вихованні

План

1. Суть проєктної роботи в закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО).
2. Особливості формування проєктів.
3. Аналіз результатів проєктної діяльності.

1. Суть проєктної роботи у закладах загальної середньої освіти.

Як спосіб поетапної діяльності педагога й учнів розглядають метод проєктів. Метод проєктів виник у 20-ті роки минулого століття у США. Його пов'язують з ідеями зародження та розвитку ідей гуманізму в філософії й освіті, обґрунтованою американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, та його учнем В. Х. Килпатріком. Він набув поширення в світі завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань і практичних можливостей для розв'язання конкретних проблем дійсності спільною діяльністю.

У ході проєкту передбачається перспективне планування виховної діяльності за участю дітей. Слово «проєкт» перекладається з латинської як «кидання вперед». Він передбачає сукупність прийомів та дій учнів у визначеній послідовності для досягнення визначеного результату, вирішення проблеми, й отримання кінцевого продукту. Метод проєкту також можна розглядати як особистісно-орієнтований метод навчання та виховання. Він передбачає самостійну діяльність вихованців у аналізі проблеми та формуванні практичного результату з обраної теми.

Метод проєктів навчає дітей самостійному, критичному мисленню, використанню знань на практиці, робити певні висновки, приймати самостійні рішення на діяти самостійно, виконувати певні ролі.

Для впровадження методу проєкту необхідно, щоб вихованці усвідомлювали: наявність актуальної для дослідження й творчості проблеми; теоретичну й практичну значимість проєкту; необхідність створення умов для самостійної діяльності учнів.

В Україні проблеми теорії та практики проєктного навчання у закладах загальної середньої освіти були детально висвітлені у

численних статтях та навчальних посібниках групою науковців під керівництвом О. Коберника та Г. Терещук. Водночас, як зазначає Л. Савченко, технологія проектування передбачає наявність проблеми, вирішення якої вимагає інтеграції наявних знань із дослідницькою діяльністю учнів.

Проекти класифікують за основною діяльністю, за предметною галуззю, за формою, за кількістю учасників та тривалістю. Зважаючи на переважаючу діяльність вихованців, розрізняють: пошуковий, дослідницький, рольовий, інформаційний, ігровий, ознайомлювально-орієнтовний проекти. Також розрізняють проекти за тривалістю виконання: проекти за тривалістю виконання: короткотермінові від двох до шести годин, проекти середньої тривалості – від тижня до місяця та довготривалі проекти, що організовують на період більше.

Окрім того практикують індивідуальні, парні та групові проекти. За предметно-змістовою галуззю знань проекти поділяють на монопроекти (проекти в межах однієї галузі), міжпредметні (в межах декількох галузей) і надпредметний проект (на тему, що передбачена навчальними програмами та планом виховної роботи).

За характером взаємодії між віковими групами розрізняють проекти в межах однієї групи та в межах різних вікових груп. А також за географією поширення проекти бувають загальношкільні, районні, міські, регіональні, міжнародні.

За формою представлення проекти можуть бути як фестивалі, уявна подорож, відеопроєкт, вистава, екскурсія.

2. Особливості формування проєктів. Для формування шкільного проєкту необхідно Після визначити проблему і задачі проєкту, чітко усвідомлювати тему, мету і особливості цільової аудиторії проєкту, обґрунтувати робочу гіпотезу. Після цього переходимо до структурування змістових частин проєкту (із вказівкою поетапних результатів). Доцільно продумувати дослідницькі методи, що передбачають певну послідовність дій. Розробляємо зміст та продумуємо його кінцеві результати, очікувані висновки.

Після створення скелету проєкту треба переглянути разом з вихованцями дібраний для проєкту матеріал, розробити рекомендації для роботи над проєктом; організувати самостійну роботу

та обговорити з дітьми форму подання результатів проєкту. Презентацію результатів проєкту доцільно подати у вигляд презентації перед іншими учнями, батьками, педагогами, це вплине на самооцінку вихованців, що працювали над проєктом. Можна також нагородити та відзначити вихованців.

Вихованці, що беруть участь у проєкті мають усвідомити тему і завдання проєкту, його мету, структуру, уміти добирати необхідний для його виконання матеріал, працювати індивідуально та в групах різного виду, збір інформації: звернення до вже відомих знань і життєвого досвіду; під час регулярних зустрічей учні обговорюють проміжні результати, коментують шляхи їхнього отримання, педагог коригує помилки, та координує роботу у визначеному напрямі.

Для прикладу розглянемо декілька варіантів проєкту, запозичених з досвіду роботи інших вчителів та з особистого досвіду авторів посібника.

Проект «Мій родовід»

Тип проєкту: дослідницький, довготривалий.

Мета проєкту: залучити батьків до співпраці у вихованні творчої особистості дитини; стимулювання учнів щодо розвитку сімейних традицій, формувати в них повагу та гідне ставлення до своєї родини та її надбань.

Завдання проєкту: передбачає вивчення історії родини; виявлення джерел роду, усвідомлення ролі людини в формуванні її долі; місця особистості в історії її роду.

Очікувані результати: повага та гідне ставлення до своєї родини та її культурних надбань.

Учасники проєкту: учні та батьки.

Термін роботи над проєктом: рік, захист на свято – День Матері.

Опис діяльності.

1-й етап – підготовчий.

Обговорення з учасниками проєкту теми, цілей проєкту, формування складу мікрогруп, визначення завдання для кожної мікрогрупи.

2-й етап – планування.

Вивчення методів збору й аналізу інформації про сім'ю, добір та систематизація джерел інформації відповідно до визна-

чених завдань. Визначення і обговорення очікуваних результатів, розподілення доручень між учасниками проєкту.

3-й етап – дослідження.

Збирання і систематизація інформації, вирішення проміжних завдань (робота в мікрогрупах).

4-й етап – результати.

Аналіз зібраної інформації. Висновки.

5-й етап – оформлення звіту.

Представлення результатів у вигляді звіту, презентації чи стінгазети.

6-й етап – оцінка результатів.

Проводиться шляхом анкетування.

Сергій Криворучко пропонує варіант проєкту до Дня писанки.

За його розробкою алгоритм проєктно-технологічної діяльності для формування досвіду агентності здобувачів освіти передбачає такі етапи (модель «5П+1П»):

I. Проблема. Проєктну діяльність починають із визначення кола дослідницьких питань. Тема проєкту має бути актуальною, реалістичною для виконання та цікавою для здобувачів освіти. Важливо враховувати інтереси та ініціативу дітей при формуванні проблемного поля.

II. Планування. На цьому етапі здійснюється систематизація раніше здобутих знань і життєвого досвіду учнів, а також узагальнення інформації. Планування може включати командну роботу, співпрацю з батьками та іншими дорослими.

III. Пошук інформації (дослідження). Учні збирають дані через перегляд тематичних відео, проведення інтерв'ю, опитувань, спостережень тощо.

IV. Продукт. Продукт проєкту може бути різним: святкові вироби, сувеніри, декоративні елементи, швейні роботи, предмети побуту. На цьому етапі відображається набутий досвід і знання, що надає проєкту особливого значення.

V. Презентація. Учні презентують результати у відповідному форматі: розміщення в класі, організація екскурсій, демонстрація виробів. Особливу увагу приділяють обговоренню процесу, висловленню власних висновків і інсайтів.

VI. Підведення підсумків та продовження. На цьому етапі здійснюється рефлексія: учні діляться враженнями, емоціями та

планують можливе продовження проєкту або пропонують тему для наступної діяльності.

Приклад застосування етапу «Проблемні питання» у проєкті «Весна – писанками красна» для учнів 5 класу: Учні обмінюються знаннями про народні традиції зустрічі весни та Великодня. Розкривають цінність та символіку писанки як витвору української культури. Співпрацюють у команді для досягнення спільних цілей. Активізація на початку заняття:

Діти передають слово у колі за допомогою будь-якого руху (черевиком до черевика, долонею до долоні тощо), мотивуючи взаємодію та залучення до проєкту.

Проблемні питання проєкту:

Як святкують прихід весни?

Які весняні свята відомі?

Які традиції Великодня існують у моїй родині?

Що розповідає писанка?

Які локальні особливості творчості народних умільців?

Вправа «А чи знаєте ви, що навесні...». Учні діляться знаннями про природні зміни, свята та традиції. Кожна думка починається словами: «А чи знаєте ви, що навесні...».

Підсумкові питання для обговорення:

Що нового ви дізналися про весну?

Які свята святкують навесні?

Які родинні традиції Великодня існують у ваших родинах?

3. Аналіз результатів проєктної діяльності.

Проектна діяльність учнів демонструє високу ефективність як засіб розвитку творчих та дослідницьких компетентностей. Аналіз результатів реалізації проєктів свідчить про наступні позитивні наслідки:

Підвищення мотивації до навчання.

Учні проявляють активне бажання брати участь у проєктній діяльності, що пов'язано з її особистісно-орієнтованим характером, можливістю самостійно обирати тематику та способи реалізації завдань, а також безпосереднім впливом на кінцевий результат.

Розвиток пізнавальних і творчих навичок.

Проектна діяльність сприяє формуванню вмінь самостійно аналізувати інформацію, робити висновки, висувати гіпотези,

застосовувати різноманітні методи дослідження та творчого вираження. Учні навчаються планувати власну діяльність, оцінювати результати, приймати обґрунтовані рішення та презентувати їх перед аудиторією.

Формування комунікативних та соціальних компетентностей.

Колективна робота над проєктами розвиває навички співпраці, взаємодії, розподілу обов'язків та обговорення спірних питань. Діти набувають досвіду ефективного комунікування та конструктивної взаємодії в команді.

Застосування теоретичних знань на практиці.

Реалізація проєктів дозволяє учням закріплювати теоретичні знання через практичну діяльність, що підвищує рівень засвоєння навчального матеріалу та сприяє розвитку критичного мислення.

Виховання моральних та естетичних цінностей.

У процесі реалізації творчих і практично орієнтованих проєктів діти вчаться цінувати власну працю та працю інших, проявляти відповідальність, бережливе ставлення до природи, естетичне сприйняття світу та повагу до культурних надбань.

Розширення інформаційної компетентності.

Учні опановують навички роботи з різноманітними джерелами інформації, навчаються відбирати необхідні дані, систематизувати матеріал та використовувати його для створення кінцевого продукту.

Аналіз результатів показує, що метод проєктів у позашкільній освіті:

- сприяє формуванню високого рівня особистісної активності та самостійності;
- забезпечує інтеграцію навчальної та практичної діяльності;
- розвиває критичне мислення, творчі здібності, соціальні навички;
- підвищує ефективність засвоєння знань у різних галузях;
- дозволяє виховувати моральні, естетичні та інформаційні компетентності учнів.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке проєкт?
2. Які види проєктів Вам відомі?
3. Яка роль керівника проєкту?
4. Запропонуйте тему та складіть план проєкту.
5. Розробіть апікаційну форму проєктів.

Література до теми

1. Козак О. В. Методологія проєктної діяльності в освіті. Київ : Освіта, 2021. 200 с.
2. Кравченко С. М. Інновації у проєктній діяльності школярів. Київ : Академвидав, 2021. 180 с.
3. Кирилюк Р. О. Ціннісні підходи педагогіки партнерства через ефективну педагогічну взаємодію. URL: <https://conf.zippo.net.ua/?p=150>.
4. Криворучко С. Проєктна діяльність як засіб реалізації діяльнісного підходу на уроках трудового навчання (технологій). URL: <https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2024/01/7.->.
5. Мельник В. С. Проєктний підхід у навчанні : навчально-методичний посібник. Одеса : ОНУ, 2022. 210 с.
6. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainskashkola>.
7. Павленко С. М. Проєктна технологія навчання: теорія і практика. Харків : Гуманітарний центр, 2020. 220 с.
8. Проєктна діяльність у школі / упоряд. М. Голубенко. Київ : Шк. світ, 2007. 128 с.
9. Проєктна діяльність у технологічній освіті : наук.-метод. посіб. / під заг. ред. В. С. Пікельної. Кривий Ріг, 2012. 295 с.
10. Сучасні технології в освіті. Ч. 1. Сучасні технології навчання : наук.-допом.бібліогр. показч. Вип. 2 / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Філімонова Т. В., Тарнавська С. В., Орищенко І. О. та ін. ; наук. Консультант Антонова О. Є.; наук. ред. Березівська Л. Д.]. Київ, 2015. 377 с.
11. Ткаченко О. М. Методика реалізації проєктів у навчальному процесі. Львів : Світ, 2023. 195 с.

Тема: Зміст виховання

План

1. Поняття про зміст виховання.
2. Принципи формування змісту виховання.
3. Джерела змісту виховання.

1. Поняття про зміст виховання, співвідношення змісту виховання та базової культури особистості.

Зміст виховання – це сукупність знань, норм, цінностей, ідеалів, моральних установок і моделей поведінки, які передаються підростаючому поколінню з метою формування гармонійної особистості. Поняття змісту виховання розвивалося упродовж століть у контексті філософії, педагогіки, психології та соціології. Історично виховання розглядалося як передача знань, моральних ідеалів та соціального досвіду від старших поколінь до молодших. Над визначенням компоненту змісту виховання працювали багато вчених, філософів Серед яких доцільно згадати **Сократа, Платона, Аристотеля** (Античність). Вони закладали основи морального та інтелектуального виховання. Вони вважали, що мета виховання полягає у формуванні доброчесного, гармонійного громадянина. Долучився до розробки змісту виховання **Ян Амос Коменський (XVII ст.)**. У своїй праці *«Велика дидактика»* він визначав виховання як природний, системний і цілеспрямований процес, що має формувати людину розумну, моральну й духовну. **Жан-Жак Руссо** у книзі *«Еміль, або Про виховання»* підкреслював природовідповідність виховання та необхідність врахування індивідуальних особливостей дитини. **Йоганн Генріх Песталоцці** запропонував гуманістичний підхід до виховання. Для нього важливою була єдність розумового, морального і фізичного розвитку дитини. **Антон Макаренко** наголошував на важливості колективу в процесі виховання, обґрунтував соціальну сутність змісту виховання і важливість трудового виховання. **Василь Сухомлинський** акцентував увагу на моральному, духовному й емоційному розвитку дитини. Вважав, що виховання повинне пробуджувати гуманність, відповідальність і любов до людини. У сучасній педагогіці зміст виховання формується на основі міждисциплінар-

ного підходу (педагогіка, психологія, етика, культурологія) та визначається як система моральних, соціальних, інтелектуальних і духовних цінностей, які сприяють становленню всебічно розвиненої особистості.

Сучасні дослідники доводять, що зміст виховання складають такі компоненти: морально-етичний – формування цінностей, моральних норм і принципів поведінки. Інтелектуальний – розвиток мислення, пам'яті, уваги та здатності аналізувати інформацію. Соціальний – засвоєння норм суспільства, навичок спілкування та співпраці. Естетичний – формування смаку, творчих здібностей і естетичного сприйняття світу. Фізичний – розвиток фізичних якостей, зміцнення здоров'я та формування здорового способу життя. Разом ці складові забезпечують всебічний розвиток особистості та сприяють її гармонійному формуванню. Іншими словами зміст виховання трансформується у напрями виховання: моральне, трудове, економічне, екологічне, статеве, правове, розумове, фізичне, громадянське, національно-патріотичне.

Вважаємо за доцільне розглянути співвідношення понять «зміст виховання» і «базова культура особистості». М. Фіцула під базовою культурою особистості розуміє сукупність духовних, моральних, інтелектуальних і естетичних якостей людини, які є основою її самореалізації в суспільстві. Вона включає: культуру мислення (уміння аналізувати, критично мислити), моральну культуру (совість, етичні орієнтири), культуру поведінки (етикет, норми спілкування), мовну культуру, естетичну культуру, екологічну свідомість.

Зміст виховання є джерелом і засобом формування базової культури особистості, оскільки: моральне виховання формує систему цінностей і моральних норм. Розумове виховання розвиває критичне мислення й світогляд. Естетичне виховання впливає на відчуття краси, смак і самовираження. Правове та громадянське виховання забезпечують правосвідомість і відповідальну поведінку в соціумі. Фізичне та статеве виховання закладають основи здорового способу життя важливої частини особистісної культури. Економічне формує культуру накопичення, зберігання коштів. Таким чином, зміст виховання є структурною основою формування базової культури особистості, адже саме через виховні компоненти дитина засвоює ті норми, цінності та поведінкові зразки,

що дозволяють їй бути моральною, відповідальною, інтелігентною людиною.

Таким чином, базова культура особистості – це фундаментальна складова розвитку людини, яка включає систему знань, навичок, цінностей і поведінкових моделей, необхідних для успішного життя в суспільстві. Вона формує основу для всебічного розвитку, самореалізації та соціальної адаптації.

Основними складовими базової культури особистості є: морально-етична культура – ціннісні орієнтири, моральні норми, уміння відрізнити добро від зла, проявляти повагу до інших. Інтелектуальна культура – базові знання, уміння мислити критично, аналізувати інформацію, навчатися протягом життя. Соціальна культура – навички спілкування, вміння працювати в колективі, дотримання соціальних норм та правил. Фізична культура – здоровий спосіб життя, розвиток фізичних здібностей, підтримка фізичного та психічного здоров'я. Естетична культура – сприйняття краси, творчість, мистецькі смаки, розвиток художнього смаку. Базова культура особистості є фундаментом для подальшого виховання, професійного розвитку та формування громадянської відповідальності.

2. Принципи формування змісту виховання.

Зміст виховання формується на основі певних принципів, які визначають його ефективність та спрямованість. Це такі принципи: гуманістичної спрямованості, принцип активного залучення вихованців до соціальних процесів; принцип прилучення вихованця через зміст виховання до культурних, суспільних і моральних цінностей системності, цілісності, зв'язку виховної практики із життям, доступності, активності особистості у вихованні, індивідуального підходу, колективізму, планомірності, націленості на конкретний результат, неперервності, тривалості та організованості. Розглянемо їх детальніше. Принцип гуманістичної спрямованості змісту виховання заснований на повазі до гідності кожної особистості. Виховання повинно бути орієнтоване на розвиток внутрішнього потенціалу дитини, на підтримку її індивідуальності, потреб, інтересів, підтримку емоційного та психічного здоров'я. Гуманістичний підхід враховує важливість морального й емоційного роз-

витку дитини, створення комфортного середовища для її самовираження та розвитку. Розвиток співчуття, толерантності та взаєморозуміння. Це принцип сприяє розвитку морально етичних якостей, що дозволяють дітям стати соціально відповідальними особистостями.

Виховання має забезпечити ефективну інтеграцію особистості в соціальне середовище, навчаючи правильним соціальним нормам, цінностям, комунікативним та поведінковим навичкам тому актуальним видається принцип активного залучення вихованців до соціальних процесів. Через взаємодію з іншими людьми та участь у громадських ініціативах, дитина розвиває здатність до командної роботи, лідерства, відповідальності. Цей принцип пов'язаний з принципом прилучення вихованця через зміст виховання до культурних, суспільних і моральних цінностей. Він має за основу те, що виховання повинно сприяти формуванню у дітей стійких моральних принципів, патріотизму, поваги до традицій та культури. Принцип системності вимагає, щоб виховання охоплювало усі боки розвитку особистості та взаємопов'язано формувало на цій основі моральні, інтелектуальні, соціальні, естетичні та фізичні якості.

Одним із ключових принципів виховного процесу є принцип системності що забезпечує цілісність і взаємозв'язок усіх елементів виховання. Він передбачає, що виховний вплив має бути організований таким чином, щоб усі його складові (громадянське, національно-патріотичне, моральне, інтелектуальне, естетичне, фізичне, економічне, правове та соціальне виховання) діяли в єдиній системі, доповнюючи та підтримуючи одна одну. Перші теоретичні основи принципу системності були закладені в працях класиків педагогічної науки. Зокрема, Іван Франко у своїх статтях наголошував на необхідності комплексного підходу до виховання, вказуючи на важливість інтеграції різних аспектів розвитку особистості. М. Холодний, біолог і педагог, у своїх працях підкреслював важливість системного підходу до виховання молоді, зокрема в контексті розвитку природничих наук. У сучасній педагогічній науці принцип системності продовжує бути актуальним. Для прикладу, дослідження Лариси Буряк, зосереджені на вивченні біографічних практик у вихованні та використанні візуальних методів. Її роботи сприяють розумінню того, як системний

підхід може бути реалізований через використання різноманітних методів і форм навчання. Практичне застосування принципу системності передбачає інтеграцію різних аспектів виховання в єдину систему. Це включає: моральне виховання, яке формує цінності та норми поведінки; інтелектуальний розвиток, що забезпечує здобуття знань і розвиток мислення; естетичне виховання, яке сприяє формуванню естетичних смаків і творчих здібностей; фізичне виховання, що забезпечує розвиток фізичних якостей і підтримку здоров'я; соціальне виховання, яке сприяє формуванню соціальних навичок і відповідальності. Застосування принципу системності вимагає від педагогів уміння організувати освітній процес таким чином, щоб усі ці аспекти взаємодіяли і доповнювали один одного, сприяючи гармонійному розвитку особистості.

Принцип цілісності передбачає, що зміст виховання має формувати гармонійну, всебічно розвинену особистість. Принцип цілісності полягає у формуванні особистості як гармонійно розвинутої системи, де всі її якості та здібності взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Цілісний підхід до виховання вимагає, щоб моральний, інтелектуальний, соціальний, естетичний та фізичний розвиток людини не відбувається окремо, а формували єдину, гармонійну особистість. Проблему цілісного розвитку особистості досліджували В. Сухомлинський, К. Ушинський. Зокрема, В. Сухомлинський підкреслював, що виховання має охоплювати всі сфери життя дитини, забезпечуючи гармонійне поєднання знань, умінь, моральних якостей та емоційного розвитку. К.Д. Ушинський наголошував на необхідності взаємопов'язаного виховання розуму, серця і тіла, тобто комплексного підходу до формування особистості. Принцип цілісності реалізується через інтеграцію різних напрямів виховання: моральне виховання – формування цінностей, моральних норм та відповідальної поведінки. Інтелектуальний розвиток – розвиток мислення, логіки, здатності до самостійного навчання. Соціальний розвиток – засвоєння норм спілкування, взаємодії в колективі та суспільстві. Естетичне виховання – формування художнього смаку та творчих здібностей. Фізичне виховання – розвиток фізичних якостей, зміцнення здоров'я та формування звичок здорового способу життя. Таким чином, принцип цілісності забезпечує гармонійний розвиток особистості, коли всі сфери її життя взаємопо-

в'язані і підтримують одна одну, що є необхідною умовою ефективного виховання.

Принцип доступності орієнтований на те, що знання, навички та цінності повинні відповідати віковим та індивідуальним особливостям вихованців. Він полягає у врахуванні вікових, психологічних та індивідуальних особливостей вихованців при формуванні змісту та методів виховання. Зміст виховання має бути таким, щоби школяр міг його зрозуміти, сприйняти та засвоїти, отримавши позитивний результат у розвитку своїх якостей та навичок. К.Д. Ушинський підкреслював, що навчання і виховання повинні відповідати віковим можливостям дітей, а складні поняття варто подавати у доступній формі, через наочність і приклади. В.О. Сухомлинський наголошував на важливості поступовості у вихованні, врахуванні рівня розвитку дитини та її інтересів, щоб навчання було природним і зрозумілим. Л. С. Виготський розробив концепцію «зони найближчого розвитку», яка показує, що виховний вплив має враховувати потенційні можливості дитини та бути доступним для їх реалізації.

Принцип доступності у змісті виховання реалізується через поступовість і послідовність. Вони передбачають, що подача виховного матеріалу ведеться від простого до складного з використанням наочних і практичних методів – демонстрація прикладів, практичні завдання, ігрові та творчі вправи.

Важливим у розробці змісту виховання є принцип індивідуального підходу. Він передбачає врахування індивідуальних здібностей, інтересів та психологічних особливостей учнів (темпераменту, характеру).

Реалізація виховних завдань у зв'язку із життєвим досвідом відбувається так, що виховний матеріал подається через відомі дітям ситуації та явища, що сприяє легшому засвоєнню. Дотримання принципу доступності забезпечує ефективність виховання, створює умови для успішного засвоєння знань, цінностей та навичок, а також підтримує мотивацію до розвитку особистості. В. О. Сухомлинський підкреслював важливість повсякденної практичної діяльності у вихованні: саме через реальні життєві ситуації формується стійка моральність та соціальна відповідальність.

Принцип зв'язку з життям реалізується через: використання прикладів з повсякденного життя – пояснення правил поведінки,

цінностей і знань через реальні ситуації, проєктну та практичну діяльність, зв'язок із сімейними і громадськими традиціями – формування моральних і соціальних якостей через досвід сім'ї та громади. Розв'язання конкретних життєвих завдань – застосування знань і навичок для вирішення реальних проблем у школі та поза нею. Дотримання принципу зв'язку з життям забезпечує практичну цінність виховання, підвищує мотивацію учнів, формує активну позицію і відповідальність у житті, а також сприяє глибшому засвоєнню знань і навичок.

Принцип активності особистості у вихованні реалізується у змісті виховання в тому, що учень є не лише об'єктом виховання, а й його активним учасником. Ефективне виховання передбачає залучення особистості до процесу формування власних знань, навичок, цінностей і соціальних умінь, стимулюючи її самостійність, ініціативу та відповідальність. В.О. Сухомлинський вважав, що виховання ефективне лише тоді, коли дитина зацікавлена і свідомо включена в процес саморозвитку, приймає власні рішення і відчуває відповідальність за результат. Принцип активності особистості реалізується через: самостійні дослідження та проєкти – учні самостійно шукають інформацію, аналізують її та роблять висновки. Дискусії та обговорення – стимулювання висловлення власної думки, аргументації та обговорення різних точок зору. Творчі завдання та ігрові методи – залучення до творчої діяльності, рольових ігор, постановки проблемних ситуацій. Постановка особистих цілей і рефлексія – учні оцінюють власні досягнення, аналізують помилки та планують подальший розвиток. Дотримання принципу активності особистості забезпечує високу мотивацію учнів, сприяє розвитку самостійності, критичного мислення, соціальної відповідальності та формуванню внутрішньої потреби до саморозвитку.

У змісті виховання важливий також принцип колективізму. Він передбачає орієнтацію змісту виховання на **розвиток навичок співпраці та колективної діяльності**. Виховання повинно включати в себе елементи командної роботи, вміння працювати з іншими людьми, взаємодіяти, взаємодопомогати, досягати спільних цілей. Принцип колективізму включає в себе розвиток у дітей відповідальності за свої вчинки та за благополуччя інших. У рам-

ках виховного процесу важливо формувати позитивну атмосферу у класах, школах, колективах, де панує взаємоповага і підтримка.

Принцип планованості у формуванні змісту виховання. Планованість забезпечує безперервність процесу морального виховання, ускладнення його завдань, поглиблення змісту. Також важливим є в дотриманні цього принципу формування змісту виховання те, що він передбачає етапність досягнення виховних завдань, послідовність та цілеспрямованість, і як результат – досягнення поставленої мети.

Принцип націленості на конкретний результат передбачає важливість досягнення у виховному процесі поставлених цілей. Цілі визначаються законодавством про освіту та про виховання, зокрема.

Неперервність у формуванні змісту виховання передбачає розробку змісту виховання для різних вікових груп та реалізацію на практиці принципу освіти впродовж всього життя.

Принцип організованості спрямований на досягнення виховних цілей шляхом організації виховного простору освітнього закладу. Залучення до виховної роботи батьків, вчителів-предметників, громадських організацій, Церкви.

Принцип інклюзивності орієнтований на забезпечення рівних можливостей для дітей з інвалідністю і здорових дітей щодо змісту, форм і методів виховання.

Зміст виховання має бути розроблений таким чином, щоб забезпечити сталий розвиток особистості з урахуванням досягнень на кожному етапі виховання, а також з можливістю корекції та оцінки результатів.

Доцільно пам'ятати, що виховання повинно сприяти не лише формуванню базових навичок і знань, але й цілісному розвитку дитячої особистості, її психічних, моральних та фізичних якостей.

Ці принципи формують комплексну та ефективну систему виховання, що сприяє гармонійному розвитку особистості, готової до активної участі в суспільному житті.

3. Джерела змісту виховання. Зміст виховання є результатом взаємодії різноманітних чинників. Основні джерела, які формують цей зміст, можна класифікувати за кількома напрямками: правовими, культурними, педагогічними та соціальними. Розглянемо їх більш детально:

Конституція України та закони України становлять юридичну основу, на якій базується система виховання в країні. Вони визначають права і обов'язки громадян, особливо дітей і підлітків, а також засади формування освітніх і виховних процесів. Найважливіші правові документи включають:

Конституція України (статті, що стосуються прав і свобод людини, зокрема права на освіту та виховання).

Закон України «Про освіту» – визначає основні принципи та цілі освітньої діяльності, зокрема виховання на основі демократії, прав людини, культурних цінностей.

Закон України «Про охорону дитинства» – акцентує увагу на створенні безпечного середовища для розвитку дитини, охороні її прав та свобод.

Закон України «Про загальну середню освіту» – регламентує зміст, методи та організацію виховання в навчальних закладах.

Кодекс України про адміністративні правопорушення – регулює відповідальність за порушення прав дитини, а також аспекти, які стосуються виховання. Документ визначає юридичні рамки та принципи виховання в Україні. Забезпечує рівність і доступ до виховання, гарантує права дитини та учня. Сприяє інтеграції міжнародних стандартів і правових норм у виховний процес.

Національні традиції і культура є важливими складовими змісту виховання, оскільки вони формують цінності, норми та уявлення про світ, які передаються з покоління в покоління. До таких джерел належать:

Культурні традиції (сімейні, етнічні, регіональні) – обряди, свята, звичаї, народні ремесла, фольклор. Виховання на основі традицій допомагає дітям і молоді зберігати і розвивати національну ідентичність.

Мова – важливий елемент національної культури, що через навчання мови, поезії, літератури сприяє збереженню історії та культурної спадщини народу.

Культурно-освітні заходи (фестивалі, концерти, вистави) – сприяють формуванню естетичних смаків і моральних орієнтирів у дітей.

Історія та героїчні постаті України – через вивчення історії, культури, національних героїв виховується почуття патріо-

тизму, громадянської відповідальності та любові до рідної землі. А також формується національна самосвідомість, патріотизм, шану до культурних і національних цінностей. Забезпечується гармонійне поєднання загальнолюдських та національних моральних принципів. Підтримується культурна спадщина та її розвиток через активну участь молоді в культурному житті.

Педагогічна теорія та практика визначають науково обґрунтовані підходи до виховання та навчання. Вони ґрунтуються на педагогічних концепціях, методах, прийомах, що використовуються для розвитку особистості. Джерелами педагогічної теорії є:

Педагогічні концепції (наприклад, концепція гуманістичного виховання, особистісно орієнтоване навчання, концепція безперервної освіти) – забезпечують базу для формування змісту виховання.

Дослідження в галузі психології (розвиток моральних, емоційних і соціальних якостей особистості) – визначають найефективніші методи впливу на різні вікові групи.

Методи виховання (інтерактивне навчання, проектні методи, виховання через діяльність, рольові ігри, соціальна практика) – практичні підходи до виховання.

Педагогічний досвід (робота досвідчених педагогів, аналіз успішних практик виховання) – приклади ефективного застосування педагогічних теорій на практиці.

Створення системи виховання, що відповідає вимогам часу. Використання перевірених методик, що довели свою ефективність у процесі виховання. Розвиток педагогічної майстерності вчителів, вихователів, тренерів.

Соціальне середовище відіграє важливу роль у вихованні, оскільки дитина і молодь активно взаємодіють з різними соціальними інститутами, які визначають їх розвиток. Основними соціальними компонентами є:

Сім'я – перша соціальна інституція, де відбувається початкове виховання. Вона передає основні моральні цінності, традиції, риси характеру, формується ставлення до праці, взаємодії в суспільстві.

Школа – не лише освітній заклад, а й соціальний інститут, де дитина освоює соціальні ролі, норми поведінки, розвивається через взаємодію з однолітками та дорослими.

Громада – організації, культурні установи, громадські об'єднання, в які дитина входить через участь у різноманітних громадських ініціативах, волонтерських проєктах, акціях. Виховання в громаді сприяє розвитку соціальної відповідальності.

Соціальне середовище забезпечує гармонійне взаємодіяння різних соціальних інститутів (сім'ї, школи, громади) для підтримки ефективного виховного процесу. Формує в дитини адекватне розуміння соціальних ролей, орієнтованих на норму і цінності суспільства. Спільне виховання в школі, родині та громаді допомагає забезпечити більш стійкі результати в розвитку особистості. Виховання є результатом взаємодії багатьох факторів, кожен з яких має велике значення для формування світогляду та поведінки молодшої особистості. Конституційні та правові документи забезпечують правову основу виховної діяльності, національні традиції і культура передають важливі моральні та культурні цінності, педагогічна теорія і практика дають інструменти для ефективного виховання, а соціальне середовище визначає умови, в яких формується особистість. Гармонійне поєднання цих джерел допомагає створити ефективний виховний процес, що відповідає потребам сучасного суспільства.

Отже, зміст виховання – ключовий компонент педагогічного процесу, що визначає, якими мають бути цілі, засоби та результат формування особистості. Його правильна організація сприяє розвитку всебічно розвиненої, відповідальної та свідомої людини.

Запитання для самоперевірки:

1. Що розуміють під змістом виховання?
2. Які основні компоненти змісту виховання?
3. Як зміст виховання формує особистість учня?
4. Які цінності і норми зазвичай включаються у зміст виховання?
5. Чи треба враховувати вікові особливості учнів при формуванні змісту виховання?
6. Розкрийте роль соціального та культурного середовища у формуванні змісту виховання.

Література до теми:

1. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
2. Андрощук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
3. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч. метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
4. Зміст процесу виховання URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/784/87/#::~text>
5. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
6. Супрун М. О. Загальнотеоретичні засади методики виховної роботи в спеціальній школі: Методичний посібник. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2024 р. 202 с.
7. Суть і зміст процесу виховання URL: <https://kpibs.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/>
8. Сучасний зміст виховання, та цільові програми і технології виховання URL: <https://www.scribd.com/document/593479439/%D0%A1%D1%83>
9. Царик Л. Наша школа Виховна робота в школі працюємо за новими стандартами. 2019. Харків: Ранок ,176 с.
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Громадянське виховання в умовах воєнного стану

План

1. Зміст і завдання громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.
2. Форми громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.
3. Методи громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.
4. Умови громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.

1. Зміст і завдання громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.

Громадянське виховання учнів в умовах військового стану набуває особливої важливості та складності. Військовий стан не лише змінює соціальний контекст, але й ставить нові вимоги до освіти та виховання молоді. У такі періоди особливо важливо підтримувати у дітей та підлітків відчуття національної єдності, патріотизму, моральної стійкості та соціальної відповідальності.

Вважаємо, що змістом громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану мають стати:

- **Патріотизм та національна свідомість**, що передбачає формування у школярів почуття гордості за свою країну та її історію. Вивчення подвигів героїв, які борються за незалежність країни, а також важливість підтримки національної єдності. Підкреслення значення боротьби за мир та свободу, виховання, розуміння, що кожен громадянин, незалежно від віку чи статусу, може і повинен внести свій внесок у перемогу.

- **Розуміння прав та обов'язків громадян в умовах воєнного стану**, що передбачає навчання учнів основ міжнародного гуманітарного права, прав людини, особливо в контексті військового стану. Розкриття ролі кожного громадянина у підтримці порядку, безпеки, допомоги пораненим, вразливим категоріям населення, а також участі в гуманітарних ініціативах.

- **Моральна стійкість та емоційна підтримка** спрямовані на виховання в учнів здатності долати труднощі, не зламуватися у важких ситуаціях, зберігати психологічну стійкість навіть під час військового стану. Створення умов для емоційної підтримки, проведення бесід, групових терапій, щоб допомогти дітям і підліткам пережити стресові ситуації, пов'язані з війною. Важливість розвитку співчуття та взаємодопомоги, щоб учні не залишалися байдужими до страждань інших.

- **Інформаційна грамотність та критичне мислення**, які мають за ціль навчання учнів аналізувати інформацію, зокрема новини, щоб вони могли відрізнити правду від маніпуляцій та пропаганди, яка часто використовується під час військового стану. Розвиток критичного мислення, щоб молодь не піддавалася паніці або емоційним маніпуляціям, а була здатна самостійно приймати зважені рішення.

- **Розуміння важливості єдності та колективної діяльності**, виховання в учнів розуміння того, що лише спільними зусиллями країна може досягти перемоги. Підтримка активної громадянської позиції, заохочення до участі у волонтерських, благодійних акціях, зборі гуманітарної допомоги. Формування відчуття солідарності з тими, хто на передовій, і з усіма, хто працює заради спільної перемоги.

- **Розвиток інклюзивного підходу як** допомоги учням, які стали біженцями або пережили психологічну травму через війну. Використання ресурсів для підтримки психологічного здоров'я учнів, які постраждали від військового конфлікту. Важливість інклюзивної освіти для учнів, які стали переселенцями, чи для тих, хто пережив важкі травми або втрату близьких.

Завданнями громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану є **формування патріотичних почуттів та відчуття гордості за свою країну**. Навчання важливості боротьби за незалежність та територіальну цілісність України. Підтримка національних символів і традицій, популяризація культурних та історичних цінностей. **Збереження психологічного здоров'я та стійкості**. Підтримка учнів у складних умовах воєнного стану, допомога у подоланні стресу, тривоги та травм. Проведення спеціальних програм з психологічної допомоги та емоційної підтримки. Створення безпечного середовища для дітей, де вони

можуть відкрито говорити про свої переживання. **Поширення цінностей миротворчості та толерантності.** Активне просування ідей миру, взаємоповаги та порозуміння між людьми різних національностей і культур. Виховання в учнів навичок мирного вирішення конфліктів і підтримки гуманістичних ідеалів навіть у складних умовах військового стану. **Розвиток активної громадянської позиції.** Заохочення учнів до участі в громадських та волонтерських ініціативах. Виховання в молоді відповідальності за майбутнє країни, її відновлення після воєнного конфлікту. **Виховання толерантності та співчуття.** Залучення учнів до допомоги постраждалим від воєнного конфлікту, підтримка вразливих категорій населення. Організація волонтерських рухів, гуманітарних акцій для збору допомоги для військових, цивільних осіб, біженців. **Навчання учнів про важливість демократії та прав людини.** Залучення до обговорень про те, як важливо зберегти демократичні інститути навіть під час воєнного конфлікту. Ознайомлення з основними принципами міжнародного права, зокрема щодо захисту прав людини в умовах воєнного стану.

Громадянське виховання в умовах воєнного конфлікту має за мету не лише навчити дітей знати свої права та обов'язки, але й допомогти їм зрозуміти важливість єдності, взаємопідтримки, стійкості та активної громадянської позиції. Воно має бути спрямоване на виховання молоді, яка буде здатна не лише пережити складні часи, а й брати активну участь у відбудові країни після перемоги.

2. Форми громадянського виховання учнів в умовах воєнного конфлікту.

В умовах воєнного стану форми громадянського виховання учнів набувають особливого значення, оскільки саме в ці складні часи важливо не лише підтримати моральний дух учнів, а й навчити їх правильному розумінню своїх прав, обов'язків та відповідальності перед країною. Форми громадянського виховання мають бути гнучкими і відповідати реаліям військового стану, зокрема враховувати емоційний стан дітей, їхні страхи та переживання. Розглянемо кілька основних форм громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану:

Уроки патріотизму та національної гідності – проведення тематичних уроків про героїв збройного конфлікту, історичні події, які призвели до конфлікту, а також розповіді про внесок кожного українця в боротьбу за незалежність.

Вивчення національних символів, культури, традицій та історії боротьби за незалежність, що допомагає зміцнити у дітей відчуття гордості за свою країну і розуміння важливості збереження її суверенітету.

Проекти і громадські ініціативи. Зокрема, волонтерські проекти. Залучення учнів до збору гуманітарної допомоги для військових, лікарень, переселенців, постраждалих від збройного конфлікту.

Акції підтримки на кшталт створення листівок, малюнків, плакатів для підтримки українських військових або біженців. Учні можуть брати участь у різноманітних творчих акціях, що виражають солідарність із тими, хто на передовій.

Благодійні заходи у формі організації та проведення концертів, виставок, ярмарок, кошти з яких спрямовуються на допомогу постраждалим від воєнного конфлікту.

Інтерактивні та рольові ігри, в яких учні можуть відтворювати реальні або вигадані сценарії з військових подій, наприклад, участь у гуманітарних місіях, евакуація цивільних осіб, допомога пораненим. Це дозволяє учням краще зрозуміти реальність військового стану та обговорити важливі моральні питання.

Ігри на осмислення прав та обов'язків громадян у часи військового стану, вивчення принципів міжнародного гуманітарного права через практичні ситуації, що сприяє розвитку соціальної відповідальності.

Класні години на теми, пов'язані з психологічним здоров'ям у часи військового стану, підтримкою сімей, які постраждали від збройного конфлікту.

Проведення бесід із психологами, тренінгів на розвиток стійкості, боротьбу зі стресом та тривогою, що допомагає учням адаптуватися до умов військового стану та зберігати емоційну рівновагу.

Групові обговорення щодо боротьби зі страхами, трауром, переживаннями та іншими емоціями, що супроводжують війну.

Тематичні уроки з правознавства та міжнародного гуманітарного права

Заняття з вивчення прав людини. Обговорення міжнародних договорів і угод, які захищають права людини під час конфліктів, і як ці принципи реалізуються в умовах військового стану.

Уроки про права і обов'язки громадян в умовах військового стану: роль Збройних сил, право на захист, гуманітарні акції, допомога біженцям і постраждалим.

Тематичні заходи, присвячені відзначенню важливих подій

Святкування важливих дат, таких як День Героїв, День Незалежності, річниці важливих подій національної боротьби. Ці заходи допомагають зміцнити почуття єдності і підвищити громадянську активність учнів.

Мітинги, акції, виставки на підтримку армії, ветеранів війни, для підвищення національної свідомості.

Онлайн-ініціативи та дистанційне навчання

В умовах військового стану, коли школи можуть бути змушені перейти на дистанційне навчання, можна організувати **онлайн-дискусії, лекції та вебіари**, присвячені важливим питанням громадянської активності в часи військового стану.

Платформи для волонтерства. Організація онлайн-акцій допомоги (наприклад, збір коштів для біженців або організація онлайн-уроків для дітей, які постраждали від збройного конфлікту).

Екскурсії до органів влади (коли це безпечно). Учні можуть відвідати місцеві органи влади, дізнатися, як приймаються важливі рішення, як організовано забезпечення безпеки на місцевому рівні.

Зустрічі з активістами, волонтерами та військовими. Учні мають можливість поспілкуватися з тими, хто безпосередньо задіяний у допомозі під час військового стану, що сприяє розширенню їхнього розуміння важливості громадянської діяльності.

Дослідження історій місцевих героїв військового стану. Учні можуть проводити дослідження про тих, хто боровся за країну: військових, волонтерів, лікарів, журналістів.

Робота над проєктами, які стосуються відновлення країни після військового стану, перспективи розвитку після завершення конфлікту.

Організація **концертів, виставок**, мистецьких заходів на тему військового стану, які допомагають школярам виразити свої емоції через творчість, а також зібрати кошти для допомоги постраждалим.

Літературні читання, де учні можуть ознайомитися з творами, які піднімають тему війни, патріотизму, національної гідності та солідарності.

Методи громадянського виховання учнів в умовах військового стану мають бути спрямовані на формування у молоді почуття національної гідності, патріотизму, громадянської відповідальності, а також на підтримку психологічного здоров'я і емоційної стійкості. Військовий стан створює особливі умови, тому застосовувані методи повинні бути чутливими до складної психологічної ситуації учнів і водночас ефективно виховувати у них активну громадянську позицію.

3. Методи громадянського виховання учнів в умовах військового стану.

Метод громадянського виховання – це спосіб цілеспрямованого педагогічного впливу на свідомість, почуття і поведінку учнів, який сприяє формуванню у них громадянських якостей, правової та моральної свідомості, відповідальності, активної життєвої позиції та патріотизму. Розглянемо окремі методи громадянського виховання: **метод переконання передбачає аргументацію через факти та приклади**. Використання історичних прикладів, героїчних подвигів українських військових і цивільних осіб для формування в учнів патріотичних почуттів. Важливо, щоб діти бачили реальні приклади відваги та самопожертви.

Інформаційний. Організація бесід і дискусій, на яких учні можуть обговорювати важливі моральні питання, такі як роль людини у боротьбі за свободу, значення єдності нації в умовах воєнного стану.

Метод залучення передбачає участь у волонтерських акціях. Залучення учнів до організації допомоги для військових, біженців, хворих і поранених. Наприклад, учні можуть збирати

продукти, ліки, теплі речі або створювати листівки і малюнки для підтримки воїнів на фронті.

Волонтерські ініціативи як організація акцій, спрямованих на допомогу постраждалим від збройного конфлікту, зокрема розподілу гуманітарної допомоги серед біженців або організацію інформаційної підтримки для родин загиблих.

Метод обговорення та дискусії передбачає організацію обговорень з учнями таких питань, як права людини, війна і мир, громадянська відповідальність, моральні аспекти збройного конфлікту. Дискусії можуть проводитися у форматі круглих столів або відкритих дебатов.

Використання актуальних новин як обговорення новин з фронту, подій в Україні та за її межами, політичної ситуації, щоб учні могли зрозуміти важливість активної позиції громадян у ці важкі часи.

Метод рольових ігор та симуляцій. Рольові ігри, симуляції збройного конфлікту або миротворчої діяльності. Учні можуть зіграти ролі військових, лікарів, волонтерів, миротворців, щоб краще зрозуміти реалії військового стану, складність прийняття рішень у кризових ситуаціях.

Групові вправи на розв'язання проблем. Імітація ситуацій, де учні повинні приймати рішення під час евакуації, надання допомоги пораненим або організації захисту цивільних осіб.

Метод прикладу – показ позитивних прикладів героїзму та самопожертви. Використання біографій національних героїв, волонтерів, військових, лікарів, які працюють на передовій, щоб учні могли побачити реальні приклади громадянської відповідальності.

Вчителі і громадські діячі повинні виступати як еталони для учнів, демонструючи свою громадянську активність, рішучість та допомогу людям у складні часи.

Метод індивідуальної та групової роботи. Наприклад, учні можуть підготувати проекти або реферати на тему збройного конфлікту, історії боротьби за незалежність, громадянської відповідальності. Це дозволяє їм глибше зрозуміти важливість цих тем і відчути свою роль у майбутньому відновленні країни.

Групові проекти такі як розробка планів для підтримки родин, які постраждали воєнного конфлікту, організація культу-

рних та благодійних заходів. Це дозволяє дітям відчувати себе частиною великої справи та разом шукати шляхи допомоги.

Метод критичного мислення передбачає аналіз інформації. Оскільки під час воєнного стану часто зустрічаються маніпуляції і пропаганда, важливо вчити учнів критично оцінювати інформацію, відрізняти правду від фейків, маніпуляцій. Це допоможе їм не тільки в умовах воєнного стану, а й у повсякденному житті.

Розв'язання етичних дилем орієнтовний на проведення вправ, де учні повинні приймати рішення в ситуаціях, що стосуються моральних і правових аспектів воєнного стану (наприклад, захист прав цивільних осіб, гуманітарні питання).

Метод гуманітарної освіти та підтримки як заняття з психології. Допомога учням у подоланні стресу, тривоги та страху, які можуть виникнути через переживання під час воєнного стану. Організація групових чи індивідуальних занять для підтримки психологічного здоров'я.

Групова терапія та підтримка у формах обговорення з учнями їх переживань, почуттів, побоювань, а також надання їм інструментів для саморегуляції та психоемоційної стійкості.

Метод проєктної роботи. Розробка проєктів відновлення країни. Учні можуть працювати над проєктами, спрямованими на відбудову після воєнного стану: це можуть бути проєкти з відновлення інфраструктури, освіти, культури або соціальної підтримки постраждалих.

Проекти взаємопідтримки як розробка та реалізація ініціатив, спрямованих на допомогу постраждалим громадам або на підтримку біженців.

Метод соціальної мобільності та практичних дій – залучення учнів до місцевих ініціатив. Це можуть бути акції з висадки дерев, очищення території після бомбардувань, допомога з відновленням шкіл та лікарень.

Створення мережі підтримки – учасники учнівських організацій можуть організовувати зустрічі з місцевими військовими, волонтерами, ветеранами для обміну досвідом та надання практичної допомоги.

Методи громадянського виховання в умовах воєнного стану повинні поєднувати емоційну підтримку, соціальну активність і

розвиток критичного мислення. Вони сприяють формуванню в учнів почуття відповідальності за країну, національної єдності, а також навичок соціальної підтримки та активної участі в процесах відновлення країни після воєнного стану. Важливо, щоб методи були чутливими до переживань дітей і допомагали їм ефективно адаптуватися до складних умов військового стану.

4. Умови громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану.

Умови громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану – це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають ефективність виховної роботи з учнями під час збройного конфлікту. Військовий стан створює особливі соціальні, психологічні та економічні умови, в яких потребує адаптації система освіти, а також методи, форми та зміст громадянського виховання. Ці умови безпосередньо впливають на процес виховання молоді, адже йдеться не тільки про розвиток патріотичних почуттів, а й про психологічну підтримку учнів у складний час.

Так основними умовами, які визначають громадянське виховання учнів в умовах військового стану є:

Психологічний клімат в школі та в родині.

Психологічна підтримка учнів, тому що воєнний стан часто супроводжується стресом, тривогою, страхами та іншими негативними емоціями. Важливо створити в школі атмосферу підтримки, де учні можуть відкрито говорити про свої переживання. Також потрібно залучати психологів для організації психоедукаційних заходів.

Підтримка родини учнів, адже родина є важливим елементом у формуванні громадянських цінностей. Тому важливо, щоб учні мали змогу обговорювати важливі питання у сім'ї, отримувати підтримку від батьків та родичів, особливо в умовах військового стану.

Безпека учнів і педагогічного колективу.

Фізична безпека. В умовах воєнного стану школи часто можуть бути під загрозою обстрілів чи іншого фізичного впливу. Важливо забезпечити безпечні умови для навчання і виховання, організовуючи укриття, плани евакуації, а також адаптацію шкільної інфраструктури до умов воєнного часу.

Моральна безпека. Підтримка моральної стійкості та психологічного здоров'я учнів та вчителів в умовах постійного стресу та переживань. Важливо навчати учнів зберігати спокій у кризових ситуаціях і надавати емоційну підтримку через відкриті канали комунікації з педагогами та психологами.

3. Адаптація навчального процесу до воєнного часу.

Дистанційне навчання та онлайн-платформи. В умовах воєнного стану освітній процес може бути переведений на дистанційну форму через безпеку чи евакуацію. Важливо забезпечити доступ до онлайн-ресурсів, віртуальних класів, де учні можуть продовжувати навчання, не залишаючись ізольованими від суспільства.

Гнучкість у програмі навчання. Під час воєнного стану важливо, щоб навчальний план та програма могли бути адаптовані до нових реалій, враховуючи психологічний стан дітей та можливі соціальні обмеження. Наприклад, зменшення навантаження або включення додаткових уроків, спрямованих на емоційну підтримку.

Організація виховної діяльності в умовах воєнного стану.

Інформаційна підтримка. Важливо, щоб учні отримували достовірну інформацію про події, які відбуваються в країні, щоб не піддаватися паніці чи маніпуляціям. Школа може організувати спеціальні бесіди або уроки на тему медіаграмотності та критичного мислення, щоб учні вміли аналізувати інформацію.

Соціально активні ініціативи. Створення умов для участі учнів у волонтерських та благодійних проєктах, які можуть включати збір гуманітарної допомоги, організацію заходів для підтримки армії, постраждалих від воєнного стану, тощо.

Наявність підтримки на всіх рівнях суспільства.

Підтримка державних інститутів. У період воєнного стану важливо, щоб на рівні держави було забезпечено підтримку освітніх установ через фінансування, організацію навчання в умовах кризи та забезпечення необхідного захисту для учнів.

Партнерство з громадськими організаціями. Школи можуть співпрацювати з різними громадськими організаціями, що займаються підтримкою біженців, постраждалих від воєнного стану а також організацією благодійних та гуманітарних акцій.

Наявність у школах компетентних педагогів.

Вихователі як наставники та підтримка. Педагоги повинні бути психологічно підготовленими до роботи в умовах воєнного стану, мають уміти вести бесіди з учнями на складні теми, зберігати спокій і допомагати дітям адаптуватися до нових умов. Важливо також, щоб педагоги могли підтримувати контакт із батьками та психологами.

Навчання педагогів. Вихователі повинні отримувати додаткову підготовку щодо того, як працювати з дітьми в умовах стресу, воєнного стану, як ефективно допомогти учням, що пережили травму, та як підтримати їх емоційно в складний період.

Стан суспільного морального клімату

Громадянська активність і єдність. Під час воєнного стану особливо важливо, щоб учні бачили приклади єдності нації, взаємопідтримки, відчували соціальну відповідальність за долю своєї країни. Це допомагає формувати у них патріотичні почуття та активну громадянську позицію.

Морально-етичні цінності. В умовах воєнного стану виникає необхідність розвивати в учнях розуміння гуманізму, толерантності, важливості допомоги іншим і боротьби за правду.

8. Збереження і розвиток соціальних зв'язків.

Соціальна інтеграція. В умовах воєнного стану можуть виникнути труднощі в інтеграції дітей, які стали біженцями, до місцевих шкіл. Важливо організувати інклюзивне навчання, що сприятиме адаптації цих учнів, їх соціалізації та інтеграції в нові колективи.

Підтримка міжособистісних зв'язків. Створення умов для підтримки дружніх стосунків серед учнів, організація соціальних мереж для тих, хто постраждав від подій воєнного стану, а також допомога у формуванні груп підтримки.

Умови громадянського виховання учнів в умовах воєнного стану повинні враховувати всі аспекти життя учнів: від фізичної безпеки до психологічної підтримки. Важливо, щоб школа не лише була місцем для здобуття знань, а й простором для розвитку активної громадянської позиції, патріотизму, взаємопідтримки та розуміння важливості солідарності в часи кризи.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке громадянське виховання та яка його основна мета?
2. Які основні завдання громадянського виховання в сучасній школі?
3. Назвіть форми і методи використовуються для громадянського виховання учнів.
4. Як громадянське виховання впливає на формування громадянської відповідальності?
5. Яку роль у громадянському вихованні відіграє сім'я та школа?
6. Розкрийте, як громадянське виховання пов'язане з патріотизмом і національною ідентичністю?

Література до теми

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Бойченко М. Громадянське виховання в закладах позашкільної освіти України : методологічні засади. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 6. С. 93-103.
4. Завалевський Ю. Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в умовах закладу загальної середньої освіти. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 3. С. 100-107.
5. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
6. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
7. Найда І. В. Громадянська ідентичність як складова державотворення в контексті аналізу державної стратегії національно-патріотичного виховання *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія :*

Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33 (72), № 6. С. 31-35.

8. Пригула О. Процесуальний характер громадянського виховання . *Політологічний вісник*. 2024. № 92. С. 212-224.
9. Сутність національного та військово-патріотичного виховання дітей і молоді в системі сучасної освіти України / Тетяна Пантюк, Олена Невмержицька, Василь Суховерський, Тарас Чубінський, Василь Гриняк. *Молодь і ринок*. 2024. № 7/8. С. 30-34.
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Національно-патріотичне виховання учнів в умовах воєнного стану

План

1. Суть, мета та завдання національно-патріотичного виховання.
2. Складові національно-патріотичного виховання.
3. Методи та форми національно-патріотичного виховання.

1. Суть, мета та завдання національно-патріотичного виховання.

В умовах воєнного стану національно-патріотичне виховання учнів набуває особливої актуальності. Сьогодні, коли Україна переживає важкий період військового стану, важливо не лише забезпечити навчання дітей, але й закласти в їхніх серцях почуття гордості за свою країну, усвідомлення власної ідентичності та відповідальності за долю нації. Національно-патріотичне виховання – це процес формування у молоді таких рис, як патріотизм, громадянська свідомість, готовність захищати свою країну і стояти на її захисті в будь-яких умовах. Національно-патріотичне виховання – це система заходів, спрямованих на формування у молоді почуття глибокої поваги та любові до рідної землі, її історії, культури, мови, традицій, а також виховання готовності до служби та захисту держави.

Національно-патріотичне виховання учнів має кілька важливих аспектів:

Збереження національної ідентичності: у глобалізованому світі, де культура ідентичності можуть бути розмиті, національно-патріотичне виховання сприяє збереженню культурних особливостей, мови, традицій, що допомагає нації зберегти свою унікальність і автономність.

Моральна стійкість та готовність до захисту: особливо в умовах зовнішніх загроз чи військових конфліктів важливо мати покоління, яке готове стояти за свою країну, а не просто спостерігати.

Зміцнення державної єдності: патріотичне виховання дає основи для формування єдиної нації, об'єднаної національними ідеалами, що є важливим для стабільності та розвитку країни.

Національно-патріотичне виховання стає важливим інструментом для виховання у дітей почуття гідності, незалежності та патріотизму. Формування свідомого ставлення до своєї Батьківщини, її героїв і традицій. Усвідомлення значення громадянського обов'язку та активної участі у житті країни.

Воєнний стан стимулює процеси самоусвідомлення нації, допомагає кожному громадянину чітко зрозуміти свою роль у відновленні миру та захисті країни. Це також сприяє розвитку у дітей почуття єдності з усім народом і свідомості, що їхні дії, навіть у вигляді волонтерської роботи, мають важливе значення для підтримки бойового духу країни.

В умовах сьогодення важливою є передача учням таких цінностей, як патріотизм, відповідальність за майбутнє країни, готовність підтримати Батьківщину навіть у найскладніших умовах. Це виховання має зміст, спрямований не лише на знання, а й на реальні вчинки, які відображають глибоке почуття громадянської відповідальності.

Доцільно розрізняти національно-патріотичне виховання та громадянське виховання. Національно-патріотичне виховання спрямоване на формування національної ідентичності та патріотизму, виховання любові до своєї Батьківщини, збереження національних традицій. А громадянське виховання акцентує увагу на правових, соціальних, політичних аспектах життя, сприяє розвитку свідомості активного учасника демократичного суспільства. Також різниця між ними в об'єкті вивчення: національне виховання орієнтоване на знання та розуміння національної культури, історії, мови, традицій. Громадянське виховання зосереджено на правовому, соціальному та політичному розвитку особистості як громадянина своєї держави.

Національне та громадянське виховання тісно переплітаються і взаємодоповнюють одне одного, допомагаючи формувати у вихованців не тільки почуття національної гордості та любові до Батьківщини, але й активну громадянську позицію, сприяючи розвитку соціально відповідальної особистості, готової до участі в демократичних процесах. Різниця між ними полягає у акцентах та методах, проте вони не є взаємно виключними – вони працюють в єдиному контексті розвитку громадянина, як відповідальної та свідомої частини суспільства.

Завдання національно-патріотичного виховання в умовах воєнного стану полягає у: **формуванні національної свідомості та гідності**. Важливо пояснити учням, чому боротьба за незалежність України є важливою не тільки для країни, а й для кожного громадянина. Це допомагає їм краще усвідомлювати свою роль в історії та сучасних подіях. Важливою є **підтримка моральної стійкості та психологічної витривалості**. Воєнний стан ставить учнів перед новими викликами – переживанням за своїх близьких, батьків, учителів та друзів. Потрібно допомогти дітям адаптуватися до нових реалій, зберегти оптимізм і сили для майбутнього. Доцільно дбати про **розвиток громадянської свідомості**. Учнім важливо розуміти, що їхня роль у країні не обмежується лише навчанням. Вони повинні знати, як захищати свої права та обов'язки, долучатися до волонтерських ініціатив і підтримувати національні зусилля у боротьбі за незалежність. Звичайно, в умовах військового конфлікту треба дбати про **сприяння національній єдності**. У цей час особливо важливо забезпечити згуртованість серед учнів, вчителів, батьків та громади загалом. Різноманітні культурні та патріотичні заходи можуть бути важливими чинниками для зміцнення єдності нації.

Національно-патріотичне виховання формується на основі патріотизму, що є емоційним та інтелектуальним ставленням до своєї країни. Патріотизм – це не лише почуття гордості за свою Батьківщину, але й глибока готовність відстоювати її інтереси та забезпечувати процвітання. Це ставлення до рідної країни, яке включає: **любов до рідної землі**: усвідомлення того, що кожен народ має право на свою незалежність, територіальну цілісність та майбутнє. **Вірність ідеалам свободи, гідності, демократії**: ці ідеали є основою будь-якої нації і мають бути спрямовані на створення умов для самореалізації кожної людини в суспільстві.

Національна свідомість є однією з важливих складових патріотизму. Вона передбачає усвідомлення себе частиною нації, здатність розуміти історичні, культурні та соціальні зв'язки зі своєю країною. Важливо, щоб кожен учень не лише вивчав матеріали про країну, але й був здатний ідентифікувати себе як громадянина України, усвідомлюючи її місце в світі.

2. Складові національно-патріотичного виховання.

Національно-патріотичне виховання включає декілька важливих складових, які взаємно доповнюють одне одного:

Інтелектуальна складова передбачає оволодіння знаннями про історію України, національну символіку, культурну спадщину, значення мовних, етнічних та релігійних традицій. Освіта про історичні події, таких як Голодомор, національно-визвольні рухи, події Другої світової війни, сучасний російсько-український конфлікт.

Емоційна складова орієнтована на формування почуття гордості за свою країну через знайомство з історією та сучасними героями, що стали символами боротьби за незалежність.

Поведінкова складова має за ціль розвиток практичних навичок, таких як волонтерська допомога, участь у соціальних і культурних ініціативах, захист прав і свобод громадян.

3. Форми та методи національно-патріотичного виховання.

Метод національно-патріотичного виховання – це спосіб цілеспрямованого педагогічного впливу на свідомість, почуття і поведінку дітей та молоді, спрямований на формування любові до Батьківщини, національної самосвідомості, поваги до історії, культури, традицій свого народу та готовності діяти в інтересах держави.

Розрізняють такі групи методів національно-патріотичного виховання:

Методи формування національної свідомості та патріотичних переконань. Вони спрямовані на розвиток знань, світогляду, уявлень і розуміння національних цінностей.

До цієї групи методів відносять розповідь, лекцію, бесіду, дискусію. Зазначені методи мають за мету – ознайомлення учнів з історією держави, національною символікою, традиціями, видатними постатями України. Наприклад, під час їхнього використання відбувається демонстрація вчинків героїв, відомих діячів, учасників бойових дій, волонтерів як зразків для наслідування.

Роз'яснення і переконання спрямовані на формування свідомого ставлення до громадянських обов'язків, любові до Батьківщини. Вони закладають ідеологічну та моральну основу патріотизму,

допомагають усвідомити власну належність до нації, держави та культури.

Методи організації діяльності та формування досвіду громадянської поведінки спрямовані на виховання патріотичних якостей через активну участь у суспільно-корисній діяльності. Через діяльність формуються практичні вміння, соціальна активність, відповідальність, готовність діяти на благо суспільства.

У цій групі розрізняють такі методи: доручення та участь у громадських справах (волонтерство, благодійність, участь у військово-патріотичних акціях).

Проектна діяльність (створення проєктів про історичні події, видатних українців, символи держави).

Ігрові методи (рольові, військово-спортивні, краєзнавчі ігри, квести).

Екскурсії, походи, зустрічі з ветеранами та військовими.

Методи стимулювання патріотичних почуттів та поведінки сприяють емоційному впливу, пробуджують гордість, любов і повагу до Батьківщини. Вони допомагають утвердити почуття гордості за народ, формують моральну готовність служити своїй державі.

У цій групі розрізняють такі методи як:

Заохочення, похвала, відзнаки вони мають за мету підтримка активності, ініціативи, участі у патріотичних заходах.

Змагання, конкурси, фестивалі – створюють позитивний емоційний фон, стимулюють здорову конкуренцію.

Символічні дії – виконання державного гімну, підняття прапора, участь у вшануванні пам'ятних дат.

Методи самовиховання та самоосвіти спрямовані на розвиток внутрішньої потреби дитини пізнавати, берегти і примножувати духовні та національні цінності. Формують власну позицію громадянина-патріота, здатного діяти самостійно й відповідально.

До цієї групи відносимо такі методи: самоаналіз, самостереження, самооцінка поведінки. Індивідуальні пошукові дослідження (історія роду, традицій, культурної спадщини). Участь у патріотичних клубах, молодіжних об'єднаннях.

Ефективність методів та форм національно-патріотичного виховання досягається за умов: поєднання інтелектуального, емоційного та практичного впливу; урахування вікових і психоло-

гічних особливостей дітей; тісної співпраці школи, сім'ї, громади та культурних установ.

Форми національно-патріотичного виховання – це організаційні способи, за допомогою яких реалізується процес формування у дітей та молоді національної свідомості, патріотичних почуттів, любові до рідної країни, її історії, культури та традицій.

Найпоширенішими формами у практиці сучасного вихователя є уроки та факультативи з національно-патріотичного спрямування. Це тематичні заняття з історії, культури, правознавства, державотворення, національної символіки. Їхньою метою є ознайомлення з історією країни, культурними.

Позакласна діяльність та гуртки передбачають роботу в клубах, гуртках, секціях, присвячених історії, військово-патріотичній підготовці, етнографії. Зазначені форми мають за мету поглиблене вивчення національної культури, формування практичних навичок (наприклад, участь у реконструкціях, волонтерських проєктах).

Виховні заходи та святкування передбачають організацію тематичних свят, пам'ятних дат, історичних і культурних подій. Вони мають за мету виховання гордості за національні досягнення, усвідомлення власної причетності до історії держави. Прикладом можуть бути заходи з нагоди Дня Незалежності, Дня захисників і захисниць України, уроки мужності.

Екскурсії та поїздки спрямовані на відвідування вихованцями музеїв, історичних місць, меморіалів, місць бойової слави. Вони мають за ціль закріплення знань про історію країни, формування почуття патріотизму та поваги до національної спадщини.

Волонтерська та громадська діяльність сприяють залученню учнів до соціальних, екологічних та громадських проєктів, які сприяють розвитку національної свідомості. Вони мають за мету виховання відповідальності, активної громадянської позиції та соціальної відповідальності.

Інформаційні та медіаформи, такі як використання книг, документальних фільмів, мультимедіа, інтернет-ресурсів з історії та культури сприяють формуванню у молоді широкого уявлення про національні цінності та державні символи, розвиток критичного мислення.

В умовах воєнного стану форми національно-патріотичного виховання повинні бути адаптовані до ситуації та реалій, в яких перебувають учні. Тому важливою є **психологічна підтримка учнів**. Важливо організувати групи підтримки, психологічні тренінги, бесіди з психологами для того, щоб діти могли поділитися своїми переживаннями, навчитися справлятися зі стресом і зберігати моральну стійкість.

Потрібно практикувати у роботі звертання до героїчних прикладів для наслідування. Ознайомити учнів з героями, учасниками АТО/ООС, волонтерами, лікарями та іншими людьми, які вносять вагомий вклад у боротьбу за Україну. Це дозволить виховати у дітей позитивне ставлення до людей, які служать на благо держави.

Не зайвим є формування почуття патріотизму через особистий приклад. Вчителі та інші дорослі повинні подавати власний приклад патріотизму, відповідальності за майбутнє України. Діти часто орієнтуються на своїх наставників, тому важливо, щоб вони також були прикладом гідності, мужності, відданості своїй Батьківщині.

Школа відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості молоді, особливо в умовах військового стану. Вона є не тільки місцем навчання, а й осередком, де діти можуть отримати підтримку, дізнатися про важливі історичні факти, поради психологів та педагогів щодо того, як правильно реагувати на труднощі, що виникають через війну.

Програми національно-патріотичного виховання в школах. Створення спеціальних навчальних програм, які включають уроки патріотизму, моральних і етичних цінностей.

Спільні акції зі збору допомоги, підтримки військових та лікарень. Це можуть бути акції «Підтримай солдата», збори коштів на лікування або необхідні матеріали для захисників.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке національне виховання та яка його головна мета?
2. Які основні завдання національного виховання у сучасній школі?
3. Розкрийте культурні та історичні чинники, які впливають на процес національного виховання?

4. Схарактеризуйте, як національне виховання сприяє формуванню національної ідентичності учнів?

5. Які форми і методи використовують у національному вихованні?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрущук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Бреславська Г. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання студентів у позааудиторній діяльності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 3. С. 456-463.
4. Бриндіков Ю. Л. Патріотизм як форма суспільної свідомості. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 50, т. 2. С. 137-141.
5. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
6. Кушнірук С. Вишківська В., Ремньова А. Актуальні питання теорії і методики національно-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти. *Молодь і ринок*. 2025. № 1. С. 25-31.
7. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
8. Патріотичне виховання: теорія і практика / автори та укладачі: Коломоєць С., Петков С., Притула О. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2021. 224 с.
9. Сабат Н. В. Сабат Н.І. Тимків Д. І. Освітньо-виховне середовище закладу загальної середньої освіти як засіб національно-патріотичного виховання учнів старших класів . *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 54, т. 2. С. 159-162.
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Моральне виховання

План

1. Поняття про моральне виховання, його завдання.
2. Методи морального виховання.
3. Форми морального виховання.

Поняття про моральне виховання, його завдання.

Моральне обличчя людини є ключовим показником її гармонійного та всебічного розвитку. Воно не втрачає своєї значущості у сучасних умовах демократизації суспільства й переходу до ринкових відносин. Саме тому, школа має створювати соціокультурне середовище, яке стимулює формування моральної свідомості, стійких моральних якостей і активної життєвої позиції учнів. Напрямок який найбільше сприяє досягненню цього завдання школи називається моральне виховання.

Моральне виховання – це цілеспрямований і організований процес формування в особистості моральних рис, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння моральних ідеалів, принципів і норм, а також активної участі в практичній діяльності. Теорія морального виховання – це система педагогічних і наукових знань, що описує закономірності впливу на свідому поведінку школярів, їхнє моральне становлення та розвиток духовної зрілості. Тобто моральне виховання сприяє формуванню моральної культури особистості та суспільства в цілому.

Моральна культура – це рівень розвитку особистості, який забезпечує її поведінку відповідно до моральних норм і правил, прийнятих у суспільстві.

Структура моральної особистості охоплює:

- моральну свідомість (знання, переконання, ідеали, оцінки);
- морально-вольові риси характеру (мотиви, установки, наміри);
- уміння керувати власною поведінкою (вчинки, дії, навички, звички).

Усе це разом формує цілісну структуру моральної культури школяра, яка визначає його ставлення до людей, праці, результатів діяльності та до самого себе.

Морально розвинутою особистістю є людина, яка на певному віковому етапі здатна свідомо керувати своєю поведінкою та давати їй моральну оцінку. Рівень її моральної культури є результатом спільної виховної діяльності всього педагогічного колективу.

Моральне виховання тісно пов'язане з іншими складовими виховання – фізичним, інтелектуальним, естетичним, трудовим. Його основою є етика – філософська наука про мораль, її природу, структуру, розвиток і роль у суспільстві.

Основними поняттями морального виховання можна назвати наступні: мораль – система принципів, норм і правил поведінки, що регулюють гуманні взаємини між людьми; моральний ідеал – уявлення про найвищу моральну досконалість, до якої прагне людина; моральна норма – вимога або орієнтир поведінки, що визначає обов'язки людини перед суспільством; моральний кодекс – систематизоване зведення моральних норм; моральні переконання – усвідомлені уявлення, якими керується людина у своїх вчинках; моральні почуття – емоційні переживання, що відображають ставлення до людей і подій; моральні якості – сталі риси поведінки людини; моральність – практичне втілення моральних ідеалів, норм і принципів у повсякденному житті.

Зміст морального виховання визначається потребами суспільства у формуванні духовно зрілої, високоморальної особистості. Його основу складають загальнолюдські та національні морально-духовні цінності, що відображають історичні, культурні та етнічні особливості народу.

Серед ключових моральних якостей, які формує виховання визначимо гуманність, доброту, чесність, працелюбність, повагу до батьків і людей загалом, чуйність, милосердя, совісність, доброзичливість, скромність, справедливість, патріотизм, інтелігентність, екологічну та правову культуру.

Сьогодні основна мета морального виховання українських школярів визначається триєдністю понять: «громадянин – патріот – гуманіст». Вона полягає у формуванні моральної культури особистості відповідно до потреб суспільства.

Основними завданнями цього процесу є:

- формування моральної свідомості, етичних переконань і оцінок;

- розвиток навичок і звичок моральної поведінки;
- забезпечення єдності моральних знань і практичних дій.

Процес формування моральної культури є складним і безперервним. Педагогу важливо створювати позитивний морально-психологічний клімат, стимулювати самостійність учнів, узгоджувати вимоги з можливостями вихованців, забезпечувати єдність слова і діла.

Зазначимо, що моральне виховання охоплює весь життєвий простір дитини: навчання, позакласну діяльність, спілкування, сімейне середовище. Тому класний керівник має організовувати роботу так, щоб кожен виховний захід сприяв моральному розвитку учнів, формував уміння аналізувати власні вчинки й розвивав активну життєву позицію.

2. Методи морального виховання.

Методи морального виховання поділяють за напрямками впливу: на свідомість (переконання, приклад, бесіда); на поведінку (вправа, привчання, стимулювання); на досвід і саморозвиток (організація діяльності, самовиховання).

Метод переконання – це метод впливу на свідомість і почуття учнів через логічне обґрунтування моральних вимог, норм і правил поведінки. Мета методу – формування у вихованців свідомого ставлення до моральних цінностей, розвиток власних моральних переконань і світогляду. Метод переконання спирається на довіру між педагогом і учнем; потребує переконливості, послідовності, логічності; поєднується з власним прикладом вихователя. На практиці використати цей метод учитель може під час етичної бесіди «Чому важливо бути чесним?», наводить приклади з життя або літератури. На класній годині обговорюють ситуацію: «Ти знайшов загублений гаманець. Що зробиш?» – школярі висловлюють свої думки, вчаться морально оцінювати вчинки.

Бесіда – це діалогічний метод морального виховання, що полягає в обговоренні певних моральних тем, ситуацій чи проблем, з метою формування правильних моральних суджень. Особливості методу: має діалогічний характер (учні активно беруть участь у розмові); сприяє розвитку моральної свідомості та саморефлексії.

сії; ефективна, коли підкріплюється прикладами з життя, літератури, історії. Проведення класної години на тему «Що означає бути справедливим?». Діти наводять приклади із власного життя. Після читання оповідання В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» учні обговорюють поведінку героїв і роблять висновки про добро та чуйність. Бесіда в родині: батьки спілкуються з дитиною про чесність, повагу до старших, пояснюючи важливість цих якостей у житті.

Один з найдієвіших методів морального виховання є приклад дорослих. Діти та молодь часто орієнтуються на приклад дорослих, на те, як вони поведуться у різних ситуаціях. Батьки, вчителі, наставники мають бути моральними авторитетами для молодших. Важливий аспект використання методу – це доведення до розуміння, чому ті чи інші моральні норми важливі. Важливими прийомами методу є заохочення позитивної поведінки та корекція помилок. Заохочення допомагає закріпити хороші вчинки, а покарання – допомагає зрозуміти неправомірність певної поведінки. Моральні якості часто формуються в процесі діяльності, коли людині доводиться робити моральний вибір у реальних життєвих ситуаціях. Робота в колективі, участь у волонтерських проектах, благодійність – все це сприяє розвитку таких якостей як відповідальність, співчуття, взаємодопомога. Інколи важливо обговорити зі школярами моральні питання, дати можливість висловити свої думки та погляди, при цьому спрямовуючи дискусію в русло взаємоповаги і розуміння.

Приклад (власний та чужий) передбачає виховання через наслідування позитивних зразків поведінки і має за мету показати учневі, як варто поводитись у різних життєвих ситуаціях. Прикладом для учнів можуть стати вчителі, батьки, однолітки, історичні особи, герої літератури, громадські діячі, учасники АТО, учасники бойових дій. Учитель власною поведінкою демонструє чесність, справедливість, повагу до учнів. Класний керівник розповідає про героїчний вчинок військового, лікаря чи волонтера, пропонує обговорити, що спонукало людину до такої дії. Учні наслідують однокласника, який допомагає одноліткам із навчанням або бере участь у шкільних волонтерських акціях. Родина показує приклад турботи: діти бачать, як батьки допомагають стареньким сусідам або беруть участь у доброчинності.

Метод вправи передбачає систематичне повторення морально-правильних дій для формування звичок моральної поведінки. Метод має за мету перетворити моральні знання у практичні вміння. Він реалізується як щоденне чергування у класі вчить відповідальності та працьовитості. Постійне виконання правил етикету (привітатися, подякувати, вибачитися) допомагає закріпити культуру спілкування. Участь у волонтерських справах або акціях милосердя (допомога дітям, тваринам, ветеранам) розвиває доброту і співчуття.

Метод привчання має за ціль зробити моральну поведінку природною потребою орієнтований на свідоме і цілеспрямоване створення умов, у яких дитина набуває стійких моральних звичок. На практиці втілюється як регулярне нагадування дітям про дотримання правил поведінки на уроці чи в громадських місцях. Привчання дотримуватись режиму дня, пунктуальності, акуратності в роботі. Виховання ввічливості через щоденне використання формул етикету: «Дякую», «Будь ласка», «Вибачте».

Рольові ігри дають змогу школяреві «відчути» ситуацію зсередини, зокрема моральний вибір, та на практиці опанувати способи поведінки в складних моральних ситуаціях.

Стимулювання моральної поведінки виховання передбачає спонукання до правильних вчинків через моральне заохочення або осуд з ціллю викликати позитивні емоції щодо добрих вчинків і негативні – до негідних дій. Як різновиди самовиховання є похвала за добрий вчинок, подяка на зборах, грамота «Учень місяця за доброту». Зауваження або педагогічна бесіда у випадку порушення правил (наприклад, байдужість до інших). Використання громадської думки колективу – обговорення поведінки, ухвалення спільних моральних рішень.

Організація морально значущої діяльності спрямований на виховання моральних якостей у процесі участі в суспільно корисній діяльності: прибирання, пошиття іграшок, виготовлення аплікативних прикрас.

Суть методу етичних ситуацій (моральні дилеми) передбачає створення виховних ситуацій, що потребують морального вибору. Він має за ціль навчити самостійно приймати моральні рішення. Наприклад, на практиці він реалізується так: учням пропонують ситуацію: «Твій друг списує на контрольній. Чи ска-

жеш ти вчителю?» – обговорення варіантів поведінки. Аналіз поведінки героїв фільму або казки: «Чи правильно вчинив герой? Як ти би зробив?». Рольові ігри типу «Суд честі», «Добрий вчинок», «День добрих справ».

Методи самовиховання передбачають свідому роботу учня над власними моральними якостями з метою сформувані відповідальне ставлення до власної поведінки, розвитку совісті. Мають місце у моральному вихованні методи самовиховання. Вони передбачають самостійну роботу людини над собою, у здатності до самоконтролю, самоаналізу і корекції своєї поведінки згідно з моральними нормами. Учень веде щоденник самоспостережень, де записує свої добрі справи. Складання плану самовдосконалення («Що я зроблю, щоб бути добрішим?»). Самооцінка вчинків після участі у справах класу чи волонтерських проєктах.

3. Форми морального виховання. Завдання морального виховання реалізуються через різні форми та середовища впливу. Найважливішим осередком формування моральних норм є родина. Саме в сім'ї дитина вперше стикається з поняттями добра, справедливості, чесності, співчуття. Через приклад батьків, родинні традиції (спільні святкування, взаємодопомога, турбота про старших), виховні бесіди, домашні обов'язки формується розуміння моральних норм. Наприклад, участь у спільній праці вдома, обговорення вчинків героїв книжок або сімейні вечори довіри допомагають дітям усвідомити, що таке відповідальність і любов до ближніх.

Спільне святкування днів народження, Різдва, Великодня, родинні вечори, допомога стареньким родичам – виховують повагу до сімейних цінностей, любов до ближніх.

Коли дитина має свої завдання (догляд за кімнатою, допомога на кухні, прогулянка з домашньою твариною), вона вчиться відповідальності та працьовитості.

Обговорення вчинків, ситуацій, переглянутих фільмів чи прочитаних книжок («Чому герой зробив правильно?», «Що б ти зробив на його місці?») формує моральні судження.

Спільна добродійна діяльність сім'ї є також формою морального виховання. Наприклад, участь родини у волонтерських

акціях, благодійних ярмарках, допомога переселенцям або тваринам розвиває емпатію та милосердя.

Важливу роль у моральному розвитку відіграє школа. Тут виховання здійснюється як у навчальному процесі, так і в позаурочній діяльності. Ефективними формами є уроки етики, літературні читання, обговорення моральних проблем у творах, години спілкування, класні години на морально-етичні теми («Що означає бути добрим?», «Чесність і справедливість»), дискусії та тематичні тижні доброти. Обговорення поведінки героїв, історичних постатей, життєвих ситуацій допомагає учням усвідомити моральні норми. Наприклад, аналіз образу Тараса Бульби чи Марусі Чурай може стати основою для розмови про честь, вірність, патріотизм.

Спільна діяльність у колективі – чергування, прибирання класу, участь у волонтерських акціях, шкільному самоврядуванні – виховує відповідальність, взаємоповагу, почуття обов'язку.

Моральним потенціалом володіють класні години та виховні заходи на теми «Що означає бути добрим», «Дружба і взаємоповага», «Совість і відповідальність» сприяють формуванню моральних цінностей. Дискусії, диспути, етичні бесіди присвячені обговоренню проблеми булінгу, чесності на контрольній, відповідальності перед колективом.

Свята, дні добрих справ, акції милосердя, екологічні тижні, благодійні ярмарки формують єдність колективу та громадську активність.

Учні можуть відвідувати дитячі будинки, допомагати військовим, доглядати за шкільною клумбою – такі справи виховують співпереживання, турботу й відповідальність.

Приклад учителя, його поведінка, мова, ставлення до учнів, чесність і справедливість – один із найсильніших моральних орієнтирів для дітей.

Значний вплив у моральному вихованні учнів мають позашкільні об'єднання: гуртки, молодіжні клуби, волонтерські організації. Наприклад, участь у волонтерському русі «Молодь добра воля» або в проєктах допомоги дітям, військовим, лікарням сприяє вихованню гуманності. У спортивних секціях моральне виховання реалізується через спільну працю, спортивні змагання, благодійні акції, проєкти допомоги літнім людям або тваринам. Такі форми

сприяють розвитку колективізму, взаємодопомоги, толерантності та відповідальності за спільну справу. Прибирання парку, висадка дерев, допомога притулкам для тварин – формують громадянську свідомість і почуття відповідальності за довкілля.

У спільному житті в таборах відпочинку й тематичних зборах формується колективізм, самодисципліна, доброзичливість, уміння дотримуватись правил.

Сучасне інформаційне середовище має значний вплив на моральне виховання дітей. Формами впливу масмедіа та культури є перегляд і обговорення фільмів, телепередач, мультфільмів. Наприклад, кінострічки «Чудо», «Заплати іншому» або український фільм «Погані дороги» спонукають замислитися над людяністю, співчуттям, гідністю. Добре себе зарекомендувало читання художньої літератури. Класичні й сучасні твори (Т. Шевченко, І. Франко, В. Сухомлинський, Дж. Ролінг, Антуан де Сент-Екзюпері) формують уявлення про добро і зло, любов, жертвовність, чесність. Акції на кшталт «Добро починається з тебе», «Не будь байдужим» формують моральну активність молоді. За умови правильного використання можуть стати простором для обговорення моральних тем, волонтерських ініціатив, обміну досвідом добрих справ.

Моральне виховання здійснюється через різноманітні форми – від сімейних традицій до медійних впливів. Усі вони взаємопов'язані: родина закладає основи, школа розвиває їх у системі навчання, позашкільне середовище закріплює у практичній діяльності, а засоби масової інформації можуть як підтримувати, так і доповнювати цей процес.

Ефективність морального виховання залежить від узгодженості всіх цих напрямів і від того, наскільки дитина бачить моральні цінності не лише у словах, а й у реальних вчинках дорослих.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке моральне виховання?
2. Яке місце займає моральне виховання в системі загального виховного процесу?
3. Дайте визначення поняття метод морального виховання.
2. У чому полягає суть методу переконання?
3. Яку роль відіграє метод прикладу у формуванні моральних якостей особистості?

4. Наведіть приклади застосування методу переконання у шкільній практиці.

5. Як можна стимулювати моральну поведінку учнів без покарань?

6. Опишіть ситуацію, у якій ви б застосували метод етичної дилеми.

7. Чому слово вихователя має бути підкріплене його власним прикладом?

8. Як впливають медіа (фільми, соціальні мережі, інтернет) на формування моральних цінностей молоді?

9. Як забезпечити єдність впливів родини, школи та громадськості у моральному вихованні?

10. Як Ви розумієте вислів В. Сухомлинського: «Моральне виховання – це не навчання моралі, а виховання моральної поведінки»?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомендації (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Верхоляк М. Р. Моральне виховання особистості : методичні рекомендації для самостійної роботи студентів І курсу спеціальності 231 «Соціальна робота» з курсу «Педагогіка». Львів : «Растр-7», 2019. 82 с.
4. Гордійчук, О. Є. Моральне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; ТНПУ ім. В.Гнатюка. Тернопіль, 2008. 20 с.
5. Дубасенюк О.А. Духовно-моральне виховання студентської молоді // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 78-87.
6. Духовно-моральне виховання дітей у вітчизняній школі (XX – початок XXI століття): монографія; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. К. : ТОВ "НВП "Інтерсервіс, 2013. 464 с

7. Зміст процесу виховання URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/784/87/#::~:~:text>
8. Ковальчук І.В. Моральне виховання учнів українських шкіл Буковини (кінець XIX початок XX століття). Чернівці: Технодрук, 2024. 220 с.
9. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
10. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрмоєнко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
11. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум :навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Трудове виховання

План

1. Поняття про трудове виховання.
2. Особливості використання методів трудового виховання.
3. Засоби та форми трудового виховання.

1. Поняття про трудове виховання.

Трудове виховання формує позитивне ставлення до праці, трудові навички, прагнення до самостійності та самореалізації через роботу.

Основні завдання цього компоненту змісту виховання полягають у вихованні працелюбності, відповідальності за результати. Ознайомленні з професіями, розвиток інтересу до них, формуванні навичок самообслуговування та колективної праці.

Трудове виховання формує дисциплінованість, відповідальність, самостійність і готовність до праці як суспільної цінності.

У концепції Нової української школи (НУШ) трудове виховання розглядається як інтегрована складова освітнього процесу, спрямована на розвиток ключових компетентностей, зокрема: ініціативності та підприємливості, уміння навчатися протягом життя, трудової та технологічної компетентності, соціальної відповідальності та командної взаємодії. НУШ наголошує, що трудове виховання має здійснюватися через діяльність – не лише в межах уроків трудового навчання, а й у різних видах практичної, проєктної, волонтерської роботи.

В умовах НУШ основними напрямками трудового виховання стали:

1. Формування в учнів позитивного ставлення до праці.

Учні усвідомлюють, що праця – це не покарання, а спосіб творення, самореалізації та користі для суспільства. Василь Сухомлинський наголошував, що праця – це основа всебічного розвитку особистості: «Праця і тільки праця – основа всебічного розвитку особистості. Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці» – писав В. Сухомлинський. У його системі трудового виховання педагог виділяв такі принципи: єдність трудового виховання з моральним, інтелектуа-

льним, естетичним й фізичним розвитком; раннє залучення дитини до продуктивної праці; посильність роботи, різноманітність видів праці. У публікаціях про Івана Гуровича Ткаченко зазначено, що він розробляв систему трудового виховання, зокрема для старшокласників: види праці, розвиток мислення, внутрішнього світу учня через працю. Його праці також змальовують, що педагогічний колектив повинен допомагати учням усвідомлювати себе через працю, формувати в них здатність створювати красу своєю працею. У статтях про педагогічну спадщину Софії Русової йдеться про те, що вона ще на початку ХХ століття зазначала важливість посильної праці для дітей дошкільного віку, використання ручної праці і господарсько-побутової діяльності як елементів формування трудових навичок. Вона вважала, що праця має бути цікавою, посильною, відповідати віку й індивідуальним особливостям дітей. Монографія «Трудове виховання молодших школярів в умовах реформування початкової освіти» під егідою Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України охоплює теоретико-методичні засади, зміст, форми й методи трудового виховання молодших школярів в умовах реформування української освіти.

2. Мета напряму розвиток трудових умінь і навичок – щоб учні усвідомили труд як цінність, розвинули практичні вміння та навички, здатність до самостійної і колективної роботи, а також бажання вчитися через діяльність.

Розвиток трудових умінь і навичок у рамках НУШ спрямований на формування в учнів практичних здібностей, самостійності, відповідальності та здатності організовувати власну діяльність. Основна ідея – не просто навчити робити певну роботу, а розвинути здатність мислити, планувати, оцінювати результат і працювати в колективі.

Основними аспектами розвитку трудових умінь і навичок є:

1. Практична діяльність у навчальному процесі:

- виконання посильних трудових завдань у класі (приклад: оформлення класного куточка, догляд за рослинами, підготовка навчальних матеріалів);
- робота над шкільними проектами, дослідницькими завданнями, творчими виробами;

- участь у групових іграх та симуляціях, що імітують трудові процеси.
- 2. Розвиток навичок самоорганізації та планування:
 - навчання планувати власну діяльність і розподіляти час;
 - виконання завдань поетапно з оцінкою результатів на кожному кроці;
 - ведення простих журналів або щоденників спостережень за виконаною роботою.
- 3. Формування відповідальності і колективної взаємодії:
 - робота в парах або групах, де кожен відповідає за певну частину завдання;
 - взаємна допомога та оцінка роботи однокласників;
 - обговорення результатів праці та її якості.
- 4. Використання творчого підходу та інноваційних методів:
 - проєктна діяльність («мініпідприємства», креативні майстерні);
 - конструювання, ручна праця, малювання, робота з природними матеріалами;
 - застосування ІКТ для створення продуктів праці (презентації, відео, електронні постери).

3. Виховання культури праці. Це охайність, точність, бережливе ставлення до інструментів, економне використання ресурсів, безпечна робота.

Культура праці – це комплекс знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учня до праці, що проявляється у дбайливому, свідомому та ефективному ставленні до роботи; організованості, акуратності, дисциплінованості під час виконання завдань; відповідальності за результати своєї праці; готовності працювати самостійно та в колективі.

Виховання культури праці передбачає формування не лише практичних умінь, а й морально-етичних цінностей, пов'язаних з працею.

Завдання виховання культури праці полягають у:

- Формуванні позитивного ставлення до праці, усвідомлення її значення для особистого розвитку та життя суспільства.

- Розвитку практичних умінь і навичок, необхідних у навчальній та побутовій діяльності.
- Вихованні дисципліни, акуратності, відповідальності за результат своєї роботи.
- Формуванні ініціативності, самостійності та колективної взаємодії в процесі трудової діяльності.
- Ознайомлення з правилами безпечної та ефективної праці, раціональної організації робочого місця.

К. Д. Ушинський – класик педагогіки, який у своїх працях писав, що праця – одна з основних умов розвитку людської особистості. В.О. Сухомлинський підкреслював, що праця має бути в центрі виховного процесу: «Не може бути й мови про всебічний розвиток, якщо людина не пізнала радості праці» В. І. Ковальчук у праці «Виховання елементів культури праці учнів ПТНЗ», досліджував сутність, структуру і умови формування культури праці в учнів.

4. Формування підприємницької компетентності. Через участь у мініпроектах, шкільних ярмарках, соціальних ініціативах учні навчаються відповідально ставитись до власних і колективних справ, розуміють цінність результату праці.

Формування підприємницької компетентності у школярів – це процес розвитку у дітей і підлітків знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтирів, які дають змогу ефективно діяти в економічній сфері, планувати та реалізовувати власні ініціативи, керувати ресурсами та приймати відповідальні рішення. У рамках НУШ це особливо актуально, бо система освіти прагне розвивати самостійність, критичне мислення, ініціативність та здатність до колективної роботи. Основними складовими підприємницької компетентності є: знання і розуміння економічних процесів (базові поняття економіки, ринку, попиту та пропозиції, фінансів; розуміння причинно-наслідкових зв'язків у суспільстві та бізнесі). Практичні уміння (планувати та організовувати проекти; розподіляти ресурси (час, матеріали, гроші); приймати рішення та оцінювати їхні наслідки). Особистісні та соціальні навички (ініціативність і самостійність; вміння працювати в команді; комунікабельність, ведення переговорів, ведення бізнес-етики). Ціннісні орієнтири (усвідомлення соціальної відповідальності бізнесу;

етичне ставлення до конкурентів і колег; готовність працювати на результат, дотримуючись законів і правил).

В умовах НУШ: розвиток підприємницької ініціативи сприяє формуванню в учнів самостійності та критичного мислення; формує готовність до життя у сучасному суспільстві та економіці: допомагає розвивати ініціативність, відповідальність та навички колективної роботи; сприяє практичній реалізації знань через участь у проєктах і мін-бізнесі.

5. Залучення до суспільно корисної праці полягає у формуванні в школярів розуміння цінності праці для громади та суспільства в цілому. Учні навчаються піклуватися про навколишнє середовище, допомагати іншим людям, підтримувати порядок і благоустрій, а також розуміти, що кожна праця має соціальну значущість. Цей напрямок поєднує моральне, трудове та громадянське виховання, оскільки діти не лише отримують практичні навички, а й усвідомлюють соціальну відповідальність.

Мета цього напряму полягає у формуванні активної громадянської позиції; вихованні почуття відповідальності за суспільне благо; розвиток навичок колективної роботи та співпраці; формування позитивного ставлення до праці і поваги до праці інших людей. Завдання педагога по реалізації цього напряму передбачають: ознайомлення учнів із видами суспільно корисної діяльності (волонтерство, участь у благоустрої, допомога в установах, організація акцій); формувати трудові навички та організаційні здібності; виховувати етичні та моральні цінності: доброту, відповідальність, співчуття; підвищувати соціальну активність і готовність брати участь у

Трудове виховання в умовах Нової української школи – це не лише навчання практичним умінням, а виховання культури праці, соціальної відповідальності та підприємницького мислення. Воно сприяє становленню особистості, яка не боїться праці, уміє діяти творчо, цінує результати власних і чужих зусиль та готова до активної участі в житті суспільства.

2. Особливості використання методів трудового виховання.

Методи трудового виховання – це способи впливу педагога на свідомість, почуття, волю та поведінку учнів з метою формування в них позитивного ставлення до праці, розвитку трудових умінь, навичок, відповідальності й культури праці. Вони спрямо-

вані не лише на навчання виконання трудових дій, а й на виховання внутрішньої мотивації до праці, почуття обов'язку, колективізму, бережливості.

У педагогічній теорії (зокрема у працях В. Сухомлинського, К. Ушинського, А. Макаренка) виділяють три основні групи методів трудового виховання:

1. Методи формування свідомого ставлення до праці: пояснення, бесіда, лекція. Вони спрямовані на розкриття учням значення праці, її користі для суспільства і для людини. Наприклад, бесіда «Праця прикрашає людину» або урок трудового права в старших класах. Переконання полягає у вихованні в школярів розуміння, що праця є моральною цінністю. На практиці реалізується через приклад педагога, батьків, відомих людей – показ позитивних трудових зразків.

2. Методи організації практичної трудової діяльності: включають трудові доручення – індивідуальні чи колективні (прибрати клас, посадити рослину, допомогти бібліотекарю). Навчально-виробнича практика, майстер-класи, проєкти – створення умов для оволодіння реальними трудовими навичками. Громадсько-корисна праця – участь у шкільних чи місцевих акціях, екологічних ініціативах, волонтерстві.

3. Методи стимулювання трудової активності: заохочення (похвала, подяка, грамоти, публічне визнання результатів праці). Практикують також змагання, конкурси, ярмарки виробів. Вони створюють дух творчої ініціативи й відповідальності.

Методи самооцінки і взаємооцінки – формують почуття гордості за власну працю та об'єктивність у ставленні до результатів.

Особливості використання методів трудового виховання в умовах НУШ передбачають компетентнісний підхід. Методи трудового виховання спрямовані на формування не лише умінь, а й життєвих компетентностей – ініціативності, підприємливості, відповідальності. Інтегрованість з іншими освітніми галузями орієнтована на те, що елементи трудового виховання впроваджуються в уроках природознавства, технологій, «Я досліджую світ», мистецтва. Практична спрямованість спирається на те, що діти навчаються через діяльність (участь у шкільних проєктах, виготовлення корисних речей, роботу в майстернях, догляд за рослинами чи тваринами).

Індивідуальний і диференційований підхід вимагає врахувати вік, інтереси, здібності учнів, рівень розвитку трудових умінь.

Соціальна значущість праці має місце, коли підкреслюється важливість трудових дій для громади, школи, родини – діти бачать результат своєї праці і її користь для інших. Емоційна залученість передбачає, що учні мають відчувати радість і задоволення від праці, тому важливо поєднувати працю з творчістю, грою, елементами змагання.

Розглянемо приклади використання методів у практиці НУШ у різних вікових групах: молодша школа: створення «Куточка добрих справ», чергування, участь вихованців у прибиранні класу, виготовлення листівок для захисників. Середня школа: участь вихованців у соціальних проєктах («Збережемо довкілля»), практичні заняття з технологій, шкільні майстерні. Старша школа: профорієнтаційні тренінги, бізнес-проєкти, волонтерство, стажування на підприємствах.

Під час реалізації на практиці різних форм роботи практикують різні методи виховання: один з найефективніших методів трудового виховання, який полягає в тому, щоб через демонстрацію роботи (приклад дорослих, вчителів, майстрів) показати дітям правильні методи виконання трудових завдань. Діти вчаться на прикладі того, як ефективно, охайно і з відповідальністю виконувати ту чи іншу роботу.

Важливим є використання позитивного підкріплення. За виконану роботу, активну участь у трудовій діяльності учнів можна заохочувати різними способами: оцінками, похвальними листами, грамотами, а також нагородами, які мотивують до подальших трудових досягнень.

Трудове виховання часто здійснюється через наслідування і вплив старших учнів, учителів або батьків, які є для молодших авторитетами у трудовій сфері. Молодші учні часто прагнуть повторювати поведінку більш досвідчених, тому зразкове ставлення до праці старших має великий вплив.

Взаємодія в колективі дає можливість дітям не тільки отримати навички праці, а й виробити навички взаємодії з іншими людьми, відповідальності за результат загальної праці. Це сприяє розвитку соціальних і трудових навичок.

Активна участь у трудових заняттях, тренінгах, майстер-класах – це практичний метод, через який учні набувають реальних навичок у різних сферах трудової діяльності. Така діяльність дозволяє втілити знання в практичні вміння.

Важливим є також метод самоаналізу власної праці, що дозволяє людині оцінювати свої успіхи та недоліки в процесі трудової діяльності, а також спостерігати за результатами чужої роботи, щоб виробити критичне ставлення до праці.

Трудове виховання має на меті не тільки навчити дітей працювати, але й розвивати їх ініціативність, здатність до самостійної роботи, рішучість у вирішенні завдань. Це важливо для того, щоб вони могли виявляти творчий підхід до виконання завдань.

Методи трудового виховання мають виховувати працелюбність, відповідальність, колективізм та самостійність, забезпечуючи гармонійне поєднання практичної діяльності й морального впливу. Їх ефективність залежить від того, наскільки педагог зуміє поєднати працю з творчістю, навчанням і вихованням соціально активної особистості.

3. Засоби та форми трудового виховання.

Трудове виховання в родині є основним. Науковці В. Ковбас, М. Стельмахович наголошують, що виховання починається з того, що батьки повинні прищеплювати дітям трудові навички в повсякденному житті, залучати до домашніх справ, обов'язків, виконання простих завдань. Важливою є також передача родинних традицій праці, коли кожен член сім'ї бере на себе певну частину роботи.

У школі трудове виховання проводиться через різноманітні заняття, такі як: уроки праці, де діти здобувають практичні навички в роботі з різними матеріалами (дерево, текстиль, метал тощо). Практикують класні години, на яких розглядаються теми, що стосуються трудової етики, організації праці та її цінності. Доцільною є робота в навчальних майстернях, фермерських господарствах та інших подібних осередках. Організація трудових акцій або свят трудової слави, що сприяють формуванню гордості за працю. У школах часто організовують гуртки технічної творчості, спортивні секції, клуби, де діти та молодь займаються практичною діяльністю, що дозволяє розвивати творчі здібності

і навички, пов'язані з працею. Цінною є групова та колективна трудова діяльність

Формування колективного ставлення до праці важливе в рамках групових та колективних заходів, таких як ремонтні роботи, організація подій, співпраця в рамках шкільних проєктів чи змагань. Колективна праця виховує відчуття відповідальності не лише за свою роботу, а й за загальний результат. Ефективно себе зарекомендували трудові табори, літні трудові зміни. Це ще одна форма організації трудової діяльності, в рамках якої учні можуть брати участь у різноманітних трудових акціях: садівництво, прибирання території, робота в будівельних бригадах тощо. Це дає можливість не тільки вивчити практичні навички, а й виробити відповідальне ставлення до праці. У старших класах, в училищах та технікумах проводиться професійно орієнтоване трудове виховання, де учні можуть на практиці здобувати навички, пов'язані з їх майбутньою професією.

Засоби трудового виховання – це все те, за допомогою чого педагог організовує, стимулює та спрямовує трудову діяльність учнів, формує в них позитивне ставлення до праці, практичні вміння, навички та трудові якості особистості (працьовитість, відповідальність, дисциплінованість, організованість, ініціативність). Це матеріальні, духовні та соціальні інструменти, які забезпечують ефективність процесу трудового виховання.

Розрізняють різні групи засобів виховання: матеріальні засоби – це все, що використовується безпосередньо у трудовій діяльності: знаряддя праці: інструменти, обладнання, матеріали, шкільні майстерні, навчальні лабораторії, пришкільні ділянки. Навчальні посібники та технічні засоби: схеми, моделі, інструкційні картки, відеоуроки. Робоче середовище: належно організоване робоче місце, шкільні майстерні, куточки праці, навчально-дослідні ділянки. Наприклад, учні доглядають за квітами у класі, виготовляють вироби на уроках трудового навчання, працюють на шкільному городі, збирають макулатуру.

Духовні (виховно-інформаційні) засоби – це ідейно-моральні та культурні чинники, які впливають на свідомість і почуття учнів. До них віднесемо художню літературу, кіно, біографії видатних працівників; морально-трудові бесіди, уроки етики праці; прислів'я, приказки, народна творчість про працю; трудові традиції народу,

національна культура праці. Наприклад, обговорення казок чи оповідань про працю, перегляд фільму про майстрів своєї справи, створення стінгазети «Праця – окраса життя».

Природне і соціальне середовище має великий виховний потенціал, адже саме в ньому учень спостерігає реальні приклади праці. До нього віднесемо шкільне середовище (приклади роботи персоналу, учнів); сім'я (родинні традиції праці); громада, підприємства, ферми, лікарні, бібліотеки, де діти можуть брати участь у суспільно-корисній роботі. Наприклад, відвідування місцевих підприємств, участь у проєктах громади, допомога батькам у господарстві.

В умовах НУШ використання зазначених засобів передбачає:

Інтеграцію праці з навчанням і творчістю. Праця не повинна бути примусовою, а має мати пізнавально-творчий характер. Наприклад: створення навчально-дослідного проєкту «Зелений клас» або «Екогород на підвіконні».

Компетентнісний підхід передбачає використання для формування ключових компетентностей: ініціативності, підприємливості, екологічної свідомості, командної роботи.

Використання інформаційних технологій передбачає створення цифрових проєктів, 3D-моделювання, презентацій результатів своєї праці.

Соціальне партнерство орієнтоване на співпрацю школи з громадами, волонтерами, підприємцями, центрами зайнятості для практичного залучення дітей до праці.

Засоби трудового виховання – це система взаємопов'язаних матеріальних, соціальних і духовних чинників, які допомагають школі перетворити працю учнів на ефективний виховний процес. Їхнє правильне використання в умовах НУШ сприяє формуванню працьовитої, відповідальної, ініціативної особистості, готової до життя і діяльності у сучасному суспільстві.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке трудове виховання?
2. Які основні цілі та завдання трудового виховання?
3. Яке значення має трудове виховання в умовах Нової української школи (НУШ)?
2. Які основні принципи трудового виховання Ви знаєте?

3. Яку роль у трудовому вихованні відіграє сім'я, школа та громада?

4. Які основні групи методів трудового виховання виділяють у педагогіці?

5. Чому в сучасних умовах важливо формувати культуру праці та підприємницьку компетентність?

Література до теми:

1. Андрушук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомендації (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Виховання учнів у процесі трудового навчання / За ред. О. Я. Савченко. Київ : Освіта, 2010.
4. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
5. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
6. Морально-трудове виховання школярів («Народження громадянина») Бериславський фаховий педагогічний коледж ХДУ. URL: https://bpc.ks.ua/moralno-trudove-vihovannya-shkolyariv/?utm_source=chatgpt.com
7. Система трудового виховання у діяльності Івана Гуровича Ткаченка *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* URL: https://nauka.gov.ua/infrastructure/p.LzDH3Xsn/?utm_source=chatgpt.com
8. Софія Русова Про трудове виховання дітей дошкільного віку. *Українська професійна освіта.* URL: <https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/>
9. Трудове виховання: погляд в історію URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/>
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Розумове виховання

План

1. Поняття про розумове виховання.
2. Методи та засоби розумового виховання.
3. Форми розумового виховання.

1. Поняття про розумове виховання.

Розумове виховання – це цілеспрямований процес розвитку інтелектуальних здібностей, пізнавальних інтересів і мислення особистості, спрямований на формування вміння самостійно здобувати, осмислювати та застосовувати знання.

Воно становить основу всебічного розвитку людини, адже без належного рівня інтелектуального розвитку неможливе ні моральне, ні трудове, ні естетичне вдосконалення.

Розумове виховання тісно пов'язане з навчанням, але не зводиться лише до засвоєння знань. Його зміст полягає у розвитку мислення, уваги, пам'яті, уяви, спостережливості, а також формуванні в учнів пізнавальної активності та самостійності.

Метою є формування інтелектуальної культури особистості, тобто здатності критично, логічно й творчо мислити, використовувати знання для вирішення життєвих і професійних завдань.

Основними завданнями розумового виховання є:

1. Надання системи наукових знань про навколишній світ, людину, суспільство, природу.
2. Розвиток пізнавальних інтересів і потреби у самостійному набутті знань.
3. Формування інтелектуальних умінь: аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки.
4. Розвиток культури розумової праці – уміння планувати роботу, організовувати час, користуватися довідковою літературою, контролювати результати діяльності.
5. Формування навичок самостійного навчання і самоосвіти.

У НУШ головна увага приділяється розвитку компетентностей, серед яких ключову роль відіграє уміння вчитися впродовж життя.

Розумове виховання реалізується через: компетентнісний і діяльнісний підходи до навчання; використання інтерактивних методів; проєктну діяльність; формування критичного та творчого мислення; індивідуалізацію навчання.

Компетентнісний підхід є провідним у Новій українській школі. Його суть полягає у спрямуванні освітнього процесу не лише на передачу знань, а й на формування в учнів здатності застосовувати їх на практиці, розв'язувати життєві проблеми, мислити критично та творчо.

Основні ідеї компетентнісного підходу: знання мають бути функціональними, тобто придатними для реального життя; важливо формувати ключові компетентності, зокрема уміння вчитися, спілкуватися, мислити, працювати в команді; навчання має бути діяльнісним і особистісно зорієнтованим. Наведемо методику реалізації на практиці цього підходу: під час виховного заходу екологічної спрямованості учні не просто запам'ятовують інформацію, а проводять спостереження, формулюють власні висновки, створюють мініпроєкти – тобто використовують знання у практичній діяльності. Діяльнісний підхід виходить з того, що розвиток мислення і розумових здібностей відбувається у процесі активної пізнавальної діяльності. Вихованець виступає не пасивним слухачем, а активним учасником навчального процесу – дослідником, творцем, організатором власного пізнання.

Основні положення діяльнісного підходу: засвоєння знань відбувається через практичну дію (спостереження, дослідження, експеримент, обговорення); важливо розвивати самостійність та ініціативу; педагог виступає не джерелом знань, а організатором і наставником, наприклад: під час виховного заходу на патріотичну тематику учні створюють інтерактивну хронологічну стрічку подій або мінідослідження, використовуючи джерела інформації – таким чином формуються вміння аналізувати й узагальнювати.

Особистісно орієнтований підхід передбачає, що в центрі освітнього процесу стоїть дитина як унікальна особистість з її здібностями, інтересами, темпом пізнання, емоційними особливостями. Основними принципами цього підходу є індивідуалізація та диференціація навчання; створення сприятливого емоційного середовища; підтримка інтересу до навчання та пізнання; розвиток внутрішньої мотивації. Наприклад, вихователь пропо-

нує учням вибір завдань різного рівня складності або різних видів діяльності (творче есе, презентація, дослідницька робота), що дозволяє кожному проявити себе.

Когнітивний підхід базується на розвитку інтелектуальних процесів – сприйняття, уваги, пам'яті, уяви, мислення, мовлення. Головне завдання педагога – допомогти учневі усвідомлено опрацьовувати інформацію, перетворювати її на знання і вміння. Особливостями когнітивного підходу є акцент на розвитку пізнавальних процесів; використання логічних, проблемних, пошукових завдань; формування вміння міркувати, аргументувати, робити висновки. Наприклад, вихованцям пропонується проблемна ситуація («Чому...?» «Що буде, якщо...?»), яка спонукає їх мислити аналітично й творчо.

Інтегративний підхід вимагає від педагога формувати цілісну картину світу, а не окремі розрізнені знання. Інтегративний підхід передбачає поєднання навчального матеріалу з різних галузей – природничої, гуманітарної, мистецької – задля комплексного розвитку мислення.

Наприклад, під час виховного заходу «Мова і природа» вихованці описують природне явище, поєднуючи знання з української мови (мовлення) та природознавства (наукові факти).

Проблемно-пошуковий (евристичний) підхід полягає у створенні проблемних ситуацій, які спонукають учнів до активного пошуку, висунення гіпотез, аналізу й обґрунтування рішень. Такий підхід формує критичне й творче мислення. Наприклад, вихователь ставить запитання: «Як можна вирішити проблему забруднення шкільного подвір'я?» Вихованці висувають ідеї, обговорюють, планують дії – від аналізу проблеми до створення реального проєкту.

Підходи до розумового виховання утворюють єдину систему, спрямовану на розвиток мислячої, творчої, самостійної особистості.

У контексті НУШ ці підходи взаємодіють: компетентнісний визначає загальний напрям, діяльнісний – способи реалізації, особистісно орієнтований – враховує потреби дитини, когнітивний і проблемно-пошуковий – формують глибину мислення.

Таким чином, у сучасній школі розумове виховання спрямоване не лише на засвоєння знань, а на вміння їх застосовувати, мислити самостійно та розв'язувати реальні життєві проблеми.

2. Методи та засоби розумового виховання.

Методи розумового виховання можна умовно поділити на чотири групи:

1. Словесні методи – пояснення, лекція, бесіда, диспут, обговорення проблемних питань. Наприклад, обговорення моральної дилеми після прочитання оповідання для розвитку критичного мислення.

2. Наочні методи – демонстрація, ілюстрація, використання моделей, схем, карт, дослідів. Наприклад: демонстрація фізичного явища чи біологічного процесу для формування причинно-наслідкових зв'язків.

3. Практичні методи – виконання завдань, вправ, лабораторних і дослідницьких робіт, розв'язання задач. Наприклад, створення мініпроєкту з природознавства або математики.

4. Проблемно-пошукові методи – постановка проблемних запитань, ситуацій, які спонукають учнів мислити самостійно. Наприклад, метод «мозкового штурму», дискусія, дослідницьке навчання.

5. Ігрові методи – дидактичні, рольові, пізнавальні ігри, що стимулюють логічне та творче мислення. Наприклад, навчальна гра «Що? Де? Коли?» або рольова ситуація з розв'язання певної проблеми.

Розглянемо можливості їх реалізації на практиці. Серед різноманітних методів розумового виховання важлива роль належить методу науково-теоретичних пояснень і дискусій. Цей метод передбачає активне залучення до обговорень, дискусій, а також надання учням теоретичних знань, які сприяють розвитку їх здатності до розумового аналізу і критичного оцінювання інформації. На таких виховних заходах учні не просто отримують факти, а й вчаться їх аналізувати, порівнювати і робити власні висновки. Важливою частиною розумового виховання є метод проблемного навчання, коли перед учнями ставиться певна проблема, і вони повинні шукати рішення через дослідження, аналіз і застосування здобутих знань. Це стимулює розвиток їх критичного мислення і самостійних рішень. Метод активного навчання – це метод, що включає різноманітні інтерактивні форми навчання, як-от: групові обговорення, дебати, розв'язання задач, створення проєктів. Такий підхід мотивує учнів до активної участі в навчальному

процесі, сприяє розвитку їх пізнавальної діяльності та здатності до самостійного пошуку інформації. Метод ігор і завдань на розвиток мислення. Різноманітні логічні ігри, головоломки, ребуси, кросворди, шахи, настільні ігри – усі ці інструменти допомагають розвивати здатність до концентрації уваги, швидкість і точність мислення, стратегічне і тактичне планування. Це не тільки весело, а й розвиває когнітивні здібності. Важливим є розвиток навичок самостійного мислення через виконання індивідуальних завдань, наукових робіт, есе, проєктів. Цей метод сприяє розвитку самодисципліни, відповідальності, навичок планування та організації своєї роботи. Завдання, що вимагають нестандартного підходу до вирішення, творчих ідей і креативності, дають можливість розвивати у дітей інноваційне та аналітичне мислення. Участь у проєктній діяльності допомагає учням об'єднувати теоретичні знання з практичними навичками. Рефлексія – це процес аналізу своєї діяльності, оцінки досягнутих результатів, визначення сильних та слабких сторін. Через рефлексію учні вчаться критично оцінювати свої думки, рішення і дії, що допомагає розвивати розумову самодисципліну та самопізнання. Інтеграція знань з різних предметних областей (наприклад, поєднання фізики з математикою, історії з літературою) допомагає розвивати зв'язки між різними аспектами знань, що розвиває широкий і системний підхід до розв'язання проблем. Використання мисленевих карт або діаграм допомагає учням візуалізувати інформацію, що дозволяє краще її структурувати і розуміти. Ці методи сприяють розвитку здатності до логічного і послідовного мислення. Розумове виховання є важливою складовою розвитку особистості, адже воно формує у дітей і молоді здатність до аналітичного та критичного мислення, творчого підходу до вирішення завдань і прийняття рішень. Для ефективного розвитку розумових здібностей необхідно використовувати різноманітні методи і форми, що поєднують традиційні і новітні підходи до навчання та виховання.

Для ефективності методів розумового виховання використовують різноманітні засоби. Серед них навчальні предмети (особливо математика, мова, історія, природничі дисципліни); книги, довідники, енциклопедії, інтернет-ресурси; позакласна і гурткова робота (наукові гуртки, клуби, олімпіади, конкурси); засоби ма-

сової інформації, освітні фільми, презентації; самостійна робота учнів, рефлексія, спостереження.

Розумове виховання – основа всебічного розвитку особистості. Воно формує інтелектуальні вміння, культуру мислення, потребу у знаннях і саморозвитку. Умови Нової української школи відкривають нові можливості для реалізації розумового виховання через компетентнісний, інтегрований і діяльнісний підходи до навчання.

3. Форми розумового виховання.

Форми розумового виховання в школі включають: **уроки навчальних дисциплін** (математика, література, історія, природничі науки) – всі вони сприяють розвитку логічного мислення, аналітичних здібностей, критичного мислення. Під час **класних годин, виховних заходів** – розглядаються різноманітні питання, що допомагають сформуванню в учнів світогляд, вміння аналізувати події, робити висновки. **Позакласні заходи, гуртки, олімпіади** допомагають стимулювати інтелектуальну активність, зокрема через участь у різних конкурсах, творчих проектах та наукових дослідженнях. **Науково-дослідницька діяльність** важлива форма розумового виховання, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей у школярів та студентів через участь у наукових проектах, конкурсах, пошук нових ідей, дослідження та розв’язання складних задач. Різнманітні ігри, головоломки, логічні завдання (шахи, кросворди, головоломки, математичні ігри) сприяють розвитку критичного мислення, творчих здібностей, здатності до концентрації та аналітичного мислення. Участь школярів у технічних гуртках, робототехніці, створенні моделей – це важливі форми розвитку розумових здібностей, що включають практичні знання, технічне мислення та інноваційний підхід до вирішення завдань.

Наприклад, сценарій виховного заходу на тему «Мандрівка у світ цікавих наук». Форма розумового виховання: позакласна інтерактивна гра / науковий квест

Мета: розвивати пізнавальні інтереси та допитливість учнів; формувати логічне та критичне мислення; виховувати самостійність, уміння працювати в команді.

Обладнання: карти, підказки, завдання для квесту; лабораторні матеріали для простих експериментів; плакати та презентації; нагороди (сертифікати, медалі, смаколики).

Хід заходу:

1. Організаційний момент (5 хв).

Вітання учасників, поділ на команди;

Пояснення правил гри та мотиваційна бесіда.

«Сьогодні ми вирушимо у мандрівку, де на кожному кроці на вас чекають загадки природи і науки!»

2. Основна частина (30-35 хв).

Етап 1: Наукові станції (15 хв).

Кожна команда проходить 3-4 станції з різними завданнями:

- станція «Логіка та розум» – розгадування ребусів, головоломок;
- станція «Мініексперимент» – дослідити властивості води, повітря, магнітів;
- станція «Цікаві факти» – відповіді на питання вікторини про науку.

Етап 2: Квест-завдання (15-20 хв). Команди отримують карту з підказками, які ведуть до «таємного скарбу» – завершальне завдання, що поєднує логіку, знання та кмітливість. Учні повинні самостійно обговорювати, робити висновки та обґрунтовувати свої відповіді.

3. Підсумок та рефлексія (5-10 хв).

Обговорення пройденого квесту: що нового дізналися, які навички розвинули;

вручення нагород командам;

коротка рефлексія: кожен учень називає один новий факт, який його вразив.

Очікувані результати:

- розвиток критичного та логічного мислення;
- формування командної взаємодії та комунікаційних навичок;
- підвищення інтересу до науки та самостійного пізнання світу;
- формування позитивного ставлення до навчальної діяльності.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке розумове виховання?

2. Чим розумове виховання відрізняється від морального чи трудового?

3. Яке значення розумового виховання в умовах сучасної школи (НУШ)?

4. Назвіть основні методи розумового виховання.

5. Які основні форми розумового виховання існують у школі?

6. Наведіть приклади організації розумового виховання у позакласній діяльності.

7. Як рольові ігри та наукові квести сприяють розвитку мислення школярів?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Бех І. Д. Особистість у контексті орієнтирів розвивального виховання *Інноватика у вихованні* : зб. наук. пр. / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т ; [голов. ред. О. Б. Петренко ; упоряд.: О. Б. Петренко, Т. С. Ціпан]. Рівне : РДГУ, 2015. Вип. 1. С. 7–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2015_1_4.
4. Бех І. Д. Виховна гуманістична парадигма в освітній інновації. *Педагогіка і психологія*. 2016. № 2. С. 14–21.
5. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
6. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : О. Єрьоменко, Ю. Блудова, О.Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
7. Розумове виховання URL: <https://wiki.cusu.edu.ua/index.php>
8. Розумне виховання сучасних дошкільнят. Методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 176 с.
9. Технологія розумового виховання в початкових класах URL: <https://naurok.com.ua/tehnologiya-rozumovogo->
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Естетичне виховання

План

1. Характеристика естетичного виховання.
2. Методи та форми естетичного виховання.

1. Характеристика естетичного виховання.

Естетичне виховання – це цілеспрямований процес формування у людини естетичних почуттів, смаків, ідеалів, здатності розуміти й створювати прекрасне в житті та мистецтві. Воно сприяє розвитку духовної культури, моральності та творчих здібностей особистості. Естетичне виховання формує гармонійну особистість, здатну сприймати й оцінювати прекрасне; розвивати власні творчі здібності; діяти морально та культурно в суспільстві.

Метою естетичного виховання є формування естетичного ставлення до дійсності й мистецтва; виховання потреби в красі – у природі, праці, стосунках, побуті; розвиток здатності емоційно сприймати, оцінювати й створювати прекрасне; виховання художнього смаку та творчої активності.

Основними завданнями естетичного виховання є:

- ознайомлення з творами мистецтва, народною творчістю, культурною спадщиною;
- розвиток уміння бачити красу в навколишньому світі;
- виховання культури поведінки, мови, зовнішнього вигляду;
- формування естетичних ідеалів і переконань;
- стимулювання творчої діяльності – у музиці, малюванні, літературі, дизайні тощо.

2. Методи та форми естетичного виховання.

Методи естетичного виховання – це способи й організаційні засоби, за допомогою яких формуються естетичні почуття, смаки, ідеали та здатність до творчого сприйняття й відтворення прекрасного вихованців.

Розрізняють такі методи естетичного виховання як переконання, приклад, заохочення.

Метод переконання має за мету формування у вихованців усвідомленого ставлення до краси прийомами бесіди, лекції, дис-

кусії про мистецтво, культуру, моральність, а також пояснення естетичних цінностей у поведінці, праці, спілкуванні. Наприклад, бесіда з учнями про роль краси в житті людини, обговорення фільму чи виставки.

Приклад (особистий і соціальний) – естетичний вплив здійснюється через наслідування позитивного зразка. Цим зразком може бути поведінка педагога, батьків, митців, героїв мистецьких творів; культури мови, зовнішнього вигляду, оформлення середовища. Наприклад, вихователь сам дотримується культури одягу, мовлення, естетики робочого місця.

Практична діяльність спрямована на розвиток естетичних почуттів у процесі активної творчої діяльності. До видів такої діяльності можна віднести: малювання, спів, музика, дизайн, рукоділля, театральні постановки; створення естетично привабливого навчального середовища, оформлення класу, шкільних виставок. Наприклад, участь у конкурсі декоративно-ужиткового мистецтва.

Метод емоційно-художнього впливу спрямований на формування естетичних почуттів через безпосереднє переживання краси. Прийомами методу є перегляд картин, концертів, спектаклів; слухання музики, спостереження за природою, святкові події. Наприклад, відвідування музею чи театру, екскурсії на природу.

Метод заохочення і створення ситуацій успіху передбачає підтримку естетичної активності, розвиток віри у власні творчі сили. Наприклад, похвала за гарно виконану художню роботу або оформлення виставки.

Форми естетичного виховання – це способи організації діяльності вихованців, у процесі яких здійснюється естетичний вплив, формуються естетичні почуття, смаки, ідеали та творче ставлення до дійсності. Інакше кажучи, форма естетичного виховання – це зовнішнє вираження організації педагогічного процесу, що забезпечує практичну реалізацію його змісту й методів у певній діяльності (індивідуальній, груповій чи масовій).

Індивідуальні форми естетичного виховання – це такі форми організації роботи, які спрямовані на особистісний розвиток і творчі здібності конкретної людини, враховуючи її інтереси, рівень естетичної культури, здібності та емоційний досвід.

Індивідуальні форми передбачають безпосередню взаємодію педагога з вихованцем. Їх мета – розкрити власний естетичний потенціал; розвинути художній смак і творче мислення; сформулювати індивідуальне бачення краси та гармонії; виховати потребу у самовираженні через мистецтво чи іншу творчу діяльність.

Такі форми дають змогу вихователю глибше впливати на емоції, інтереси, мотивацію дитини, сприяючи її особистісному духовному розвитку. Вони розвивають самостійність та ініціативу; враховують індивідуальні здібності та смаки вихованця; формують глибше, усвідомлене ставлення до краси; сприяють становленню естетичного ідеалу та самореалізації особистості.

Основні індивідуальні форми естетичного виховання – це індивідуальні бесіди – обговорення з учнем його вражень від творів мистецтва, поведінки, стилю, культури. Індивідуальні консультації – поради щодо вдосконалення художніх чи творчих умінь (спів, малювання, декламація, дизайн тощо). Творчі завдання, виконання індивідуальних проєктів, малюнків, літературних творів, музичних композицій. Портфоліо або персональні виставки – представлення власних творчих досягнень.

Самостійна творча діяльність – участь у конкурсах, створення власних художніх робіт удома або в студії.

Практикують також групові форми естетичного виховання – це такі форми організації виховного процесу, які передбачають спільну діяльність невеликої групи дітей, учнів чи студентів, об'єднаних спільними інтересами або завданнями естетичного характеру.

Основна мета таких форм – розвиток художніх здібностей, естетичних почуттів, колективної творчості та взаємоповаги в процесі спільної діяльності. На відміну від індивідуальних форм, групові дозволяють створити середовище співпраці, змагання, взаємодопомоги, де кожен учасник відчуває себе частиною творчого колективу. Саме у спільній діяльності людина краще розкриває свої таланти, вчиться бачити й оцінювати красу через спілкування з іншими.

Групові форми естетичного виховання мають потужний виховний потенціал. Вони формують колективні цінності та взаємоповагу; розвивають естетичний смак і художню культуру; сприяють самовираженню та самореалізації особистості; виховують відпо-

відальність, працелюбність, наполегливість; допомагають відчутти єдність краси, мистецтва і людських стосунків. Завдяки таким формам діти вчаться бачити прекрасне не лише в мистецтві, а й у людських взаєминах, у спільній праці, у природі, тобто в самому житті.

Групові форми естетичного виховання мають низку характерних ознак: спільна мета та колективний результат. Учасники об'єднані творчим завданням – постановкою вистави, оформленням свята, створенням виставки, підготовкою художнього номера тощо. Активна взаємодія учасників, виявляється під час спільної роботи, коли виникає обмін ідеями, емоціями, досвідом, що підсилює виховний вплив. Розвиток комунікативних якостей, передбачає участь вихованців у групових формах виховує вміння співпрацювати, слухати інших, аргументовано висловлювати свою думку. Взаємне виховання, коли вихованці переймають елементи художньої культури одне від одного, формують спільні естетичні цінності. Емоційна насиченість, що виявляється під час спільних творчих заходів, які викликають сильні почуття радості, гордості, захоплення, задоволення від досягнутого результату.

Розглянемо основні види групових форм естетичного виховання.

Гуртки та студії мистецького спрямування є однією з найпоширеніших форм, у якій вихованці регулярно займаються певним видом мистецтва – малюванням, співом, хореографією, театром, декоративно-ужитковою творчістю, музикою. Робота в гуртках і студіях формує у дітей художній смак, дисципліну, почуття колективізму та відповідальності. Педагог виступає не лише керівником, а й партнером у творчому пошуку, допомагає кожному вихованцю знайти власний стиль і напрям самовираження.

Колективні творчі справи – це заходи, у яких бере участь група учнів або весь клас – наприклад, підготовка і проведення тематичних свят, вистав, концертів, виставок, проєктів з оформлення школи чи громади. У процесі такої діяльності діти навчаються естетично мислити, працювати над образом, поєднувати кольори, музику, слово, рух, а також оцінювати власний і чужий творчий внесок.

Експерсії та походи культурно-естетичного спрямування. Велике виховне значення мають експерсії до музеїв, театрів, га-

лерей, архітектурних пам'яток, природних заповідників. У груповому сприйнятті краси природи чи мистецтва виникають спільні емоції, які поглиблюють естетичні переживання та залишають сильне враження на все життя.

Колективні художні акції та конкурси, що передбачають участь у спільних виставках, фестивалях, оглядах художньої самодіяльності стимулює прагнення до творчого самовираження. Конкурси не лише розкривають індивідуальні таланти, а й сприяють взаємному натхненню та підвищенню естетичної культури групи.

Щоб групові форми естетичного виховання дали позитивний результат, педагог повинен: створювати атмосферу довіри та творчої свободи, де кожен учасник може вільно висловити свої думки й ідеї. Враховувати вікові та індивідуальні особливості учасників, щоб усі відчували себе рівноправними членами колективу. Підтримувати ініціативу та самостійність вихованців, заохочувати їх до творчих пошуків. Поєднувати різні види мистецтва, щоб розвивати багатосторонній естетичний досвід. Проводити рефлексію, тобто обговорення результатів роботи, аналіз естетичних вражень і почуттів після проведеного заходу.

Групові форми естетичного виховання – це ефективний засіб формування духовно багатой, творчої та гармонійно розвиненої особистості. Вони поєднують навчальний, виховний і культурний аспекти, забезпечують активну участь кожного у створенні краси та її сприйнятті. Саме через спільну творчу діяльність формується потреба в красі, прагнення до гармонії й добра, що становить основу високої естетичної культури людини.

Масові форми естетичного виховання – це такі форми організації виховної діяльності, в яких бере участь велика кількість людей, об'єднаних спільною естетичною метою. Вони спрямовані на залучення широкого кола учасників до сприйняття та творення прекрасного, розвиток емоційно-естетичної культури, художнього смаку й громадянської активності. На відміну від індивідуальних і групових форм, масові заходи мають суспільний, публічний характер. Вони викликають сильні емоції, створюють відчуття єдності, спільної радості, гордості та натхнення. Масові форми мають великий виховний потенціал, оскільки охоплюють значну кількість учасників і глядачів, формують колективне естетичне середовище.

Мета масових форм естетичного виховання – це поширення естетичної культури, формування у людей здатності відчувати, розуміти й творити красу в різних сферах життя.

Основними завданнями масових форм виховної роботи є: залучення широких верств учнів чи населення до участі в культурно-мистецькому житті; поширення знань про мистецтво, національну та світову культурну спадщину; розвиток естетичних почуттів, патріотичних і моральних якостей; формування активної громадянської позиції через участь у спільних творчих заходах; виховання любові до рідної культури, традицій, природи, праці.

Основними видами масових форм естетичного виховання є: святкові заходи та культурно-мистецькі свята. Це найпоширеніший вид масових форм. До них належать шкільні й народні свята (День вишиванки, Свято весни, День української культури, Свято музики); урочистості, присвячені видатним подіям чи діячам культури; театралізовані дійства, ярмарки, флешмоби, концерти. Такі заходи поєднують музику, поезію, танець, костюм, образотворче мистецтво – тобто створюють синтетичний естетичний вплив, який діє одночасно на розум, почуття й уяву.

Виставки, фестивалі, конкурси мають за ціль виявити та підтримати творчі здібності дітей і молоді, дати можливість проявити свої таланти.

Це можуть бути виставки малюнків, фотографій, декоративно-ужиткових виробів; фестивалі дитячої творчості, конкурси пісні, танцю, театральної майстерності; огляди художньої самодіяльності.

Підготовка до таких подій стимулює творчу активність, виховує відповідальність, прагнення до досконалості. Учасники вчаться оцінювати власні результати й результати інших, розвивають почуття смаку та естетичного судження.

Концерти та театральні постановки – це масові мистецькі виступи, сильний засіб емоційного впливу на глядачів. Участь у концерті чи спектаклі формує почуття колективної єдності, сценічну культуру, естетику руху, мовлення, костюму. Глядачі ж отримують можливість долучитися до світу мистецтва, відчуті піднесення, захоплення, гордість за таланти свого колективу.

Експерсії, культурні подорожі, зустрічі з митцями. Велике значення мають масові експерсії до музеїв, театрів, виставкових залів, історичних місць. Під час таких заходів відбувається безпо-

середнє знайомство з творами мистецтва, архітектурою, природними ландшафтами. Зустрічі з художниками, акторами, письменниками формують у молоді повагу до мистецтва, розуміння праці митця, сприяють розвитку духовних інтересів.

Дні культури та тижні мистецтв проводяться у школах, коледжах, університетах, громадах і передбачають серію тематичних подій: виставок, лекцій, концертів, вікторин, художніх читань. Протягом кількох днів учасники занурюються в атмосферу мистецтва, знайомляться з різними його видами, що сприяє формуванню цілісного естетичного світогляду.

Для того, щоб масові форми естетичного виховання мали глибокий виховний ефект, педагог або організатор повинен дотримуватися певних умов: ідейна та художня цінність заходів. Усі події повинні нести високу морально-естетичну ідею, формувати в учасників прагнення до добра, краси, гармонії. Активна участь вихованців у підготовці. Важливо не лише показати готовий захід, а й залучити дітей до його організації, до виготовлення декорацій, написання сценарію, оформлення сцени. Емоційна насиченість, захід має викликати щирі почуття, залишати сильні позитивні враження. Тематика масових заходів повинна відображати актуальні події, народні традиції, досягнення культури й мистецтва. Масові форми мають проводитись регулярно, щоб естетичний вплив був сталим і послідовним.

Через участь у масових мистецьких подіях людина відчуває себе частиною великої спільноти, залученою до збереження і розвитку культурних цінностей.

Масові форми естетичного виховання – це потужний інструмент впливу на духовний світ людини. Вони поєднують колективні емоції, творчу активність і публічність, сприяючи утвердженню ідеалів добра, краси й гармонії в суспільстві. Завдяки масовим заходам формується естетична культура народу, розвивається почуття національної гідності, зростає духовне багатство особистості. Саме тому масові форми естетичного виховання мають бути невід’ємною частиною виховної роботи освітніх і культурних закладів, адже через них краса стає справжнім джерелом духовного розвитку кожної людини.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке масові форми естетичного виховання?
2. Які особливості відрізняють масові форми від індивідуальних і групових?
3. Назвіть основні види масових форм естетичного виховання та наведіть приклади кожного з них.
4. Яке виховне значення мають масові культурно-мистецькі заходи для розвитку особистості?
5. Які педагогічні умови забезпечують ефективність проведення масових форм естетичного виховання?
6. Як масові форми естетичного виховання сприяють формуванню естетичного смаку та духовного світу людини?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрущук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Аліксійчук О. С. Морально-естетичне виховання учнів початкових класів засобами української народної музики; Кам'янець-Подільський держ. ун-т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т, 2004. 123 с.
3. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
4. Беланова Р. А. Естетичне виховання учнів у школах США : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Беланова Римма Анатоліївна ; Східноукраїнський ун-т, Луганський держ. педагогічний ін-т ім. Т.Г.Шевченка. Луганськ, 1997. 18 с.
5. Біруля В. В. Естетичне виховання підлітків засобами художньої літератури у позашкільних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07; Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон, 2012. 244 с.
6. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
7. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Срьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.

8. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.
9. Чуриліна Л. М. Морально-естетичне виховання підлітків засобами шкільного театру ляльок [Текст] : дис... канд. пед. наук: 13.00.01 АПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 1995. 186 с.

Тема: Екологічне виховання

План

1. Поняття про екологічне виховання.
2. Методи та форми екологічного виховання.

1. Поняття про екологічне виховання.

Екологічне виховання є важливим складником загального процесу виховання та освіти, оскільки воно формує у особистості ціннісне ставлення до природи, здатність до раціональної поведінки у природному середовищі та усвідомлення відповідальності за збереження довкілля. У сучасному світі, коли глобальні екологічні проблеми набувають загрозливих масштабів, завдання екологічного виховання набуває особливої актуальності. Воно спрямоване на формування у дітей та молоді екологічної культури, екологічного мислення, активної позиції у збереженні природних ресурсів та довкілля.

Екологічне виховання – це цілеспрямований процес формування у людини системи знань про природу, екологічних цінностей, правил поведінки у довкіллі, умінь і навичок раціональної взаємодії з навколишнім середовищем, а також розвитку екологічного мислення і свідомої екологічної поведінки.

Науковці пропонують різні визначення цього поняття. Наприклад, І.Є. Зязюн визначав екологічне виховання як процес формування у людини екологічної культури, спрямованої на розуміння законів природи та відповідальної взаємодії з довкіллям. В.М. Капінос підкреслював, що екологічне виховання включає розвиток ціннісного ставлення до природи, готовності захищати довкілля і брати участь у суспільно-корисній природоохоронній діяльності. Н.А. Бойко визначав його як систему заходів, які формують екологічне мислення, екологічну свідомість та практичні навички охорони навколишнього середовища. Зарубіжний педагог Дж. Дьюї, підкреслював значення активного навчання і практичної діяльності для формування екологічної свідомості.

Таким чином, екологічне виховання охоплює не тільки передачу знань про природу, але й формування моральних та соціальних цінностей, що забезпечують свідому і відповідальну поведінку людини у природному середовищі.

Основними завданнями екологічного виховання є:

1. Формування екологічної свідомості. Розвиток уявлення про взаємозв'язок людини і природи, значення природних ресурсів для життя суспільства та кожної людини. Усвідомлення причин і наслідків негативного впливу людини на довкілля, розвиток критичного мислення щодо екологічних проблем.

2. Формування екологічної культури і цінностей. Засвоєння норм поведінки у природі, етичного ставлення до всіх живих істот. Виховання почуття відповідальності за стан навколишнього середовища.

3. Розвиток практичних умінь і навичок. Оволодіння методами збереження природних ресурсів, сортування сміття, економії води та енергії. Участь у природоохоронних заходах, дослідницькій та волонтерській діяльності.

4. Формування активної громадянської позиції. Стимулювання участі у соціальних та природоохоронних проєктах, екологічних акціях. Поширення ідей сталого розвитку у спільноті.

5. Розвиток емоційного та естетичного ставлення до природи. Формування здатності переживати красу природи, любити і цінувати її, виховання співчуття до тварин і рослин.

У методиці виховної роботи розрізняють кілька підходів до екологічного виховання:

1. Інформаційно-пізнавальний: основна увага приділяється науковим знанням про природу, екосистеми, екологічні проблеми. Реалізується через уроки природознавства, географії, біології, інтерактивні лекції, презентації та навчальні проєкти.

2. Ціннісно-орієнтований формує у дітей ціннісне ставлення до природи, моральну відповідальність за довкілля. Використовуються бесіди, дискусії, перегляд і аналіз фільмів, художньої літератури з екологічним змістом.

3. Діяльнісний (практичний) спрямований на формування конкретних навичок раціональної поведінки в природі. Включає практичні заняття, експерименти, волонтерську та суспільно-корисну діяльність (прибирання територій, посадка дерев, догляд за рослинами).

4. Комплексний поєднує всі попередні підходи та інтегрує екологічне виховання у всі сфери навчання і життя школи.

Реалізується через проекти, інтегровані уроки, клуби юних екологів, екскурсії на підприємства та природні об'єкти.

У контексті Нової української школи (НУШ) екологічне виховання набуває особливого значення: інтеграція знань і практики: уроки інтегрують екологічні теми з природознавством, біологією, трудовим вихованням та мистецтвом. Розвиток компетентностей: формуються ключові компетентності учнів, зокрема екологічна та громадянська. Акцент на практичну діяльність: учні не лише отримують знання, а й реалізують проекти, доглядають за рослинами, сортують відходи, беруть участь у волонтерських акціях. Екологічне виховання спрямоване на формування екологічної культури.

2. Методи та форми екологічного виховання.

Екологічне виховання може здійснюватися через різні форми:

У навчальному процесі на уроках природознавства та біології шляхом вивчення законів природи, екосистем, охорони довкілля; обговорення проблем забруднення, кліматичних змін.

Інтегровані уроки, які передбачають поєднання екологічних тем з літературою, історією, мистецтвом або трудовим навчанням для формування комплексного розуміння взаємозв'язку людини і природи.

Проекти у формі дослідницьких робіт, створення «екологічних карт» школи чи місцевості, аналіз екологічного стану довкілля.

Лабораторні роботи – практичні дослід з водою, ґрунтом, повітрям; спостереження за ростом рослин, розвитком тварин.

Конкурси малюнків і досліджень – творчі роботи учнів на екологічну тематику, участь у науково-практичних конкурсах і виставках.

Ці форми дозволяють учням не лише отримувати знання, але й застосовувати їх на практиці, формуючи екологічне мислення та відповідальність за довкілля.

Позакласні та позашкільні заходи: екологічні клуби, природоохоронні акції, екскурсії до заповідників і парків, участь у фестивалях, тематичних конкурсах і квестах.

Формами екологічного виховання у позакласній діяльності та громаді є екологічні клуби та гуртки: створення шкільних еко-клубів («Зелена планета», «Юні екологи»). Проведення зустрічей, лекцій, дискусій з питань охорони довкілля. Організація проєктів зі збереження природи: посадка дерев, створення шкільного гербарію, розведення рослин.

Мають місце також практичні екологічні акції (прибирання території школи, парків, водойм. Акції зі збору вторсировини: паперу, пластику, батарейок. Участь у міських чи обласних екологічних проєктах та конкурсах).

Позитивно зарекомендували себе екскурсії та польові дослідження, відвідування ботанічних садів, зоологічних парків, заповідників, спостереження за рослинами і тваринами у природному середовищі, проведення польових досліджень стану ґрунту, води, повітря.

Сприяють розвитку творчості вихованців творчі та освітні заходи. Серед яких: конкурси малюнків, плакатів, фото- та відеоробіт на екологічну тематику; виставки робіт учнів з екопроєктів; літературні та театральні постановки, присвячені проблемам екології. Громадські ініціативи та волонтерство є свідченням самоорганізації учнів. Серед них участь у волонтерських екологічних рухах, проведення інформаційних кампаній у школі та громаді щодо збереження природи, організація збору коштів та матеріалів для природоохоронних проєктів.

Ці форми дозволяють учням не лише отримувати знання, а й активно застосовувати їх у реальному житті, формуючи екологічну свідомість, відповідальність та навички колективної роботи.

Сім'я та громада створюють умови для екологічного виховання учнів. Через родинні традиції, приклад батьків, участь у громадських екологічних акціях, волонтерські проєкти досягаються провідні завдання екологічного виховання. Наприклад, родинні традиції та звички (спільне сортування сміття вдома. Догляд за садом, кімнатними рослинами, тваринами. Проведення сімейних екопікніків, походів, де діти вчаться бережливому ставленню до природи). Приклад батьків (діти наслідують поведінку дорослих: економне використання ресурсів, ощадливе споживання, бережливе ставлення до води, електроенергії). Родина демонструє активну участь у збереженні природи, що мотивує

дитину до екологічних дій. Участь вихованців у громадських екологічних акціях (шкільні та міські суботники, прибирання парків та водойм, волонтерські проекти: збір вторсировини, озеленення територій, екофлешмоби). Волонтерські проекти (додання дітей до громадських ініціатив щодо охорони довкілля, проведення інформаційних кампаній у місцевих громадах, популяризація екологічних звичок серед жителів).

Таким чином, сім'я та громада формують моральні та практичні навички екологічної поведінки, допомагають дітям усвідомити важливість особистої відповідальності за природу.

Форми екологічного виховання через масмедіа та сучасні технології, книги та журнали. Зокрема, навчальні та художні видання з екологічною тематикою, енциклопедії природи, комікси про захист довкілля. Дітям доступні книги з простими порадами щодо екоповедінки, історії про охорону природи. Фільми та мультфільми Освітні документальні фільми про тваринний і рослинний світ, кліматичні зміни, екологічні проблеми. Мультфільми з екоповчанням, що формують у дітей відповідальне ставлення до природи. Мультимедійні презентації та онлайн-курси. Використання інтерактивних презентацій, навчальних відео, онлайн-уроків для пояснення екологічних процесів і проблем. Сайти та соціальні мережі.

Поширення інформації про екологічні акції, волонтерські проекти, корисні поради щодо збереження довкілля. Створення спільнот у соцмережах, де учні можуть ділитися досвідом, обговорювати проблеми та пропонувати рішення.

Такі технології роблять екологічне виховання цікавішим, доступнішим та інтерактивним, дозволяють дітям не лише отримувати знання, а й застосовувати їх у повсякденному житті.

Засобами екологічного виховання є підручники та навчальні посібники – містять систематизовані знання з природознавства, біології, географії та екології. Лабораторне обладнання та прилади – мікроскопи, термометри, комплекти для дослідів із водою, ґрунтом, повітрям. Дидактичні матеріали та таблиці – схеми екосистем, плакати «коло життя», ілюстрації забруднення природи. Проекти та дослідницькі завдання – створення екологічних карт, аналіз стану довкілля в школі чи районі. Засобами позакласної діяльності є книги та журнали – пізнавальна та художня літера-

тура з екологічною тематикою. Фільми та мультфільми – документальні та художні, що показують природу та її проблеми. Інтернет-ресурси та соціальні мережі – інтерактивні уроки, відео, форуми, онлайн-акції з охорони природи. Мультимедійні презентації та інтерактивні додатки.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке екологічне виховання та які його основні завдання?
2. Яке значення екологічного виховання для формування свідомого ставлення до природи?
3. У чому полягає роль сім'ї та громади у процесі екологічного виховання?
4. Як масмедіа та сучасні технології впливають на формування екологічної свідомості?
5. Наведіть приклади форм екологічного виховання у навчальному процесі.
6. Які сучасні технології можуть підсилити ефективність екологічного виховання?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистісно орієнтоване. *Енциклопедія позашкільної освіти*. Рівнен. держ. гуманітар. ун-т, Рівнен. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ; [голов. ред. Г. П. Пустовіт]. Рівне, 2017. С. 44–46.
4. Бех І. Д. Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності [Електронний ресурс]. *Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція* : 36. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (м. Полтава, 23 берез. 2017 р.) / редкол.: С. Д. Максименко, М. І. Степаненко, С. М. Шевчук, Н. В. Сулаєва [та ін.]. 2017. С. 31–36. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7947>

5. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
6. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
7. Про концепцію екологічної освіти в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
8. Уренова А. С., Клеєвська В. Л. Екологічна освіта і екологічне виховання як шляхи покращення стану довкілля URL: https://eprints.kname.edu.ua/65690/1/NUUEK_2023-312-315.pdf
9. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Економічне виховання

План

1. Поняття про економічне виховання.
2. Форми та методи економічного виховання.
3. Засоби економічного виховання.

1. Поняття про економічне виховання.

Економічне виховання – це процес формування у громадян, зокрема у молоді, розуміння основ економіки, розвитку економічних навичок і здатності приймати обґрунтовані фінансові та економічні рішення в повсякденному житті. Воно включає в себе не лише знання економічних термінів та теорій, а й розуміння того, як працює економіка на рівні сім'ї, підприємства, держави та світу.

Ключовими аспектами економічного виховання є:

- Фінансова грамотність, що проявляється як вміння управляти своїми фінансами, планувати бюджет, розуміти концепції заощаджень, інвестицій, кредитування та страхування.
- Основи ринкової економіки передбачають розуміння вихованцями того, як функціонують ринки, як встановлюються ціни, що таке попит і пропозиція, а також важливість конкуренції.
- Підприємництво та інновації орієнтовані на розвиток уявлення про те, як створюються та управляються підприємства, як працюють стартапи та інноваційні процеси.
- Соціальна відповідальність спрямована на виховання усвідомлення того, як економічні рішення впливають на навколишнє середовище, соціальну сферу та майбутні покоління.
- Економічна політика передбачає знання основних принципів державної економічної політики, бюджетування, податкової системи, а також соціальних програм і субсидій.

Економічне виховання дозволяє молоді краще розуміти не лише теоретичні концепції, але й практично застосовувати ці знання в повсякденному житті, готуючи їх до активної участі в економічному житті суспільства.

2. Методи економічного виховання – це способи та прийоми, що використовуються для формування у людей економічних знань, навичок і ставлення до фінансів, економічних процесів і бізнесу. Вони можуть бути різними в залежності від віку, цілей та контексту навчання. Ось кілька основних методів економічного виховання:

Теоретичні методи – це методи, які полягають у передачі знань через лекції, навчальні матеріали, книги, статті тощо. Основна мета цих методів – це донести основні економічні концепції та теорії. Серед методів цієї групи виділяються лекції та семінари. Під час їхнього проведення відбувається викладання основних економічних понять та теорій, наприклад, інфляції, ринкової рівноваги, макро- та мікроекономіки. Мають місце обговорення та дискусії. Ми розуміємо їх як групові обговорення економічних проблем, де кожен може висловити свою точку зору, аналізуючи різні аспекти.

Практичні методи базуються на навчанні через практичні завдання, ситуації або рольові ігри, що дають можливість застосовувати економічні знання в реальних або моделюваних умовах. Серед методів цієї групи виділяються практичні завдання та кейс-стаді. Це задачі, які вимагають від учнів або студентів використання економічних знань для вирішення конкретних ситуацій (наприклад, складання бізнес-плану, розрахунок бюджету, аналіз фінансових показників компанії). Важливі також рольові ігри та симуляції. Тобто, створення ігор, де учасники займають ролі підприємців, інвесторів, споживачів і мають змогу зрозуміти, як їхні дії впливають на економіку.

Інтерактивні методи економічного виховання базуються на активному залученні учасників до процесу навчання. Вони дозволяють інтегрувати теорію з практикою, заохочуючи учнів активно взаємодіяти.

Методи групової роботи та проєктів практикують як колективне розв'язування завдань, де учасники працюють у групах, вирішуючи реальні економічні проблеми або створюючи проєкти (наприклад, стартап).

Обговорення та дебати: Обговорення важливих економічних питань з подальшими дебатами щодо різних підходів до вирішення проблем.

Мультимедійні та технологічні методи.

Цей метод включає використання технологій і мультимедійних засобів для поглиблення розуміння економічних процесів.

Інтерактивні онлайн-курси та вебіари: Використання платформ для онлайн-навчання, де студенти можуть слухати лекції, проходити тести, виконувати практичні завдання і отримувати зворотній зв'язок.

Моделювання економічних процесів через комп'ютерні програми: Використання спеціальних програм для моделювання економічних ситуацій і прогнозування наслідків економічних рішень.

Проектно-орієнтоване виховання передбачають виконання учасниками проєктів, що пов'язані з реальними економічними ситуаціями або проблемами.

Створення бізнес-планів: Практичне створення плану для стартапу або розвитку бізнесу з урахуванням економічних умов.

Фінансові та економічні аналізи: Вивчення конкретних підприємств чи економічних явищ і складання аналітичних звітів.

Метод дослідження передбачає самостійно або в групах здійснення дослідження в конкретній галузі економіки, щоб набути глибоких знань.

Економічні дослідження: Завдання на збір та аналіз економічної інформації для вирішення практичних завдань або вивчення тенденцій на ринку.

Огляд літератури: Робота з науковими та популярними економічними джерелами для глибшого розуміння процесів і теорій.

Метод вивчення через помилки заснований на тому, що виховання через помилки є важливим аспектом розвитку практичних навичок. Коли учні допускають помилки, вони можуть отримати цінний досвід і зрозуміти, чому той чи інший підхід не працює.

Аналіз помилок в бізнесі: вивчення прикладів компаній, які не досягли успіху, щоб зрозуміти, де вони припустилися помилок у своїй стратегії або управлінні фінансами.

Метод навчання через досвід полягає в тому, щоб надавати учасникам можливість отримати реальний досвід у сферах економіки, фінансів, підприємництва.

Стажування та практики: участь у реальних економічних процесах через стажування в компаніях або державних органах.

Мінібізнеси та стартапи: створення власних проєктів або бізнесів, навіть у рамках навчальних закладів, щоб зрозуміти всі нюанси економічної діяльності.

Метод ціннісно-орієнтованого навчання спрямований на формування у вихованців правильного ставлення до економічних принципів, відповідальності перед суспільством і навколишнім середовищем.

Виховання соціальної відповідальності: навчання тому, як економічні рішення можуть впливати на громаду, навколишнє середовище, а також на сталий розвиток.

Ці методи можна комбінувати для досягнення найкращих результатів у навчанні та розвитку економічних навичок у молоді. Використання різноманітних підходів дозволяє зробити економічне виховання більш ефективним і цікавим.

Умови ефективного використання методів економічного виховання учнів.

Врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Методи економічного виховання повинні відповідати віку, рівню розвитку, інтересам та життєвому досвіду дітей. Молодші школярі краще сприймають знання через ігрові ситуації, казкові образи, наочність. Учні середньої школи потребують практичних прикладів, економічних задач, рольових ігор. Старшокласникам доцільно пропонувати проєктну діяльність, дослідження, бізнес-плани, аналіз реальних економічних ситуацій. Наприклад, у 5 класі ефективний виховний вплив матиме гра «Шкільний магазин», а в 10 класі – розробка бізнес-плану кав'ярні.

Поєднання теорії з практикою іще одна важлива умова економічного виховання. Економічні знання мають підкріплюватися практичною діяльністю, яка допомагає учням зрозуміти цінність праці, ресурсів і грошей. Практична спрямованість забезпечує глибше засвоєння понять «дохід», «витрати», «бюджет», «прибуток». Наприклад, під час вивчення теми «Бюджет сім'ї» учні складають власний план доходів і витрат, проводять аналіз за місяць.

Системність і послідовність виховного процесу. Економічне виховання має бути не епізодичним, а системним, послідовним – від початкових уявлень до свідомого розуміння економічних законів. Методи повинні добиратися з урахуванням загальної мети виховання, змісту навчальних предметів і вікових можливостей.

Наприклад, від виховання ощадливості в початкових класах – до формування підприємницької компетентності у старшій школі.

Активна позиція учнів у процесі навчання зумовлена тим, що ефективність методів зростає, коли учні не є пасивними слухачами, а активними учасниками економічної діяльності.

Потрібно створювати умови для самостійності, ініціативності, творчості. Наприклад, проведення шкільного ярмарку, де учні самі планують асортимент, ціни, рекламу, облік прибутку.

Використання різноманітних форм і методів як умова передбачає поєднання словесних, наочних і практичних методів робить виховання більш результативним. Доцільно чергувати лекції, бесіди, дискусії з іграми, тренінгами, проєктами, інтегрованими уроками. Наприклад, після теоретичного пояснення поняття «ринку» – проведення гри «Мінібіржа» або економічного квесту.

Зв'язок економічного виховання з реальним життям як умова ефективного використання методів економічного виховання вимагає, щоб матеріал був життєвим, практичним, сучасним. Учні повинні бачити, як економічні знання застосовуються у повсякденному житті – у сім'ї, школі, громаді. Наприклад, обговорення реальних економічних новин, ситуацій з місцевого бізнесу, знайомство з діяльністю підприємців громади.

Особистий приклад учителя та батьків спрямований на те, що ефективність виховання значно підвищується, якщо педагог сам демонструє економічну культуру: ощадливість, відповідальність, чесність у фінансових справах. Важливе значення має співпраця школи та сім'ї, адже вдома закладаються основи економічної поведінки.

Використання сучасних інформаційних технологій як умова використання методів економічного виховання передбачає, що цифрові ресурси роблять процес виховання інтерактивним і привабливим. Онлайн-ігри, економічні симулятори, навчальні відео допомагають моделювати реальні економічні ситуації. Наприклад, використання онлайн-симулятора «Власний бізнес» або гри «Cash Flow для школярів».

Важливою умовою є позитивна мотивація педагога та добросовісне ставлення до учнів. Вихованці повинні усвідомлювати, для чого їм потрібні економічні знання, бачити користь у повсякденному житті. Важливо створювати ситуації успіху, заохочу-

вати ініціативу, підтримувати інтерес через конкурси, рейтинги, ігрові форми.

У сучасних умовах неможливо оминати увагою таку умову як партнерська взаємодія з громадою та підприємствами. Вона передбачає залучення місцевих підприємців, банків, фермерських господарств допомагає показати учням практичний бік економіки. Це сприяє формуванню у вихованців соціальної зрілості та розуміння реального економічного життя.

Форми економічного виховання учнів – це способи організації діяльності школярів, спрямовані на формування у них економічних знань, умінь, навичок і відповідального ставлення до праці, ресурсів та грошей.

Основні форми економічного виховання можна поділити на навчальні, позакласні та позашкільні.

Навчальні форми використовуються у процесі навчання на уроках. Доцільно розглянути такі форми виховної роботи в закладах загальної середньої освіти:

- уроки економіки (у старших класах). Це основна форма навчання, де учні отримують систематизовані знання з основ економіки, фінансової грамотності, ринкових відносин, попиту і пропозиції, податків тощо. Мета таких форм роботи сформувати базове економічне мислення, навчити аналізувати економічні процеси. Наприклад, теми: «Доходи і витрати сім'ї», «Підприємництво», «Роль грошей в економіці» та інші. Вивчення таких тем формує базову економічну культуру вихованців. Корисними будуть інтегровані уроки (математика та економіка, географія та економіка, трудове навчання та підприємництво). Такі уроки поєднують економічний зміст з іншими предметами, що робить знання практичними й життєвими. Метою інтегрованих уроків є показати зв'язок економіки з різними сферами життя людини. Наприклад, можна інтегрувати математику та економіку – обчислення відсотків, податків, прибутку; географію та економіку – вивчення світового господарства, ресурсів; трудове навчання та підприємництво – створення і просування власного виробу.

Практичні роботи та ділові ігри як форма виховання дають можливість учням застосовувати знання на практиці, розвивають

вміння приймати рішення, працювати в команді, планувати фінанси.

Мета такої форми виховання у тому, щоб сформувати практичні навички економічної поведінки. Наприклад, складання сімейного бюджету; планування власної справи; моделювання роботи магазину чи банку; рольова гра «Підприємство» та ін..

Проектна діяльність передбачає створення мінібізнес-планів, екомаркетів, ярмарків. Вона передбачає розробку вихованнями і реалізацію власних економічних ідей учнів. Метою є розвинути творчість, ініціативність, підприємливість і відповідальність за результати праці. Наприклад, створення бізнес-плану шкільного кафе або майстерні; проведення шкільного ярмарку; організація екомаркету з продажу екологічної продукції.

Економічні диктанти, вікторини, задачі – це форми контролю та закріплення знань, які підвищують інтерес учнів до економіки. Метою є активізувати мислення вихованців, перевірити розуміння ними основних понять. Наприклад, вікторина «Хто хоче стати мільйонером?», економічний кросворд або тест; розв'язання задач на прибуток, кредит, відсотки.

Позакласні форми виховання проводяться у школі, але поза межами уроків; мають виховний і практичний характер. Серед цих форм доцільно виділити: економічні гуртки, клуби (об'єднують учнів, зацікавлених у поглибленому вивченні економіки). Наприклад, у закладі загальної середньої освіти можуть функціонувати гурток «Юний економіст», «Шкільний підприємець».

Шкільні підприємства / кооперативи – дають змогу учням на практиці відчувати себе працівниками, підприємцями. Наприклад, учні можуть долучитися до виготовлення та продаж виробів, шкільні мінікав'ярні, майстерні. |

Конкурси та олімпіади – стимулюють інтерес до економічних знань, формують змагальний дух. Наприклад, олімпіада з економіки, конкурс бізнес-проектів.

Економічні ігри, квести, тренінги – формують командну роботу, практичне мислення, навички прийняття рішень. Наприклад, квест «Подорож грошового знака», тренінг «Як скласти бюджет?». |

Тематичні дні, тижні економіки – такі форми популяризують економічні знання серед усіх учнів школи. Наприклад, «Тиждень фінансової грамотності», «День підприємця». |

Зустрічі з фахівцями – розширюють уявлення учнів про сучасний ринок праці та бізнес. Наприклад, зустріч з банкіром, бухгалтером, фермером, підприємцем.

Позашкільні форми виховання проводяться за межами школи, у співпраці з громадами, організаціями чи підприємствами. Серед позашкільних форм виховання виділимо екскурсії на підприємства, які ознайомлюють вихованців з реальною виробничою, торговою, банківською діяльністю.

Візит до банку, фабрики, фермерського господарства, участь у форумах, ярмарках, виставках – дають можливість презентувати власні ідеї, спілкуватися з однолітками та фахівцями.

Міський ярмарок «Молодь і бізнес», молодіжний економічний форум. Волонтерські проекти – розвивають соціальну відповідальність і фінансову грамотність.

Благодійні ярмарки, акції «Підтримай малого підприємця». |

Онлайн-курси, дистанційні програми – розширюють можливості самоосвіти в економічній сфері. Наприклад, курси «Основи фінансової грамотності», «Молодь і підприємництво».

Індивідуальні та колективні форми виховання спрямовані на особистий розвиток учня. Індивідуальний економічний проект, складання власного бюджету, есе «Моя бачення економічного успіху». |

Колективні – формують спільну відповідальність, уміння працювати в команді.

Класний бізнес-проект, шкільний ярмарок, економічна гра «Шкільне містечко».

Ефективне економічне виховання учнів забезпечується поєднанням різних форм роботи, коли теоретичні знання з уроків підкріплюються практичною діяльністю, іграми, проектами, зустрічами з реальними фахівцями.

Таке поєднання формує у вихованців економічне мислення, фінансову грамотність, підприємливість і готовність до життя в умовах ринкової економіки.

Засоби економічного виховання – це сукупність матеріальних, духовних, інформаційних і педагогічних ресурсів, за допомогою яких здійснюється формування в учнів економічних знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій та культури господарювання. Інакше кажучи, це все те, що використовує педагог, щоб впли-

вати на свідомість, почуття і поведінку школярів у сфері економічних відносин.

Засоби економічного виховання можна класифікувати на такі групи:

Навчально-пізнавальні засоби – це ті ресурси, що забезпечують здобуття учнями знань з економіки. Серед них виділяють підручники і посібники – основне джерело знань; формують уявлення про економічні поняття та закони. Довідкова та науково-популярна література – розширює кругозір, формує інтерес до економічної науки. Наочність (схеми, таблиці, діаграми) – полегшують розуміння економічних процесів. Цифрові освітні ресурси – сучасний засіб навчання, що підвищує мотивацію.

Практично-діяльні засоби, які формують у школярів практичні економічні навички через діяльність. Серед них визначимо такі: праця учнів, ігрові методи, проєктна діяльність, економічні тренінги.

Виховно-культурні засоби формують економічну свідомість, культуру та ціннісні орієнтації. У цій групі назвемо традиції школи та сім'ї, морально-етичні приклади, засоби масової інформації, культура споживання та поведінки.

Інформаційно-комунікаційні засоби – сприяють інтерактивності та залученню учнів до сучасного економічного простору.

Серед них: інтернет-ресурси, економічні симулятори, мультимедійні презентації, відео, подкасти, соціальні мережі та шкільні медіапроєкти.

Таким чином, засоби економічного виховання – це багатогранна система, що охоплює навчальну, практичну, культурну, соціальну та інформаційну сфери. Їхнє ефективне поєднання допомагає сформувати в учнів: економічне мислення, фінансову грамотність, відповідальне ставлення до праці, грошей і ресурсів, готовність до самостійного життя у сучасних економічних умовах.

Запитання для самоперевірки:

1. Що розуміють під ефективністю методів економічного виховання?
2. Які вікові особливості учнів потрібно враховувати під час вибору методів економічного виховання?
3. Чому важливо поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю учнів у процесі економічного виховання?

4. Яку роль відіграє особистий приклад учителя та батьків у формуванні економічної культури школярів?

5. Як використання сучасних інформаційних технологій сприяє підвищенню ефективності економічного виховання?

6. Назвіть основні умови, за яких економічне виховання учнів буде результативним.

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Богдан Т. М., Смолянко Ю. М. Формування основ економічного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 19, т. 2. С. 140-144.
4. Будник О., Терешкун І. Економічне виховання молодших школярів на уроках природничоматематичного циклу
5. URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/1/ter.PDF>
6. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
7. Косович Б. І. Економічна культура як елемент людиноспрямованої економіки. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2022. № 1 (77). С. 67-73.
8. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
9. Фаловська І.Д., Засць Н.О., Чміль Т.В. Економічна освіта школярів у сучасній Україні Молодий вчений. № 12.1 (64.1) грудень, 2018 . URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/12.1/18.pdf>
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.
11. Чучаліна Ю.М. Економічне виховання учнів початкових класів в умовах сьогодення. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 55. Том 3. 2023. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/55/part_3/12.pdf

Тема: Правове виховання

План

1. Поняття про правове виховання та правову культуру особистості.
2. Методи, форми і засоби правового виховання.
3. Умови ефективності правового виховання.

1. У науковій думці існує кілька підходів до визначення сутності правового виховання. Кожен із них розкриває це поняття з різних сторін – через діяльність, вплив або як складний суспільний процес.

За діяльнісного підходу правове виховання розглядається як послідовна та системна діяльність держави, її органів, громадських об'єднань і організацій. Метою цієї діяльності є формування у населення системи правових знань, умінь, навичок, правового мислення та правових почуттів. Тобто акцент робиться на активній дії суб'єктів виховання (держави, школи, суспільства), які цілеспрямовано організовують процес формування правосвідомості громадян.

За підходу через поняття «вплив». Правове виховання трактується як цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість та психологію особистості чи груп людей. Його метою є формування правового способу життя, правової ідеології, стійких переконань і почуттів правового характеру. Результатом цього впливу є високий рівень правової культури і навички юридичного спілкування відповідно до вимог сучасного суспільства.

За діалектичного підходу правове виховання базується на принципах діалектичної філософії, яка розглядає явища в розвитку, взаємозв'язках і суперечностях. Згідно з цим підходом, правове виховання – це всеосяжний суспільний процес, який: охоплює формування правосвідомості та правової культури населення в цілому; залежить від соціально-політичних, економічних і духовних факторів; включає цілеспрямований вплив держави та суспільних інститутів на свідомість конкретних осіб. Таким чином, правове виховання розглядається і як об'єктивне суспільне явище, як цілеспрямована діяльність.

За будь якого з цих підходів правове виховання формує в учнів правову культуру, знання законів, готовність діяти відповідно до норм права, повагу до держави та прав інших людей.

Правова культура – це частина загальної культури суспільства, яка відображає рівень розвитку правосвідомості, правових знань, поваги до закону та вміння діяти відповідно до правових норм. Інакше кажучи, це якість суспільного та індивідуального життя, що характеризується знанням права, дотриманням законів і активною участю в охороні правопорядку.

Учені трактують правову культуру по-різному, але у всіх підходах простежується спільна ідея – єдність знання, ставлення і поведінки у правовій сфері. Правова культура суспільства – це система досягнень людства у сфері права, рівень розвитку правової свідомості, законодавства, судової системи та практики їх застосування. Правова культура особистості – це якісний стан її правосвідомості, який виявляється у знанні законів, переконанні в необхідності їх дотримання та готовності діяти згідно з ними.

Правова культура складається з кількох взаємопов'язаних елементів: правові знання, які передбачають розуміння законів, прав і обов'язків громадянина, основ державного устрою. Правові переконання та цінності, що мають за основу усвідомлення важливості закону, повага до прав інших людей, нетерпимість до порушення закону. Правова поведінка, тобто реальні дії людини, що відповідають правовим нормам (дотримання правил, активний захист своїх прав). Правова активність передбачає участь у суспільному житті, виборах, громадських ініціативах, спрямованих на зміцнення законності. Правова творчість має на увазі участь у вдосконаленні законодавства, ініціатива у створенні нових правових норм.

Правова культура проявляється на різних рівнях: на індивідуальному рівні як культура окремої особистості (знання, поведінка, переконання). На груповому рівні як правова культура колективів, організацій, професійних спільнот. На суспільному рівні як загальний стан правосвідомості, правової системи та правопорядку в державі.

Правова культура має такі функції: пізнавальну – допомагає людині усвідомити зміст і значення правових норм. Регулятивну – сприяє дотриманню законів і правопорядку. Виховну – формує

повагу до права, правомірну поведінку, почуття відповідальності. Оціночну – дає змогу оцінювати дії з позиції «законно – незаконно». Інтегративну – об'єднує людей навколо спільних правових цінностей і принципів. Таким чином правова культура школяра забезпечує стабільність і порядок у суспільстві. Сприяє захисту прав і свобод людини. Виховує відповідального громадянина і правослухняну особистість. Є основою правової держави і громадянського суспільства.

Правова культура – це невід'ємна складова культури особистості й суспільства, показник рівня демократичного розвитку держави. Вона формується шляхом правового виховання, систематичного поширення правових знань та практичного дотримання законів у повсякденному житті.

Правове виховання як компонент змісту виховання має основними завданнями: ознайомлення вихованців з правами та обов'язками громадян; формування у них правомірної поведінки; виховання нетерпимості до порушення законів.

2. Методи, форми і засоби правового виховання.

Методи правового виховання – це способи цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття і поведінку особистості з метою формування в неї правової культури і правомірної поведінки. Вони поділяються на словесні, практичні, стимулюючі та методи самовиховання.

Словесні (інформаційно-пояснювальні) методи спрямовані на формування правових знань і свідомого ставлення до права. До них відносимо: бесіду – найпоширеніший метод, що дозволяє виявити рівень знань учнів і вплинути на їхні переконання. Наприклад, бесіда «Мої права і обов'язки», «Чому потрібно дотримуватися закону?».

Лекція, повідомлення, розповідь – передають вихованцям систематизовану інформацію про правові норми, державні органи, судову систему. Наприклад, лекція на тему «Конституція України – основний Закон держави».

Диспут, дискусія – формують уміння аргументовано висловлювати думку, розвивають правове мислення. Наприклад, дискусії «Чи завжди закон справедливий?», «Свобода і відповідальність».

Розгляд правових ситуацій (кейсів) – допомагає учням навчитися застосовувати норми права в конкретних обставинах.

Практичні методи правового виховання спрямовані на закріплення правових знань у діяльності та формуванні правомірної поведінки.

Серед них виділимо рольові та ділові ігри – відтворюють реальні правові ситуації (судове засідання, робота міліції, виборчий процес). Наприклад, гра «Суд над казковим героєм», «Вибори шкільного парламенту».

Тренінги – навчають навичкам правового спілкування, умінню відстоювати свої права та поважати права інших. Наприклад, тренінг «Як захистити себе від булінгу?».

Практичні заняття – моделюють життєві ситуації, в яких потрібно приймати правові рішення. Наприклад, складання звернення до органів місцевої влади.

Проектна діяльність – передбачає створення учнями власних ініціатив, спрямованих на захист прав людини, підвищення правової культури шкільного середовища. Наприклад, проєкт «Ми проти насильства».

Стимулюючі методи мають завдання спонукати учнів до правомірної поведінки та підвищувати зацікавленість у вивченні права. Серед цих методів виокремимо наступні:

Заохочення – схвалення активної, правомірної поведінки, участі в правових заходах, волонтерстві.

Змагання, конкурси, рейтинги – створюють позитивну мотивацію, підвищують інтерес до правових знань. Наприклад, конкурс «Знавці права», правовий брейнринг.

Покарання (виховного характеру) – використовуються обережно; мета – не приниження, а усвідомлення наслідків порушення правил.

Методи самовиховання формують у школярів внутрішню потребу діяти відповідно до права. До цих методів належать:

Самоаналіз власних вчинків – оцінка своєї поведінки з точки зору закону і моралі.

Самоконтроль – уміння керувати емоціями, уникати порушень дисципліни.

Самоосвіта – вивчення законодавства, правових матеріалів, участь у громадських ініціативах.

Форми правового виховання – це способи організації діяльності, через які реалізуються методи правового виховання. Вони бувають індивідуальні, групові та масові.

До індивідуальних форм належать: індивідуальна бесіда, консультація, робота з учнем, який має проблеми поведінки; виконання особистих правових завдань (написання есе, ведення щоденника правових спостережень). Ці форми дозволяють враховувати рівень розвитку, досвід і потреби конкретного учня.

До групових форм належать: класні години, семінари, тематичні дискусії; правові гуртки («Юний правознавець», «Молодь і закон»); круглі столи, тренінги з питань прав людини, профілактики правопорушень. Групові форми сприяють обміну думками, виховують почуття колективної відповідальності.

Масові форми виховної роботи передбачають залучення до участі у них великої кількості осіб. Серед них виділяють правові тижні та місячники; олімпіади, брейнринги, конкурси плакатів і газет на правову тематику; зустрічі з представниками поліції, юристами, суддями, правозахисниками; екскурсії до суду, органів влади, центрів безоплатної правової допомоги.

Масові заходи підвищують інтерес до права, розширюють кругозір, створюють сприятливе виховне середовище.

Засоби правового виховання – це ресурси, що забезпечують реалізацію форм і методів правового виховання. Вони бувають інформаційні, матеріальні, культурні, соціальні.

Серед засобів виділяють інформаційні засоби (підручники, навчальні посібники з правознавства; правові плакати, схеми, таблиці, мультимедійні презентації); масмедіа – телепередачі, статті, сайти правової тематики; інтернет-ресурси, електронні бібліотеки, онлайн-курси.

Ці засоби сприяють поширенню правових знань серед молоді.

Виділяють також практично-діяльні засоби правового виховання: участь у правових іграх, тренінгах, волонтерських програмах; діяльність шкільного самоврядування, учнівських судів, парламентів; моделювання правових ситуацій у навчальному процесі.

Такі засоби забезпечують активну участь учнів у реальному правовому житті.

Культурно-виховні засоби правового виховання: художня література, кіно, театр, музика, що розкривають морально-правові теми; приклади історичних постатей, які уособлюють ідеали законності та справедливості.

Через культуру формується емоційно-ціннісне ставлення до права.

Соціальні засоби (сім'я, школа, громада, громадські організації, що беруть участь у правовому вихованні; приклад дорослих, поведінка вчителів, батьків, авторитетних осіб).

Соціальне середовище значно впливає на формування правовірної поведінки.

3. Умови ефективності правового виховання.

Ефективність методів, форм і засобів правового виховання забезпечується за таких умов:

- системність і безперервність правового виховання;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів;
- зв'язок із життям, практична спрямованість;
- активна участь учнів у процесі навчання;
- позитивний приклад педагогів і батьків;
- співпраця школи, сім'ї, громади та правоохоронних органів.

Методи, форми і засоби правового виховання є взаємопов'язаними компонентами єдиної системи, спрямованої на формування правової культури особистості. Використання різноманітних форм – від індивідуальної бесіди до масових правових заходів – у поєднанні з інтерактивними методами (ігри, тренінги, проєкти) робить процес виховання цікавим, змістовним і результативним. Сучасне правове виховання повинно спиратися на принципи гуманізму, демократизму, партнерства та практичної спрямованості. Лише за таких умов школа зможе виховати правосвідомого, активного, відповідального громадянина, здатного не лише знати свої права, а й сумлінно виконувати обов'язки, поважати закон і діяти відповідно до норм моралі та права.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке правове виховання та які його основні завдання?
2. Які групи методів правового виховання виділяють у педагогічній практиці? Наведіть приклади кожної групи.

3. У чому полягає відмінність між методами і формами правового виховання?

4. Які форми правового виховання є найефективнішими для роботи з учнями різного віку?

5. Яку роль відіграють засоби (інформаційні, культурні, соціальні) у формуванні правосвідомості школярів?

6. Які умови забезпечують ефективність використання методів, форм і засобів правового виховання у школі?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Барткові О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомен. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Виховання правової компетенції дітей : досвід України та світу : (матеріали до щорічної державної доповіді про становище дітей в Україні (за підсумками 2019 року) «Захист прав дітей в умовах децентралізації влади в Україні») Бібліотека у форматі Д°. 2020. № 4. С. 25-28.
4. Волковецький Д. С. Волковецька С. В. Деякі аспекти правового виховання як засадничого елемента громадянського суспільства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 10. С. 38-41.
5. Зінсу О. І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 10-17.
6. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
7. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
8. Ольховік М. В., Коновалюк О. Ю Громадянська освіта в контексті правового регулювання. *Право і суспільство*. 2022. № 3. С. 186-190.

9. Парута О. Правова соціалізація в шкільному середовищі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2020. Т. 7, № 3. С. 92-97.
10. Смеречак Л. Навчальний тренінг у системі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів в умовах педагогічного університету. *Zbiór raportów naukowych. Perspektywy rozwoju nauki* (28.11. 2012–30. 11.2012). С.62-72.
11. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Статеве виховання

План

1. Поняття про статеве виховання, мета та завдання статевого виховання.
2. Методи і форми статевого виховання.
3. Проблеми та труднощі статевого виховання.

1. Статеве виховання – це процес, який спрямований на формування у молоді правильного ставлення до власного тіла, сексуальності, стосунків між людьми, гендерної ідентичності та сексуального здоров'я. Воно має важливе значення для фізичного та емоційного розвитку підлітків та молоді, а також для формування здорових і відповідальних стосунків у майбутньому.

Зміст статевого виховання включає:

Фізіологічні аспекти (структура та функції репродуктивної системи. Зміни в тілі підлітка під час статевого дозрівання. Основи здоров'я репродуктивної системи та інтимної гігієни).

Психологічні аспекти (емоційний та психологічний розвиток підлітка в період статевого дозрівання. Формування сексуальної ідентичності та гендерної ролі. Взаємовідносини між людьми: дружба, любов, повага до інших).

Моральні та етичні аспекти (формування відповідальності у відносинах між статями. Розуміння важливості згоди та взаємоповаги в сексуальних стосунках. Принципи здорових стосунків, взаємної підтримки та поваги до особистих кордонів іншої людини).

Правові аспекти (законодавство щодо мінімального віку для укладення шлюбу та статевих стосунків. Права і обов'язки щодо сексуального здоров'я. Проблеми сексуальної експлуатації та насильства).

Сексуальне здоров'я та профілактика (профілактика інфекцій, що передаються статевим шляхом. Вагітність і методи контрацепції. Психологічні наслідки незапланованої вагітності та абортів).

Гендерна рівність і сексуальна орієнтація (розуміння гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації. Прийняття різноманіття у поглядах на сексуальність (гомосексуальність, бісексуальність,

трансгендерність тощо). Боротьба з дискримінацією на основі сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності)).

Мета статевого виховання полягає у тому, щоб сформувати у дітей та підлітків правильне, відповідальне та науково обґрунтоване ставлення до власної сексуальності, статевого розвитку і міжособистісних стосунків.

Це передбачає: розвиток знань про фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти статевого розвитку. Формування здорової сексуальної поведінки та культури взаємин. Підготовку до відповідального дорослого життя, сімейних та громадських ролей.

Завдання статевого виховання можна умовно розділити на три групи: освітні завдання, які полягають у тому, щоб надати достовірну інформацію про статевий розвиток, репродуктивну систему та особливості фізіології. Ознайомити з питаннями сексуального здоров'я, контрацепції, профілактики інфекцій.

Виховні завдання: формувати повагу до власного тіла та тіла інших. Виховувати відповідальне ставлення до особистих та суспільних моральних норм. Розвивати навички здорових міжособистісних стосунків і комунікації.

Розвивальні завдання: у тому, щоб розвивати критичне мислення щодо стереотипів і міфів у сфері сексуальності. Сприяти розвитку емоційної та соціальної компетентності. Підтримувати самосвідомість, самоповагу та впевненість у собі.

2. Методи і форми статевого виховання.

Методи статевого виховання – це систематично застосовувані педагогічні прийоми та способи взаємодії вихователя (педагога, психолога, батьків) з дітьми чи підлітками, спрямовані на формування знань про фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти статевого розвитку, виховання здорової сексуальної культури, розвиток відповідальної поведінки у сфері міжособистісних і статевої відносин. Вони забезпечують цілеспрямований вплив на свідомість, емоції, навички та моральні переконання дітей, відповідно до їхнього віку та рівня розвитку.

Методи статевого виховання класифікують на: теоретичні методи:

Лекції та семінари: на яких експерти (педагоги, лікарі, психологи) надають знання про фізіологічні, психологічні та соці-

льні аспекти статевого виховання. Може бути як традиційне викладання, так і інтерактивні форми подачі матеріалу (відео, презентації).

Обговорення та дебати: Групові обговорення дозволяють молоді обговорювати важливі питання, з'ясовувати, що для них є правильним, а що – ні, вчитися поважати думки інших.

Виділяють також практичні методи: рольові ігри та симуляції: Це метод, за допомогою якого учасники можуть вивчати реальні сценарії поведінки в стосунках, вчитися правильно реагувати на певні ситуації (наприклад, збереження особистих кордонів, вибір методу контрацепції).

Демонстрація контрацептивів та гігієнічних засобів: Важливим елементом статевого виховання є навчання молоді правильному використанню засобів контрацепції та правильній інтимній гігієні.

Кейс-стаді: Розгляд реальних або змодельованих ситуацій (наприклад, незапланована вагітність), що дозволяє учням обговорити можливі наслідки і прийняти обґрунтовані рішення.

У роботі зі статевого виховання мають місце також інтерактивні методи: онлайн-курси та вебінари: Ці методи дають можливість вивчати теоретичні та практичні аспекти через інтернет, надаючи доступ до матеріалів у будь-який час. Можна використовувати спеціальні платформи, де підлітки можуть отримати анонімні поради від фахівців.

Відео та мультимедійні ресурси: короткі фільми або мультимедійні програми, що візуалізують важливі аспекти статевого виховання (наприклад, процеси статевого дозрівання або емоційні зміни в період підліткового віку).

Мобільні додатки та інтернет-ресурси: застосунки для смартфонів можуть допомогти молоді відслідковувати менструальний цикл, зрозуміти основи сексуального здоров'я, навчитися правильно планувати сім'ю або отримувати консультації з питань контрацепції.

Анонімні онлайн-консультації дають можливість вихованцям звертатися до лікаря чи психолога анонімно через інтернет-платформи, що дає можливість отримати консультацію з питань, які складно обговорювати особисто.

Серед проєктно-орієнтованих методів виділяють: проєкти та дослідження: Учні можуть проводити дослідження на тему сексуального здоров'я, гендерних ролей, проблем сексуальної освіти у світі. Це дозволяє їм глибше зануритися в тему та висвітлювати важливі проблеми у суспільстві. Має місце також метод ситуаційного навчання:

Аналіз ситуацій: підлітки вивчають різні життєві ситуації (наприклад, як реагувати на пропозицію вступити в статеві стосунки чи як реагувати на сексуальні домагання) і знаходять шляхи вирішення цих ситуацій з точки зору здоров'я, етики та прав людини.

Морально-етичні методи спрямовані на виховання відповідальності: Через обговорення важливості згоди, поваги до іншої людини, етики взаємовідносин учні навчаються розуміти значення особистої відповідальності за свої вчинки.

Розвиток емоційної інтелігентності: Уміння розуміти та правильно реагувати на емоції інших людей є важливим компонентом здорових стосунків.

Статеве виховання має на меті не лише передачу знань про фізіологію, але й формування у молодих людей відповідального ставлення до сексуальності, взаємоповаги та етичних принципів у стосунках. Це виховання повинно бути комплексним й інтегрувати знання з різних аспектів: фізіології, психології, етики, правових норм та соціальних відносин.

Методи виховання повинні бути адаптовані до вікових особливостей і забезпечувати активне залучення молоді до навчання через практичні вправи, рольові ігри, обговорення реальних ситуацій, а також використання сучасних технологій і медіа.

Форма статевого виховання – це організована структура педагогічного процесу, в якій реалізуються методи, засоби та прийоми впливу на дітей і підлітків для формування знань, умінь, навичок і ціннісного ставлення до власної сексуальності та міжособистісних стосунків.

Форми визначають спосіб організації навчально-виховного процесу і залежать від віку учнів, цілей виховання та соціального контексту.

Розрізняють такі форми статевого виховання: індивідуальні форми: особисті консультації та бесіди з учнем. Психологічне

консультування щодо емоційних, психологічних або фізіологічних проблем. Індивідуальна робота над формуванням здорових звичок і самоусвідомлення.

Групові форми: класні години на тему здоров'я, сім'ї та взаємин. Тематичні тренінги та інтерактивні заняття для невеликих груп. Обговорення життєвих ситуацій і рольові ігри.

Наприклад, групова форма статевого виховання. Її сутність у тому, що вона передбачає роботу з невеликою аудиторією учнів або підлітків, де вони активно взаємодіють між собою і з педагогом, обговорюють ситуації, отримують знання та навички у доступній та безпечній формі.

Мета групової роботи полягає у тому, щоб сформувати у підлітків знання про фізіологічні, психологічні та соціальні аспекти статевого розвитку. Розвинути навички здорової комунікації, відповідальної поведінки у стосунках. Стимулювати самопізнання та розвиток емоційної компетентності.

Основними методами є: бесіди та дискусії. Рольові ігри та моделювання життєвих ситуацій. Тренінги на розвиток комунікативних та соціальних навичок. Практичні вправи (наприклад, розпізнавання власних емоцій або кордонів особистого простору).

Структура групового заняття передбачає:

1. Вступна частина (5–10 хв).
 - Ознайомлення учнів з темою та метою заняття.
 - Створення безпечного психологічного середовища.
2. Основна частина (25–35 хв).
 - Обговорення знань про фізіологічні зміни підлітків.
 - Розбір ситуацій з міжособистісних стосунків.
 - Рольові ігри, тренінгові вправи, групові дискусії.
3. Заключна частина (5–10 хв).
 - Підведення підсумків заняття.
 - Відповіді на запитання учнів.
 - Домашнє завдання або рекомендації для самостійної роботи.

Перевагами групової форми є: активна участь учнів у процесі навчання. Можливість обговорювати реальні життєві ситуації. Формування навичок співпраці, емпатії та соціальної відповідальності.

Недоліки та обмеження: не завжди дозволяє індивідуально враховувати особливості кожного учня. Потребує кваліфікованого педагога або психолога для керівництва процесом.

Колективні форми: проекти, конкурси, інформаційні кампанії в школі (буклети, плакати, відеоролики). Клуби здоров'я та молодіжні об'єднання, які пропагують здоровий спосіб життя. Лекції та семінари для великої аудиторії учнів або студентів.

Позакласні та інтегровані форми: екскурсії до медичних та соціальних установ, музеїв здоров'я. Інтегровані уроки (біологія + здоров'я, психологія + міжособистісні стосунки). Тематичні вечори, фестивалі та просвітницькі заходи.

На вибір форми статевого виховання впливають: відповідність віковим і психологічним особливостям учнів. Комплексність і поєднання різних форм для кращого засвоєння. Створення безпечного та довірливого середовища. Акцент на активну участь учнів у процесі навчання та виховання.

3. Проблеми та труднощі статевого виховання.

Статеве виховання є важливою складовою формування здорової особистості, проте його реалізація стикається з багатьма проблемами та труднощами. Вони мають соціокультурний, педагогічний, психологічний та освітній характер.

Розглянемо їх детальніше: соціокультурні проблеми: табу та культурні стереотипи. У багатьох суспільствах тема сексуальності залишається «забороненою для обговорення», особливо у присутності дітей і підлітків. Стереотипи формують уявлення про «соромно говорити про секс», що ускладнює відкритий діалог. Часто учні отримують інформацію з неперевірених джерел (інтернет, однолітки), що часто призводить до дезінформації.

Релігійні та моральні обмеження. Деякі батьки або громади не дозволяють відкрито говорити про статеве виховання у школі, посиляючись на релігійні переконання. Це створює конфлікт між потребами освіти та культурними нормами сім'ї. У результаті виникає нестача достовірної інформації про фізіологічний розвиток та безпечну поведінку.

Вплив масмедіа та інтернету. Інформація у соцмережах і на сайтах часто подається в спотвореному, сексуалізованому чи на-

сильницькому вигляді. Підлітки сприймають це як норму, що може призвести до ризикованої поведінки.

Педагогічні та організаційні проблеми: недостатня підготовка педагогів та психологів. Не всі вчителі мають відповідну кваліфікацію для проведення занять із статевого виховання. Брак методичних матеріалів або невміння адаптувати інформацію під різні вікові групи.

Внаслідок цього низька ефективність виховного процесу та небезпечні поради з боку не підготовлених педагогів.

Відсутність системного підходу у школі спричиняє заняття зі статевого виховання часто проводяться фрагментарно, без логічної послідовності та комплексності. Відсутність інтеграції з біологією, психологією та соціальною культурою. Часто у такій ситуації учні не отримують цілісного уявлення про власний розвиток та здоров'я стосунки.

Недостатнє використання сучасних методів та форм. Часто застосовуються лише лекції, без інтерактивних тренінгів, рольових ігор або проєктної діяльності. Відсутність практичних вправ, які допомагають розвивати соціальні та комунікативні навички.

Психологічні проблеми: сором'язливість та страх обговорювати тему. Діти та підлітки соромляться ставити питання про тіло, емоції та стосунки. Страх насмішок з боку однолітків або неприйняття педагогом.

Емоційна незрілість та конфлікти з батьками через те, що підлітки часто конфліктують із дорослими через заборону на відкриті обговорення сексуальних питань. Розвивається протидія або неповна довіра до отриманої інформації.

Вплив однолітків часто має негативне значення для профілактичної роботи. Друзі та компанії можуть формувати дезорієнтуючі або ризиковані установки виховання щодо сексуальності. Груповий тиск часто сильніший за офіційні поради педагогів чи батьків.

Інформаційні та освітні проблеми такі як недостатня наявність достовірних джерел. Відсутність сучасних навчальних посібників, інтерактивних платформ та адаптованих матеріалів. Часто учні отримують застарілу або частково неповну інформацію.

Невідповідність змісту віковим особливостям. Складна або надмірно спрощена інформація може призвести до нерозуміння або викликати страх у вихованців.

Педагогічні помилки: наприклад, подача надто деталізованих фізіологічних аспектів для молодших підлітків.

Нерівномірність доступу до інформації. У сільській місцевості або малих школах бракує ресурсів для проведення повноцінного статевого виховання. Це створює розрив між учнями з різних соціальних умов.

Ризики та наслідки проблем у статевому вихованні. Невідповідні знання та міфи про статеве життя. Ризиковані поведінкові моделі: рання статева активність, незахищені контакти. Зниження самооцінки та формування негативного ставлення до власного тіла. Підвищений ризик соціальних та психологічних проблем (булінг, насильство, депресія).

Для подолання цих труднощів потрібно дбати про: підвищення кваліфікації педагогів та психологів; використання системного та комплексного підходу до статевого виховання учнів; активне застосування інтерактивних методів: тренінги, рольові ігри, проекти; співпраця школи, сім'ї та медичних/психологічних установ; забезпечення доступності достовірної інформації для дітей та підлітків через сучасні ресурси.

Запитання для самоперевірки:

1. Які соціокультурні фактори ускладнюють реалізацію статевого виховання у школі та сім'ї?
2. Чому недостатня підготовка педагогів і психологів є проблемою для ефективного статевого виховання?
3. Які психологічні труднощі виникають у підлітків під час обговорення теми сексуальності?
4. Яким чином вплив однолітків може вплинути на результати статевого виховання?
5. Які інформаційні та освітні проблеми заважають формуванню достовірних знань про статевий розвиток?
6. Які шляхи подолання проблем та труднощів у статевому вихованні вважаються найбільш ефективними?

Література до теми

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Бялик О. Особливості статевого виховання молоді в закладах освіти країн-засновників європейського макрорегіону . *Молодь і ринок*. 2020. № 5. С. 35-40.
4. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
5. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
6. Полянничко, А., Корінна Г. Особливості статево-рольової соціалізації вихованців закладів інтернатного типу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 6. С. 120-129.
7. Слободянюк А. В., Білецька М. В.. Стан сексуальної культури молоді. *Габітус*. 2025. № 71. С. 25-30.
8. Сливка Лариса. Деякі аспекти проблеми статевого виховання дітей та юнацтва в загальноосвітніх школах закордоння. *Молодь і ринок*. 2024. № 11. С. 45-49.
9. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.
10. Шадріна Н. Ловчикова Т. Гендерне виховання підлітків : від теорії до практики. *Профтехосвіта*. 2020. № 11/12. С. 36-46.

Тема: Фізичне виховання

План

1. Поняття про фізичне виховання учнів та його зміст.
2. Форми і методи фізичного виховання.
3. Умови підвищення ефективності фізичного виховання в сучасних умовах.

1. Поняття про фізичне виховання учнів та його зміст.

Фізичне виховання – це процес цілеспрямованого формування фізичних якостей, розвитку здоров'я та фізичної культури людини. Воно включає в себе різноманітні фізичні вправи, навчання правильним руховим навичкам, підтримку фізичного стану та виховання здорового способу життя.

Мета фізичного виховання полягає в гармонійному розвитку фізичних, психічних і соціальних якостей людини, формуванні навичок здорового способу життя та підготовці до активної соціальної і професійної діяльності.

Зміст фізичного виховання складають такі показники як: розвиток основних фізичних якостей (сила – здатність долати зовнішні сили, наприклад, підняття ваги; швидкість – здатність виконувати рухи з максимальною швидкістю; витривалість – здатність витримувати фізичне навантаження протягом тривалого часу; гнучкість – здатність суглобів здійснювати рухи на велику амплітуду; координація – здатність організовувати і контролювати рухи тіла для виконання складних фізичних завдань. Важливим є також навчання руховим навичкам і технікам (оволодіння конкретними видами спорту (легка атлетика, плавання, футбол, баскетбол, гімнастика тощо); вивчення правильних технік виконання фізичних вправ (біг, стрибки, кидки, ходьба); вивчення основ здорового способу життя: правильного харчування, відпочинку та важливості активного відпочинку).

Неможливо оминати увагою психологічні аспекти фізичного виховання (формування впевненості у своїх силах через досягнення фізичних результатів; виховання дисципліни та витримки в процесі тренувань; розвиток колективізму та співпраці в спортивних іграх).

Важливість фізичного виховання також у тому, що воно сприяє профілактиці захворювань і збереження здоров'я (зниження ризику розвитку серцево-судинних, опорно-рухових захворювань через регулярні фізичні вправи; сприяння здоровому розвитку дихальної та серцево-судинної системи; профілактика порушень постави, сколіозу, плоскостопості через фізичну активність).

Тому що фізичне виховання спрямоване на розвиток сили та волі особистості, воно також спрямоване на забезпечення спортивних досягнень (підготовка учнів до змагань і конкурсів; формування фізичної витривалості для участі в інтенсивних тренуваннях та спортивних подіях).

Давні греки підкреслювали, що у здоровому тілі здоровий дух. Тому для фізичного виховання актуальним є формування культури здоров'я вихованців. Тобто виховання вміння поєднувати фізичні навантаження з розумною відпочинковою діяльністю. Пропаганда здорового способу життя, який включає в себе регулярні фізичні вправи, правильне харчування та гармонійний емоційний стан.

2. Форми і методи фізичного виховання.

Форми фізичного виховання – це організаційні способи проведення навчально-виховної роботи, спрямованої на розвиток фізичних, психічних і соціальних якостей учнів. Вони визначають, в яких умовах і за якою структурою відбувається рухова активність.

Найпоширеніші форми фізичного виховання:

Уроки фізичної культури – регулярні заняття за шкільною програмою, де систематично розвиваються фізичні якості та рухові навички. Метою уроків фізичного виховання є формування базових рухових умінь, зміцнення здоров'я, виховання дисципліни та колективізму. Під час уроків практикують такі методи: виконання вправ, спортивні ігри, естафети, тренувальні заняття.

Позакласні та факультативні заняття. Це додаткові заняття з фізичної культури або спорту, які проводяться після основних уроків. Вони мають за ціль поглибити рівень фізичної підготовки вихованців, розвиток спеціальних їхніх умінь, залучення до спортивних секцій, спортивних гуртків, секцій з баскетболу, футболу, гімнастики, плавання.

Спортивні свята та змагання сприяють організації активних заходів з елементами змагань та ігор. Їхня мета формування мотивації учнів до фізичної активності, розвиток командного духу, змагальної культури та впевненості у власних силах. Стали традиційними День спорту, естафети, шкільні олімпіади з фізкультури.

Рухливі перерви – короткі активні перерви під час навчального дня для зняття фізичної та психологічної напруги. Сприяють підтриманню тону, профілактиці стресу, розвитку уваги та концентрації. Практикують гімнастику на перерві, розминка, короткі активні ігри.

Туристично-екскурсійні та походові форми – це активний відпочинок із елементами туризму, спортивного орієнтування та рухливих ігор на природі. Вони потрібні для того, щоб зміцнити здоров'я, сприяти розвитку витривалості, самостійності, навичок командної роботи. Такими формами є похід у ліс, спортивне орієнтування, велоекскурсії, кемпінг.

Самостійна фізична активність практикується у формі індивідуальних занять фізичними вправами без постійного контролю педагога. Вони сприяють формуванню відповідального ставлення до власного здоров'я, розвиток самодисципліни. Часто використовують біг, зарядку вдома, заняття у тренажерному залі, плавання.

Метод фізичного виховання – це систематично організований спосіб впливу педагога на учнів з метою розвитку фізичних якостей, формування рухових навичок, зміцнення здоров'я та прищеплення культури фізичної активності.

Інакше кажучи, метод фізичного виховання – це спосіб організації навчально-тренувальної діяльності, за допомогою якого досягаються цілі фізичного виховання через конкретні вправи, заняття, ігри, змагання та інші форми рухової активності.

Ключовими характеристиками методу фізичного виховання є:

1. Цілеспрямованість – кожен метод спрямований на розвиток певних фізичних, психічних або соціальних якостей.

2. Системність – методи застосовуються послідовно та комплексно у процесі навчання та тренувань.

3. Активність учнів – ефективність методу залежить від участі та мотивації вихованців.

4. Взаємозв'язок із іншими методами – у фізичному вихованні часто комбінують різні методи для досягнення оптимального результату (наприклад, метод вправ + метод ігор + метод змагань).

Методи фізичного виховання поділяють на:

Теоретичні методи: лекції та бесіди. Вони мають за мету ознайомлення учнів з важливістю фізичних вправ, здорового способу життя, техніки виконання вправ. Засобами для реалізації завдань лекцій та бесід є інформаційні матеріали (презентації, відеоматеріали, книг та статей для навчання правильним технікам виконання фізичних вправ, розвитку фізичних якостей, режиму тренувань).

Практичні методи у виховній фізкультурно-оздоровчій роботі практикуються у формі фізичних вправ. Вони передбачають пряме виконання фізичних вправ для розвитку конкретних фізичних якостей (силових тренувань, кардіонавантаження, розтягувальних вправ).

Практикують групові тренування – фізичні вправи для групи, враховуючи індивідуальні потреби кожного учня.

Спортивні ігри та змагання (футбол, волейбол, баскетбол, біг) є інструментом для розвитку командних навичок та фізичних якостей.

Для мотивації дітей до занять фізичною культурою використовують ігрові методи. Зокрема, має місце використання ігор для розвитку координації, швидкості, витривалості, командної взаємодії та емоційної стійкості. Актуальними є рольові вправи, де учасники повинні виконувати певні фізичні завдання, наприклад, імітувати рухи або ситуації, що відповідають спортивним умовам.

У спортивних школах, закладах загальної середньої освіти використовують метод змагань. Їхні форми можуть бути різними: спортивні змагання – проведення змагань на розвиток фізичних якостей. Це можуть бути індивідуальні або командні змагання в різних видах спорту. Тренувальні змагання – підготовка до серйозних спортивних подій через тренувальні змагання, де учні можуть змагатися за досягнення в певних фізичних вправах.

Актуальним у позакласній та позашкільній виховній роботі є метод демонстрації. Метод демонстрації вправ полягає у тому, що педагог показує правильне виконання фізичних вправ, технік

і рухів, що дозволяє учням краще зрозуміти, як виконувати завдання. Використання відео, плакатів, інструкцій, що демонструють техніку виконання вправ. Під час підбору фізичних вправ, практикують індивідуальний підхід до вихованців. Індивідуальні консультації як метод фізичного виховання мають за мету рекомендації щодо складу тренувального процесу, відпочинку, харчування і режиму дня вихованців. Наприклад, режим дня може бути такий:

Регулярний режим сну, відхід до сну та підйом у один і той же час – тривалість: 8-10 годин для дітей молодшого віку, 8 годин для підлітків. Його мета: відновлення фізичних та психічних сил, нормалізація гормонального фону, зміцнення імунітету.

Повноцінне, збалансоване, багате білками, вуглеводами, вітамінами та мінералами харчування. Кількість прийомів їжі: 4-5 разів на день. Сніданок – обов'язковий, насичений вуглеводами для енергії. Перед тренуванням – легкий перекус (фрукти, йогурт). Після тренування – білкова їжа для відновлення м'язів. Достатнє вживання води протягом дня.

Зазвичай 1-2 тренування на день. Тривалість 1-2 години для молодших вихованців, 2-3 години для підлітків.

Після ранкового тренування або вранці до тренувань навчальні заняття (залежить від графіка школи). Задля забезпечення рівноваги між фізичним та інтелектуальним розвитком.

Відновлювальні процедури: масаж, водні процедури, прогулянки на свіжому повітрі, дихальні вправи.

Для підтримки психоемоційного стану, розвитку хобі та соціальних навичок вільний час та психологічний відпочинок.

Метод самоконтролю передбачає аналіз результатів. Може проводитися як ведення учнями записів про свої фізичні досягнення (пульс, кількість повторів, витривалість) для відстеження прогресу.

Метод тренувальних вправ: кардіонавантаження: біг, швидка ходьба, плавання, велотренажери, які сприяють розвитку серцево-судинної системи. Силові тренування: вправи з обтяженням (гантелі, штанги), що сприяють розвитку м'язової маси та сили. Розтягування та гнучкість: вправи для розвитку гнучкості (йога, стретчинг).

Метод релаксації: дихальні вправи: вправи на дихання для зниження стресу та відновлення сил. Медитація та релаксація: методи відновлення фізичних і психологічних сил через спеціальні техніки релаксації, йога чи спокійні фізичні вправи.

Фізичне виховання є важливою складовою розвитку людини, оскільки воно допомагає не тільки підтримувати фізичну форму, але й позитивно впливає на психоемоційний стан, зміцнює здоров'я, формує культуру здорового способу життя. Методи фізичного виховання різноманітні та повинні бути адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей учнів. Це допомагає досягти найбільш ефективного результату, як у розвитку фізичних якостей, так і в формуванні відповідального ставлення до здоров'я.

3. Умови підвищення ефективності фізичного виховання в сучасних умовах.

Для підвищення ефективності фізичного виховання в сучасних умовах потрібно:

Рациональна організація навчально-тренувального процесу: планування занять (чітке чергування навантажень і відпочинку, поєднання загально-розвивальних та спеціальних вправ). Індивідуальний підхід (врахування віку, фізичних можливостей, рівня підготовки та стану здоров'я кожного вихованця). Регулярність (систематичні заняття забезпечують поступовий розвиток фізичних якостей).

Використання сучасних методів і технологій: інноваційні тренувальні методики (комплексні вправи, функціональний тренінг, кросфіт, спортивні ігри з елементами координації; технології контролю та оцінки; використання фітнес-трекерів, пульсомірів, відеоаналізу техніки рухів; цифрові платформи; онлайн-програми для домашніх тренувань, дистанційні консультації тренера).

Забезпечення здоров'язберігаючих умов: оптимальні фізичні навантаження (не перевантажувати дітей і підлітків, дотримуватися принципу поступовості; правильне обладнання та інвентар; безпечні спортивні майданчики, тренажери, м'ячі, кардіообладнання; медичний контроль; періодичні огляди, консультації лікаря, контроль пульсу та самопочуття).

Мотиваційна та психологічна підтримка: формування позитивної мотивації (використання заохочень, змагань, спортивних свят; робота з психологічним станом; зняття стресу, розвиток самодисципліни та наполегливості; командна взаємодія; створення колективного духу, підтримка товаришів під час тренувань та змагань).

Комплексний підхід до розвитку фізичних якостей (гармонійний розвиток; поєднання силових, швидкісних, витривалих, гнучких та координаційних вправ; включення рухових ігор; залучення елементів спорту, естафет, командних ігор для формування соціальних та моторних навичок; врахування індивідуальних особливостей; програмування навантажень відповідно до типу конституції, рівня фізичної підготовки та спортивної спеціалізації).

Співпраця сім'ї, школи та спортивної школи: єдина система виховання (узгодження режиму, харчування, тренувальних навантажень; інформаційна підтримка батьків; консультації, рекомендації щодо домашніх тренувань і відновлення; заохочення здорового способу життя; спільні спортивні заходи та участь у змаганнях).

Підвищення ефективності фізичного виховання в сучасних умовах можливе лише при комплексному підході, що поєднує систематичність, індивідуалізацію, сучасні методики, безпечні умови та психологічну мотивацію, а також активну участь сім'ї та педагогічного колективу. Більш детально про фізичне виховання можна почитати у книзі Василя Каплінського, Інни Асаулюк. Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури. Київ : КНТ, 2024. 294 с.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке фізичне виховання та які його основні цілі?
2. Яке визначення методу фізичного виховання та які його ключові характеристики?
3. Назвіть основні форми фізичного виховання та наведіть приклади для кожної.
4. Які основні компоненти оптимального режиму дня для вихованців спортивної школи?

5. Які умови підвищують ефективність фізичного виховання в сучасних умовах?

6. Чому важливий індивідуальний підхід у фізичному вихованні та як він впливає на результативність занять?

Література до теми:

1. Алексєєв Олександр. Філософсько-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації індивідуальної роботи з учнями. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 3. С. 55-63.
2. Андрушук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
3. Бартків О. С. Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекомендації (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
4. Каплінський В., Асаулюк І. Основи виховної діяльності вчителя фізичної культури. Київ : КНТ, 2024. 294 с.
5. Кисельов, В., Бермудес Д. Аналіз сучасного стану впровадження спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи у закладах загальної середньої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 1. С. 220-229.
6. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
7. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
8. Ніщимна С. О., Андрущенко Т. С. Правове регулювання фізичного виховання та спорту : міжнародні й національні аспекти . *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2024. № 2 (22). С. 40-49.
9. Оржицький Р. Л., Мазін В. М., Остапенко Б. І. Вплив модулю «бокс» на самоповагу учениць 8-го класу *Інноваційна педагогіка*. 2025. № 85, т. 2. С. 26-30.
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема. Методика виховної роботи з сім'ями в складних життєвих ситуаціях

План

1. Психолого-педагогічна характеристика сімей у складних життєвих обставинах.
2. Напрями, форми, методи роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах.
3. Перспективи роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах.

1. Психолого-педагогічна характеристика сімей у СЖО.

У науково-педагогічній літературі сім'я з дітьми, яка опинилася у складних життєвих обставинах (СЖО), пояснюється як сукупність осіб, в тому числі і дитини віком від 3 до 18 років. Зазвичай вони проживають разом, пов'язані спільним побутом, взаємними обов'язками й правами. До складних життєвих обставин належать інвалідність батьків або дітей, вимушена міграція, наркотична або алкогольна залежність когось із членів сім'ї, перебування члена сім'ї у місцях позбавлення волі, хвороба зумовлена ВІЛ-інфекцією, насильство у сім'ї, безпритульність, сирітство, зневажливе ставлення і негативні взаємини в сім'ї, безробіття членів сім'ї, сім'ї, у яких є ризик передавання дитини до закладів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування; самотні неповнолітні матері, яким потрібна підтримка; сім'ї, члени яких на державному утриманні.

До осіб/сімей, які мають найвищий ризик потрапляння у СЖО належать: сім'ї, де під час процесу розлучення батьків вирішується спір між матір'ю та батьком щодо долі спільних дітей, участі батьків у їх вихованні; сім'ї з дітьми, в яких батьки через тривалу хворобу не можуть виконувати свої батьківські обов'язки; сім'ї, в яких є діти чи батьки з інвалідністю; сім'ї, де батьків поновлено в батьківських правах; сім'ї з дітьми, в яких батьки є трудовими мігрантами; малозабезпечені сім'ї з дітьми; сім'ї, діти з яких у закладах інституційного виховання та догляду; сім'ї, дітей з яких прилаштовано в сім'ю патронатного вихователя; сім'ї, в яких діти часто самовільно залишають місце проживання;

сім'ї, в яких діти без поважних причин не відвідують заклади освіти; жінки, які відмовилися від новонародженої дитини; неповнолітні одинокі батьки; діти, які перебувають на вихованні в сім'ях опікунів, прийомних сім'ях, будинках сімейного типу; особи з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; особи з особливими освітніми потребами; внутрішньо переміщені особи; повнолітні недієздатні особи (у разі відсутності в них опікуна); особи, звільнені з місць позбавлення волі; учасники антитерористичної операції; особи, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки у Донецькій та Луганській областях.

2. Напрями, форми, методи роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах.

На сьогодні проблему соціально-виховної роботи з дітьми з сімей в СЖО вивчали вітчизняні дослідники А. Іванцова, І. Клемантович, І. Трубавіна, В. Торохтій, В. Целуйко М., а також зарубіжні дослідники Е. Ейдемільер, Дж. і М. Пауль, В. Юстіцкіс та ін. В їхніх дослідженнях запропоновано характеристика сімей в СЖО, особливості роботи з такою сім'єю, форми і методи ефективної взаємодії з сім'єю в СЖО. Наприклад, М. Плоткін, на основі врахування ступеня виконання сім'єю своїх функцій ділить їх на чотири категорії: аморальна, педагогічно невлаштована, конфліктна, й асоціальна. У соціальній роботі з такими сім'ями практикують: соціальну профілактику, соціальне обслуговування, соціальну реабілітацію, соціальний супровід дітей і молоді. Соціальна профілактика сім'ї в складних життєвих обставинах спрямована на виявлення, локалізацію, обмеження та запобігання соціальним відхиленням і їхнім впливам на життя та здоров'я людей, усунення причин і умов асоціальної поведінки. Соціальне обслуговування – спрямоване на задоволення потреб і розв'язання поточних проблем та протиріч сім'ї, що з'являються в процесі її життєдіяльності, шляхом надання допомоги сім'ям та їх членам. Допомога спрямована на надання сім'ям послуг у сфері: культури, освіти, охорони здоров'я оздоровлення, спеціального медичного обслуговування, відпочинку, працевлаштуванні, перепідготовки, освіти і фізкультурно-оздоровчих послуг. Соціальна реабілітація має за ціль на надання допомоги молодій сім'ї задля

подолання сімейних конфліктів, дисгармонії у взаємостосунках, кризових станів, тимчасових або постійних труднощів у життєдіяльності сім'ї, які з'являються внаслідок конфліктних взаємостосунків, майнових витрат, тяжких захворювань, нервово-психічних захворювань, а також допомоги тим, хто опинився у стані самотності. Соціальний супровід – розглядаємо як довготривалу, різноманітну допомогу різним типам сімей у складних життєвих обставинах. Вона спрямована на ліквідацію причин неблагополуччя. За документами соціальний супровід здійснюється не більше 6 місяців, але в разі складних випадків термін обслуговування може бути продовжено до 1 року.

Складовою соціального супроводу сім'ї є соціальне інспектування сім'ї. Основними документами у цьому напрямі соціально-виховної роботи є Конституція України, Закон України «Про соціальні послуги», Постанова Кабінету Міністрів України «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Постанова Кабінету Міністрів України № 587 «Про організацію надання соціальних послуг», Наказ Міністерства соціальної політики України № 1005 «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах».

Виховна робота з дітьми з сімей у СЖО спрямована на створення умов для налагодження і підтримки емоційних зв'язків між членами сім'ї. Класний керівник, заступник директора з виховної роботи, соціальний педагог допомагають батькам усвідомити сімейну ситуацію, побачити можливість зміни складної ситуації, навчають долати перешкоди на шляху досягнення сімейного благополуччя, ставлять за мету сприяння у відновленні виховного потенціалу сім'ї.

Запропонуємо декілька методів роботи з такими сім'ями.

Метод «Створення янгола». Батькам разом з дитиною можна створити із паперу, тканини янгола чи декілька янголів, що тримаються за руки та повісити над ліжком чи на стіні. Процес виготовлення янголів дозволить дитині відчувати комфорт, захищеність, безпеку.

Метод «Колихання». Запропонований метод повертає дитині відчуття безпеки та дає дитині енергетичний ресурс. Дорослий, сидячи на підлозі, обіймає дитину за спину, обіймає її ногами і

руками. У такій позі, трохи погойдуючись, дорослий шепоче дитині на вушко щось приємне і спокійне.

Робота з глиною, солоним тістом, лізуном, пластиліном. Зазвичай, у такій роботі дитина витрачає накопичену енергію. Вона ліпить або розминає матеріал, плескає по глині, відриває шматочки від виліпленої фігурки, втирає пластилін у картон.

Вправа «Мудрець». (практикується у парах). Ведучий просить учасників закрити очі, подумки уявити зелену галявину і великий старий дуб. Під дубом сидить мудрець. Потрібно простягнути до нього руки (дорослі беруть руки дітей), та поставити запитання, що хвилює сім'ю, і вислухати уявну відповідь. Проговорити її, опустити руки та відкрити очі. Поділитися враженнями від «зустрічі».

Вправа «Повинен і хочу». Кожна сім'я складає для себе перелік з 10-ти висловлювань. Вони мають починатися одним із формулювань: «Я повинен...», «Я хочу...», «Мені подобається», «Я не можу...». Учасники зачитують свої переліки та повторюють свої пропозиції, уже з формулюванням: «Я наважусь на...» Повторюючи третій раз формулювання додають висловлювання «Я відчуваю себе при цьому...».

Сприяють подоланню непорозуміння між членами родини правила життя родини. Їх можна скласти усією сім'єю чи комусь одному з сім'ї запропонувати зміст правил, а інші мають їх підтримати. Пропонуємо приблизно такий зміст правил життя сім'ї:

- Живіть так, щоб Ваше життя було прикладом для дітей.
- Моделюйте правила поведінки у різних сімейних ситуаціях, звертаючи на них увагу своєї дитини.
- Обговорюйте правила життя родини з дитиною.
- Заохочуйте дитину діяти відповідно до прийнятих характеристик. Схвалюйте себе за позитивну поведінку.
- Святкуйте сімейні свята. Відзначаєте самодисципліну Вашої дитини, хваліть її за виявлену ініціативу.

3. Перспективи роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах.

Будь-які проблемні ситуації легше попередити ніж виправляти. Для того, щоб покращити роботи з сім'ями в СЖО на міс-

цевому рівні прийнято рішення здійснювати оцінку потреб сімей в складних життєвих обставинах; здійснювати заходи соціального супроводу сімей в складних життєвих обставинах; проводити серед мешканців громади профілактику щодо усунення та попередження проявів негативної поведінки у батьків учнів, пияцтва, профілактики насилля у сім'ї.

На рівні громади перспективами роботи з сім'ями в складних життєвих ситуаціях є такі повноваження:

- забезпечення здійснення заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов сімей, які втратили годувальника, інвалідів, громадян похилого віку, багатодітних сімей;
- вирішення питань надання послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, забезпечення виховання та утримання та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Виконувати свою роботу з сім'ями в СЖО може лише громада, для якої характерними є:

Причетність, відданість кожного члена громади спільним ідеям щодо покращення життя сімей в СЖО.

Реалізм життя громади полягає у тому, що кожен член громади реально оцінює умови свого життя та докладає зусиль, аби їх покращити. Споглядання розкривається через те, що члени громади формують індивідуальну і колективну свідомість, вони залучаються у життєдіяльність оточення.

Громада це також є безпечне місце, де люди можуть бути самими собою й кожен дбає про свій особистий розвиток.

Важливою умовою життя у громаді є середовище мудрої взаємодії між її членами, між дорослими та дітьми.

У добре організованій громаді лідерство переходить від однієї особи до іншої, при цьому кожен член громади іноді буває лідером. Ніхто не буває керівником раз і назавжди. Кожен іноді бере на себе обов'язки лідера та претендує на повагу і визнання за свій внесок у спільну справу.

У роботі з сім'ями в СЖО важливою є участь кожного учасника громади у вирішенні проблем сімей у СЖО. Доцільно

також раціонально використовувати ресурси громади у соціальній роботі із вразливими сім'ями з дітьми.

У літературі з соціальної роботи зустрічаємо поняття «громада дружня до дитини». Науковці пояснюють це поняття як громада у центрі уваги, якої перебуває дитина, а її безпека та благополуччя визнаються незаперечним пріоритетом. У житті такої громади упроваджується сімейно орієнтований підхід до надання послуг, панують сталі дружні взаємини між людьми задля вдосконалення самих себе й своєї спільноти; система прийняття рішень ґрунтується на врахуванні найкращих інтересів дитини. Функціонування громади має гарантувати права дитини на: участь у житті суспільства й ухваленні рішень стосовно свого добробуту; безпеки; отримання оптимальних послуг з освіти, охорони здоров'я, культури; оптимальні санітарні умови життя; захист від жорстокого поводження; проживання на чистій від забруднення території. У громаді, дружній до дитини, створюється середовище дружнє до дитини через надання послуг усім сім'ї. За таких обставин батьки можуть задовольнити потреби дитини шляхом розвитку свого батьківського потенціалу, через виявлення та об'єднання позитивних ресурсів сім'ї, громади загалом. Лідери громади відповідально ставляться до розвитку превентивних соціальних послуг, надання допомоги на ранніх етапах вразливості.

Доступність послуг забезпечується шляхом наближення послуг до місця проживання дитини та сім'ї.

Ефективність функціонування громади дружньої до дитини забезпечується такими показниками: забезпечення батьків школярів роботою; наявність послуг з підтримки сім'ї, врахування думки дітей та молоді у прийнятті важливих рішень. розвиток соціальної інфраструктури; створення служб, що надають послуги дітям та сім'ям, відповідно до їхніх потреб; кадрове забезпечення служб, установ і закладів за вимогами законодавства. Завдання педагога-організатора, класного керівника полягає у підтримці позитивного клімату в середовищі громади, шляхом налагодження й підтримки зв'язку між школою, громадськими організаціями, місцем роботи батьків учнів. Культивування в громаді принципів поваги одне до одного, милосердя, турботи про іншого, патріотизму, громадянськості. Для цього проводяться свята,

присвячені датам червоного календаря, подорожі, безкоштовні дитячі табори для відпочинку, сімейні свята.

Запитання для самоперевірки:

1. Що розуміють під складними життєвими обставинами (СЖО) в контексті виховної роботи?
2. Назвіть особливості виховної роботи з сім'ями, що перебувають у СЖО.
3. Розкрийте основні завдання виховної роботи з такими сім'ями.
4. Схарактеризуйте форми роботи з сім'ями в СЖО.
5. Як педагог може налагодити довірливі стосунки з батьками, які опинилися у складних життєвих обставинах?
6. Які методи використовують для підтримки і корекції виховного процесу в сім'ях з СЖО?

Література до теми:

1. Волкова В., Глушкова К. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. URL: <https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/download/742/2255/>
2. Баула С.П. Родинна твердиня. URL: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4378/11/%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF%20>
3. Берлет А. Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. *Сімейна політика в Україні : проблеми і перспективи розвитку* : матер. всеукр. наук.- практ. конф. (4 квітня 2018 р.). Київ, 2018. 180 с. 18.
4. Боса Т. Г. Робота з дітьми з сімей в складних життєвих обставинах. Крижопіль, 2014. URL: <https://naurok.com.ua/posibnik-robota-z-ditmi-yaki-opinilisya-u-skladnih-zhittevih-obstavinah-171450.html>
5. Красілова Ю., Соловійова А. Особливості роботи соціального педагога з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (September 22, 2023; Singapore, Singapore), 136–137. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1217>
6. Кулик І. Особливості консультування сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. *Ввічливість. Humanitas*. Вип. 3, 2022. С. 33-37.
7. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

8. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрович. К. : Обнова компані, 2017. 256 с.
9. Структура роботи з дітьми, сім'ї яких перебувають у складних життєвих обставинах. URL: <https://vseosvita.ua/c/pedagogy/post/45031>
10. Сухина Є. Робота з сім'ями, що потрапили в складні життєві обставини URL: <https://iqholding.com.ua/articles/robota-z-sim%E2%80%99yami-shcho-potrapili-v-skladni-zhitt%D1%94vi-obstavini>

Тема: Методика надання першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки учнів у вихованні

План

1. Поняття про стрес та постравматичний стресовий розлад.
2. Методи та методики першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки.
3. Умови ефективності першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки школярів.

1. Поняття про стрес та постравматичний стресовий розлад (ПТСР).

У сучасному світі поняття стресу стало невід’ємною частиною повсякденного життя учнів. Швидкий темп, постійні зміни, інформаційне перевантаження та соціальні виклики впливають на психіку, провокуючи напруження й емоційне виснаження. Стрес є природною реакцією організму на труднощі, яка допомагає мобілізувати внутрішні ресурси для подолання небезпеки або адаптації до нових умов. Термін «стрес» уперше був введений у фізіологію та психологію в 1932 році Волтером Бредфордом Кенноном, який описав універсальну реакцію організму «боротьба або втеча» (fight-or-flight response). Часто авторство поняття приписують канадському фізіологу Гансу Сельє, однак, він почав активно використовувати термін «стрес» лише у 1946 році, пояснюючи ним стан загального адаптаційного напруження організму. подразники. Вона проявляється на фізичному, психічному та емоційному рівнях і допомагає людині пристосовуватися до змін у навколишньому середовищі.

У повсякденному житті стрес часто виникає під час взаємодії з іншими людьми чи в складних соціальних ситуаціях. Організм сприймає певні зовнішні фактори як потенційну загрозу власному добробуту. Стрес – не лише реакція на небезпеку, але і його прагнення повернутися до стану рівноваги.

Коли мозок розпізнає загрозу, він подає сигнал наднирникам виробляти гормони стресу адреналін і кортизол. Завдяки цьому

активізуються внутрішні ресурси організму: зростає м'язова сила, швидкість реакції, витривалість, а больова чутливість зменшується. Так тіло готується або до боротьби, або до втечі. Коли небезпека минає, організм поступово повертається у спокійний стан.

Стрес проявляється різними симптомами. Зокрема: фізичні симптоми – порушення сну, напруження, постійна втома, прискорене серцебиття, болі, розлади травлення. Емоційні прояви: дратівливість, тривожність, відчуття порожнечі чи оніміння, сором, втрата здатності радіти. Когнітивні реакції: труднощі з концентрацією, нерішучість, нав'язливі думки, кошмари. Міжособистісні наслідки: зниження довіри до інших, конфлікти, проблеми в колективі чи навчанні.

Тривала або надмірна дія стресових факторів може призвести до серйозних порушень психічного здоров'я. Одним із таких наслідків є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – стан, що виникає після переживання надзвичайно травматичних подій і супроводжується тривогою, нав'язливими спогадами та емоційною нестабільністю.

Дослідження стресу та ПТСР має важливе значення для розуміння механізмів психологічної адаптації, розробки ефективних методів профілактики та допомоги людям, які зіткнулися з важкими життєвими обставинами. Як звертають увагу А. Михальський, Ю. Царьов: «Термін «розлад» був використаний усвідомлено, оскільки це не хвороба в повному розумінні цього слова: по суті, це – нормальна реакція психіки на ненормальні обставини. На жаль, ці симптоми і поведінкові ознаки в більшості випадків викликають страждання і заважають особистісному функціонуванню потерпілих».

У науковій літературі зустрічаємо таке визначення терміну: посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – це специфічна клінічна форма порушення процесу посттравматичної стресової адаптації. ПТСР віднесено до групи розладів, пов'язаних з порушенням адаптації та реакції на сильний стрес.

Особливістю розладу є тенденція ставати з часом більш вираженим, проявлятися раптово на тлі загального благополуччя. Можна сказати, що ПТСР є комплексом реакцій людини на психологічну травму, що виражається як потрясіння, переживання

яке викликає страх, жах, безпорадність. Часто це ті травмуючі ситуації, в яких людина сама пережила загрозу власному життю, смерть близьких чи поранення іншої людини. Вважають, що симптоми такого розладу можуть проявлятися не одразу, але з часом, навіть через багато років. У школярів прояви ПТСР можуть проявлятися як загострені емоції та переживання, посилення страхів, та поява нових страхів, яких раніше не було; регрес у поведінці до попередніх форм; відмова від їжі та порушення сну; підвищена активність або навпаки замкнутість, часта травматизація, пошук самовираження через конфлікти з однокласниками.

Класний керівник до початку кваліфікованої психологічної допомоги може надати першу психологічну допомогу та психосоціальну підтримку учнів.

Перша психологічна допомога (ППД) та психосоціальна підтримка учнів (ПСП) переслідує наступні цілі: надати безпечний простір для учнів після травмуючих подій. Зменшити тривогу, страх і стрес. Підтримати емоційну стабільність та самопочуття учнів. Запобігти розвитку тривожних розладів або травматичних наслідків.

Перша психологічна допомога (ППД) та психосоціальна підтримка – це комплекс заходів, спрямованих на те, щоб у перші хвилини та години після стресової чи травматичної події зменшити рівень тривоги, страху та психологічного дискомфорту. Мета ППД – не лікування психічних розладів, а надання швидкої підтримки, відновлення почуття безпеки та контролю, розвиток навичок саморегуляції у дітей.

Основними принципами першої психологічної допомоги є безпека (педагог має забезпечити фізичну і психологічну безпеку: спокійне місце, знайомий дорослий поруч. Пояснити дітям, що зараз вони у безпеці). Заспокоєння (дати можливість висловити емоції (плач, слова, малюнки). Використовувати прості техніки дихання та сенсорної саморегуляції.

Підтримка (активно слухати без осуду та поспіху. Підтримувати почуття контролю у дитини: «Ти можеш обрати, що робити далі»).

Зв'язок і включення (допомогти дітям відчувати підтримку однолітків та дорослих. Заохочувати спілкування та взаємодію у групі).

Психоосвіта (пояснювати, що емоції та реакції – нормальні після стресових подій. Навчати базовим технікам саморегуляції).

Методи першої психологічної допомоги передбачають вплив на сенсорні відчуття, регуляція дихання та тіла, вираження емоцій, індивідуальна допомога.

2. Методи та методики зняття наслідків ПТСР.

У роботі з дітьми, які пережили постратравматичний стресовий розлад використовують різні методики і методи. Наперед зазначимо, що при перших ознаках ПТСР необхідно використати діагностичні методики, з метою розпізнавання причин ПТСР. Це допоможе ефективніше впоратися з проблемою. З метою діагностики можна використовувати спостереження за поведінкою вихованців, аналіз учнівських робіт, бесіду, проєктивні методики.

З метою реабілітації вихованців педагог може практикувати такі методики як: канстерапія (безкоштовна психоемоційна підтримка за участі собак для постраждалих від військового конфлікту в Україні); арттеапію (піщану, глиняну, фарбову); іпотерапію (терпарію кінним мистецтвом у його різновидах); апітерапія (сон на вуликах).

Також ефективні такі методи і прийоми: прийом «Колихання». Ця тілесна практика повертає відчуття безпеки і дає вихованцю енергетичний ресурс. Дорослий (вихователь, батьки) сидить на підлозі, обіймає дитину за спину й у такій позі, погойдуючись, шепоче щось приємне і спокійне на вушко.

Робота з м'яким матеріалом (глиною, солоним тістом). Дитина ліпить, розминає м'який матеріал, створює дивовижні фігури.

Прийом «Швидке заштриховування» за готовими шаблонами. Діти малюють кольоровими чи чорно-білими олівцями.

Вправа «Поплавець в океані». Спрямована на роботу з уявою вихованців. Діти мають уявити себе поплавцем в океані, якого накривають хвилі, а він їм протистоїть. Педагог може знайти вірш про хвилі на морі, в океані і про силу поплавця. Діти виконують завдання за словами педагога.

Вправа «Маска». Діти мають за зразком смайлика, або без нього проілюструвати різні маски на обличчі (подиву, обурення, поцілунку, сміху, невдоволення, затримати їх на 15 секунд і розслабитися).

Вправа «Висока енергія». Тривалість вправи до 3 хвилин. Діти мають уявити, що вони з'їли чарівну кульку. Вона розривається всередині і її магічна енергія заповнює усе тіло.

Гра «Будь уважний». Ціль гри в тому, щоб під час музики змінити крокування на дію якоїсь тваринки (зайчика, черепахи, лисиці, рака). Перед початком гри можна нагадати дітям, які ці тварини та як вони поведуться.

Вправа «Усмішка по колу». Мета гри: передати посмішку по колу сусіду праворуч і ліворуч до замикання кола.

Вправа «Йди до мене!». Потрібно ходити по кімнаті і звертатися до товариша словами «Йди до мене». Той кого назвали має підійти до мовця.

Вправа «Стільчик любові». У центрі кола ставимо стільчик. На нього сідає хтось з присутніх. Інші присутні мають сказати тому, хто сидить на стільчику якомога більше добрих слів і хороших побажань.

Вправа «Зірви яблуко». Учасники уявляють перед собою велику яблуню з яблуками. Потрібно стати навшпиньки, дотягнутися рукою до уявного яблука зірвати його та поставити на траву.

Вправа «Ні». Під спокійну музику учасники мають зібравши усі сили промовити «НІ!» – голосно і впевнено.

Вправа «Добра тваринка». Усі учасники формують одну добру тваринку. Називають її. І під команду ведучого рухаються (хвіст тваринки, ноги, тулуб, голова). Вправа розвиває координацію.

Вправа «Естафета гарних новин». Кожен з вихованців по черзі розповідає одну хорошу новину. Завдання – не переривати естафету.

Вправа «Опишіть один одного». Завдання учасників стати в пари, повернутися один до одного спиною і описати того учасника, який з іншого боку. Визначають наскільки точно описано людину з протилежного боку.

Вправа «Скринька переживань». Педагог ставить перед учнями скриньку. Називають її «Скринька переживань». Вихованці пошепки кажуть у скриньку свої переживання. Педагог закриває скриньку і забирає її.

Вправа «Чарівна подушка». Педагог приносить чарівну подушку.

«А ще я принесла чарівну подушечку». Кожний з вихованців по черзі може посидіти на ній і сказати своє заповітне бажання. По можливості бажання потрібно виконати.

Вправа «Безпечне місце». Має за цілю допомогти дітям (або дорослим) створити у своїй уяві простір, у якому вони почуваються захищеними, спокійними та впевненими.

Інструкція для проведення:

Говоріть рівним, спокійним голосом. Дайте дітям час для роздумів та уявлення деталей. Використовуйте всі органи чуття (зір, слух, дотик, запах, смак), щоб допомогти створити яскравий образ.

Хід вправи: зробіть кілька глибоких, рівних вдихів. Заплющте очі й продовжуйте спокійно дихати. Уявіть місце, в якому вам добре й безпечно.

Подумайте, де ви – стоїте чи сидите? Що навколо? Які кольори, форми, звуки й запахи ви помічаєте? Уявіть, що торкається предметів довкола. Які вони на дотик – теплі, м'які, гладкі? Відчуйте землю під ногами, сонячне тепло або легкий вітер. Прислухайтеся до звуків – можливо, це спів пташок, шелест листя, спокійні хвилі. Зверніть увагу на запахи – квітів, трави, улюбленої їжі. Тепер уявіть, що поруч із вами є хтось особливий – ваш уявний помічник. Це може бути добра людина, казковий герой або навіть улюблена тваринка. Він підтримує вас, допомагає і дарує відчуття спокою. Прогуляйтеся своїм безпечним місцем разом із цим помічником. Відчуйте, як стає легко, радісно й безпечно. Пам'ятайте: це місце завжди з вами. Ви можете повертатися сюди в уяві, коли вам страшно, сумно або тривожно. Коли будете готові – зробіть глибокий вдих і відкрийте очі. Збережіть це відчуття спокою всередині себе.

Обговорення: запитайте дітей: яке у них було безпечне місце? Як вони почувалися там? Зверніть увагу, що те, що ми уявляємо, може допомагати нам змінювати свої почуття у реальному житті.

Підсумок: «Безпечне місце» — це перший інструмент у вашій скриньці психологічних інструментів. Використовуйте його щоразу, коли відчуваєте тривогу, страх або смуток.

Вправа «Екран». «Зміна картинки».

Мета: допомогти дитині дистанціюватися від травматичного спогаду, навчитися керувати емоційними образами та поступово зменшити їхній вплив.

Інструкція для ведучого: Говоріть спокійним, упевненим тоном. Якщо дитині складно уявити картинку або змінювати її – заспокойте, що це нормально, і запропонуйте просто спостерігати. Вправа не повинна викликати страх чи напруження – важливо підтримувати відчуття безпеки.

Хід вправи: підготовка. Тримайте очі відкритими. Уявіть, що на стіні перед вами є великий телевізійний екран. Картинка на ньому чітка й добре видима.

Поява спогаду. Уявіть, що на екрані з'являється кадр, пов'язаний із неприємною або травматичною подією. Пам'ятайте: це лише зображення, воно не може вам нашкодити – ви просто спостерігач.

Зміна кольорів. Подивіться, якою є картинка – кольоровою чи чорно-білою? Спробуйте змінити її: якщо кольорова – зробіть чорно-білою, якщо чорно-біла – кольоровою. Зверніть увагу, як це впливає на ваші почуття.

Рух і контроль. Уявіть, що у вас у руках пульт дистанційного керування. Натисніть «пауза» – картинка завмирає. Натисніть «відтворення» – зображення рухається. Перемотайте назад, потім уперед. Змініть швидкість: зробіть кадри повільними або дуже швидкими.

Зміна якості. Тепер уявіть, що картинка поступово стає розмитою, наче при низькій якості зображення. Вона тьмяніє, кольори зникають, і кадр повільно розчиняється.

Завершення. Уявіть, що ви натискаєте кнопку «вимкнути» на пульті. Екран гасне. Залишається лише чистий простір – спокійний, світлий і безпечний.

Обговорення: Запитайте дітей: Чи вдалося змінити картинку? Що вони відчували, коли зображення зникло? Якщо комусь не вдалося уявити або змінити картинку – заспокойте: «Це нормально. Мозку потрібно трохи часу, щоб навчитися цьому. Важливо лише, що ви спробували».

Ця вправа допомагає зрозуміти, що навіть важкі спогади можна поступово змінювати у своїй уяві, послаблюючи їхній вплив. Ви – режисер свого «внутрішнього фільму», і завжди можете взяти пульт керування у свої руки.

Вправа «Руки та дистанція»

Мета: допомогти дитині дистанціюватися від неприємного спогаду, навчитися «зменшувати» його силу та вплив.

Інструкція: подумайте про картинку того, що сталося. Чи можете уявити її перед собою? Подивіться, на якій вона відстані від вас. Тепер спробуйте відсунути її трохи далі, уявляючи, як вона зменшується. Спостерігайте, як зображення стає все меншим і меншим, поки не зникає зовсім. Можна уявити, як воно проходить крізь стіну й розчиняється у повітрі. Тепер уявіть, що ви берете картинку й кладете її на долоню дорослого або ведучого. Дивіться, як вона зменшується, коли рука повільно віддаляється. Потім уявіть, що рука з картинкою зникає за спиною, а зображення розчиняється остаточно. Якщо потрібно – повторіть вправу. З кожним разом картинка зменшуватиметься все легше.

Вправа «Рамкування».

Мета: дати змогу дитині побачити травматичний образ як щось окреме від себе – у «рамці», з яким можна маніпулювати, а потім «позбутися» його.

Інструкція: Уявіть, що неприємна картинка знаходиться в рамці, ніби це фотографія на стіні. Тепер повільно відсуньте рамку від себе – спочатку трохи, потім далі. Зверніть увагу, як вона стає меншою. Тепер переверніть її догори дригом. Добре. Уявіть, що зображення випадає з рамки, падає на підлогу й розбивається на дрібні шматочки, які розлітаються довкола. Її більше нема. Лишається лише порожня рамка або чисте місце, де панує спокій.

Вправа «Позитивна контркартинка» (перемикання з неприємного образу на приємний).

Мета: навчити замінювати інтрузивні (нав'язливі) спогади позитивними або нейтральними образами.

Інструкція: Розплющте очі й уявіть приємну картинку – щось, що викликає спокій, радість або посмішку. Це може бути місце, людина, улюблена тварина чи гарна подія. Зробіть її яскравою, чіткою, великою, ніби вона заповнює весь екран перед вами.

Нехай ця картинка буде настільки сильною, що перекриває неприємну. Уявіть, що десь в іншому кутку екрана є ваша негативна картинка. Тепер поміняйте їх місцями – нехай погана зменшується й відходить убік, а гарна займає головне місце. Пересуньте неприємну картинку по кутах екрана, поки вона повністю

не зникне, а приємна лишиться в центрі. Уявіть, що закриваєте програму або вимикаєте екран, і залишається лише світла, позитивна картина.

Вправа «Уявний помічник».

Мета: навчити дитину використовувати силу уяви для створення відчуття безпеки, підтримки та контролю над тривожними спогадами чи образами.

Інструкція: Подумайте, хто міг би вам допомогти, якщо б ви відчували страх чи тривогу. Це може бути людина, тварина, вигаданий герой або навіть персонаж із улюбленого фільму чи книги. Наприклад, Бетмен, Спайдермен, добра фея чи мудра сова – будь-хто, хто дарує вам відчуття захисту й сили. Уявіть, що цей уявний помічник з'являється поруч із вами. Він прийшов, щоб допомогти, підтримати або змінити те, що відбувається у вашій уяві. Тепер згадайте свою неприємну картинку. Подивіться, що робить ваш помічник: можливо, він згортає картинку, прибирає її, перетворює на щось безпечне або навіть розвіює її, наче дим. Ви можете дозволити своєму помічникові змінити ситуацію, зробити її доброю, безпечною чи навіть веселою. Запам'ятайте: ваш помічник завжди поруч – достатньо лише уявити його.

Вправа «Схованка для картинки».

Мета: дати змогу дитині «прибрати» неприємний спогад у безпечне місце, створивши відчуття контролю та завершення.

Інструкція: Уявіть свою неприємну картинку. Тепер подумайте, що ви можете покласти її в маленьку коробочку. Можна уявити, як ви акуратно складаєте картинку, щоб вона туди помістилася. Знайдіть у своїй уяві місце для схованки: це може бути кімната, сейф, шапка чи навіть скринька з замком. Покладіть туди коробочку й закрийте на ключ. Уявіть, як ви викидаєте ключ далеко – туди, де його ніхто не знайде. Відчуйте полегшення – картинка більше не турбує вас, вона надійно захована.

Вправа «Вимкнення картинки».

Мета: навчити «вимикати» неприємні образи, коли вони з'являються в уяві, використовуючи просту дію як символ контролю.

Інструкція: якщо перед вами з'являється неприємна картинка – уявіть, що ви можете її вимкнути. Це можна зробити будь-яким способом: натиснути кнопку вимкнення; вийняти шнур із

розетки; натиснути кнопку на пульті. Уявіть, як екран повільно темніє, картинка зникає, а на її місці залишається спокій і тиша.

Підсумок: техніки «Уявний помічник», «Схованка для картинки» та «Вимкнення картинки» допомагають дитині відчувати, що вона може керувати своїми спогадами, робити їх менш тривожними або прибирати зовсім. Такі вправи розвивають емоційну саморегуляцію, знижують рівень страху та підсилюють почуття контролю над власним внутрішнім світом.

Вправа «Зміна звуку».

Мета: навчитися керувати неприємними або тривожними звуками у пам'яті, знижувати їх інтенсивність або замінювати більш нейтральними/приємними звуками.

Інструкція: Визначте звук, що вас турбує. Згадайте якийсь звуковий спогад, який викликає дискомфорт. Якщо таких звуків немає, можна потренуватися з будь-яким іншим звуком, який добре пам'ятаєте. Навіть якщо зараз неприємних спогадів немає, вправу корисно виконувати, щоб підготувати себе до майбутніх ситуацій. Уявіть звук у своїй свідомості. Зверніть увагу на гучність, інтенсивність, чіткість. Хто говорить чи створює звук? Чоловік чи жінка, є акцент чи немає? Уявіть джерело звуку. Наприклад, звук іде від радіо або телевізора без картинки. Тримайте його перед собою уявно та відчуйте, що ви можете керувати його гучністю. Регулюйте гучність. Повільно зменшуйте гучність, поки звук не стане ледь чутним. Потім поступово збільшуйте. Поверніть гучність назад і повторіть кілька разів, аж поки звук не зникне зовсім. Змінюйте якість звуку. Уявіть, що звук «перемотується» або змінюється: можна замінити слова, голоси чи звуки на більш нейтральні або навіть смішні. Наприклад, якщо ви чули чийсь розмову, уявіть, що це сміх улюбленого мультгероя або інший веселий звук. Після цього можна «зупинити запис» і уявно видалити звук. Виконуйте вправу спокійно, повільно, без поспіху. Мета не пригнічувати спогад, а навчитися керувати його інтенсивністю та перетворювати його на безпечний чи нейтральний образ у свідомості. Цю вправу можна комбінувати з іншими техніками: «Уявний помічник», «Схованка для картинки», «Вимкнення картинки».

Вправа «Зміни запаху та кінестетичних спогадів».

Мета: навчитися керувати неприємними запахами зі спогадів та замінювати їх приємними.

Інструкція: Майте під рукою приємні ароматні трави, ефірні олійки або інші ароматні предмети. Роздайте дітям, щоб вони по черзі нюхали їх. Попросіть дітей детально описати запах: Що він нагадує? Якого кольору запах? Який емоційний ефект викликає? Нехай кожен обере улюблений запах і спробує його запам'ятати. Якщо фізичних запахів немає, уявіть їх. Закрийте очі та уявіть запах олійки, яку щойно нюхали. Згадайте його колір, форму й асоціації. Зменшення неприємного запаху: згадайте найогидніший запах, який коли-небудь відчували. Уявіть його у вигляді маленької димчастої хмарки перед собою. Повільно зменшуйте хмарку, поки вона тьмяніє. Уявіть, що запах всмоктується у повітряну кульку. Відпустіть кульку та подивіться, як разом із нею зникає запах. Заміна приємним запахом: Уявіть, що відкриваєте кришку баночки з приємним запахом. Відчуйте його знову у всіх кольорах та асоціаціях

Вправа «Робота з кінестетичними спогадами» (дотик, рух).

Мета: зменшити неприємні спогади, пов'язані з тілесними відчуттями

Інструкція: повторні спогади про падіння, поховання або задушення рідко виникають самі по собі. Найефективніший спосіб – поетапна експозиція або дотики/масаж під керівництвом психолога (деталі у програмі для батьків).

Інструмент: «Кнопка гарного відчуття».

Мета: миттєво змінювати негативні реакції на приємні.

Інструкція: Згадайте приємні моменти: щасливі події, улюблена їжа, весела гра, розвага. Виберіть точку на тілі: наприклад, руку, кінчик пальця. Натисніть на цю точку, коли відчуваєте приємне. Повторюйте практику, поки натискання точки автоматично викликатиме приємні відчуття.

Результат: коли виникає страх або спогади про травму, натисніть «кнопку» і поверніть собі спокій.

Рекомендація: після вправи дайте дітям невелику перерву, щоб розім'ятися, походити або пострибати. Більш детально про ці та інші техніки можна почитати у книзі «Діти та війна. Навчання технік зіцнення. Для дітей віком від 8 до 18 років» /

Патрік Сміт, Атле Дирегров, Вільям Юле / пер. з англ. О. Анто-
нишин; наук. ред. Катерини Явної. Львів : Галицька Видавнича
Спілка, 2022. 108 с.

3. Умови ефективності першої психологічної допомоги та психосоціальної підтримки школярів.

Ефективність першої психологічної допомоги значною мі-
рою залежить не тільки від знань і навичок того, хто її надає, а й
від умов, у яких відбувається підтримка. Важливо створити без-
печне, спокійне та прийнятне середовище, де учень почувати-
меться почутим і зрозумілим. У цьому параграфі розглянемо
ключові умови, які забезпечують результативність ППД та
сприяють швидшому відновленню емоційного стану дитини.

1. Високий рівень психолого-педагогічної підготовки вихо-
вателя проявляється у тому, що людина, яка надає першу психо-
логічну допомогу, повинна мати високий рівень психолого-педа-
гогічної підготовки. Це включає знання про розвиток дитини, її
емоційні та поведінкові реакції на стресові та кризові ситуації.
Особливо важливо розуміти механізми травматизації та прояви
тривоги, страху чи емоційного напруження у дітей. Також вихо-
ватель має володіти практичними навичками: вміти уважно слу-
хати та підтримувати учня; розпізнавати ознаки психологічного
дискомfortу; застосовувати техніки заспокоєння, релаксації та
стабілізації емоцій. Ці знання та навички дозволяють створити
безпечне середовище, де дитина може адаптуватися після
стресової події і отримати необхідну підтримку.

Для ефективного надання першої психологічної допомоги
важливо, щоб вихователь тісно співпрацював із соціально-психо-
логічною службою школи. Це дозволяє: своєчасно виявляти дітей,
які потребують підтримки; координувати дії між вихователем,
шкільним психологом, соціальним педагогом та адміністрацією;
забезпечувати комплексний підхід до роботи з емоційним та
психологічним станом учнів; обмінюватися інформацією та дос-
відом щодо методів підтримки дітей у стресових ситуаціях. Спі-
льна робота забезпечує більш безпечне та стабільне середовище
для учнів, підвищує ефективність допомоги та дозволяє опера-
тивно реагувати на кризові події.

Ефективна перша психологічна допомога потребує дотримання принципу партнерства між учнем, педагогом і батьками. Це передбачає: створення атмосфери довіри, де учень відчуває себе почутим і зрозумілим; активне залучення батьків або опікунів до процесу підтримки, пояснення їм, як допомогти дитині у стресових ситуаціях; взаємодію педагогів між собою для обміну інформацією та координації дій щодо потреб учнів; спільну роботу над адаптацією навчального процесу, щоб він відповідав психологічним та емоційним потребам дітей. Реалізація партнерства підвищує ефективність підтримки, зменшує тривожність учнів і сприяє формуванню безпечного середовища для навчання та розвитку.

4. Врахування ситуації індивідуального та вікового розвитку вихованця.

5. Залучення при потребі фахівців інших галузей (медика, психолога).

Ось розписаний текст для умови «Врахування ситуації індивідуального та вікового розвитку вихованця»:

Ефективність надання першої психологічної допомоги значною мірою залежить від того, наскільки враховані особливості кожної дитини:

Вікові особливості: підхід до учнів різного віку має відрізнятися. Наприклад, молодші школярі потребують простих пояснень і безпосередньої підтримки, підлітки – більше можливостей висловити свої думки та емоції, участі у прийнятті рішень. Індивідуальні особливості: враховуються темперамент, рівень емоційної стійкості, попередній досвід стресових ситуацій, навчальні потреби та соціальні звички. Адаптація методів підтримки: обираються техніки та підходи, що найбільше відповідають конкретному учневі, щоб допомога була зрозумілою та ефективною. Якщо дитина має труднощі у навчанні, фізичні або психологічні обмеження, це враховується під час організації підтримки, щоб уникнути додаткового стресу. Правильне врахування цих факторів забезпечує більш індивідуалізовану та дієву підтримку, допомагає дитині відчувати себе зрозумілою, почутою і захищеною.

Розглянемо приблизний сценарій першої психологічної допомоги для учнів закладу загальної середньої освіти.

Мета заходу: зменшити тривогу та стрес учнів; надати інструменти саморегуляції; підтримати емоційну стабільність та почуття безпеки

1. Початок сесії – створення безпечного простору (5-10 хв).

Дії: Привітати дітей, пояснити мету зустрічі простими словами: «Сьогодні ми потренуємося заспокоювати себе та керувати емоціями, коли нам страшно чи сумно».

Запропонувати розміститися зручно: сидючи або на килимку, руки на колінах. Попросити дітей назвати одне слово про те, що вони відчувають зараз (не обов'язково розкривати подробиці).

2. Дихальні та фізичні вправи (5-7 хв).

Дії: Глибокий вдих-видих: рахувати до 3 при вдиху і до 3 при видиху. Розтягування і легка ходьба: руки вгору, нахили, обертання плечей.

Мета: зняти фізичну напругу та налаштувати дітей на роботу з емоціями.

3. Робота з образами та спогадами (15-20 хв).

А. Візуальні спогади

1. Техніка «Руки та дистанція».

Уявити неприємну картинку.

Зменшувати її розмір, відсувати від себе, робити менш помітною.

Потім «покласти на долоню психолога» або «згорнути та сховати».

2. Техніка «Рамкування».

Помістити картинку в уявну рамку. Відсувати, перевертати рамку, розбивати картинку на шматочки та уявити, що вона зникає.

3. Позитивна контркартинка.

Уявити щось приємне, яскраве і велике. Помістити його у простір замість неприємної картинки. Перемістити неприємну картинку в інший кут і «закрити програму», залишивши тільки хорошу.

Робота зі звуками. Уявити неприємний звук (гучний або різкий). Поступово зменшувати його гучність у уяві, поки він не зникне. За бажанням, «змінити» звук на щось смішне або приємне (голос мультяшного героя, сміх).

Робота із запахами. Уявити неприємний запах у вигляді маленької хмарки. Уявити, як запах всмоктується у повітряну кульку і «відлітає». Потім уявити приємний запах (ефірна олія або трави).

Кінестетичні спогади. Легкі дотики або масаж рук/пальців. Впровадження «кнопки гарного відчуття»: натискання на одну точку на руці або пальці, коли дитина згадує щось приємне.

4. Уявний помічник (5–7 хв). Попросити уявити, хто може допомогти захистити або змінити неприємну картинку (супергерой, тварина, персонаж). Подивитися, як помічник змінює або ховає неприємну картинку.

5. Схованка для картинки та вимкнення (5 хв). Уявити коробочку або сейф для неприємної картинки та «викинути ключ». Уявити, що вимикаєш неприємний звук або зображення на пульті.

6. Заклучна частина – обговорення і заземлення (5-10 хв).

Коротко обговорити, що сподобалося найбільше та що допомогло відчувати спокій. Повернути дітей до справжнього простору: потягнути руки, встати, пройтися. Підкреслити: «Тепер у вас є інструменти, щоб спокійно реагувати на неприємні спогади».

Поради для педагогів/психологів: підтримуйте спокійний, лагідний тон. Поважайте особистий простір кожної дитини. Не примушуйте дітей ділитися спогадами, якщо вони не хочуть. Майте під рукою приємні запахи, невеликі предмети для сенсорної роботи.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) і які основні його симптоми?

2. Назвіть соціальні фактори впливають на розвиток і перебіг ПТСР.

3. Схарактеризуйте основні цілі першої психологічної допомоги учням при стресі та ПТСР.

4. Розкрийте вправи першої психологічної допомоги учням, які застосовуються для підтримки пацієнтів з ПТСР.

5. Як психологічна підтримка і психотерапія інтегруються у першу психологічну допомогу учням при стресі та ПТСР?

6. Які форми групової роботи є ефективними у першій психологічній допомозі при стресі та ПТСР?

Література до теми:

1. Арттерапія. URL: <https://www.rozmova.me/vydy-psykhoterapiyi/artterapiya>.
2. Апітерапія. URL: https://smerekoviy-dvir.com.ua/ua/sleeping_on_beehive/.
3. Епітерапія. URL: <https://hippoterapia.com.ua/terapii-dlja-detej/>.
4. Діти та війна. Навчання технік зіцілення. Для дітей віком від 8 до 18 років / Патрік Сміт, Атле Дирегров, Вільям Юле / пер. з англ. О. Антонішин; наук. ред. Катерини Явної. Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2022. 108 с.
5. Єна А.С. Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу в умовах сучасних викликів. URL: <https://www.researchgate.net/publication/374594086>.
6. Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій». URL: <https://mon.gov.ua/news/metodichni-rekomendatsii-persha-psikhologichna-dopomoga-algoritm-diy>.
7. Михальський А., Царьов Ю. Посттравматичний стресовий розлад : історичний огляд. *Проблеми сучасної психології*. 2011. Випуск 12. С.687-693.
8. Перша психологічна допомога дітям: основні підходи та принципи. URL: <https://naurok.com.ua/post/>.
9. Перша психологічна підтримка. URL: <https://school12.kyiv.ua/>.
10. Подолання наслідків війни : реальні історії та ефективні методи. URL: <https://montessoriuua.com/ua/think-equal->.
11. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад. URL: <https://moz.gov.ua/uk/scho-treba-znati->.

Тема: Методика організації дозвілля учнів як засобу виховання

План

1. Організація дозвілля за місцем проживання.
2. Гуртки як форма дозвілля та навчання учнів.
3. Заходи вихідного дня для учнів.

1. Організація дозвілля за місцем проживання.

З середини 60-х до кінця 80-х років XX століття досить популярною у педагогічних колах була ідея виховання дітей за місцем проживання.

Ради місцевих органів управління, спільно з дитячими кімнатами міліції, а також комунальними господарствами, що піклувалися благоустроєм конкретного мікрорайону з метою посилення роботи з боротьби з безоглядністю та правопорушеннями серед неповнолітніх здійснювали заходи індивідуально-профілактичної роботи з дітьми за місцем проживання. Впроваджувалися у педагогічну практику, у заходи громадського впливу на батьків, які недобросовісно виконували свої функції щодо виховання дітей. Робота проводилася через систему виховних заходів у мікрорайоні, шефство, роботу гуртків та секцій, клубів дитячої та юнацької творчості, літніх дитячих майданчиків.

При освітніх закладах діяли координаційні ради, які об'єднували усі соціальні інститути, що виховували дітей за місцем проживання. Значний вплив на соціально-виховну роботу з дітьми та молоддю за місцем проживання мав дитячий і молодіжний рух. Зокрема, на початку 90-х років до роботи за місцем проживання долучилася національна скаутська організація «Пласт», Також діяли дитяча організація «Веселка», Асоціація гайдів України та інші.

В умовах сьогодення виховання дітей у мікрорайоні вимагає об'єднання зусиль різних фахівців щодо вирішення проблеми виховання і захисту дітей. В умовах воєнного стану поза контролем сім'ї та школи дитина часто виявляється позбавленою опіки і турботи з боку дорослих, вона байдикує, часто потрапляє у

злочинні групи. Тому завдання вихователя в мікрорайоні можна сформулювати так:

- започаткування діяльності різнопланових дитячих та молодіжних клубів;
- розробка нових та вдосконалення старих форм і методів роботи за місцем проживання;
- забезпечення соціально-педагогічних умов для виховної роботи з дітьми в різних умовах;
- залучення дітей і молоді до дитячих формувань за місцем проживання;
- організація взаємодії підлітків мікрорайону задля їхнього саморозвитку, змістовного дозвілля;
- організація допомоги сім'ї, що перебуває в СЖО.

Ключовою виховною ідеєю роботи вихователя є дитиноцентризм, який ґрунтується на повазі до дитини, загальнолюдських цінностях.

З метою реалізації ідеї виховання дітей та молоді за місцем проживання, на думку О. Безпалько, необхідно дотримуватися умов:

1. Створити ініціативну групу з осіб, які зацікавлені в реалізації ініціативи виховної роботи за місцем проживання на місцевому рівні.

2. Надання ініціативі оптимальної форми (до уваги треба брати рівень охоплення дітей мікрорайону виховною ідеєю, кількість залучених фахівців, матеріальні спроможності мікрорайону).

Реалізація завдань виховної роботи за місцем проживання здійснюється поетапно та передбачає: створення групи професійно підготовлених вихователів до роботи за місцем проживання; діагностика виховного середовища мікрорайону; планування виховної діяльності; реалізація запланованих заходів; аналіз проведеної роботи.

Орієнтовний перелік заходів за місцем проживання дітей та молоді може бути таким:

- Документальне оформлення у поліції та в органах громадського самоврядування, документів про здійснення виховної роботи за місцем проживання (дозволи з визначенням видів роботи, заходів та відповідальних).

- Знайомство із контингентом для роботи.
- Планування роботи за місцем проживання (ігротека, волонтерство, виставки, конкурси, походи, екскурсії, вуличний кінотеатр).
- Визначення відповідальних за проведення заходів та за забезпечення роботи обладнання.
- Здійснення заходів відповідно до плану роботи.
- Звітування перед органами місцевого самоврядування щодо роботи.

1. Гуртки як форма дозвілля та навчання учнів. Однією з форм організації дозвілля є гурток. Гурток (секція, клуб чи творче об'єднання) є основними традиційними формами реалізації змісту позакласної та позашкільної виховної роботи з учнями. За своєю сутністю вони розуміються як специфічна спільність учнівської молоді, яка об'єднана на основі ідей добровільності, спільних інтересів, спрямованості на певний вид діяльності. Гурток, клуб чи творче об'єднання, є середовищем в якому гарантуються умови для духовного, інтелектуального, фізичного розвитку дітей, а також для реалізації їхнього творчого потенціалу.

Реалізуючи на практиці принцип диференціації в освіті гуртки та інші творчі об'єднання поділяють за такими рівнями:

- *початковий рівень* – дитячі об'єднання, діяльність яких орієнтована на загальний розвиток вихованців, діагностику їхніх здібностей, обдарувань, інтересу до творчої діяльності;
- *основний рівень* – дитячі об'єднання, які спрямовані на розвиток інтересів вихованців, вони поглиблюють та розширюють практичні вміння та навички, задовольняють їхні потреби у професійній орієнтації;
- *вищий рівень* – творчі об'єднання для здібних і обдарованих вихованців.

Набір до гуртків, клубів та інших творчих об'єднань здійснюється з 1 до 15 вересня. У цей час формується також і розклад роботи шкільних гуртків, який затверджується директором школи чи позашкільного центру дитячої та юнацької творчості і розміщується на видному місці у закладі де діє дитяче об'єднання. Зауважимо, що у канікулярні, святкові дні, в умовах карантину

шкільні гуртки можуть працювати за окремим планом, який також затверджується директором закладу в якому діє гурток.

Тривалість гурткового заняття визначається з урахуванням психофізіологічного розвитку вихованців і може становити такий час:

- для вихованців віком від 5 до 6 років – 30 хвилин;
- для дітей віком від 6 до 7 років – 35 хвилин;
- для середнього та старшого шкільного віку – 45 хвилин.

Середня наповнюваність творчих об'єднань, як правило, 10-15 вихованців. Проте, вона може визначатися керівництвом закладу індивідуально, але не більше ніж 25 учнів. Оскільки робота гуртка передбачає індивідуальну роботу, то з більшою кількістю вихованців працювати буде складніше.

Прийом вихованців до гуртків та творчих об'єднань здійснюється за бажанням учнів і за заявою батьків або осіб, які їх замінюють.

Зазвичай на рівні Міністерства освіти і науки України затверджується орієнтовна програма роботи гуртків. Окремі керівники гуртка просто модифікують її відповідно до потреб регіону, особливостей освітнього закладу, рівня матеріально-технічного забезпечення закладу, свого фахового рівня. Модифікована програма обговорюється й затверджується на засіданні педагогічної ради закладу освіти. Можливе впровадження експериментальної програми роботи. На її впровадження зазвичай дається дозвіл органу управління освіти.

Творчі педагоги можуть впроваджувати авторські програми. Зазвичай ця програма спроектована самим керівником гуртка на основі багаторічної роботи в цьому напрямі. Як інноваційний проєкт запропонована педагогом авторська програма має пройти фахову та науково-методичну експертизу. Керівник гуртка чи іншого творчого об'єднання вихованців комплектує гурток, розробляє графік його роботи, враховує показові заняття гуртка, розробляє заходи співпраці з батьками учнів, створює умови для розвитку особистості, підтримує талановитих та обдарованих дітей, здійснює профорієнтацію; забезпечує участь гуртківців у масових заходах закладів загальної середньої освіти, всеукраїнських і міжнародних конкурсах, виставках, фестивалях.

Раз на п'ять років керівники гуртків, інших творчих об'єднань для дітей та молоді проходить атестацію чи сертифікацію. За результатами якої їм присвоюється тарифний розряд.

Перед атестацією керівники гуртків можуть пройти курси підвищення кваліфікації чи відповідні курси вчителів предметників.

Ведення журналу планування та обліку гурткової роботи відбувається з дотриманням певних вимог: необхідно дотримуватися рекомендацій щодо ведення журналу, його потрібно заповнювати після кожного проведеного заняття, усі записи ведуться державною мовою чітко та розбірливо. НЕ варто при заповненні журналу забігати вперед і записувати теми до кінця року, заклеювати текст та виправляти записи. Журнал роботи гуртка підписує керівник освітнього закладу на базі якого функціонує гурток, а також керівник гуртка. У журналі потрібно відмічати присутність в вихованців на заняттях, спеціально прийнятими позначеннями. У розділі «Відомості про членів гуртка» записують прізвище, ім'я, по батькові дитини, рік її народження, навчальний заклад, в якому вона здобуває освіту, клас, місце роботи батьків, домашню адресу, телефон батьків та дитини, дату вступу в гурток. Якщо вихованець залишає гурток, то заносять також дату і причини вибуття з гуртка.

1. Заходи вихідного дня.

Однією з форм позашкільного виховання є заходи вихідного дня. Зазвичай їх практикують організації, що діють на державній і громадській основі та мають у статуті пункт щодо діяльності у вихідні дні. Аналіз мережі дозволив визначити найбільш популярні заходи вихідного дня. Серед яких: сімейні вихідні в Ku Space Academy. Це унікальна школа вихідного дня, яка пропонує захоплюючі та розвиваючі заняття для дітей різного віку, та спеціальні програми для саморозвитку адресовані дорослим.

Не меншим попитом користуються школи вивчення іноземних мов шляхом додаткових уроків. Зазвичай такі заклади діють на підставі Статутів і охоплюють навчанням не лише дітей, але й дорослих. Після навчання учасники таких шкіл отримують сертифікат.

Заходи вихідного дня практикують також краєзнавчі музеї. Зазвичай на вихідні планують відкриття виставок відомих художників, гончарів, мистецтвознавців.

Безперечно увагою користуються екскурсії як у межах одного міста, так і в інші міста та за кордон. Відомі такі екскурсії: стежками життя відомих людей краю, археологічні мандрі, історія міста, зелена зона міста та ін.

Останнім часом у практику ввійшла така форма роботи як безкоштовні табори вихідного дня. В їхніх рамках практикують творчі майстерні для дітей, підлітків та їхніх батьків, розваги, екскурсії та різнопланові навчальні програми. А також смачна сімейна кухня.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке дозвілля та яку роль воно відіграє у житті школярів?
2. Які основні форми дозвілля існують у навчальному закладі?
3. Назвіть методи організації дозвілля, які найбільш ефективні для розвитку творчості та самореалізації дітей.
4. Розкрийте як дозвілля впливає на психічне та фізичне здоров'я школярів.
5. Схарактеризуйте види активного дозвілля, які можна застосовувати у позаурочний час.
6. Як організувати дозвілля школярів з урахуванням їхніх інтересів та вікових особливостей?
7. Скласти дорожню карту закладів, що організовують та здійснюють дозвілля дітей та молоді у вашому місті.

Література до теми:

1. Виховна соціально-педагогічна робота. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/12664/>.
2. Івашенко К.В. Досвід організації соціально-виховної роботи з дітьми за місцем проживання у другій половині XX століття. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream>.
3. Курси англійської вихідного дня. URL: <https://greencountry.com.ua/journal/read/>.
4. Курси англійської. URL: <https://kuspaceacademy.com/>.
5. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
6. Методика виховної роботи : Навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-

професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.

7. Організація дозвілля дітей в позаурочний час в умовах школи-інтернату. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01009pf6-f152.docx.html>.
8. Самойлюк Т. В. Батьківський всеобуч «Дозвілля в сім'ї». URL: <https://sba711f40102cb059.jimcontent.com/download/version/>.
9. Форми та методи організації дозвілля. URL: <https://naurok.com.ua/formi->
10. Цюсь А.Л.. Дізнайся більше про себе. Психологічний гурток для підлітків . Київ : Шкільний світ, 2011. 120 с.

Тема: Методика виховної роботи в умовах літнього оздоровчого табору

План

1. Особливості організації та функціонування дитячого табору.
2. Соціально-виховні заходи в умовах дитячого оздоровчого табору.
3. Перспективи організації виховних заходів.

1. Особливості організації та функціонування дитячого табору.

Зкладами проведення цікавого і змістовного дозвілля є дитячі оздоровчі табори. Літні табори покликані розвивати у дітей соціальні навички шляхом створення умов для спілкування з однолітками, також вони сприяють поглибленню знань з різних галузей науки, навчають вихованців самостійності та відповідальності, особистісному зростанню.

Функціонування таборів закріплюється у міжнародному і вітчизняному законодавстві, яке визначає правові засади оздоровлення дитини, її безпеки. Такими документами є Женевська конференція 1923 року. У документі звернена увага на умови, які забезпечують фізичний та психічний розвиток дитини, гарантують їй право на допомогу, належне виховання, захист. Важливо у цьому контексті згадати Загальну декларацію прав людини, проголошена 10.12.1948 р. У ній підкреслено, що людина має право на відпочинок та дозвілля. У Конвенції ООН підкреслено, що дитина має право на відпочинок та на дозвілля, на участь в іграх і розважальних заходах. Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001р., обумовлені засади політики у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального заходу та всебічного розвитку. Закон дає такі визначення термінів:

оздоровлення – комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану здоров'я дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом оздоровчої зміни;

дитячий заклад оздоровлення та відпочинку – постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку;

відпочинкова зміна – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 14 днів;

оздоровча зміна – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 21 дня, протягом якого дитина отримує послуги з оздоровлення та відпочинку.

Президентом України щорічно видаються розпорядження щодо організації оздоровлення і відпочинку дітей, зазначене питання перебуває на постійному контролі Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. Основним документом, регулюючим оздоровлення дітей в літний період, є Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей», затверджений 04.09.2008 р. Для того щоб заснувати дитячий оздоровчий табір потрібно усвідомити концепцію його функціонування. Розробці концепції сприятимуть усвідомлення таких питань: Для кого цей табір буде функціонувати (вік, гендерні особливості); тематична спрямованість діяльності (мистецтво, спорт, наука, лідерство, християнський); тривалість функціонування (денний, з проживанням); місце функціонування (природа, спортивний майданчик, табір з використанням міської чи сільської інфраструктури).

Одна з ключових переваг спеціалізованих таборів – це тематична спрямованість. Ви можете відкрити табір, який привабить певну нішу (наприклад, табір для молодих програмістів). Наприклад, можуть функціонувати STEM-табір (програмування, робототехніка), арттабір (акторська майстерність, музика, малювання, ліплення); лідерський табір (формування лідерських навичок); християнський табір (для дітей, підлітків, молоді: читання і втілення християнської поведінки). Можлива діяльність універсального табору. Коли в його діяльності поєднуються різні напрями виховної роботи.

Важливим кроком в організації табору є фінансове планування. Воно передбачає розрахунок вартості оренди приміщень

або території (бази відпочинку, окремих спортивних чи навчальних об'єктів). Харчування. Вартість харчування залежить від кількості дітей і типу меню. Заробітна плата у персоналу табору; транспортні витрати; матеріали для розважальних виховних заходів; медичне забезпечення. Для розрахунку вартості путівки доцільно визначити необхідну суму на усі витрати та поділити її на кількість очікуваних вихованців. Приблизна формула може бути така: загальні витрати на зміну + Резервний фонд) / Кількість дітей = Вартість за дитину. Якщо сума доволі велика можливо варто подумати про спонсорів.

Для вибору розташування табору доцільно врахувати безпеку учасників табірної зміни, екологія, інфраструктура, транспортна інфраструктура в умовах воєнного стану – наявність бомбосховища.

Популярними для України є табори розташовані у Карпатах, біля моря, в приміських зонах.

Діяльність дитячого табору значною мірою залежить від професійної та відповідальної команди фахівців. Зазначимо, що вони працюють в умовах договору на період функціонування дитячого табору. До складу працівників табірної зміни входять: директор табору, старший вожатий, вожаті, вихователі та аніматори, медичний працівник, кухарі та обслуговуючий персонал, інструктори з безпеки. Вони можуть бути допущеними до роботи за умов надання документів, що засвідчують їхній професійний рівень, належний стан здоров'я до такої діяльності. Бажано, щоб вони мали досвід роботи з дітьми, особливо в умовах табору, сертифікати з надання першої медичної допомоги, були комунікабельними та здатними до виховання. У таборах соціального спрямування можуть бути волонтери, що відповідають за соціальні проблеми. Також вони можуть виконувати роль вихователя по заміні. Рекомендований перелік ділової документації дитячого закладу.

1. Статут дитячого оздоровчого закладу.
2. Санітарний паспорт.
3. Акт приймання табору
4. Посадові інструкції (обов'язки персоналу табору).
5. Інструкції з правил техніки безпеки.
6. Книга запису наказів і розпоряджень.

7. Особові справи, картки, списки співробітників.
8. Графік вихідних днів.
9. Документація з протипожежної безпеки та поведінки в умовах воєнного стану.
10. Схема оповіщення на випадок надзвичайної ситуації.
11. Списки членів загонів з усіма їхніми даними, підписані вихователями.
12. Журнал реєстрації дітей з такими графами: порядковий номер путівки, організація, що видала путівку, П. І. П. вихованця, відомості про батьків, домашня адреса.
13. Контрольно-візитаційна книга.
14. Перспективне меню харчування дитини на 2 тижні.
15. Санітарний журнал
16. Документація вожатих: плани, розклади роботи, графіки.

Продуктивна діяльність табору залежить від правильно складеного режиму роботи. Зазвичай його затверджують перед початком роботи табору. Орієнтовний режим роботи табору може бути таким: 07:30 – 08:00 Підйом, ранкова зарядка; 08:00 – 09:00 Сніданок; 09:00 – 12:00 Основні заняття (тематичні гуртки, майстер-класи); 12:00 – 13:00 Обід; 13:00 – 15:00 Час для відпочинку або тихої години; 15:00 – 18:00 Активні ігри, спортивні заходи; 18:00 – 19:00 Вечеря; 19:00 – 21:00 Вечірні розваги (концерти, квести); 21:00 – 22:00 Підготовка до сну; 22:00 – Сон.

З розваг у таборах практикують майстер – класи (малювання, ремесла, кулінарія, музика, ліпка з глини). Квести (тематичні та з предметів шкільної програми, розвиваючі, спортивні) та командні ігри (спортивні, розвиваючі). Спортивні змагання між загонами (футбол, волейбол, баскетбол, плавання).

Відповідальність за безпечне перебування вихованця у таборі несе адміністрація табору та загонні вожаті, а також медичний персонал. У таборі існують обмеження. Вони передбачають дотримання режиму дня, заборону виходу самостійно без супроводу дорослого за межі табору, якісне харчування та питна вода.

В організаційній частині доцільно придумати особливості безпечного транспортування дітей до табору. Це може бути транспорт від табору і транспорт батьків.

Доцільно потурбуватися про безпеку дітей під час перевезень: мають бути дорослі, що супроводжують вихованця, стан

транспорту має відповідати нормам, для перевезення бажано обирати менш завантажені маршрути.

Коли організаційні питання практично вирішені потрібно продумати рекламу діяльності табору: сайт табору, соціальні мережі, реклама у закладах загальної середньої освіти, реклама на підприємствах де працюють батьки, місцях компактного проживання внутрішньопереміщених осіб та ін.

Для зберігання документів вихованців табору можна використовувати електронну систему із збереженням персональних даних.

Завершується підготовчий період заїздом дітей до табору, формуванням загонів та урочистим відкриттям першої табірної зміни.

Основний період табірної зміни передбачає проведення заходів розважального та пізнавального характеру.

Можна рекомендувати такі заходи: «Казковий вечір» з постановками та костюмами. «Талант-шоу», де кожен учасник табірної зміни може продемонструвати свої вміння. Свято гумору – конкурси на найсмішніший анекдот або жарт. Різноманітні концерти за участі як дітей так і вожатих, екскурсії, подорожі, квести, інтерактивні заходи з розвитку соціальних навичок, рольові та спортивні ігри, тематичні дні: кольору, листа. Для розвитку лідерських навичок доцільно організовувати командні змагання, втілювати розроблені програми з розвитку лідерських навичок.

Завершальний етап табірної зміни зазвичай знаменується підсумковою лінійкою і «царевою ніччю», тобто ніччю в яку кожен з дітей може робити усе що захоче. Оцінку роботи табору доцільно провести враховуючи ряд критеріїв: задоволення дітей від перебування у таборі, задоволення батьків щодо перебування у таборі їхньої дитини, виконання фінансового плану, оцінка персоналу: вихователів, медперсоналу та інших співробітників. З цією метою практикують анкети для дітей, анкети для батьків, інтерв'ю з персоналом табору. До проблем у діяльності табору доцільно віднести: відсутність збалансованості різних видів і напрямків виховних впливів на дитину; недостатнє використання своєрідності навколишнього середовища; недотримання принципу єдності виховання і оздоровлення; низький рівень трудової

участі хлопців у житті табору, у багатьох випадках не задовольняються розумові і соціальні очікування підлітків.

Окрім таборів цілоденного перебування дитини практикують денні табори. В їхній діяльності доцільно виділити: оздоровчу складову, відпочинкову складову та соціальну складову. Таким чином, денний табір виконує оздоровчу, освітню, розвиваючу, культурологічну, комунікативну, психотерапевтичну функції. Відповідно до пункту 2 статті 14 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей». Табори з денним перебуванням відносять до закладів відпочинку. Вони утворюються у закладі освіти, закладі культури, фізичної культури та спорту. У діяльності вони керуються Законами України: «Про оздоровлення та відпочинок дітей», «Про охорону дитинства», «Про позашкільну освіту», «Про забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя населення», «Про пожежну безпеку», Типовим положенням про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, іншими нормативно-правовими актами.

Завдання системи літнього відпочинку у таборах денного перебування полягає у тому, щоб викликати у дітей і підлітків живий і здоровий інтерес до навколишнього світу, прагнення до пізнання себе та інших людей, розвиток самостійного мислення, формування доброти, вдячності, чуйності. Основою виховної роботи мають стати духовно-моральні та культурно-історичні народні традиції.

Організація табору починається із вибору приміщення для його функціонування, планування діяльності; продумування різновидів роботи гуртків, з охорони життя і здоров'я дітей. Задля методичної підготовки можуть бути проведені підготовчі семінари до роботи з учнями.

На видному місці надають інформацію щодо назви табору, режиму дня, плану роботи на табірну зміну та плану роботи на день, меню (якщо передбачено харчування), висвітлюють розклад роботи гуртків, бібліотеки (якщо планується її робота), вітання з днями народження, перемогами у конкурсах. Доцільно також облаштувати стенди: «Державна символіка України»; «Техніка безпеки життєдіяльності»; «Здоровий спосіб життя».

Можна оформити куточок загону. Він стане його візитною карткою, в якій відображено життя та діяльність впродовж від-

починку дітей у таборі. На стенді можна представити: назва, девіз, емблему, пісню. Куточок може містити такі рубрики: план роботи на зміну, путівку дня; обов'язки та доручення; вітання; корисні поради; сторінка творчості.

Табір з денним перебуванням, забезпечує умови для відпочинку сприяє пізнавальній, трудовій, трудової, ігрової, художньо-естетичної, фізкультурно-спортивній ігровій активності вихованців.

Робота табору з денним перебуванням організовується за такими напрямками: патріотичне та громадянське виховання; фізичне виховання морально-етичне виховання; трудове виховання; художньо-естетичне виховання; екологічне виховання. Серед заходів з національно-патріотичного виховання визначимо: впровадження у виховну діяльність нових форм виховної роботи з національно-патріотичного виховання; використання традицій народного виховання, літературно-творчої спадщини відомих українських поетів та письменників; практика діяльності гуртків, клубів, секцій тощо); поєднання у виховній роботі традиційних і інноваційних форм роботи. Якщо на період дії табору випадають державні свята доцільно святкувати їх. Наприклад, можна організувати конкурс малюнків «Мій рідний край»; фестиваль казок, екскурсії, туристичні маршрути, кільцівку народних пісень, бесіди, літературно-музичні вечори, брейн-ринг, спортивні турніри, вікторини, флешмоби.

Впродовж табірної зміни можна провести різноманітні дидактичні та спортивні конкурси. Не зайвим буде організація профілактики булінгу в учнівському середовищі.

Профілактика булінгу передбачає розробку та запровадження у практику алгоритму реагування на випадки насильства; проведення спортивних змагань; зустрічі з правниками, запровадження програм профілактики агресії в учнівському середовищі; подолання егоцентризму і розвиток емоційних якостей особистості; формування несприйняття негативних явищ та почуттів. І. Резніченко, звертає увагу на те, що протягом зміни (21 день) загін має виконати не одну справу.

У змісті виховного заходу, що проводиться в таборі можна виділити три етапи: підготовчо-організаційний, власне проведення заходу; підсумок заходу. На підготовчо-організаційному етапі потрібно продумати тему, мету та завдання заходу. Не зайве

буде врахувати соціальну ситуацію, діагноз рівня вихованості колективу, визначити рівень підготовки вихованців до виховної діяльності. На цьому етапі доцільно написати сценарій, провести репетиції, підібрати костюми, оформити місце проведення заходу.

Під час проведення виховного заходу педагог надає дітям право на вільну діяльність, але стежить за їхнім розвитком. На завершальному етапі – підводять підсумки.

Таким чином, табір з денним перебуванням дітей сприяє організації дозвілля дітей, створює умови для їхнього повноцінного розвитку.

Запитання для самоперевірки:

1. Які основні завдання виховної роботи в літньому оздоровчому таборі?
2. Розкрийте принципи, які слід враховувати при організації виховної роботи в таборі.
3. Як планується і реалізується виховна програма в таборі?
4. Назвіть форми виховної роботи, які найбільш ефективні в умовах літнього табору.
5. Як забезпечити безпечне та змістовне дозвілля дітей у таборі?
6. Які методи виховного впливу доречні для роботи з дітьми в таборі?

Література до теми:

1. Закон України «Про охорону дитинства» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text/>
2. Пенішкевич Д.І., Платаш Л.Б., Шоліна Т.В. Методика організації табірної зміни: навч.-метод. посібник. Чернівці : Рута, 2004. 159 с.
3. Носовець Н.М. Методика виховної роботи в дитячих оздоровчих таборах: Навчально-методичний комплекс для студентів спеціальностей 7.0101.03 «Трудове навчання», «Професійне навчання». Чернівці : Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка. 2006. 68 с.
4. Періоди табірної зміни та їх особливості. Що робити? Як ефективно організувати? URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100dcxj-eff4.docx.html/>
5. Супрун М. О. Загальнотеоретичні засади методики виховної роботи в спеціальній школі: Методичний посібник. Миколаїв : МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2024 р. 202 с.

6. Кондрашова Л.В., Лаврентьева О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
7. Методичні засади проведення організаційно-виховної практики : методичні рекомендації до організації та проведення педагогічної практики (організаційно-виховної в оздоровчих таборах) для здобувачів денної форми навчання спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) ОС «Бакалавр» / укладач Е.К. Куцин. Мукачєво : РВЦ МДУ, 2021. 34 с.
8. Резніченко І. Г. Робота в літніх оздоровчих таборах : виховний аспект URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/>
9. Методика виховної роботи в літніх оздоровчих закладах. URL: <https://tnpu.edu.ua/navchannya/sylabusy/bakalavr/arts/>.

Тема: Методика виховної роботи з обдарованими дітьми

План

1. Поняття обдарованості та її види.
2. Методики виявлення обдарованих дітей.
3. Методи і форми роботи з обдарованими дітьми.

1. Поняття обдарованості та її види.

Одним із важливих напрямів діяльності вчителя є його робота з обдарованими учнями. Для цієї категорії дітей властиві підвищені навчальні можливості, вони характеризуються добрим рівнем розвитку мислення, навичками самоконтролю, великою працездатністю. У Словнику української мови зазначено, що обдарованим (талановитим) є той, хто має великі здібності; дар (талант) – це видатні природні здібності, хист, обдарування.

Існує ще одне визначення обдарованості. Обдарованість – це своєрідна композиція здібностей, які зумовлюють можливості людини в різних видах діяльності. Єдність, яку вони забезпечують у своїй взаємодії передбачає здатність особистості до узагальнення, інтелектуальний потенціал, креативність та мотивацію до діяльності.

Розрізняють різні типи обдарованості. Відома лідерська або соціальна обдарованість. Вона характеризується схильністю розуміти інших людей, будувати конструктивні взаємини, керувати ними. Художня обдарованість виявляється у високих досягненнях у художній діяльності: танці, музика, живопис, сцена, скульптура. Психомоторна або спортивна обдарованість характерна для школярів, що захоплюються спортом, мають відповідну мотивацію.

У закладі загальної середньої освіти плекаються академічна, творча та інтелектуальна обдарованість.

Академічна обдарованість проявляється в особливих здатностях особистості до опанування науковими знаннями та творчого використання цих знань. Творча обдарованість (креативна) – виявляється в нестандартному баченні дитиною світу, в нешаблонному мисленні. Творча обдарованість дітей може проявлятися в одній сфері чи в різних сферах життя людини.

Інтелектуальна обдарованість – має місце у вмінні аналізувати, зіставляти факти, порівнювати.

У науковій педагогічній літературі надано такий портрет обдарованої дитини:

1. Виявляє цікавість до багатьох аспектів життя, постійно задає питання.
2. Пропонує багато ідей, рішень, нетипові відповіді на питання.
3. Вільно виражає свою думку, енергійно відстоює її.
4. Схильна до ризикованих дій.
5. Володіє фантазією, уявою.
6. Має розвинене почуття гумору.
7. Чутлива до краси та до естетики речей.
8. Не конфліктна.
9. Не приймає авторитарних вказівок без розуміння їхньої суті.
10. Прагне до самовираження, та до творчого використання предметів.

У педагогічній літературі зустрічаємо ще термін здібні діти. Спільними характеристиками для них є: високий рівень розвитку – і здібні, і обдаровані діти демонструють вищий за середній рівень розвитку інтелектуальних, творчих або інших якостей. Потенціал для успіху – обидві групи мають передумови для досягнення значних результатів у навчанні чи діяльності. Потреба в особливих умовах навчання – їм необхідні індивідуальні або розвивальні програми, щоб реалізувати потенціал. Ранній прояв здібностей – ознаки виявляються у ранньому дитинстві (швидко навчаються, мають хорошу пам'ять, творчу уяву тощо).

Відмінності виявляються у тому, що рівень розвитку здібних дітей вище за середній у певній галузі навчання, мистецтва, спорту. Натомість в обдарованих дітей – проявляється високий рівень розвитку в кількох сферах або яскраво виражений талант, який відрізняє від однокласників. Здібності можуть проявлятися лише в певних умовах (зацікавлення, підтримка). Обдарованість має більш стійкий і всебічний характер, часто проявляється незалежно від умов. Здібні діти можуть розвинути до обдарованості за відповідного навчання та мотивації. Обдарованість – це вже більш високий рівень розвитку здібностей.

Оцінка діяльності здібних дітей виявляється за результатами діяльності (добре вчиться, швидко опановує матеріал). Оцінка діяльності обдарованих може проявлятися у творчості, нестандартному мисленні, високій ініціативі, оригінальних ідеях. Таким чином, здібності – це передумови для успішної діяльності. Обдарованість – це високий рівень розвитку цих здібностей, що дає змогу досягати видатних результатів.

У виховній роботі з обдарованими та здібними дітьми доцільно використовувати такий алгоритм:

1. Виявлення обдарованих і здібніших дітей.
2. Розвиток творчих та інтелектуальних здібностей вихованців у позакласній та позашкільній роботі.
3. Формування високого рівня розвитку через систему спеціальних вправ.
4. Організація самостійної діяльності вихованців в умовах ускладнення змісту завдання.
5. Розвиток мовлення вихованців.
6. Організація співпраці вихователя і вихованця у діяльності.
7. Виконання додаткових творчих завдань.
8. Індивідуальна робота з обдарованими дітьми.
9. Залучення обдарованих і здібних дітей до участі у проєктній діяльності.

У виховній роботі з дітьми доцільно враховувати індивідуальність кожного учня і практикувати особливий підхід. Часто діагностує талант соціально-психологічна служба школи, але забезпечити умови для розвитку таланту це завдання вихователя. Таким чином, завдання роботи з обдарованими дітьми:

- сприяння в уяві дитини розвитку цілісної картини світу;
- розвиток критичного й абстрактно-логічного мислення, здатності розв'язувати проблеми;
- розвиток самостійності та дослідницьких умінь;
- розвиток самопізнання формування позитивної «Я-концепції».

Робота з обдарованими дітьми базується на таких принципах:

- Розвиток лідерських якостей, духу змагання.
- Орієнтація на розвиток потреб дитини.
- Розширення кола інтересів вихованців.

- Увага до розвитку дитини, а не до інформаційної насиченості.
- Поступове ускладнення змісту навчальної діяльності.

У контексті теми доцільно звернутим увагу на поняття обдаровані діти з інвалідністю. Це діти, які, незважаючи на фізичні, сенсорні, інтелектуальні чи психічні обмеження, виявляють високий рівень розвитку певних здібностей – інтелектуальних, творчих, музичних, художніх, технічних, соціальних тощо.

Їхня обдарованість часто має компенсаторний характер – тобто обмеження в одній сфері супроводжується надзвичайним розвитком інших.

Такі діти виявляють високу спостережливість, пам'ять, увагу, попри фізичні обмеження. Мають глибокі інтереси в певній галузі (музика, математика, література, ІТ). Часто демонструють нестандартне мислення, оригінальні підходи. Можуть складно адаптуватися соціально, мати труднощі в комунікації або емоційній сфері. Іноді у таких дітей обдарованість маскується через мовні, сенсорні чи рухові порушення, що ускладнює її виявлення.

Основними труднощами таких дітей є: нерівномірний розвиток – високі інтелектуальні здібності поєднуються з фізичними або емоційними обмеженнями. Занижена самооцінка, відчуття ізоляції, через що дитина може не проявляти своїх талантів. Брак адаптованих програм і середовищ, що підтримують і обдарованість, і особливі потреби одночасно.

Для успішної виховної роботи з обдарованими дітьми вихователю треба бути професійно грамотним, інтелігентним, ерудованим, володіти сучасними технологіями, мати позитивне налаштування на роботу з такою групою учнів.

Завдання педагога у тому, щоб забезпечити умови для повноцінного розвитку вихованців.

Розвиток обдарованих дітей відбувається шляхом диференціації виховних завдань. Через залучення обдарованих вихованців до гурткової роботи, шляхом залучення учнів до позакласної роботи, що має більш складні завдання ніж урочна. Задіявання учнів до участі у конференціях та шкільних олімпіадах. Часто творча обдарованість проявляється шляхом участі учнів у театралізованих виставах: їх можна залучати до розробки сценаріїв,

макетів костюмів, представлення змісту театралізованого твору. У роботі з обдарованими дітьми учням стануть в нагоді пам'ятки.

Зокрема, для батьків можна рекомендувати:

- постійно працювати над вихованням почуттів дітей, особливо до тих, хто надто чутливий до всього, що стосується особисто їх;
- допомагати дітям сформувати об'єктивну самооцінку;
- створюйте умови для розвитку творчості учнів;
- сприяйте розвитку самостійності учнів;
- заохочуйте дітей до різних видів діяльності;
- співпрацюйте з усіма дітьми.

Натомість педагогу треба зважати на такі рекомендації:

- Підхоплюйте думки вихованців, одразу їх оцінюйте, підкреслюйте оригінальність тощо.
- Наголошуйте на важливості інтересу вихованців до нового.
- Заохочуйте дитину до оперування ідеями. Дитина має вирішувати дослідницькі завдання.
- Привчай вихованців до систематичної самооцінки кожної думки.
- Виробляй у вихованців інтерес до нових понять, думок.
- Не вимагай завчання таблиць, формул де є багато варіативні способи.
- Культивувай творчу атмосферу.
- Навчай вихованців цінувати власні та чужі думки.
- Пропонуй у навчанні та позакласній виховній роботі цікаві факти, випадки, технічні та наукові ідеї.
- Створюй умови для подолання страху в талановитих дітей.
- Використовуй інформаційні технології у роботі з учнями.

Таким чином, у роботі з обдарованими дітьми педагог має виявляти загальну професійну педагогічну підготовку, знання педагогіки та психології, професійно важливі особистісні якості.

2. Методики виявлення обдарованих дітей.

Виявлення обдарованих дітей – це дуже важливий і багатогранний процес, який передбачає використання комплексу мето-

дик: психодіагностичних, спостереження, аналізу діяльності тощо. Розглянемо деякі з них.

Спостереження та аналіз поведінки має за мету побачити природні прояви здібностей дитини у звичайних умовах. Практикується як систематичне спостереження за навчальною, ігровою, творчою діяльністю; щоденники спостережень учителя або психолога; аналіз типових реакцій на труднощі, завдання, змагання; анкетування вчителів і батьків щодо проявів здібностей дитини. Наприклад, анкета Рензуллі. Анкета Рензуллі (англ. Renzulli Scales for Rating the Behavioral Characteristics of Superior Students) – це один із найвідоміших інструментів для виявлення обдарованих дітей, створений американським психологом Джозефом Рензуллі. Вона базується на його відомій моделі трьох кілець обдарованості, яка ключає: високий інтелектуальний рівень, високу креативність, високу мотивацію до досягнень (наполегливість, інтерес, працездатність).

Мета анкети – виявити дітей, які мають прояви обдарованості у навчальній діяльності, творчості, спілкуванні, лідерстві, художніх або спортивних видах діяльності.

Анкета складається з ряду тверджень (звичайно 30-60), які описують поведінкові прояви дитини. Учителі або батьки оцінюють частоту прояву цих рис у вихованця за 5-бальною шкалою (1 – майже ніколи; 2 – рідко; 3 – іноді, 4 – часто; 5 – дуже часто).

Основні шкали анкети Рензуллі це навчальні здібності (швидкість засвоєння, логічне мислення, аналітичність. Креативність (творчість) (оригінальність, гнучкість, фантазія). Мотивація до досягнень (працездатність, наполегливість, прагнення до успіху. Лідерські якості (уміння організовувати інших, вплив у групі). Комунікативність (уміння спілкуватися, співпрацювати). Мистецькі (художні) здібності (смак, уява, художній вираз). Психомоторні (рухові) здібності (координація, спритність, пластика).

Результат підраховується як середній бал за кожною шкалою. Високі показники (4-5 балів) свідчать про яскраво виражену обдарованість у певній сфері. За підсумками створюється профіль обдарованості дитини – її сильні сторони, напрями розвитку.

Перевагами анкети є те, що вона проста у використанні: орієнтована на поведінкові прояви, а не лише на тести інтелекту; охоплює різні типи обдарованості (академічну, соціальну, худож-

ню, спортивну); може використовуватися вчителями, батьками, психологами. Дає змогу побачити природну допитливість, лідерські якості, творче мислення, інтелектуальні інтереси.

Для діагностики обдарованості можна практикувати також психодіагностичні методики. Їхня мета – виміряти рівень розвитку інтелекту, творчості, мислення. Серед методик цієї групи виділимо наступні: інтелектуальні тести (тест Дж. Равена (Прогресивні матриці) – вимірює загальний рівень інтелекту. Тест Д. Векслера (WISC, WAIS) – дає змогу визначити вербальний і невербальний інтелект. Тест Амтхауера або Кеттелла – оцінює логічне, аналітичне мислення.

Тести творчого мислення (тест Торренса (ТТСТ) – найпоширеніший, визначає оригінальність, гнучкість, швидкість мислення. Тест «Кола Гілфорда» – виявляє креативність).

Практикують також для діагностики аналіз продуктів діяльності. Його мета: оцінити результати, створені дитиною (твори, малюнки, вироби, наукові роботи). До критеріїв відносимо: оригінальність, якість, складність. Виставки, конкурси, олімпіади, наукові гуртки – джерело інформації про потенціал.

Опитувальники та анкети мають за мету: зібрати думки вчителів, батьків, самої дитини. Наприклад, Анкета Рензуллі – оцінює три фактори обдарованості: інтелект, креативність, мотивацію до досягнень. Опитувальник «Портрет обдарованої дитини» (М. Матюшкін, В. Юркевич). Методика «Діагностика навчальної мотивації» (Гінзбург, Бажин).

У діагностичній роботі мають місце також комплексні програми і системи оцінювання (Модель Дж. Рензуллі (три кільця обдарованості): інтелект, креативність, мотивація). Модель Ф. Монкса: додає вплив середовища – сім'я, школа, ровесники. Українські програми: спільні розробки Інституту психології ім. Г. С. Костюка (НАН України), орієнтовані на виявлення навчальної, художньої, технічної обдарованості.

Педагогічні методи такі як пробні (діагностичні) завдання підвищеної складності, індивідуальні або групові проекти, інтерв'ю чи бесіди з дітьми про їхні інтереси, хобі, мрії. Мають за ціль виявлення обдарованих дітей.

Діагностика обдарованості – не одноразова, тривалий процес, який поєднує: психодіагностику, спостереження, аналіз діяльності, залучення вчителів і батьків.

3. Методи і форми роботи з обдарованими дітьми.

Головне завдання педагога – створити умови для розкриття й розвитку потенціалу дитини, не перевантажуючи її.

1. Методи роботи з обдарованими дітьми можна класифікувати на так групи: інтелектуально-розвивальні методи – спрямовані на розвиток мислення, пізнавальної активності. Серед них: проблемне навчання – учні самостійно шукають відповіді на проблемні запитання. Дослідницький метод – виконання учнями наукових мінідосліджень. Метод проєктів – самостійне або групове створення продукту (дослідження, виставка, модель). Евристичні бесіди – стимулюють мислення через запитання та обговорення. Методи критичного мислення (кластер, сенкан, «мозковий штурм», «фішбоун»).

Творчі методи – мозковий штурм, асоціативний ряд, рольові ігри, створення казок, сценаріїв, моделей, творчі конкурси. Дивергентне мислення – завдання з багатьма можливими відповідями. Творчі лабораторії, майстер-класи з митцями чи науковцями.

Індивідуалізація навчання – індивідуальні освітні маршрути або персональні програми розвитку. Диференційовані завдання – різні рівні складності для різних учнів. Самостійна робота з поглиблення теми, виконання додаткових досліджень.

Мотиваційно-підтримувальні методи – заохочення ініціативи, самостійності, самоконтролю. Надання права вибору (теми, форми роботи, способу виконання). Створення ситуацій успіху для розвитку впевненості.

У межах уроку практикують такі форми роботи з обдарованими дітьми: індивідуальні або парні завдання підвищеної складності; дослідницькі або творчі міні-завдання; навчальні ігри, дебати, дискусії; робота в малих групах за інтересами.

Мають місце також і позакласні форми: гуртки (наукові, технічні, літературні, мистецькі гуртки), студії, клуби за інтересами.

Всеукраїнські учнівські олімпіади, конкурс МАН, конкурси, турніри.

Науково-дослідницька діяльність: робота Малої академії наук, проєктні дослідження.

Фестивалі, виставки, конференції: «Юний дослідник», «Творча обдарованість».

Тренінги, майстер-класи: зустрічі з науковцями, митцями, наставниками.

Літні школи, табори для обдарованих дітей: інтелектуальні та творчі табори, школи МАН.

Індивідуальні форми робота такі як індивідуальні консультації з учителем або наставником. Менторство (наставництво) – робота з педагогом або старшим учнем. Портфоліо учня – збір особистих досягнень і проєктів. Самоосвіта з використанням онлайн-курсів, літератури, цифрових платформ.

Для обдарованих дітей з інвалідністю створюються програми індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням і обдарованості, і типу інвалідності. Використовуються адаптовані або модифіковані навчальні програми. Надаються можливості працювати у власному темпі. Мають місце також робота в інклюзивних класах із підтримкою асистента вчителя та психолога. Застосування технологій Universal Design for Learning (UDL) – гнучкі методи навчання, доступні для всіх. Партнерські стосунки в колективі, розвиток емпатії серед однолітків.

Важлива також психологічна підтримка, що передбачає: формування та розвиток позитивної самооцінки й впевненості у власних силах. Розвиток емоційного інтелекту. Робота з батьками – підтримка, консультування, навчання прийомам стимулювання здібностей.

Часто у педагогічній діяльності з такими учнями використовують допоміжні технології: асистивні технології (програми для незрячих, слухові апарати, адаптовані клавіатури). Дистанційне навчання або онлайн-платформи, які дозволяють працювати вдома. Заняття в художніх студіях, музичних класах, комп'ютерною графікою, фотографією, поезією, театр. Проведення конкурсів для дітей з інвалідністю («Повір у себе», «Дитина року» тощо).

Провідними принципами при цьому мають стати: принцип «бачити не обмеження, а потенціал» – фокус на сильних сторонах. Індивідуальний підхід і підтримка в самовираженні. Співпраця команди фахівців вчителя, психолога, логопеда, реабілітолога,

батьків. Гуманістичний підхід – розвиток особистості, а не лише інтелекту.

Психолого-педагогічними умови успіху роботи з обдарованими та здібними дітьми є: доброзичлива атмосфера, без тиску; підтримка ініціативи та самостійності; партнерські стосунки між учителем і учнем; співпраця з батьками; систематичне спостереження й корекція індивідуальних програм.

Таким чином, робота з обдарованими дітьми – це поєднання творчих методів, дослідницьких форм і індивідуального підходу, мета якого – створити середовище для саморозвитку, а не просто підвищеного навантаження.

Запитання для самоперевірки:

1. Поясніть, як ви розрізняєте різні типи обдарованості у школярів.
2. Які особливості виховної роботи з обдарованими учнями?
3. Які методи та прийоми виховання є найбільш ефективними при роботі з обдарованими учнями?
4. Як створити сприятливе середовище для розвитку обдарованих учнів у навчальному закладі?
5. Яка роль психолога та вчителя у виховному процесі з обдарованими учнями?
6. Яким чином оцінка результатів виховної роботи з обдарованими учнями може вплинути на їх подальший розвиток?
7. Які основні проблеми можуть виникнути при роботі з обдарованими учнями?

Література до теми:

1. Обдаровані діти – скарб нації! *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2021. № 3. С. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2021_3_4.
2. Андрощук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
3. Бартків О. С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.

4. Волинська Л. В. Обдаровані діти – майбутнє української нації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2018. № 4. С. 80-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Otros_2018_4_15.
5. Ковальова О. В., Т. М. Мартинова-Ганецька Діти з особливими освітніми потребами та їх обдарованість. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Серія : Педагогіка. 2023. - № 2. С. 90-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdpu_2023_2_14/.
6. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
7. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
8. Мозгальова Н., Герасимова І. Обдаровані діти : виявлення, навчання, розвиток. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2019. Вип. 26(1). С. 138-143. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2019_26\(1\)_23/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2019_26(1)_23/).
9. Остапчук О., Давоян Є. Обдаровані діти з аутистичними рисами особистості: особливості розвитку і навчання Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. 2016. Вип. 2. С. 99-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2016_2_16.
10. Ціпан Т. С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.

Тема: Методика виховної роботи з важковиховуваними та педагогічно занедбаними дітьми

План

1. Причини появи важковиховуваних дітей.
2. Психолого-педагогічна та соціальна характеристика важковиховуваних і педагогічно занедбаних дітей.
3. Форми соціально-виховної роботи з педагогічно занедбаними і важковиховуваними дітьми.

1. Причини появи важковиховуваних дітей.

Появу важковиховуваних дітей зумовлюють: неблагополуччя в сім'ї. Особливо кризовими є неповна сім'я, сім'я де батьки зловживають алкоголем, наркотиками, ведуть аморальний спосіб життя; родини де батьки нехтують виконанням батьківських обов'язків, де батьки педагогічно неграмотні, часто ілюструють дітям брак доброти, прояви насильства. Також негативно впливають на виховання дітей; сім'ї, в яких є низька педагогічна культура. Що виявляються у створенні «парникових» умов для виховання дитини. Також у появі важковиховуваних дітей має місце недостатній виховний рівень роботи закладів загальної середньої освіти, позашкільних виховних закладів. Термін «важковиховуваність» зародився ще в XIX столітті. Його використовували на означення дітей з яскраво вираженими фізичними вадами, такими як сліпота, глухота, німота та ін. Сьогодні термін використовують на означення фізично здорових дітей, у поведінці яких простежується неорганізованість та недисциплінованість, правопорушення, опір виховним впливам. В. Сухомлинський використовував термін «важкий» на означення дітей, які постійно порушують дисципліну, проявляють негативізм, часто конфліктують з однокласниками, схильні до негативних вчинків та правопорушень. А. Макаренко вважав, що людина стає «важкою» лише через те, що підпадає під вплив поганої соціальної структури та поганих умов. А Я. Корчак писав, що недисциплінована дитина зла, тому й страждає.

В українській педагогіці використовують синоніми на означення важких дітей: «учень з відхиленнями у поведінці», «важковихований», «важкий». При цьому відхилення в поведінці розуміють як дії особистості, які не відповідають моральним нормам, що домінують у суспільстві, членом якого вона є.

2. Психолого-педагогічна та соціальна характеристика важковиховуваних і педагогічно занедбаних дітей.

За ступенем педагогічної занедбаності «важких» дітей поділяють на чотири групи: важковиховувані діти – вони нехтують навчальними вимогами, часто порушують правила поведінки і дисципліну, часто грубі та брехливі, нечесні. Педагогічно занедбані вихованці – вони негативно ставляться до обов'язків учня, систематично порушують дисципліну, нехтують правилами поведінки, ілюструють негативні моральні якості особистості. Підлітки-правопорушники, часто перебувають на обліку в пенітенціарній службі, часто мають направлення до спецшкіл різних типів.

Неповнолітні злочинці, вони скоїли кримінальні злочини, знехтували правовими нормами.

У закладі загальної середньої освіти I ступеня важковиховувані діти характеризуються нестійкістю психічного стану, низьким рівнем пізнавальних інтересів. У школі II ступеня ситуація загострюється з причини підліткової кризи. Вони виявляють грубість і впертість, порушують дисципліну. У поведінці ілюструють негативізм, афективні спалахи злості. У закладі загальної середньої освіти негативізм у поведінці дітей набирає стійкого характеру і проявляється як риса характеру, вихованці ілюструють брехливість і впертість, нехтування соціально прийнятими нормами.

У педагогічній літературі маємо спробу класифікації «важких» дітей.

Конфліктно-ситуаційний з позитивною спрямованістю. Зазвичай такі вихованці формуються у позитивному соціальному середовищі. Відхилення проявляються переважно у сфері інтересів, завищених потреб і звичок вихованця. Ці діти потребують довірливих бесід, сприяння у доборі пізнавальних ситуацій і видів діяльності.

Неврівноважено-ситуаційний з незначною негативною спрямованістю. Для дітей цього типу притаманними є жебрацтво, ни-

зька працездатність, відсутність інтересу до навчання. Часто у класі їх недооцінюють і принижують. Такі діти потребують допомоги і підтримки.

Нестійкий з переважно негативною спрямованістю. Вихованці цього типу відрізняються примітивними матеріальними потребами; вони часто вживають спиртні напої, прагнуть до самостійності, часто агресивні, потрапляють у бійки, наслідують звички дорослих, не люблять працювати, але легко пристосовуються до умов, залишаючи свої ціннісні орієнтири. До них потрібно виявляти чуйність, увагу, проводити заняття з профілактики негативних явищ, навчати самовихованню.

Стійкий з негативною спрямованістю. Проблемні діти мають примітивні потреби, ведуть споживацький спосіб життя, для них притаманні аморальні переконання й настанови. Вони не встигають у навчанні, мають негативний вплив на колектив, схильність до крадіжок. Вони вимагають контролю з боку педагогічного колективу.

3. Форми соціально-виховної роботи з педагогічно занедбаними і важковиховуваними дітьми.

Для подолання явища важковиховуваності практикують перевиховання. Перевиховання ми розглядаємо як процес, що спрямований на подолання негативних якостей вихованця, що сформувалися під впливом негативних умов виховання. На думку М. Фіцули, перевиховання – це спеціальний вид діяльності педагогів і учнів, який спрямований на подолання недоліків особистості вихованців, а також на розвиток їх позитивних якостей і формування на цій основі суспільно значимих корисних рис і властивостей. Іноді вихователю доводиться мати справу з дітьми, в яких проявляються лише окремі риси, які суперечать нормам моралі, підтримуємо думку більшості науковців, що в такому випадку мова йде не про перевиховання, але про виправлення.

Перевиховання реалізує наступні функції: компенсаційну, відновну, стимулювальну, виправну. Цей процес ґрунтується на окремих принципах виховання: зв'язок перевиховання з продуктивною працею; організація позитивного впливу дитячого колективу на вихованця; опора на позитивні якості та соціально прийнятний досвід важковиховуваних дітей; органічне поєднання

поваги до вихованців із системою вимог; єдність і систематичність педагогічного впливу на дитину; індивідуального підходу до виховання; гуманного ставлення до вихованця у процесі перевиховання; об'єктивного ставлення до важковиховуваного; педагогічний вплив на важковиховуваних педагогу треба здійснювати в неафективному стані; випереджаюче виховання позитивних рис у важковиховуваних дітей.

У системі перевиховання важливе місце мають займати профілактичні заходи, які б запобігали масовій появі важковиховуваних дітей. У такій роботі необхідно знати передумови попередження появи «важких» дітей. До них належать: організація соціально здорового суспільства; забезпечення належного рівня культури батьків; створення умов для реалізації та задоволення особистістю своїх інтересів; подолання рецидивів насильства, жорстокості, масової культури низької якості; забезпечення високого статусу вихователя в суспільстві.

У процесі перевиховання виділяють кілька етапів: діагностичний. На цьому етапі вивчають, позитивні й негативні фактори виховання, умови, що зумовили появу «важких» дітей. Робота з такими дітьми вимагає дотримання певних правил та передбачає виявлення важковиховуваних дітей в класі; оформлення документації (ім'я, прізвище, вік, склад сім'ї, клас, стисла педагогічна характеристика, які труднощі притаманні для дитини (у навчанні, спілкуванні, поведінці), особливості подолання труднощів, механізми роботи з учнями та їх батьками. Спостереження за важковиховуваними учнями вимагає вивчення результатів їх діяльності, виявлення компетентностей, природи відхилень у розвитку, особливостей стосунків з однокласниками. Соціометричні дослідження передбачають вивчення становища вихованців у колективі та серед товаришів: увага звертається на: характер взаємин дітей з іншими дітьми, на способи покращення взаємин. Класний керівник вивчає інтереси, здібності та нахили учнів, визначає можливості їх залучення до позакласної діяльності. Вивчення становища вихованця в сім'ї передбачає дослідження характеру взаємин, результатів педагогічного впливу сім'ї на дитину, шляхів і способів оптимізації цього впливу. Планування та визначення змісту роботи. Класний керівник розробляє план перевиховання, оговорює місце і роль у цьому процесі вихова-

теля. Цілеспрямованої педагогічної діяльності. Передбачає втілення планів щодо перевиховання конкретної особистості. До цього процесу залучають всіх, хто може впливати на неї (батьки, родичі, однокласники). Після виявлення важковиховуваних і складання портрету дитини класний керівник має продумати шляхи надання педагогічної допомоги. Серед них це: ведення з учителями-предметниками обліку відвідування учнем школи та успішністю, розробка шляхів подолання проблем важковихованості через організацію освітньою діяльністю з вихованцем. Мотивація школярів до здобуття освіти, навчання їм впевненості силах. Відновлення статусу вихованця в колективі. Щоб змінити поведінку вихованця педагоги складають план індивідуальної роботи з ним. Він передбачає: забезпечення учневі статусу в колективі, який би задовольняв його прагнення до спілкування; створення умов для здорових емоцій вихованця щодо навчання, громадського життя; роз'яснення етичних норм поведінки та створення умов для позитивної поведінки. Сприяння раціональній організації вільного часу важковиховуваного. Забезпечення педагогічної грамотності батьків. На думку В. Майстеренко можна визначити такі групи методів перевиховання:

Група методів руйнування негативного типу характеру (метод «вибуху»; метод «реконструкції» характеру). Група методів перебудови мотиваційної сфери і самосвідомості (об'єктивне переосмислення вихованцем своїх достоїнств і недоліків; переорієнтація самосвідомості; прогнозування наслідків негативної поведінки). Група методів перебудови життєвого досвіду (розпорядження; обмеження; перенавчання; перемикання; регламентація способу життя). Група методів попередження негативного і стимуляція позитивної поведінки (заохочення і покарання, змагання, позитивні перспективи).

Провідна функція методів перевиховання полягає у зміні соціального оточення та розвитку особистості, забезпечення активного впливу соціальних дій і колективу на відносини важкої дитини з світом. Доцільно поєднати процеси виховання, самовиховання та перевиховання. Індивідуальний підхід до важковиховуваного учня здійснюється через сім'ю. Він реалізується шляхом відвертих бесід з батьками про дитину, шляхом обговорення інформації про добре та погане в поведінці вихованця, надання

допомоги у формуванні системи сімейного виховання, визначення особливостей важковиховуваного учня. Таким чином, комплекс соціально-виховної роботи класного керівника, спрямований на те, щоб інтегрувати вплив соціального оточення важковиховуваного учня, навчального закладу, сім'ї, дитячого колективу. Координує таку роботу класний керівник. Корекційно-рефлексивний етап передбачає аналіз результатів вихованого впливу щодо зміни поведінки «важких» дітей. На основі врахування особливостей важковиховуваних дітей можна запропонувати такі рекомендації педагогам щодо роботи з важковиховуваними:

- проявляйте тактовність і терплячість під час спілкування;
- терпляче та наполегливо роз'яснюйте неправильність поглядів і поведінки;
- переконуйте, відкриваючи перед дітьми гідні та цікаві життєві перспективи;
- не зловживайте повчаннями;
- заохочуйте участь дітей у молодіжних об'єднаннях;
- не втягуйте насильно дітей до суспільних справ колективу учнів;
- сприяйте проведенню спільних масових заходів, що об'єднують дітей з різною поведінкою;

По можливості, з метою перевиховання, змініть обставини та звичні форми поведінки дітей, виказуйте їм довіру, схвалюйте їхні досягнення.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке перевиховання і в чому його основна мета?
2. Які основні принципи перевиховання в освітньому процесі?
3. Які методи та прийоми перевиховання є найбільш ефективними в роботі з учнями, що мають проблеми з поведінкою?
4. Які труднощі можуть виникати при процесі перевиховання учнів?
5. Чим перевиховання відрізняється від корекції поведінки?
6. Яким чином сім'я може сприяти успішному перевихованню дитини?
7. Які особливості перевиховання учнів в умовах сучасної освіти?

8. Які морально-етичні питання можуть виникнути при застосуванні методів перевиховання?

Література до теми

1. Андрушук І., Андрушук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бартків О. С., Мельник І.М. Методика виховної роботи : навч.-метод. рекоменд. (для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Математика, біологія, природознавство і здоров'я людини, інформатика, фізика, географія, фізична культура, хімія)). Луцьк, 2023. 86 с.
3. Виховна робота з педагогічно занедбаними дітьми. URL: <https://textbook.com.ua/pedagogika/1473451783/s-24>.
4. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: Навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
5. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
6. Мотунова Н. В. Система поглядів на соціально-біологічні явища, якими є важковиховуваність і відхилення в поведінці з боку соціальної педагогіки й суміжних із нею наук. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 23(1). С. 6-18. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_23(1)_3).
7. Нечипорук Л. Важковиховуваність як соціально-педагогічна проблема. *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4. С. 87-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2018_4_25/.
8. Робота з важковиховуваними учнями та з дітьми «групи ризику» URL: <https://naurok.com.ua/robota-z-vazhkovihovuvanimi-uchnyami-ta-z-ditmi-grupi-riziku-110045.html>.
9. Ціпан Т.С. Теорія і методика виховання. Практикум : навчально-методичний посібник для студентів педагогічних спеціальностей університетів Рівне : РДГУ, 2015. 131 с.
10. Яйчєня Н. В. «Важковиховувані діти» : ретроспективний аналіз поняття. *Інноватика у вихованні*. 2017. Вип. 6. С. 307-317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2017_6_38.

Тема: Методика виховної роботи з попередження та подолання конфліктів у колективі

План

1. Поняття про конфлікти в учнівських колективах.
2. Типи і види конфліктів в учнівських колективах.
3. Шляхи, форми і методи подолання конфліктів в учнівських колективах.

1. Поняття про конфлікти в учнівських колективах.

Конфлікти в учнівських колективах – це ситуації, коли у взаєминах між учнями або між учнями та педагогами виникають протиріччя, розбіжності або суперечності, що призводять до напруженості, непорозумінь або відкритих суперечок. Конфлікти можуть мати різну інтенсивність – від незначних розбіжностей до серйозних емоційних і соціальних проблем, і вони можуть виникати з різних причин, як через особисті, так і через соціальні фактори.

Конфлікти в учнівських колективах – це невід’ємна частина соціалізації молоді, оскільки вони є відображенням взаємодії різних особистостей з різними поглядами, цінностями та потребами. Вони можуть мати як негативний, так і позитивний вплив на розвиток учнів, в залежності від того, як вони вирішуються.

Конфлікт, зазвичай, складається з кількох важливих елементів:

1. Суб’єкти конфлікту.

Учасники конфлікту – це основні сторони конфлікту, що безпосередньо задіяні в конфліктній ситуації. В учнівському колективі це можуть бути: індивіди (учні, вчителі), групи (соціальні групи учнів, клас, органи учнівського самоврядування), суспільні або організаційні інститути (школа, адміністрація).

Кожен суб’єкт має свої інтереси, погляди та позиції, які можуть бути суперечливими до інтересів інших учасників конфлікту.

2. Об’єкт конфлікту – це те, через що виникає конфлікт, тобто, що є предметом суперечки. В учнівському колективі це може бути: ресурси (місце в комп’ютерному класі, місце на шкільному майданчику), статус (лідера, старости класу, популярності),

цінності та норми (погляди на поведінку в класі або ставлення до навчального процесу), завдання та вимоги (відношення до навчання або організації діяльності).

3. Мотивація конфліктуючих сторін – це внутрішні спонукання або причини, через які учасники конфлікту починають взаємодіяти таким чином. Мотивація може бути різною: емоційна (реакція на несправедливість або образу), інтереси (бажання досягти своїх цілей, наприклад, перемогти в конкурсі), соціальні потреби (потреба в соціальній підтримці, визнанні або приналежності до групи).

4. Позиції конфліктуючих сторін – це явні або неявні вимоги учасників конфлікту, що вони висувають одна до одної. Позиція може бути явно висловлена (наприклад, вимога зміни рішення або оцінки) або прихована (коли одна зі сторін прагне до зміни ставлення до себе без відкритого вираження цього бажання).

5. Інтереси конфліктуючих сторін – інтереси визначають реальні бажання і потреби учасників конфлікту. Вони можуть бути прихованими або недооціненими, але часто саме інтереси визначають, чому сторони вступають у конфлікт. Наприклад, конфлікт між учнями через керівну роль у класі. Позиція може бути вимогою до вибору лідера, а інтерес – бажання бути в центрі уваги або отримати визнання від колег.

6. Дії та взаємодія учасників конфлікту – це те, що учасники конфлікту роблять у процесі його розвитку: як вони взаємодіють, які кроки роблять для досягнення своїх цілей. Це можуть бути: агресивні дії (образи, ворожі дії), пасивний спротив (ігнорування проблеми, мовчазний саботаж), переговори або медіація (спроби розв'язати конфлікт мирним шляхом через обговорення та компроміси).

Конфлікт розвивається поступово і має певні етапи: передконфліктна ситуація. Це стадія, коли конфлікт ще не розпочався, але існують умови для його виникнення. Причини та проблеми можуть бути прихованими або неявними. Наприклад, учень відчуває, що його ігнорують однокласники через відмінності у смаках і поглядах, але не висловлює цього прямо.

Виникнення конфлікту – конфлікт проявляється відкрито. Це момент, коли на поверхні з'являються перші ознаки розбіжностей між сторонами.

Наприклад: учень каже, що йому не подобається, як до нього ставляться інші учні, або заявляє про свої претензії до класного керівника.

Ескалація конфлікту – конфлікт розвивається, і напруженість між сторонами зростає. Може посилюватися за рахунок нових взаємодій або погіршення ситуації. Наприклад, учні починають активно обговорювати проблему, розмова перетворюється на сварку, емоції стають інтенсивнішими, і кожен намагається відстояти свою позицію.

Кульмінація конфлікту – це момент найбільшої напруги, коли конфлікт досягає свого піку і впливає на взаємини між учасниками. Може призвести до серйозних наслідків, таких як розрив стосунків або ізоляція.

Наприклад: конфлікт між учнями досягає такої інтенсивності, що розпочинаються агресивні висловлювання або фізичні дії.

Розв'язання конфлікту – це етап, на якому конфлікт досягає свого завершення. Рішення може бути досягнуто шляхом переговорів, медіації, компромісу або примусового втручання. Наприклад, учасники конфлікту приходять до компромісу, вибачаються одне перед одним, або конфлікт вирішується на рівні вчителя чи адміністрації.

Постконфліктний етап – після вирішення конфлікту важливо повернутися до нормальних відносин і відновити гармонію в колективі. Цей етап може супроводжуватись рефлексією учасників конфлікту, оцінкою своїх дій і висновками на майбутнє. Наприклад, учні намагаються відновити довіру одне до одного, можливо, з проведенням бесіди чи тренінгу щодо того, як уникати конфліктів у майбутньому.

Конфлікт може тривати короткий або довгий час залежно від того, наскільки учасники зацікавлені в його вирішенні. Від того, як швидко конфлікт виявляється і розв'язується, залежить його негативний вплив на колектив. Також конфлікти можуть варіюватися від легких суперечок до серйозних протистоянь. Важливу роль відіграє емоційна складова – якщо конфлікт сприймається як важливий для учасників, його інтенсивність зростає. Структура конфлікту визначає, як він буде розвиватися і як його можна вирішити. Розуміння складових частин конфлікту дозволяє вчас-

но втручатися, обирати правильні стратегії для мирного розв'язання проблеми та мінімізувати негативний.

2. Причини конфліктів у учнівських колективах.

Конфлікти в учнівських колективах можуть мати різну природу, причини та ступінь інтенсивності. Вони виникають через відмінності в поглядах, інтересах, цінностях, характері та соціальному статусі учнів. Усі конфлікти можна умовно поділити на кілька типів і видів в залежності від різних критеріїв.

Типи конфліктів за рівнем учасників поділяють на:

Міжособистісні конфлікти – це конфлікти, що виникають між двома учнями через особистісні розбіжності або неприязнь. Причини їх появи: різні характери, суперечки через зовнішній вигляд, уподобання, ревності, конкуренція за увагу. Наприклад, конфлікт між учнями через обрання одного з них лідером у групі або через завдання, які мають виконувати разом.

Групові конфлікти – це конфлікти, що виникають між різними групами учнів (наприклад, між «популярними» та «непопулярними», або між представниками різних соціальних груп). Наприклад, конкуренція за лідерство, соціальні відмінності, вплив групи на окремих учнів. Суперечка між групами учнів через організацію заходу чи події, або через ставлення до певної теми.

Конфлікти з учителями – це конфлікти, що виникають між учнями та педагогами, часто через різне сприйняття вимог, непорозуміння або неузгодженість в підходах до навчального процесу. Зазвичай причинами їхньої появи є розбіжності у вимогах, дисциплінарні моменти, стресові ситуації на уроках. Наприклад, суперечка між учнем і вчителем через оцінку чи поведінку на уроці.

Типи конфліктів за характером взаємодії включають:

Конфлікти через різницю в інтересах та вподобаннях. Цей тип конфліктів виникає, коли учні мають різні інтереси, хобі чи погляди на важливі питання. Наприклад, суперечка через те, який фільм чи музика має бути популярною, або через вибір спортивної команди для участі в змаганнях.

Конфлікти через конкуренцію – це конфлікти, що виникають через боротьбу за першість у чомусь – за популярність, роль в групі, доступ до ресурсів (наприклад, комп'ютер, місце для

сидіння, тощо). Наприклад: конфлікт між учнями через обрання представника класу, чи суперечка через право бути старостою.

Конфлікти через непорозуміння або інформаційні розбіжності – виникають через неправильне розуміння чи сприйняття інформації, що призводить до непорозумінь і суперечок. Наприклад: один учень неправильно зрозумів завдання і виникає конфлікт через те, що інший учень неправильно оцінює його виконання.

Типи конфліктів за інтенсивністю:

Легкі конфлікти – це незначні суперечки та непорозуміння, які не мають серйозних наслідків і можуть бути швидко вирішені через комунікацію або взаємне розуміння. Наприклад: суперечка через вибір теми для проєкту або місце для сидіння в класі.

Серйозні конфлікти – це конфлікти, які призводять до значного емоційного напруження, можуть включати образи, фізичне насильство чи погіршення відносин між учнями. Наприклад, конфлікти між учнями, що призводять до булінгу, або серйозні суперечки між учнями через принципові відмінності в переконаннях.

Типи конфліктів за природою конфліктних сторін:

Внутрішньокласні конфлікти – це конфлікти, що відбуваються в межах одного класу або групи учнів. Вони можуть бути викликані різними соціальними чи психологічними чинниками, що стосуються безпосередньо цього колективу. Наприклад, розбіжності між однокласниками, що призводять до конфлікту.

Міжшкільні конфлікти – це конфлікти, що виникають між учнями різних шкіл або між учнями та представниками інших освітніх закладів.

Наприклад: суперечки між учнями двох шкіл через спортивні змагання або культурні заходи.

Конфлікти між учнями та педагогами – цей тип конфлікту виникає через відмінності у поглядах на виховний процес, вимоги до дисципліни чи організаційні моменти. Наприклад, конфлікт через неправильне ставлення вчителя до учня або дисциплінарні санкції.

Види конфліктів за результатами:

Конструктивні конфлікти, конфлікти, що призводять до позитивних змін: учні навчаються вирішувати суперечки, розвивають навички компромісу, і як результат, колектив стає згуртовані-

шим. Наприклад, двоє учнів сперечаються щодо способу виконання проєкту, але, прийшовши до компромісу, розвивають більш продуктивні взаємини.

Деструктивні конфлікти, конфлікти, що призводять до погіршення стосунків, можуть викликати емоційну напругу, ізоляцію учнів або навіть агресивну поведінку. Наприклад, учні можуть стати ворогами після тривалої суперечки, що розділяє колектив і призводить до проблем у взаємодії.

Конфлікти можуть мати різноманітні наслідки, як негативні, так і позитивні. Вони можуть спричиняти: психологічний стрес: конфлікти можуть викликати тривогу, депресію, почуття безнадійності в учнів. Учні можуть бути відштовхнуті від колективу, ставати ізольованими від інших через конфлікти. Коли учні занурюються у конфлікти, це може впливати на їх навчання, знижуючи концентрацію та інтерес до шкільних предметів. Часто конфлікти можуть призводити до розвитку агресивної поведінки, що несе загрозу для всього колективу. Також вони можуть забезпечувати розвиток навичок вирішення конфліктів: конфлікти можуть стати приводом для навчання учнів вирішувати проблеми мирним шляхом, використовувати переговори та пошук компромісів. Сприяти посиленню комунікації: через конфлікти учні можуть навчитися краще слухати одне одного, відстоювати свою точку зору без агресії. Впливати на створення згуртованих груп: вирішення конфліктів може допомогти зміцнити колектив, якщо учасники знаходять спільні рішення і компроміси.

Вихователь повинен бути готовий до вирішення конфліктів, що виникають між учнями в колективі, адже діти ще не завжди здатні самостійно вирішувати суперечності мирним шляхом.

Педагог має навчити учнів конструктивно вирішувати конфлікти, поважати права інших, враховувати інтереси всіх учасників конфлікту.

Вихователь має сприяти формуванню в учнів відчуття важливості кожного учасника колективу. Це досягається через організацію групових занять, спільних заходів, де кожен учень може реалізувати себе.

Вихователь повинен активно працювати над створенням атмосфери, де кожен учень відчуває себе частиною колективу, важливим і потрібним учасником загальної справи.

Одним із важливих завдань вихователя є розвиток індивідуальних здібностей кожного учня в межах учнівського колективу. Колектив надає учневі можливість взаємодіяти з іншими, що допомагає йому краще пізнати свої сильні і слабкі сторони, а також реалізувати свої таланти. Також вихователь повинен стежити за тим, щоб кожен учень мав можливість реалізувати свій потенціал. Для цього він організовує не тільки навчальні, але й позакласні заходи, де учні можуть проявити себе.

Важливо, щоб вихователь знаходив підхід до кожного учня, враховуючи його індивідуальні особливості. Це дозволяє не тільки забезпечити успішність у навчанні, але й допомогти дитині в розвитку соціальних і емоційних навичок. Вихователь може проводити індивідуальні бесіди, надаючи кожному учневі можливість поділитися своїми переживаннями і думками, а також допомогти знайти шляхи вирішення виникаючих труднощів. Вихователь може активно працювати над розвитком лідерських якостей у тих учнів, які виявляють ініціативу, відповідальність і прагнення вести за собою. Лідери можуть брати участь в організації класних заходів, виступати на шкільних зборах. Лідерство в колективі дозволяє учневі відчути свою відповідальність за інших, а також сприяє розвитку в нього якості співпраці, емпатії, здатності до організації.

Таким чином, роль вихователя у формуванні учнівського колективу є надзвичайно важливою. Вихователь не лише організовує виховний процес, але й активно формує моральний клімат у колективі, допомагає учням розвивати соціальні, емоційні та інтелектуальні навички. Він має створювати умови для розвитку кожної особистості в колективі, виявляти індивідуальні здібності і підтримувати учнів у складних ситуаціях. Вихователь також грає важливу роль у створенні позитивної групової динаміки, де взаємодопомога, підтримка та взаємоповага стають основою для розвитку всіх учнів.

Конфлікти в учнівських колективах є природною частиною соціального розвитку молоді. Однак важливо, щоб учні, вчителі та батьки активно працювали над їх розв'язанням, навчаючи молодь конструктивним методам вирішення проблем і розвитку емпатії. Якби складні не були конфлікти, вони можуть бути

корисним досвідом для розвитку соціальних навичок, емоційної стабільності та критичного мислення.

Конфлікти в учнівських колективах – це природна частина соціалізації та розвитку учнів, але важливо вчасно і конструктивно їх вирішувати, щоб не допустити ескалації та негативного впливу на стосунки між учнями. Існує кілька шляхів, форм і методів, які можуть бути застосовані для подолання конфліктів у навчальному середовищі.

3. Шляхи, форми і методи подолання конфліктів в учнівських колективах.

Основними шляхами подолання конфліктів є наступні:

Попередження конфліктів є найбільш ефективним шляхом. Важливо розвивати культуру взаємодії, що включає навчання учнів навичкам толерантності, емпатії, а також саморегуляції емоцій. З цією метою використовують раннє виявлення потенційних джерел конфлікту (наприклад, соціальні чи психологічні проблеми учнів). Прагнуть до виховання в учнів навичок взаємодії, вміння знаходити спільну мову і вирішувати суперечки до того, як вони стануть серйозними. Забезпечують створення сприятливої атмосфери в класі, де кожен учень почувається впевнено і комфортно.

Ефективними є посередництво та медіація, що передбачає використання нейтральної сторони (наприклад, вчителя, психолога чи старшокласників) для розв'язання конфлікту через переговори і пошук компромісу. Залучення медіатора (вчителя чи психолога), який допомагає учням висловити свої позиції, зрозуміти один одного і знайти спільне рішення. У разі необхідності, можна залучати до процесу вирішення конфлікту групу учнів, які виступають як «медіатори» або «підтримка».

Використання позитивної дисципліни – встановлення чітких правил поведінки та підтримка дисципліни в класі може значно знизити кількість конфліктів, адже учні чітко розумітимуть межі своїх дій. Тому доцільно визначити правила класу на початку навчального року, акцент на важливості поваги, доброзичливості, відповідальності. Створювати ситуації, коли учні мають можливість показати себе з позитивного боку, наприклад, через участь у громадських проєктах, волонтерських заходах.

Створення умов для самовираження як шлях подолання конфлікту передбачає надання учням можливості виражати свої думки, побажання і почуття може допомогти знизити напругу і попередити конфлікти. Для цього використовують групові дискусії або колективні проєкти, де кожен учень може висловити свою думку. Запровадження «класного журналу», де учні можуть писати про свої переживання або ситуації, які їх хвилюють.

Формами подолання конфліктів є дискусія й обговорення – організація дискусії або колективного обговорення конфліктної ситуації, що дозволяє всім учасникам конфлікту висловити свою точку зору. Проведення класних годин, на яких учні можуть обговорити різні аспекти своїх стосунків. Використання методів відкритого обговорення для вирішення конфліктів, що дозволяє усім учасникам відчувати себе почутими.

Рольові ігри, що передбачають використання рольових ігор, щоб учні могли подивитись на ситуацію з різних точок зору і зрозуміти почуття і мотиви інших учасників конфлікту. Проведення ігор, де учні «вживаються» у ролі різних учасників конфлікту, намагаючись зрозуміти їхні позиції.

Ігри на тему співпраці, де учні разом працюють над вирішенням проблеми.

Групову роботу – використання групової роботи для вирішення конкретних проблем, що виникають у колективі. Робота в малих групах для обговорення причин конфлікту та пошуку шляхів його вирішення.

Завдання групам – знайти компромісні варіанти, які влаштують усіх учасників конфлікту.

Психологічне консультування: індивідуальні чи групові консультації з психологом, щоб допомогти учням зрозуміти свої емоції, навчити їх вирішувати конфлікти та налагоджувати стосунки. Проведення психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток емпатії, комунікативних навичок і вміння працювати в команді. Вивчення технік управління стресом і агресією для зменшення емоційної напруги в конфліктних ситуаціях.

Методами подолання конфліктів є: метод переговорів для досягнення взаєморозуміння та знаходження компромісу.

До початку переговорів доцільно визначити кожною стороною своїх інтересів і вимог. Пошук спільних точок дотику та

компромісу. Використання «правила трьох – я» (я розумію, я визнаю, я готовий/готова до змін) для формулювання конструктивних пропозицій.

Метод компромісу – у цьому випадку кожна зі сторін конфлікту погоджується на певні поступки, щоб досягти спільного рішення, яке влаштовує обидві сторони. Визначення, що кожна сторона готова змінити для досягнення компромісу. Пошук варіантів, де кожен учасник конфлікту може зробити поступку.

Метод медіації – включає залучення нейтральної третьої сторони (наприклад, вчителя або шкільного психолога), яка допомагає сторонам конфлікту вирішити проблему через діалог і без примусу. Медіатор сприяє відкритому спілкуванню між учасниками конфлікту. Медіатор фокусується на пошуку взаємоприйнятого рішення, яке задовольнить обидві сторони.

Метод арбітражу – в даному випадку третя сторона (наприклад, класний керівник або адміністрація школи) може вирішити конфлікт, даючи конкретне рішення, яке сторони мають прийняти. Арбітр вислуховує обидві сторони і приймає рішення, яке є обов'язковим для виконання.

Метод «пошуку рішення» – полягає в тому, щоб разом із учнями знайти рішення, яке не тільки вирішить конфлікт, але й допоможе уникнути подібних ситуацій у майбутньому. Обговорення проблеми без звинувачень і емоцій, з акцентом на пошук конструктивних рішень. Визначення конкретних кроків, які можна вжити для виправлення ситуації.

Запитання для самоперевірки:

1. Що таке конфлікт і які його основні ознаки?
2. Які основні причини виникнення конфліктів між людьми?
3. Які бувають види конфліктів за змістом і учасниками?
4. У чому різниця між конструктивним і деструктивним конфліктом?
5. Які основні стратегії поведінки у конфлікті (за К. Томасом)?
6. Які способи попередження та розв'язання конфліктів є ефективними?

Література до теми:

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.

2. Білик Н.М. Медіація як соціально-педагогічна технологія вирішення конфліктів у школі. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69(3). С. 26-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_69%283%29_7/LJrfi D/S/
3. Докаш В.І. Конфліктологія та медіація. Київ : Новий світ, 2000. 249 с.
4. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова, Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник. Кривий Ріг : КДПУ, 2008 187 с.
5. Котлова Л., Весельська А., Машевська Н. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки учнів з різних типів сімей. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2022. Т. 33(72), № 1. С. 106-112. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2022_33\(72\)_1_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/sntnvusp_2022_33(72)_1_19).
6. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
7. Плахотна С. Конфліктологічна компетентність як засіб засвоєння позиції співробітництва у процесі взаємодії «учитель-учні» . *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10(3). С. 179-183. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_10\(3\)_30/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2014_10(3)_30/).
8. Порохня Л. А. Педагогічна спадщина А. Макаренка : метод «вибуху» як засіб розв'язання міжособистісних конфліктних ситуацій в учнівському середовищі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2013. Вип. 29. С. 73-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_29_14.
9. Харьківська Т. Деструктивні конфлікти як актуальна проблема сучасної учнівської молоді. *Ввічливість*. 2023. Вип. 2. С. 179-183. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/humit_2023_2_28.
10. Юрків Я.І. Соціально-педагогічна профілактика конфліктів в учнівському колективі підлітків. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2014. № 5(1). С. 138-147. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_5\(1\)_18/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2014_5(1)_18/).

Тема: Методика самовиховання у соціальному становленні особистості

План

1. Визначення самовиховання та його роль у вихованні учнів.
2. Етапи самовиховання.
3. Методи самовиховання.
4. Педагогічні умови успішного самовиховання.

1. Визначення самовиховання та його роль у вихованні учнів

У процесі формування особистості важливе значення має самовиховання. Самовиховання – передбачає свідому діяльність школяра, в основному школи II і III ступеня, яка спрямована на вироблення у нього позитивних рис і подолання негативних.

Учні середньої ланки навчання займаються самовихованням під керівництвом досвідченого наставника. Часто ним є фахівець за місцем відвідування учнями гуртка. Для успішного самовиховання старшокласників важливо створити необхідні умови: найперше доцільно, щоб вони знали сильні та слабкі боки свого характеру та хотіли покращити слабкі. Тобто, були мотивовані до змін на краще. Необхідно також сформулювати перед учнями зразки кращої поведінки людей. Ідеал досконалої людини маємо в історичних педагогічних працях. Наприклад, в Повчанні дітям Володимира Мономаха. У праці суть виховного ідеалу зводиться до особистості, що керується у житті глибокою релігійністю, повагою до людини, керівною роллю знань і плеканням національних звичаїв, патріотизмом, гуманізмом, милосердям, чесністю. Такий виховний ідеал плескався на теренах Запорізького козацтва, що пропагувало віру і правду, мужність патріотизм, моральність. Основу виховного ідеалу, за висловом Г. Ващенко, складає «печать вічності». Тобто ті цінності, які для всіх людей є абсолютними і вартісними уваги, загальнолюдськими. До абсолютних цінностей, на думку педагога, треба віднести не тільки «вартості добра», але також і «вартості краси». Вони в основі моралі мають *любов* – до Бога і до ближнього. Софія Русова звертала увагу на цінність вільної цивілізованої людини, що не дозволила б «лю-

дині-звіру» поселитися у душі дитини, підпорядкувати ситуацію під себе. Таким чином, формується ідеал не лише доброї, але й сильної особистості. В. Сухомлинський звертав увагу на те, що «самовиховання потребує важливого, могутнього стимулу – почуття власної гідності, поваги до самого себе, бажання стати сьогодні кращим, ніж був учора. Самовиховання можливе тільки за умови, коли душа людини дуже чутлива до найтонших, суто людських засобів впливу – доброго слова, поради, ласкавого чи докірливого погляду».

Сучасні українські педагоги О. Вишневський Я. Ярема, В. Янів звертають увагу на ідеал людини у творчості Т. Шевченка. О. Вишневський зробив спробу обґрунтувати особливості сучасного виховного ідеалу, як орієнтиру у виховній роботі. На думку науковця ідеал сучасної людини складають три групи цінностей: цінності громадянського життя, цінності сімейного життя та особисті цінності кожної людини. Педагог перераховує людські якості, що на його думку найбільш повно втілюються у цих групах цінностей.

Абсолютні цінності, на думку вченого, представлені такими загальнолюдськими якостями особистості: доброта, краса, надія, чесність, свобода, любов, щирість, нетерпимість до зла, співчуття, служіння, милосердя, правда, мудрість, благородство, справедливість. До цінностей громадянського життя він відносить: пріоритет ідеї громадянськості над ідеєю влади; самовідповідальність людини; право на власну гідність, безпеку, приватну власність, життя, суверенітет особи, свободу; прагнення особистості до соціальної гармонії, відстоювання соціальної і міжетнічної справедливості; повагу до Закону; культуру соціальних і політичних стосунків; рівність можливостей особистостей; свободу слова; рівність громадян перед Законом; право на свободу совісті, думки, вибору конфесії; право на участь у політичному житті країни; право на самовираження; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод, та прав і свобод інших народів; повагу демократичних виборів і обраної влади; толерантне ставлення до чужих поглядів, повагу до праці як джерела добробуту.

Серед основних національних цінностей виділяють: українську ідею, незалежність України, здатність до самопожертви в боротьбі за свободу нації, патріотизм, єдність поколінь, історична

пам'ять, повага до державних символів, плекання національної культури, традицій, прагнення побудувати справедливий державний лад, протидія, українській ідеології, сприяння розвитку духовності рідного народу.

Серед цінностей сімейного життя заслуговують на увагу наступні: подружня вірність, піклування про предків, повага до батьків, гармонія поколінь у родині, здоровий спосіб життя, дотримання народних звичаїв, гостинність, відкритість до суспільного життя, багатодітність. Серед валео-екологічних цінностей науковець звертає увагу на цінності здоров'я людини, прихильність до спорту, здоровий спосіб життя, дотримання правил гігієни, участь у профілактиці здорового способу життя, самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою, любов до усього живого, відчуття краси навколишнього світу, оволодіння знаннями про екосистеми Землі, участь у природоохоронній діяльності, охорона довкілля.

У контексті цього дуже важливо знати ідеали учнів та впливати на них.

Зарубіжними представниками гуманістичного напрямку Е. Еріксоном, А. Маслоу, К. Роджерсом самовиховання аналізувалося в контекст становлення особистості. Як ми зазначали, в основі самовиховання особистості лежить усвідомлення вихованцем потреби у самовихованні. У контексті цього актуальним є вчення А. Маслоу про задоволення потреб як рушійних сил у розвитку та самоствердженні особистості. Вчений розглядав потреби за ознакою пріоритету задоволення: фізіологічні потреби, ті що забезпечують біологічне існування людини; потреби в почутті безпеки; потреби у визнанні та повазі. Вчений підкреслював, що чим повніше задовольняються потреби найнижчих рівнів, тим більша мотивація особистості до самореалізації. Важливе місце в житті людини займають духовні потреби: в любові та спілкуванні, які пов'язані з потребами співчуття, розуміння, поваги.

2. Етапи самовиховання.

Першими кроками до самовиховання школярів є виконання завдань, що потребують зібраності, організованості, відповідальності. Долаючи труднощі, вони формують волеволі якості, самодисципліну. Важливо, не лише дбають про самовиховання одного

учня, але створюють сприятливе шкільне середовище для самоорганізації вихованців.

Підготовчий (перший) етап до процесу самовиховання передбачає виявлення ставлення вихованців до процесу самовиховання. З цією метою проводять діагностику шкільного простору на предмет виявлення учнів готових зайнятися самовихованням, а також осіб, як успішно практикують самовиховання. Доцільно на цьому етапі з'ясувати, які прийоми самовиховання учні практикують. Також на цьому етапі для вихованців створюють умови щодо самовиховання: доброзичливе сімейне і шкільне середовище, тренер, методичні матеріали. Вихованці мають усвідомлювати девіз життя. Цілі прагнень і діяльності. Пріоритети в людях; духовні цінності особистості.

Другий етап самовиховання бере старт з появою в учнів мотивації до самовиховання. На цьому етапі педагог допомагає учням сформулювати ідеал, до якого учні мають прагнути, сприє вироблення в учня бажання наслідувати його. Шляхом зіставлення наявних характеристик і характеристик уявного ідеалу, вихованець самостійно визначає які риси у нього необхідно сформувати, чи яких рис позбутися. На цьому етапі доцільно допомогти вихованцеві самоусвідомити себе, визначити свої позитивні негативні якості, цілі життя, недоліки, інтереси та захоплення, мету життя, відношення до різних видів діяльності. Можна розпочати з формування правил самопізнання. Для цього можна запропонувати учневі спробувати себе у різних видах діяльності, привчити дослухатися до мотивів вибору поведінки; дивитися на себе з боку батьків та товаришів; сприймати доброзичливу критику; аналізувати успіхи, щоб опиратися в особистісному рості на власний корисний досвід, а також підтримувати віру у власні можливості.

Завершується цей етап складанням з вихованцем певної програми самовиховання. Зазвичай в основі програми самовиховання лежить програма «П'ять добре» Учні усвідомлюють, що добре: володіти собою; планувати кожний свій день; оцінювати свою поведінку; спочатку думати, а потім робити; починати завжди з найважчого. Завершується етап складанням програми самовиховання. Вона орієнтована на врахування вимог до вихованців з боку батьків і вчителів, вимог до вихованців з боку

колективу; вимоги з позицій зіставлення ідеалу та власної поведінки.

На третьому етапі учень систематично працює над собою, реалізовує складену з допомогою вихователя, шкільного психолога, соціального педагога програму самовиховання. Цей процес має втілення у різноманітних видах діяльності учня: виховній роботі (позакласні і позашкільні форми роботи); навчанні, самообслуговуванні, праці, у виконанні громадських доручень. Вихованці створюють свій спосіб життя. Продумують режим, розподіл часу на різні види діяльності, гігієну праці та відпочинку, правила життя. Педагог допомагає вихованцеві контролювати результати реалізації програми самовиховання. Фіксувати досягнуті результати. Для ефективності цього етапу доцільно створити умови, щоб вихованець опанував прийомами самопереконавання (у конкретній ситуації вихованець знаходить не аргументи, а переконує себе у правильності обраної програми самовиховання); самонавіювання (використовують у випадках коли треба подолати стрес, невпевненість, вихованець навіює собі бажані стани); самопідбадьовування (у випадках, коли вихованець губиться у складних ситуаціях, відчуває невпевненість); самозаохочення (коли вихованець виконав складне завдання); самопримус (допомагає подолати внутрішню неорганізованість і непевність); самоаналізу (передбачає уміння учня аналізувати свої вчинки); та інші практичні прийоми. Педагоги визначають ефективними такі: «крок уперед» – передбачає оволодіння навичками планування діяльності; «правила моєї поведінки» (неписаний кодекс правил); «упізнай себе» (коли педагог характеризує його, а інші вихованці впізнають описану особистість); самохарактеристики та взаємохарактеристики (коли вихованці мають навички аналізу власної і чужої поведінки). Завершується етап оцінкою роботи над собою, часто вихованець ставить нові задачі, схвалює чи засуджує себе за певні дії чи за бездіяльність.

3. Методи самовиховання.

Таким чином, процес самовиховання особистості починається із самоусвідомлення. Самоусвідомлення передбачає усвідомлення вихованцем себе особистістю, розуміння ним ролі та свого місця в суспільстві, розуміння життєвих орієнтирів у навчальній та виховній діяльності. Самоусвідомлення передбачає три

взаємопов'язані процеси – самопізнання, самоактуалізацію та саморегуляцію. Вони перебувають в єдності Самопізнання спрямоване на вивчення особистістю себе, самоактуалізація ґрунтується на прагненні до виявлення і розвитку своїх можливостей, а саморегуляція привчає до узгодженої і злагодженої роботи над собою. Самооцінка як метод самовиховання спрямований на оцінку своїх потенційних можливостей та наявного рівня розвитку. Основними формами самооцінки є адекватна, занижена та завищена самооцінка. Увесь процес самовиховання передбачає самоспостереження вихованця за своєю поведінкою, а також самоконтроль та самоаналіз. Розрізняють мимовільний самоконтроль, що має в основі динамічний стереотип та навмисний або довільний самоконтроль, тобто спеціально організований і відслідкований.

У процесі самовиховання чільне місце належить методу самоорганізації життя вихованців. Його суть полягає у тому, що вихованці організовують свою діяльність за прийнятими нормами і правилами. Метод самозобов'язання орієнтований на добровільне прийняття вихованцем певних норм щодо своєї поведінки. А метод самопереконавання сприяє здобуттю вихованцем необхідності розвитку у себе певних якостей особистості. Самонавіювання передбачає навіювання певних бажаних станів. Метод самонавіювання має своє продовження у автотренінгу. Метод аутотренінгу спрямований на емоційно-вольове тренування, що має за ціль розвиток здібностей особистості та вплив на психорегулюючі процеси. Самотренування передбачає спрямованість особистості на активне втілення в життя завдань, що ведуть до поставленої мети самовиховання, реалізації програми самовиховання, розуміння кожної наступної перешкоди як можливості для самовдосконалення. Цей метод дає змогу закріпити навички та вміння, необхідні вихованцю у процесі професійної діяльності. Метод самопримусу передбачає виявлення вихованцем незадоволення собою у разі недотримання самозобов'язання, а також у випадку ускладнення певних завдань для виконання.

Наслідкування прикладу, як метод самовиховання, доцільно практикувати у складних ситуаціях вихованця. Коли вихованець усвідомив свої ідеали, тоді йому легше йти до поставленої цілі. Самостимулювання має за ціль визначення окремих заохочень і покарань, їх використання, та застосування. Самостягнення – це

добровільне покарання вихованця самого себе, що виявляється як усвідомлене вихованцем переживання провини перед собою та перед друзями.

4. Педагогічні умови самовиховання.

Ефективному самовихованню особистості потрібно допомагати шляхами, до цього можуть бути: встановлення відносин-співпраці між педагогом і учнем;

- навчання учнів ставити перед собою задачі і досягати результату;
- практика самовиховання на конкретних життєвих ситуаціях;
- дотримання етапності самовиховання;
- привчання вихованців до визначення конкретної сфери життя та формулювання у ній для себе завдань;
- педагог забезпечує систематичність самовиховання;
- створення та підтримання сприятливого морально-психологічного клімату у колективі;
- формування виховних ідеалів;
- навчання учнів методам і прийомам самовиховання на кожному його етапі;
- підтримка позитивного досвіду самовиховання, схвалення позитивної поведінки тощо.

Запитання та завдання для самоперевірки:

1. Обґрунтуйте зв'язок між вихованням і самовихованням.
2. Схематично представте взаємозв'язок між поняттями «розвиток», «саморозвиток», «виховання», «самовиховання».
3. Як пов'язані поняття: «моральний розвиток», «духовний розвиток»?
4. Які протиріччя вихованця можливі у процесі самовиховання?
5. Що спонукає учня до самовиховання?

Література до теми

1. Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи. Тернопіль : Богдан, 2014. 320 с.
2. Бех І. Виховні закони у благодійному житті. *Рідна школа*. 2011. № 6. С. 39-42. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_6_7.
3. Бех І.Д. Духовні цінності як надбання особистості. *Рідна школа*. 2012. № 1-2. С. 9-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2012_1-2_4.

4. Бех І.Д. Совість : психологічна сутність та механізм виховання. Рідна школа. 2011.- № 1-2. С. 3-7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_1-2_3.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава, 1994. 192 с.
6. Вишневський О. Український виховний ідеал і національний характер. (витоки, деформації і сучасні виклики). Дрогобич : Святослав Сурма, 2010. 160 с.
7. Іліницька Н. С. Педагогічне керівництво в процесі музичної самоосвіти та самовиховання. Актуальні питання мистецької педагогіки. 2016. Вип. 5. С. 25-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmp_2016_5_7.
8. Завальнюк О. В. Проблема чесності й гідності у спорті та моральне самовиховання спортсмена. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2015. Вип. 5-6. С. 144-155. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Multi_2015_5-6_17.
9. Методика виховної роботи : навчальний посібник для здобув. вищої освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад. : Ольга Єрьоменко, Юлія Блудова, Олена Ільїна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради. Харків, 2024. 310 с.
10. Русова С. Нова школа соціального виховання. Український освітній журнал. 1991. № 1. С. 12-43.

Додатки

Педагогічні задачі

Моральне виховання

Умова: Вчитель помітив, що деякі учні насміхаються з однокласника, який повільно читає і має труднощі в навчанні.

Запитання: Як вплинути на колектив, щоб сформувати атмосферу поваги, доброзичливості та взаємодопомоги?

Трудове виховання

Умова: Клас готується до прибирання території школи. Частина учнів не бажає брати участь, вважаючи це «непотрібною роботою».

Запитання: Як сформувати в учнів позитивне ставлення до праці та відповідальність за спільну справу?

Естетичне виховання

Умова: Учні неохайно оформлюють зошити, не дотримуються культури зовнішнього вигляду, не цінують естетику в повсякденному житті.

Запитання: Як виховати в учнів естетичний смак, охайність і повагу до краси?

Громадянське виховання

Умова: Деякі учні не виявляють інтересу до подій у країні, не розуміють значення виборів, прав людини тощо.

Запитання: Як виховати у дітей активну громадянську позицію та інтерес до суспільного життя?

Патріотичне виховання

Умова: Учень стверджує, що не відчуває гордості за свою країну й не розуміє, навіщо вивчати національну історію.

Запитання: Як допомогти учневі сформувати почуття національної гідності та поваги до рідної землі?

Екологічне виховання

Умова: Частина учнів регулярно смітить у класі або на подвір'ї, не бере участі в заходах із благоустрою.

Запитання: Як сформувати в учнів дбайливе ставлення до природи та навколишнього середовища?

Формування культури спілкування

Умова: У класі виникають часті суперечки через грубість, некоректне спілкування, використання лайливих слів.

Запитання: Як навчити дітей культурного, доброзичливого спілкування і поваги до співрозмовника?

Виховання відповідальності

Умова: Кілька учнів часто не виконують домашні завдання, запізнюються, виправдовують свою неуважність.

Запитання: Як виховати в них самодисципліну, відповідальність і бажання виконувати свої обов'язки?

Змагальна атмосфера

Умова: У класі обдаровані учні завжди перемагають у конкурсах і олімпіадах, через що інші діти почувають себе непотрібними або втрачають мотивацію.

Запитання: Як виховувати у дітей повагу одне до одного та формувати здорову конкуренцію, не демотивуючи тих, хто відстає?

Перевантаження обдарованих дітей

Умова: Учень має високий рівень здібностей і постійно бере участь у конкурсах, гуртках і олімпіадах, що призводить до втоми та зниження інтересу.

Запитання: Як знайти баланс між розвитком здібностей і збереженням психічного здоров'я дитини?

Взаємодія з батьками

Умова: Батьки обдарованого учня надмірно тиснуть на дитину, очікуючи тільки високих результатів. Дитина почувається тривожно та відчуває страх невдачі.

Запитання: Як педагог може зменшити психологічний тиск і сформувати у дитини позитивне ставлення до навчання?

Конфлікт між обдарованими дітьми

Умова:

Двоє обдарованих учнів сперечаються між собою через лідерство у проєкті або конкурсі. Це створює напруженість у класі.

Запитання:

Як навчити дітей співпрацювати і вирішувати конфлікти без шкоди для дружніх стосунків?

Недооцінка обдарованих дітей

Умова: Учень демонструє високі здібності у певній сфері (математика, малювання), але педагоги та однокласники цього не помічають, і дитина відчуває себе непомітною.

Запитання: Як забезпечити визнання успіхів та розвиток здібностей кожної дитини?

ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ

Моральне виховання

Задача: Як вплинути на колектив, щоб сформувати атмосферу поваги, доброзичливості та взаємодопомоги?

Рішення:

- Провести виховну годину на тему «Милосердя і взаємоповага – основа людських стосунків»
- Через бесіди, ігрові вправи, аналіз ситуацій показати важливість підтримки, а не осуду.
- Створити групові завдання, де успіх залежить від взаємодії з усіма членами команди, включаючи того, кого ображають.
- Індивідуально поговорити з ініціаторами насмішок – допомогти усвідомити наслідки їх поведінки.
- Заохочувати прояви доброзичливості, підкреслювати приклади правильного ставлення.

Трудове виховання

Задача: Як сформувати в учнів позитивне ставлення до праці?

Рішення:

- Зробити акцент на користі результатів праці: фото «до і після», похвала, оголошення подяки.
- Провести колективну підготовку: кожному розподілити обов'язки, дати право вибору завдання.
- Запросити учнів до створення екологічного або естетичного проєкту (наприклад, висадження квітів – «Наш зелений куточок»).
- Ввести мотиваційні елементи: змагання, звання «Трудовий лідер тижня».
- Пояснити через бесіду/відео, що праця – це не покарання, а форма самореалізації.

Естетичне виховання

Задача: Як виховати в учнів естетичний смак, охайність і повагу до краси?

Рішення:

- Провести **тематичний урок** чи виховну годину: «Краса навколо нас», «Одяг як мова людини».
- Запровадити в класі **конкурс на найкращий зошит**, оформлення проекту, тематичний день охайності.
- Організувати **екскурсію до музею, театру**, або перегляд фільму з естетичним змістом.
- Показувати приклади гарного оформлення, чистоти, гармонії – візуально і через особистий приклад.
- Заохочувати творчість учнів – організовувати виставки малюнків, фото, рукоділля.

Громадянське виховання

Задача: Як виховати у дітей активну громадянську позицію?

Рішення:

- Залучати до шкільного самоврядування – дати учням можливість брати участь у прийнятті рішень.
- Організувати проекти соціальної дії: допомога ЗСУ, благодійні акції, волонтерство.
- Проводити дискусії, дебати, де учні висловлюють свою позицію з актуальних суспільних питань.
- Вивчати приклади видатних громадян – героїв України, активістів, правозахисників.
- Пояснювати значення виборів, прав людини, відповідальності через життєві приклади.

Патріотичне виховання

Задача: Як допомогти учневі сформувати почуття національної гідності?

Рішення:

- Ввести в практику виховні години з історії України, фільми, пісні, літературу.
- Долучити учнів до волонтерських ініціатив, акцій на підтримку воїнів, історичної пам'яті.
- Запросити на зустріч ветеранів, учасників бойових дій, місцевих героїв.

- Організувати мінідослідження про рідне місто, українські традиції, символи.
- Дати завдання написати есе на тему «Що для мене Україна?», створити плакати, відео.

Екологічне виховання

Задача: Як сформувати в учнів дбайливе ставлення до природи?

Рішення:

- Провести акцію «Чисте подвір'я», «Посади дерево», щоб учні власноруч зробили внесок.
- Організувати екскурсію на природу з елементами спостереження, дослідження та аналізу.
- Залучити учнів до екологічного гуртка або мініпроектів (наприклад, «Сортуємо разом!»).
- Перегляд відео про проблеми довкілля + обговорення: «Як ми можемо допомогти?».
- Створити дитячі ініціативи – екоплакати, правила поведінки в природі, інформаційні листівки.

Культура спілкування

Задача: Як навчити дітей культурного, доброзичливого спілкування?

Рішення:

- Провести тренінг або вправу «Я тебе чую», «Слова, які лікують і ранять».
- Впровадити в класі правила ввічливого спілкування, розроблені самими учнями.
- Розігрувати ситуації з етикету, конфліктів і шукати правильну модель поведінки.
- Стимулювати використання форм ввічливості: щоденні «Доброго дня», «Дякую», «Будь ласка».
- Показувати позитивний приклад – учитель має бути зразком культури мовлення і поведінки.

Виховання відповідальності

Задача: Як виховати в учнів самодисципліну та відповідальність?

Рішення:

- Упровадити систему самоконтролю – таблиці самодіагностики, щоденні завдання з відмітками.

- Давати індивідуальні завдання з дедлайнами, які учень сам планує.
- Створити розподіл чергувань, відповідальних за певні обов'язки в класі.
- Заохочувати самостійне прийняття рішень і відповідальність за наслідки.
- Пропонувати позитивну мотивацію – похвалу, відзначення активності, відгуки батьків.

Педагогічні ситуації на тему виховна робота з обдарованими дітьми

Змагальна атмосфера

Умова: У класі обдаровані учні завжди перемагають у конкурсах і олімпіадах, через що інші діти почувають себе непотрібними або втрачають мотивацію.

Запитання: Як виховувати у дітей повагу один до одного та формувати здорову конкуренцію, не демотивуючи тих, хто відстає?

Відповіді:

- Проводити групові проєкти, де успіх залежить від командної роботи.
- Підкреслювати особистий прогрес, а не лише перемогу.
- Заохочувати обдарованих дітей допомагати однокласникам.

Перевантаження обдарованих дітей

Умова: Учень має високий рівень здібностей і постійно бере участь у конкурсах, гуртках і олімпіадах, що призводить до втоми та зниження інтересу.

Запитання: Як знайти баланс між розвитком здібностей і збереженням психічного здоров'я дитини?

Відповіді:

- Планувати навантаження разом із дитиною та батьками.
- Вводити періоди відпочинку та творчих пауз.
- Вчити саморегуляції та тайм-менеджменту.

Взаємодія з батьками

Умова: Батьки обдарованого учня надмірно тиснуть на дитину, очікуючи тільки високих результатів. Дитина почувається тривожно та відчуває страх невдачі.

Запитання: Як педагог може зменшити психологічний тиск і сформувати у дитини позитивне ставлення до навчання?

Відповіді:

- Проводити індивідуальні бесіди з батьками, пояснюючи психологічні особливості розвитку обдарованих дітей.
- Підтримувати дитину через похвалу за зусилля, а не лише за результат.
- Заохочувати розкриття інтересів дитини поза академічними досягненнями.

Конфлікт між обдарованими дітьми

Умова:

Двоє обдарованих учнів суперечать між собою через лідерство у проєкті або конкурсі. Це створює напруженість у класі.

Запитання:

Як навчити дітей співпрацювати і вирішувати конфлікти без шкоди для дружніх стосунків?

Відповіді:

- Ввести правила командної роботи та обговорити їх на початку проєкту.
- Проводити тренінги з комунікації та емоційного інтелекту.
- Дати кожному учню чітку роль відповідно до сильних сторін.

Недооцінка обдарованих дітей

Умова: Учень демонструє високі здібності у певній сфері (математика, малювання), але педагоги та однокласники цього не помічають, і дитина відчуває себе непомітною.

Запитання: Як забезпечити визнання успіхів та розвиток здібностей кожної дитини?

Відповіді:

- Публічне відзначення досягнень учнів на класних чи шкільних заходах.
- Організація індивідуальної роботи та проєктів.
- Формування серед однокласників культури поваги до різних видів обдарованості.

Сценарій свята

Тема: «Доброта врятує світ»

Мета заходу: сформувати в учнів поняття про доброту, людяність, милосердя; виховувати бажання робити добрі вчинки, підтримувати інших, бути чесними, справедливими.

⌚ **Тривалість:** 45-60 хв

Учасники: учні 5-8 класів, класний керівник, ведучі, гості.

Місце проведення: актові зала / класна кімната.

Початок свята

(Лунає спокійна лірична музика – наприклад, інструментальна версія пісні «Світ без війни»)

Ведучий 1:

Добрий день, дорогі друзі!

Сьогодні ми зібралися разом, щоб поговорити про одну з найважливіших рис, яку має носити кожна людина у своєму серці – **доброту**.

Ведучий 2:

У світі є багато прекрасного: квіти, зорі, музика, любов... Але саме **доброта** – це те, що робить людей людьми, допомагає перемагати зло, підтримувати одне одного у важкі хвилини, будувати мир і гармонію.

Частина I. Що таке доброта?

Ведучий 1:

Слово «доброта» знайоме всім. Але що воно означає насправді?

(Учень читає вірш або мініесе, наприклад: «Що таке доброта?») *Що таке доброта?*

Це сонце в душі,

Це коли не байдужий

До сліз і біди...

Ведучий 2:

Доброта – це просте “дякую”, це усмішка, це допомога тим, хто слабший. Це не лише великі вчинки, а щоденні маленькі справи. Інсценізація «Добре слово»

(На сцені: дівчинка сумна, інші проходять повз. Один учень підходить і питає: «Чому ти сумуєш?» – слухає, підтримує, обіймає. Дівчинка усміхається.)

Ведучий 1:

Іноді одне добре слово, сказане вчасно, може змінити день, а іноді — і все життя.

Пісня «Світ врятує доброта» / «Добро починається з тебе»
(Виконується солістом або групою дітей. Можна використати сучасну українську пісню про добро.)

Частина II. Доброта в дії – інтерактивна гра «Добрий вчинок».

Ведучий 2:

Зараз ми перевіримо, як ви вмієте розрізняти добрі й недобрі вчинки.

(Учням зачитуються ситуації. Вони відповідають: «Це – добрий вчинок», «Це – недобрий вчинок», пояснюють чому)

Приклади:

Ти поділився бутербродом з другом – ...

Ти посміявся з помилки однокласника – ...

Ти допоміг літній людині перейти дорогу – ...

Ти не привітався з вчителем – ...

Частина III. Притча «Про двох вовків»

Ведучий 1:

Один мудрий дідусь сказав онукові:

У кожному з нас живуть два вовки. Один – злий: він несе заздрість, злість, жорстокість, ненависть. Інший — добрий: він несе любов, мир, співчуття, доброту.

– А який із них перемагає? — запитав онук.

– Той, кого ти годуєш...

(Коротке обговорення: «А кого годуєш ти?» – залучення учнів до роздумів)

Частина IV. Дошка добрих справ

Ведучий 2:

А зараз кожен із вас може залишити слід своєї доброти – на «Дошці добрих справ». Напишіть на стикері добру справу, яку ви зробили останнім часом, і прикріпіть на плакат.

(Під музичний супровід учні підходять до стенда й прикріплюють стикери з написаними добрими вчинками).

Фінал

Ведучий 1:

Доброта – це не просто слово. Це сила, яка змінює світ.

Ведучий 2:

Хай у ваших серцях завжди буде місце для співчуття,
підтримки, чесності, любові і добра!

Заклучна пісня / Слова подяки / Слайд-шоу

(Можна завершити піснею «Світ без війни», показом фото
учнівських добрих справ, врученням символічних «Медалей
доброти»)

✓ Післясвяткова рефлексія (опційно):

Записати у щоденнику чи класному альбомі: «Моя добра справа
цього тижня».

Провести класне голосування: «Добрий герой класу».

Сценарій виховного заходу з трудового виховання

Тема: «Праця людину прикрашає»

Мета: сформувати в учнів повагу до праці та до людей праці;
виховувати працелюбність, відповідальність, охайність;
розвивати інтерес до різних професій і навичок самостійності.

⌚ Тривалість: 45 хв

Цільова аудиторія: 6 клас.

Форма проведення: виховна година у формі інтерактивного
свята.

Хід заходу

Фонова музика (щось оптимістичне, наприклад: «Весела праця»
або «Ой, у лузі червона калина» інструментально)

1. Вступне слово (вчитель або ведучий)

Вчитель:

Добрий день, дорогі діти!

Сьогодні ми з вами поговоримо про те, що об'єднує всіх людей
у світі — це праця. Кожна людина трудиться: вдома, в школі, на
підприємстві, в лікарні, у полі чи на сцені. Праця — це не лише
обов'язок, це ще й радість, натхнення, можливість зробити світ
кращим.

2. Мінідискусія «Навіщо нам праця?»

Вчитель:

— Як ви розумієте вислів: «Праця людину годує і шану дає»?

— Чи може людина жити без праці?

— Які професії вам подобаються і чому?

(Кілька учнів висловлюються, вчитель доповнює)

3. Інтерактивна гра «Збери професію». Учнів ділять на 2-3 команди. Кожна команда отримує набір карток із частинами опису професій. Завдання – правильно поєднати назву професії, інструменти праці та завдання, які виконує працівник.

Приклад:

Назва: Кухар

Інструмент: Пательня, ніж

Завдання: Готує смачні страви

Команда, яка швидше й правильно все складе – отримує «Медаль трудового ерудита».

4. Виступ учнів: «Праця у прислів'ях»

Кілька учнів зачитують прислів'я:

Без труда нема плода.

Не та праця, що важка, а та, що даремна.

Праця чоловіка годує, а лінь марнує.

Умієш працювати – умій і відпочивати.

(Після кожного – коротке пояснення значення)

5. Інсценізація "Казка про Лінь і Працю"

Учні розігрують сценку: персонажі: Лінь, Праця, Хлопчик (Школяр), Друзі.

Зміст: хлопчик лінується, не хоче прибирати в кімнаті, не допомагає батькам, а потім зустрічає Працю, яка вчить його радіти результатам праці.

Після сценки звучить мораль:

Праця — це шлях до успіху. Лінь — до втрати часу й можливостей.

6. Вікторина «Хто що робить?»

Учитель читає запитання або показує предмет, а учні відповідають:

Хто шиє одяг? (Кравець)

Хто лікує людей? (Лікар)

Хто навчає дітей? (Учитель)

Хто будує будинки? (Будівельник)

Хто пече хліб? (Пекар)

(Можна грати у форматі «Так/Ні», «Світлофор», або командно)

7. Майстер-клас або презентація

Опційно: запросити батька/матір або працівника школи (техпрацівницю, кухаря) коротко розповісти про свою працю або показати інструменти.

8. Завершальне слово

Вчитель:

Діти, пам'ятайте: працьовитість – це ключ до успіху. Хто трудиться — той завжди буде корисним для себе, родини, школи й держави. Тож навчіться любити працю з малечку – і вона вас не зрадить.

9. Підсумок – Рефлексія (усно або письмово)

- Що нового ви дізналися сьогодні?
- Які професії викликали ваш інтерес?
- Яку працю ви вже виконуєте вдома?

10. Нагородження / Дипломи

– Командам вручити подяки, значки або наліпки:
«Юний трудівник», «Майстер знань», «Друг Професій»

✓ Додатково можна додати:

мультфільм або відеоролик: «Про важливість праці»;
пісню (наприклад, «Ой, у лузі червона калина» або «Моя країна»);

стенд «Професії наших батьків» – оформити до заходу.

Сценарій виховного заходу з розумового виховання

Тема: У країні Мудроландії

Мета: розвивати інтелектуальні вміння учнів; виховувати цікавість до знань, допитливість, наполегливість у навчанні; формувати вміння працювати в команді.

🕒 **Тривалість:** 45-60 хв

Аудиторія: 5-7 клас

Форма: гра-подорож / інтелектуальна гра

Хід заходу

Початкова музика

(Звучить весела мелодія або фрагмент класичної музики — Бах, Моцарт)

1. Вступне слово вчителя (ведучого)

Вчитель:

Любі учні! Сьогодні ми вирушаємо в цікаву подорож – у країну **Мудроландію**. Там живуть знання, логіка, кмітливість і бажання вчитися! Щоб дістатися до її столиці – Мудрограда – вам доведеться пройти кілька станцій. На кожній з них вас чекають завдання, які допоможуть перевірити вашу розумову активність, винахідливість та логіку.

Маршрут подорожі по станціях Мудроландії:

Станція 1: «Логічне озеро»

Завдання: логічні загадки

(учні працюють у командах, отримують по 2-3 загадки)

Приклади:

Що належить тобі, але інші користуються цим частіше, ніж ти? (Ім'я)

Двоє батьків і двоє синів з'їли три яблука. Кожному дісталось по одному. Як таке можливо? (Дід, батько, син)

Станція 2: «Матемагія»

Завдання: швидкі приклади або логічні задачі на кмітливість

Приклади:

У кишені 3 червоні, 4 сині й 5 зелених кульок. Скільки мінімум кульок треба витягти навмання, щоб серед них точно були дві одного кольору? (4)

Якщо 5 машин за 5 хвилин виробляють 5 деталей, скільки деталей зроблять 100 машин за 100 хвилин? (10000)

Станція 3: «Книжкова долина»

Завдання: впізнати літературного героя за описом, уривком, цитатою.

Приклади:

Герой, який шукав скарби на Острові Скарбів? (Джим Гокінс)

Хто написав «Маленького принца»? (Антуан де Сент-Екзюпері)

Хто з героїв жив у норі під пагорбом, а не в печері? (Гобіт, Більбо)

Станція 4: «Газетне містечко»

Завдання: скласти сенкан (5-рядковий вірш) на тему «Знання», «Урок», «Школа».

Приклад: Школа. Весела, дружня. Вчимося, спілкуємось, граємо. Це шлях до нових відкриттів, дім.

Станція 5: «Ерудит-полюс»

Завдання: вікторина «Все знаю!»(короткі запитання з різних шкільних предметів)

Приклади:

Скільки планет у Сонячній системі? (8)

Яка найменша пташка у світі? (Колібри)

Яке українське слово має 7 букв і 7 звуків? (Козенят)

Яку літеру немає в римських цифрах? (0)

6. Фінал – станція «Мудроград»

Вчитель: Ви успішно подолали всі випробування! Кожна ваша відповідь, кожен приклад чи розв'язана загадка наблизили вас до головного – **розуміння цінності знань**. Той, хто вчиться з любов'ю, досягне великих висот у майбутньому. (Під спокійну музику учням вручають «Грамоти мудрості», наліпки, дипломи за участь).

Рефлексія (усно або письмово):

Що мені сьогодні найбільше сподобалося?

Чому важливо розвивати розум?

Як я можу стати розумнішою/розумнішим?

✓ Додатково можна:

Підготувати презентацію зі слайдами-запитаннями.

Записати до класного журналу як проведена виховна година на тему розумового розвитку.

Провести захід у рамках «Тижня знань» або «Дня науки в школі».

Сценарій виховного заходу з правового виховання

Тема: Права і обов'язки – основа нашого життя

Мета: ознайомити учнів з основними правами та обов'язками громадян;

виховувати повагу до законів України, відповідальне ставлення до своїх прав і обов'язків; розвивати правосвідомість і правову культуру.

🕒 Тривалість: 45-60 хв

Аудиторія: учні 8 класу

Форма: інтерактивна виховна година / правова гра

Хід заходу

Початкова музика

(Легка, спокійна, офіційна мелодія)

1. Вступне слово вчителя (ведучого)

Вчитель: Сьогодні ми поговоримо про те, що таке права і обов'язки, чому вони важливі для кожного з нас і як вони допомагають нам жити у суспільстві.

2. Мінілекція «Що таке права і обов'язки?» Пояснення понять «права», «обов'язки», «конституція», «закон».

Основні права дітей за Конвенцією ООН про права дитини.

Приклади прав і обов'язків у повсякденному житті школяра.

3. Ігрова вправа «Право чи обов'язок?»

Учням пропонуються ситуації, в яких вони мають визначити, чи йдеться про право чи про обов'язок, і пояснити свій вибір.

Приклади ситуацій:

Кожен має право на освіту. (Право)

Учень повинен виконувати домашнє завдання. (Обов'язок)

Маєш право висловлювати власну думку. (Право)

Потрібно дотримуватись правил поведінки у школі. (Обов'язок)

4. Рольова гра «Судове засідання»

Учні розігрують судову справу (за сценарієм, наприклад, про порушення шкільних правил або конфлікт між учнями).

Ролі: суддя, прокурор, адвокат, свідки, підсудний.

Мета: показати, як працює правова система і що кожен має право на захист.

5. Обговорення «Як захистити свої права?»

Куди звертатися, якщо права порушують?

Роль дорослих (батьків, вчителів, поліції).

Важливість дотримання законів.

6. Творче завдання «Мій плакат про права і обов'язки»

Учні малюють плакати або готують короткі слогани на тему прав та обов'язків. Потім презентують свої роботи.

7. Підсумок заходу

Вчитель: Пам'ятайте: знати свої права – дуже важливо, але ще важливіше — виконувати свої обов'язки. Тільки так ми зможемо жити в мирі, злагоді та справедливості.

Рефлексія

Що нового я дізнався сьогодні?

Чому важливо знати свої права?

Як я буду дотримуватися своїх обов'язків?

Нагородження (опційно)

Сертифікати учасникам гри, подяки за активність.

Сценарій виховного заходу з громадянського виховання

Тема: «Я – громадянин України: права, обов'язки, відповідальність»

Мета: формувати в учнів почуття національної гідності, патріотизму;

ознайомити з основними правами і обов'язками громадян України;

виховувати відповідальне ставлення до суспільства і держави; розвивати активну громадянську позицію.

🕒 **Тривалість:** 45-60 хвилин

Аудиторія: 9 клас

Форма: інтерактивна виховна година / гра-дискусія

Хід заходу

Вступна музика

(Патріотична мелодія, що створює відповідний настрій)

1. Вступне слово вчителя (ведучого)

Добрий день, шановні учні! Сьогодні ми поговоримо про те, що означає бути свідомим громадянином своєї країни, які права та обов'язки має кожен з нас і яку роль ми можемо відіграти у розвитку нашої держави.

2. Мінілекція «Права і обов'язки громадянина України»

Короткий огляд Конституції України, Основного Закону.

Права (право на освіту, свободу слова, участь у виборах, захист від дискримінації тощо).

Обов'язки (дотримання законів, плата податків, захист Батьківщини, повага до прав інших).

3. Групова робота «Права та обов'язки»

Учнів поділяють на дві групи: одна готує список основних прав, інша — обов'язків.

Презентація результатів і обговорення.

4. Дискусія «Які права найбільш важливі для мене?»

Кожен учень висловлює думку.

Обговорення, чому важливо не тільки знати права, а й виконувати обов'язки.

5. Рольова гра «Громадська рада»

Імітація засідання громадської ради, де обговорюють питання шкільного життя або місцевої громади.

Ролі: голова ради, члени, активісти, опоненти.

Мета: навчитися аргументовано висловлювати думку, приймати рішення.

6. Відеоролик або презентація

Коротке відео про громадянську активність молоді в Україні (наприклад, участь у волонтерстві, молодіжних проєктах).

7. Підсумки заходу, рефлексія

Обговорення, що кожен може зробити для розвитку своєї громади і держави.

Відповіді на запитання:

Що я знаю про свої права і обов'язки?

Як я можу бути корисним громадянином?

Чому важливо дотримуватися законів і поважати інших?

8. Нагородження активних учасників

Подяки, грамоти, символічні призи за активність і корисні ідеї.

сценарій виховного заходу з національного виховання

Сценарій виховного заходу з національно-патріотичного виховання

Тема: «Моя Україна – моя Батьківщина»

Мета: виховувати почуття патріотизму, гордості за рідну країну.

Ознайомити учнів з культурною спадщиною, традиціями та символами України. Формувати повагу до національних цінностей і історії. Розвивати усвідомлення єдності українського народу.

🕒 Тривалість: 45-60 хвилин

Аудиторія: 10 клас

Форма: інтерактивна виховна година / творчо-пізнавальна гра

Хід заходу

Початок із патріотичної музики

(Наприклад, інструментальна версія «Ще не вмерла Україна»)

1. Вступне слово вчителя (ведучого).

Добрий день, шановні учні! Сьогодні ми поговоримо про те, що таке національна ідентичність, чим багата і неповторна

наша країна, чому важливо берегти і шанувати свою культуру та традиції.

2. Презентація «Символи та традиції України».

Короткий огляд національних символів: прапор, герб, гімн.

Розповідь про українські традиції (вишиванка, свята, обряди).

Демонстрація фото, відео, музичних фрагментів.

3. Вправа «Моя Україна у моєму серці».

Кожен учень називає три речі, які асоціюються у нього з Україною.

Записати на дошці або на великому аркуші.

4. Групова робота «Різноманіття української культури».

Клас ділиться на групи, кожна отримує завдання підготувати коротку презентацію/виступ на тему:

Українська музика і танці

Народні ремесла

Відомі українці — герої і діячі культури

Українська кухня і свята

Після підготовки — презентація результатів.

5. Творче завдання «Вишиванка — символ душі».

Демонстрація зразків вишиванок, пояснення значення візерунків і кольорів.

Учні малюють ескіз власного вишитого орнаменту або вигадують символічний малюнок, що для них означає Україна.

6. Вікторина «Я знаю свою Батьківщину».

Питання про історію, географію, культуру України.

Наприклад:

Яка річка є найдовшою в Україні?

Хто є автором гімну України?

Назвіть народні музичні інструменти.

7. Підсумки заходу

Вчитель: Ми всі – частина великої української родини.

Бережімо нашу культуру, традиції і передаваймо їх майбутнім поколінням. Адже саме це робить нас справжніми громадянами своєї країни.

Рефлексія

Що нового я дізнався про Україну?

Чому для мене важлива моя національна ідентичність?

Як я можу проявити свою любов до України щодня?

Нагородження активних учасників
Символічні подарунки, грамоти, наприклад, книги про історію України чи патріотичні сувеніри.

Сценарій виховного заходу з фізичного виховання

Тема: Відповідальне ставлення до свого тіла та здоров'я

Мета: надати достовірну інформацію про статевий розвиток та репродуктивне здоров'я. Формувати відповідальне ставлення до свого тіла, повагу до особистих меж. Розвивати навички безпечної поведінки у міжособистісних стосунках. Подолати стереотипи та упередження, сприяти відкритому діалогу.

🕒 **Тривалість:** 60 хвилин

Аудиторія: 11 клас

Форма: інтерактивна лекція + обговорення + рольові ігри.

Хід заходу

Початкова нейтральна музика.

1. Вступне слово вчителя (модератора).

Сьогодні ми поговоримо про важливу тему – про наше тіло, здоров'я, взаємини, повагу до себе і до інших. Всі питання можна ставити відкрито і без сорому. Головне – чесність і повага.

2. Інформаційна частина

Коротко про фізіологічні зміни у підлітковому віці.

Репродуктивне здоров'я – що це означає.

Відповідальність за власне здоров'я і рішення.

Особисті кордони та згода у стосунках.

Попередження про небезпеки (інфекції, небажана вагітність).

3. Обговорення

Що таке повага до свого тіла?

Як сказати «ні» в ситуаціях, які викликають дискомфорт?

Чому важливо говорити з дорослими про статеve здоров'я?

4. Рольові ігри «Як відмовити». Учасники розігрують ситуації, де потрібно ввічливо, але твердо відмовити (запропонувати декілька варіантів реакції).

Обговорення почуттів і думок після вправи.

5. Відео або презентація (за можливості). Короткий ролик про здорові стосунки та повагу один до одного.

6. Підсумок заходу. Пам'ятайте, що ваше здоров'я і ваше тіло – це найцінніше, що у вас є. Повага до себе і до інших — основа здорових стосунків і щасливого життя.

Рефлексія

Що нового я дізнався сьогодні?

Як я можу піклуватися про своє здоров'я?

Що для мене означає повага у стосунках?

7. Конфіденційна консультація (за потреби).

Пропозиція звернутися до шкільного психолога або медичного працівника для індивідуальної бесіди.

Сценарій виховного заходу з фізичного виховання

Тема: Здоровий спосіб життя – здорове майбутнє

Мета: формувати у дітей свідоме ставлення до власного здоров'я. Сприяти розвитку фізичної активності. Виховувати навички командної роботи. Показати користь спорту для організму і настрою.

⌚ Тривалість: 45-60 хвилин

Аудиторія: 6 клас

Форма: спортивно-ігрова година

Хід заходу

Початкова енергійна музика

1. Вступне слово вчителя (ведучого). Добрий день, друзі! Сьогодні ми разом проведемо час весело і корисно. Дізнаємося, чому рух – це життя, і як спорт допомагає нам бути здоровими і щасливими.

2. Розминка.

Легкі вправи для розігріву:

Біг на місці (30 сек)

Повороти тулуба

Нахили вперед і в сторони

Руки вгору-вниз

Присідання (10 разів)

3. Основна частина – спортивні естафети.

Команди (по 4-5 учнів) змагаються у веселих естафетах:

Біг з м'ячем між конусами

Перенесення «яйця» (пластикового) на ложці

Стрибки у мішках (або зі скакалкою)
Передача м'яча командою без рук (обійми, плечі)
4. Фізкультхвилинка.
Короткі вправи для відпочинку, дихальні вправи, розтяжка.
5. Вправа «Здоров'я в руках кожного».
Обговорення, що кожен може робити, щоб залишатися здоровим (правильне харчування, сон, спорт, режим дня).
Учні розповідають свої секрети здоров'я.
6. Конкурс «Веселі спортивні загадки».
Вчитель задає загадки або питання на тему спорту і здоров'я.
Приклад:
Що допомагає нам бігати швидше і бути сильнішими?
(Відповідь: тренування)
Який вид спорту пов'язаний із м'ячем і воротами? (Відповідь: футбол)
7. Підсумок заходу
Пам'ятайте, що спорт – це не тільки рух, а й дружба, підтримка, здоров'я! Тож будьте активними, і ваше життя буде яскравим і радісним.
Нагородження
Маленькі призи або грамоти для активних учасників.

Сценарій виховного заходу із формування здорового способу життя

Тема: Здоров'я – це рух!

Мета: Підвищити мотивацію учнів до регулярної фізичної активності. Показати користь спорту для здоров'я і настрою. Виховувати командний дух і дисципліну. Формувати правильне ставлення до свого тіла.

⌚ **Тривалість:** 45-60 хвилин

Аудиторія: початкові або середні класи (адаптувати під вікову групу)

Форма: інтерактивна спортивна година.

Хід заходу

Енергійна музика для налаштування.

1. Вступне слово вчителя. Добрий день, друзі! Сьогодні ми разом поговоримо про те, як фізична активність допомагає нам

бути здоровими, сильними і щасливими, а потім весело проведемо час у спорті.

2. Розминка Легка розминка для розігріву м'язів (біг на місці, кругові рухи руками, нахили, присідання).

3. Гра-естафета

Поділ класу на команди (4–5 учнів).

Серія веселих завдань: біг з м'ячем, передача обручів, стрибки в довжину, балансування на одній нозі тощо.

Команди змагаються на швидкість та спритність.

Детальний план естафет

Загальні рекомендації:

Клас поділити на 2-4 команди (залежно від кількості учнів).

Кожна естафета – це окреме завдання, виконане по черзі членами команди.

Пояснити правила чітко і продемонструвати завдання.

Призначити суддю (може бути вчитель або учень), який стежитиме за дотриманням правил.

1. Естафета «Біг з м'ячем»

Завдання: учень біжить до конуса (відстань 10–15 м), веде м'яч ногами (як у футболі), обходить конус і повертається назад, передаючи м'яч наступному учаснику.

Важливо: не втрачати контроль над м'ячем, бігти швидко.

2. Естафета «Перенесення яйця»

Матеріали: пластикові ложки і невеликі пластикові яйця або кульки.

Завдання: учень біжить з ложкою, на якій лежить «яйце», до конуса і назад, не впустивши його.

Якщо «яйце» падає — повернутися на старт і почати заново.

3. Естафета «Стрибки в мішках»

Матеріали: великі мішки або мішкові сумки (або скакалки як альтернатива).

Завдання: учні стрибають у мішках до позначки і назад, передаючи мішок наступному.

Важливо: утримувати баланс і не падати.

4. Естафета «Передача м'яча плечима»

Завдання: учні стають у ряд, тримаючи м'яч між плечима (без рук), і передають його наступному без використання рук.

Виграє команда, яка найшвидше передасть м'яч усім учасникам.

5. Естафета «Оббіг навколо перешкод»

Розставити перешкоди (конуси, стільці).

Завдання: учень біжить з обходом перешкод з максимальною швидкістю, повертається і передає естафету.

6. Естафета «Балансування на одній нозі»

Завдання: учень проходить визначену відстань (5–10 м), тримаючи рівновагу на одній нозі.

Можна ускладнити: з закритими очима або тримаючи в руках м'яч.

7. Естафета «Пробіжи і торкнися»

На відстані 10 м стоїть табличка або предмет.

Завдання: учень біжить, торкається предмета і повертається назад.

8. Естафета «Передай естафету»

Завдання: передача будь-якого предмета (палиці, обруча) наступному учаснику без падінь і затримок.

Підсумок та організація

Кожна команда отримує бали за швидкість та дотримання правил.

Після завершення всіх естафет оголосити переможців.

Підкреслити важливість командної роботи і підтримки.

4. Фізкультхвилинка

Короткий комплекс дихальних і розтяжних вправ для відновлення сил.

5. Вправа «Мій здоровий день»

Кожен учень коротко розповідає, які фізичні активності робить щодня для здоров'я.

6. Обговорення

Вчитель наголошує на важливості регулярних занять спортом, правильного харчування, режиму сну.

Відповіді на питання дітей.

7. Підсумки заходу

Спорт – це сила, здоров'я і гарний настрій! Тож будьте активними, бережіть себе і своїх друзів!

Нагородження

Вручення символічних грамот або медалей за активність і командну роботу.

Сценарій виховного заходу з естетичного виховання

«Христос народився — світ звеселився»

Дійові особи:

Звіздар

Ангел

Колядиники (3-6 осіб)

Господар

Господиня

(За бажанням можна додати Пастушків або Дітей)

ВИХІД КОЛЯДНИКІВ

(Звучить дзвіночок. Заходять колядники. Попереду — Звіздар із різдвяною зіркою)

Звіздар:

Добрий вечір цій хаті, добрим людям!

Чи дозволите заколядувати

Та добру новину вам звістувати?

Господар:

Ласкаво просимо!

Заходьте до хати, колядуйте на здоров'я!

КОЛЯДКА 1

«Добрий вечір тобі, пане господарю»

Всі співають:

Добрий вечір тобі, пане господарю,

Радуйся!

Ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Застеляйте столи та все килимами,

Радуйся!

Ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

Бо прийдуть до тебе три празники в гості,

Радуйся!

Ой радуйся, земле,

Син Божий народився!

ДІАЛОГ

Ангел:

Я — Ангел з неба, я звістку несу:

У Вифлеємі нині

Народився Ісус Христос —

Спаситель світу!

Колядиник 1:

Нехай у цій хаті буде мир і тепло,

Колядиник 2:

Щоб обминало вас лихо й зло,

Колядиник 3:

Щоб діти росли здорові й щасливі,

Колядиник 4:

А всі ваші дні були радісні й світлі!

КОЛЯДКА 2

«Нова радість стала»

Нова радість стала,

Яка не бувала:

Над вертепом зірда ясна

Світлом засіяла.

Де Христос родився,

З Діви вочлотився,

Як чоловік пеленами

Убого повився.

Пастушки з ягнятком

Перед тим Дитятком

На колінця припадають,

Царя-Бога вихваляють.

СЛОВО ГОСПОДАРІВ

Господиня:

Дякуємо вам за гарні пісні,

За щирі слова й добре серце.

Господар:

Нехай і вам Господь воздасть сторицею

За цю святу коляду!

КОЛЯДКА

«Во Вифлеємі нині новина»

Во Вифлеємі нині новина —

Пречиста Діва породила Сина.

Марія Сина в пеленах сповила,

В яслах поклала, світ звеселила.

Ангели в небі пісню співають,

Пастирі в полі Христа прославляють.

ЗАВЕРШЕННЯ

Звіздар:

За нашу коляду —

Просимо дару не заради зиску,

А на щастя, на здоров'я,

На багаті літа!

Колядиники (разом):

Христос ся рождає!
Господар і Господиня:
Славимо Його!
(Господар частує колядників. Всі кланяються)
ФІНАЛ
Ангел:
Нехай Різдво Христове
Принесе у ваш дім
Світло, любов і Божу благодать!
(Колядники виходять, співаючи)
Радуйся, ой радуйся, земле...»

Тренінг: Я тебе чую!

Тема: Ефективне спілкування в учнівському колективі

Цільова аудиторія: 9-11 клас

Тривалість: 60-80 хв

Форма: тренінг з елементами інтерактиву, руханки, роботи в парах і групах.

Мета тренінгу: розвинути навички активного слухання та ефективного мовлення. Підвищити культуру спілкування в колективі. Навчити поваги до думки інших і контролю емоцій у діалозі.

Хід тренінгу

1. Привітання. Очікування (5–7 хв)

Вправа «Очікування на долоньках». Учасникам роздають вирізані паперові долоньки. Кожен пише на своїй долоньці, чого очікує від тренінгу.

Прикріплюють на дошку або ватман.

Педагог підсумовує очікування: «Сьогодні ми навчимося краще чути, говорити, розуміти одне одного».

2. Вправа «Телефон зіпсувався» (розігрів, 5 хв)

Клас стає в коло. Один учень пошепки передає фразу наступному.

Останній озвучує фразу – порівнюємо з оригіналом.

Мета: показати, як легко інформація спотворюється, якщо не слухати уважно.

3. Мінілекція «Ефективне спілкування» (5 хв)

Ключові поняття:

вербальне / невербальне спілкування;

активне слухання (кивання, зоровий контакт, перепитування);

«Я»-повідомлення;

бар'єри у спілкуванні.

4. Вправа «Активне слухання» (10–12 хв).

Працюють в парах.

Інструкція:

Один учасник розповідає про свій день (2-3 хв), інший – не перебиває, лише підтримує поглядом, киває, уточнює.

Потім навпаки. Після вправи короткий обмін враженнями: «Як це – коли тебе слухають уважно?»

5. Вправа «Я-повідомлення» (10 хв).

Завдання: переписати агресивні фрази у формі «Я-повідомлень».

Наприклад: «Ти завжди запізнюєшся!». «Я засмучуюсь, коли ти запізнюєшся, бо це впливає на наші домовленості».

Обговорення: чому «Я-повідомлення» – ефективніші?

6. Рольова гра «Конфлікт – діалог» (15 хв).

Учасники отримують картки з побутовими або шкільними конфліктами.

У парах програють сценку:

Один – агресивно реагує,

Інший – застосовує навички ефективного спілкування.

Обговорення після кожної пари.

7. Підсумок: «Мікрофон вдячності» (5 хв)

У колі кожен коротко ділиться:

«Я дізнався...», «Було цікаво, бо...», «Я вдячний за...».

Матеріали:

Картки з фразами, ситуаціями

Вирізані долоньки

Маркери, ватман

Наліпки для голосування (опційно)

✓ Результати після тренінгу:

Учні краще розуміють, як слухати й бути почутими.

Знижено ризики конфліктів у класі.

Покращено емоційний клімат.

Тести

1. Який метод є найхарактернішим для виховної роботи?

Поставте цифри навпроти кожного методу в порядку ранжування.

- a) Лекція
- b) Диспут
- c) Практична діяльність
- d) Лабораторний експеримент

2. Яка з форм виховної роботи є активною і передбачає безпосередню участь вихованців?

- a) Лекція
- b) Екскурсія
- c) Самостійне читання
- d) Прослуховування радіопрограм

3. Метод, що базується на обговоренні проблеми і формуванні власної позиції, називається:

- a) Метод ігрової діяльності
- b) Метод дискусії
- c) Метод демонстрації
- d) Метод індивідуального завдання

4. Для формування відповідального ставлення до життя найкраще підходить:

- a) Метод покарання
- b) Метод соціального моделювання
- c) Метод тестування
- d) Метод імітації

5. Перший етап планування виховної роботи – це:

- a) Аналіз результатів
- b) Визначення мети і завдань
- c) Підбір методів
- d) Організація заходів

6. Визначення конкретних критеріїв оцінки результатів належить до етапу:

- a) Планування
- b) Проведення
- c) Контролю і оцінки
- d) Підготовки

7. Виховна мета має бути:

- a) Загальною і нечіткою
- b) Конкретною і досяжною
- c) Необов'язковою
- d) Максимально складною

8. Яка основна функція вихователя у виховній роботі?

- a) Навчання професійним навичкам
- b) Організація та керівництво виховним процесом
- c) Виступ у ролі адміністратора
- d) Проведення медичних оглядів

9. Вихователь повинен мати такі якості:

- a) Терпимості
- b) Вміння співпрацювати
- c) Володіння медичними навичками
- d) Комунікабельності

10. Який стиль виховання найбільш ефективний у виховній роботі?

- a) Авторитарний
- b) Демократичний
- c) Ліберальний
- d) Ігнорування

11. Хто є основними учасниками виховного процесу?

- a) Вихователь і керівництво закладу
- b) Вихованці, вихователі, батьки
- c) Тільки вихованці
- d) Адміністрація і педагоги

12. Який спосіб найкраще сприяє формуванню партнерських стосунків між вихователем і батьками?

- a) Одностороннє інформування батьків
- b) Активне залучення батьків до виховних заходів
- c) Ігнорування думки батьків
- d) Виключно письмове спілкування

13. Який вид роботи допомагає розвивати навички співпраці серед учасників виховного процесу?

- a) Індивідуальні консультації
- b) Колективні проєкти та заходи
- c) Самостійна робота учнів
- d) Тести та опитування

14. Який з методів оцінки результатів виховної роботи є кількісним?
- a) Спостереження
 - b) Анкетування
 - c) Аналіз творів і рефлексій
 - d) Інтерв'ю
15. Який критерій оцінки найкраще відображає рівень сформованості соціальних навичок?
- a) Теоретичні знання учня
 - b) Практична поведінка у соціальних ситуаціях
 - c) Результати тестів
 - d) Кількість пропущених занять
16. Що є важливою умовою об'єктивної оцінки виховної роботи?
- a) Використання лише одного методу оцінки
 - b) Комплексність методів і критеріїв
 - c) Оцінка тільки за підсумками заходу
 - d) Відсутність зворотного зв'язку
17. Особливістю роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є:
- a) Використання стандартних методів для всіх
 - b) Індивідуалізація виховного процесу
 - c) Застосування лише лекційних методів
 - d) Ігнорування специфіки потреб
18. Виховна робота з молоддю повинна враховувати:
- a) Лише навчальний процес
 - b) Психологічні та соціальні особливості віку
 - c) Лише фізичний розвиток
 - d) Тільки індивідуальні інтереси
19. Для ефективної роботи з підлітками слід використовувати:
- a) Авторитарний стиль керівництва
 - b) Метод залучення до самоуправління
 - c) Вимогу беззаперечного виконання наказів
 - d) Ізоляцію від групи
20. Який документ є основою для планування виховної роботи?
- a) Навчальна програма
 - b) Індивідуальний план виховання
 - c) План виховної роботи закладу
 - d) Розклад занять
-

21. Планування виховної роботи повинно бути:
- a) Гнучким і враховувати інтереси учасників
 - b) Жорстким і незмінним
 - c) Секретним для вихованців
 - d) Орієнтованим лише на керівництво
22. Соціальна роль вихователя полягає в:
- a) Забезпеченні дисципліни і порядку
 - b) Організації розвитку і підтримки особистості вихованців
 - c) Виступі лише як контролера
 - d) Виконанні адміністративних функцій
23. Вихованець у соціально-виховному процесі є:
- a) Пасивним отримувачем знань
 - b) Активним учасником процесу формування особистості
 - c) Спостерігачем
 - d) Виключно слухачем
24. Яка функція вихователя є найважливішою для формування соціальної компетентності?
- a) Контроль за дотриманням правил
 - b) Мотиваційна підтримка та розвиток навичок спілкування
 - c) Проведення тестування
 - d) Адміністративна діяльність
25. Інноваційним методом у виховній роботі є:
- a) Традиційна лекція
 - b) Інтерактивні ігри і тренінги
 - c) Читання підручника
 - d) Стандартні тестування
26. Тренінгові методи сприяють:
- a) Механічному запам'ятовуванню інформації
 - b) Формуванню практичних навичок і саморефлексії
 - c) Виключно аудиторній роботі
 - d) Пасивному слуханню
27. Для ефективної роботи з молоддю найкраще використовувати:
- a) Авторитарний підхід
 - b) Проєктний метод і роботу в групах
 - c) Одностороннє інформування
 - d) Строге покарання

28. Який підхід є найбільш доцільним у роботі з молодшими школярами?

- a) Використання ігрових методів
- b) Переважно лекційний метод
- c) Ігнорування емоційної сфери
- d) Відсутність контролю

29. Підлітковий вік характеризується:

- a) Відсутністю інтересу до спілкування
- b) Пошуком самоствердження і розвитку індивідуальності
- c) Повною залежністю від дорослих
- d) Відсутністю потреби у соціальній підтримці

30. Для старшокласників найбільш ефективним методом є:

- a) Метод самоуправління і проєктна діяльність
- b) Постійний контроль і заборони
- c) Ігрові методи, які підходять для дошкільнят
- d) Виключно індивідуальна робота

31. Що є основною мотивацією для участі вихованців у виховних заходах?

- a) Страх покарання
- b) Інтерес і внутрішнє бажання розвиватися
- c) Примус з боку вчителя
- d) Відсутність альтернатив

32. Який метод підвищення мотивації є найбільш ефективним?

- a) Покарання за неучасть
- b) Визнання і заохочення успіхів
- c) Ігнорування результатів
- d) Загальні вимоги без індивідуального підходу

33. Мотивація у виховній роботі має бути:

- a) Внутрішньою і усвідомленою
- b) Виключно зовнішньою
- c) Нав'язливою
- d) Ігнорованою

34. Найкращий спосіб вирішення конфліктної ситуації в колективі –.

це:

- a) Ігнорування конфлікту
- b) Відкрите обговорення проблеми і пошук компромісу

- c) Застосування покарання
 - d) Відокремлення учасників конфлікту
35. Яка якість вихователя допомагає успішно вирішувати конфлікти?
- a) Терпіння і емпатія
 - b) Авторитарність
 - c) Ігнорування проблем
 - d) Непослідовність
36. Конфлікт у колективі може бути корисним, якщо:
- a) Він не вирішується
 - b) Сприяє розвитку комунікативних навичок і зміцненню відносин
 - c) Призводить до розколу колективу
 - d) Ігнорується всіма
37. Яке соціальне середовище найбільше впливає на формування особистості дитини?
- a) Телебачення
 - b) Родина
 - c) Вулиця
 - d) Соціальні мережі
38. Соціальне середовище формує у вихованця:
- a) Тільки знання
 - b) Систему цінностей і норм поведінки
 - c) Лише навички користування технікою
 - d) Тільки професійні вміння
39. Вихователь повинен:
- a) Ігнорувати вплив соціального середовища
 - b) Враховувати і коригувати вплив соціального середовища
 - c) Замінювати соціальне середовище повністю
 - d) Покладатися виключно на школу
40. Ефективний спосіб залучення батьків до виховного процесу – це:
- a) Проведення інформативних батьківських зборів
 - b) Виключно письмові повідомлення
 - c) Ігнорування батьківських думок
 - d) Обмеження контакту з батьками
41. Вихователь формує толерантність через:
- a) Покарання за нетерпимість
-

- b) Моделювання ситуацій співпраці і взаємоповаги
 - c) Ігнорування конфліктів
 - d) Обмеження спілкування
42. Приклад поведінки, що свідчить про толерантність:
- a) Насміхання з відмінностей інших
 - b) Активне слухання і повага до чужої думки
 - c) Уникнення спілкування з іншими
 - d) Відстоювання власної позиції без урахування думок інших
43. Який психологічний фактор найбільше впливає на ефективність виховання?
- a) Емоційний стан вихованця
 - b) Рівень IQ
 - c) Соціальний статус сім'ї
 - d) Вік вихователя
44. Емпатія у вихователя – це:
- a) Вміння співчувати і розуміти емоції вихованця
 - b) Ігнорування проблем вихованця
 - c) Жорстке ставлення до порушень
 - d) Переважання формального ставлення
45. Який метод психологічної підтримки найбільш ефективний у виховній роботі?
- a) Публічне осудження
 - b) Індивідуальна бесіда і підтримка
 - c) Виключення з колективу
 - d) Покарання
46. Ефективна комунікація у виховному процесі повинна бути:
- a) Односторонньою
 - b) Двозначною
 - c) Відкритою і взаємною
 - d) Нечіткою
47. Який з наведених прийомів сприяє активному слуханню?
- a) Перебивати співрозмовника
 - b) Задавати уточнюючі питання
 - c) Ігнорувати думку інших
 - d) Відволікатись під час розмови
48. Конфлікт у процесі комунікації можна знизити за допомогою:

- a) Активного слухання і конструктивного діалогу
 - b) Відмови від спілкування
 - c) Ігнорування проблеми
 - d) Одностороннього нав'язування думки
49. Колективна виховна діяльність сприяє:
- a) Індивідуальному самовираженню і взаємній підтримці
 - b) Ізоляції учасників
 - c) Конкуренції та ворожнечі
 - d) Пасивності учнів
50. Лідер у колективі повинен:
- a) Ігнорувати думку інших
 - b) Слухати і враховувати інтереси членів групи
 - c) Домінувати і приймати всі рішення самостійно
 - d) Бути пасивним учасником
51. Конфлікти в колективі є:
- a) Завжди негативним явищем
 - b) Можуть бути конструктивними за умови правильного вирішення
 - c) Ознакою повного розпаду групи
 - d) Причиною виключення учнів
52. Моніторинг виховної роботи – це:
- a) Проведення виховних заходів
 - b) Систематичне спостереження та оцінка результатів виховного процесу
 - c) Підготовка плану виховної роботи
 - d) Написання звітів
53. Основною метою оцінки виховної роботи є:
- a) Визначення ефективності та корекція діяльності
 - b) Покарання учнів
 - c) Визначення кількості відвідувань
 - d) Відбір учнів для участі в конкурсах
54. Який з наведених методів використовується для моніторингу?
- a) Спостереження
 - b) Ігрові методи
 - c) Проєктна діяльність
 - d) Дискусія

55. Співпраця вихователя з батьками повинна бути:
- a) Регулярною та конструктивною
 - b) Рідкісною
 - c) Односторонньою
 - d) Формальною
56. Взаємодія з адміністрацією школи допомагає:
- a) Організовувати ефективну виховну діяльність
 - b) Ігнорувати проблеми в колективі
 - c) Відкладати виховні заходи
 - d) Проводити лише контроль
57. Основним етичним принципом вихователя є:
- a) Толерантність і повага до особистості
 - b) Жорстке покарання за помилки
 - c) Ігнорування особистих потреб вихованця
 - d) Домінування над учнями
58. Конфіденційність в роботі з вихованцями означає:
- a) Відкриття всіх подробиць батькам
 - b) Збереження особистої інформації в таємниці
 - c) Публічне обговорення проблем учня
 - d) Ігнорування проблем
59. Вихователь повинен уникати:
- a) Об'єктивного ставлення
 - b) Дискримінації та упередженості
 - c) Поваги до інших
 - d) Підтримки вихованців
60. Найефективнішим способом профілактики правопорушень серед учнів є:
- a) Постійний контроль та покарання
 - b) Профілактична виховна робота і формування правової культури
 - c) Ігнорування порушень
 - d) Виключення порушників із колективу
61. Основне завдання вихователя у профілактиці правопорушень – це:
- a) Навчити дітей законодавству і відповідальності за свої дії
 - b) Карати за найменші порушення
 - c) Уникати розмов на правову тематику
 - d) Переважно контролювати дисципліну
-

62. Формування правової культури передбачає:
- a) Тільки вивчення законів
 - b) Розуміння і повагу до прав і обов'язків
 - c) Ігнорування правових норм
 - d) Виключно покарання порушників
63. Основна перевага групової роботи – це:
- a) Індивідуальний підхід без взаємодії
 - b) Розвиток комунікативних і соціальних навичок
 - c) Підвищення конфліктності
 - d) Зниження відповідальності
64. Під час групової роботи важливо:
- a) Ігнорувати думки менш активних учасників
 - b) Забезпечити рівноправну участь усіх членів групи
 - c) Дозволяти лідерам домінувати
 - d) Обмежити взаємодію
65. Роль вихователя у груповій роботі – це:
- a) Лише спостерігач
 - b) Координатор, який допомагає ефективній взаємодії
 - c) Домінуючий керівник
 - d) Індивідуальний контролер
66. Творчість у виховному процесі сприяє:
- a) Розвитку креативності і самовираженню
 - b) Застосуванню тільки стандартних методів
 - c) Обмеженню ініціативи
 - d) Виключно теоретичним знанням
67. Вихователь може стимулювати творчість через:
- a) Організацію творчих конкурсів і проєктів
 - b) Заборону на нові ідеї
 - c) Жорсткі рамки діяльності
 - d) Виключно письмові завдання
68. Творча діяльність допомагає вихованцям:
- a) Відчувати себе частиною колективу і розвивати впевненість
 - b) Відокремлюватись від інших
 - c) Підвищувати рівень стресу
 - d) Уникати відповідальності
69. Позакласна діяльність сприяє:
- a) Розвитку особистості та соціалізації

- b) Лише академічним знанням
 - c) Ізоляції учнів
 - d) Зниженню інтересу до навчання
70. До позакласної діяльності відносять:
- a) Клуби за інтересами, спортивні секції, екскурсії
 - b) Тільки уроки в класі
 - c) Домашні завдання
 - d) Виключно лекції

Ключі

1. c	37.
2. b	38. b
3. b	39. b
4. b	40. b
5. b	41. a
6. c	42. b
7. b	43. b
8. b	44. a
9. a, b, c.d	45. a
10. b	46. b
11. b	47. c
12. b	48. b
13. b	49. a
14. b	50. a
15. b	51. b
16. b	52. b
17. b	53. b
18. b	54. a
19. b	55. a
20. c	56. a
21. a	57. a
22. b	58. a
23. b	59. b
24. b	60. b
25. b	61. b
26. b	62. a
27. b	63. b
28. b	64. b
29. a	65. b
30. b	66. b
31. b	67. a
32. b	68. a
33. a	69. a
34. b	70. a
35. a	71. a
36. b	

Навчальне видання

Людмила Іванівна *Тимчук*,
Інна Владиславівна *Ковальчук*,
Наталія Іванівна *Кучумова*

МЕТОДИКА ВИХОВНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Навчальний посібник

Літературна редакторка
Технічна редакторка

Чекановська Юліана
Віщак Юліанна

Підписано до друку 05.03.2026. Формат 60х84/16.
Цифровий друк. Папір офсетний. Умов.-друк. арк. 19,9.
Обл.-вид. арк. 20. Зам. Н-022.

Видавництво і друкарня Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002